

**Die grammatikalisering van aspek in Afrikaans:
'n semantiese studie van perifrastiese
progressiewe konstruksies**

deur

Adri Breed

2012

**Die grammatikalisering van aspek in Afrikaans:
'n semantiese studie van perifrastiese
progressiewe konstruksies**

Catharina Adriana Breed

12246239

Proefskrif voorgelê vir die graad

Philosophiae Doctor in Afrikaans en Nederlands

aan die Potchefstroomkampus van die Noordwes-Universiteit

Promotor: Prof. Frank Brisard (Universiteit Antwerpen)

Medepromotor: Prof. Gerhard van Huyssteen (Noordwes-Universiteit)

They say I'm old-fashioned, and live in the past,
but sometimes I think progress progresses too fast!"

- Dr. Seuss

VOORWOORD

Ek wil graag die volgende persone en instansies bedank, sonder wie die uitvoering en afhandeling van my PhD-studie nie moontlik sou wees nie:

- Die Nasionale Navorsingstigting (NNS), die Noordwes-Universiteit (NWU) en die Suid-Afrikaanse Vereniging vir Neerlandistiek (SAVN), wat my studie befonds het. Vanweë die ruim befondsing wat ek van hierdie instansies ontvang het, was dit vir my moontlik om in totaal bykans agt maande van my PhD-studietydperk in Antwerpen te kon spandeer.
- My studieleier, Frank Brisard, vir die ongelooflike leiding wat ek gekry het. Ek het aanvanklik min van my studieonderwerp verstaan, en baie van dit wat ek nou weet, het ek aan jou direkte onderrig te danke. Dankie ook vir jou en Astrid se ewige gasvryheid in Antwerpen en Brussel. Buiten 'n graad, stap ek ook weg met 'n hegte en blywende vriendskap.
- My medestudieleier, Gerhard van Huyssteen, vir die feit dat jy alreeds vanaf die titel- en temalose fase van die studie bereid was om te help. Dankie ook vir die belangstelling in die Afrikaanse taalkunde wat jy in my voorgraadse studiejare gewek het.
- Die drie eksaminatore wat die proefskrifmanuskrip nagesien het. Baie dankie vir die noukeurige leeswerk en konstruktiewe kommentaar op my studie.
- My kollegas van die NWU se *Skool vir Tale*, Bertus van Rooy, Suléne Pilon, Lande Botha en Franci Greyling vir gesprekke of raad oor en tydens my studie, en my kollegas van die *Vakgroep: Afrikaans en Nederlands*, Netta Schutte, Heilna du Plooy, Betsie van der Westhuizen en Hein Viljoen, wat bereid was om my af te staan en te ondersteun dat ek 'n semester studieverlof kon kry. Janien de Kock, dankie dat jy klasse in hierdie tyd oorgeneem het. Hierdie afgesonderde navorsingstyd was deurslaggewend vir die afhandeling van my ondersoek. Jako Olivier, vir wie ek kort-kort mog lastig val met vragietjies, en Phil van Schalkwyk, my ouboet in die akademie, kort spesiale bedanking.
- Kollegas van die UA en CGCT: Johan van der Auwera, Pieter Byloo, Ewa Fiuk, Astrid De Wit, Nada Gbegble, Karolien Janssens, Erika Jasionyte, Ann Kelly, Tanja Mortelmans, Elena Musi, Adeline Patard, Lauren Van Alsenoy, Frens Vossen en Reinhild Vandekerckhove. Dankie vir julle gasvryheid in R112. 'n Spesiale dankie aan Daniël Van Olmen wat eers in Antwerpen, en later ook in Potchefstroom, 'n gespreksgenoot was (en is). Dankie ook vir jou hulp met voorbeeldsinne (voorbeeldsin (126) is onder andere een van syne).
- Prof Hans du Plessis, omdat Prof altyd 'n klankbord is.

- Dankie vir die kollegas by CText, Willem Basson, Martin Puttkamer, Martin Schlemmer, Moira Muller, Charlene Schoeman, Jacques van Heerden en Ané Bekker, wat altyd kon help wanneer ek een of ander korpusverwante probleem gehad het.
- My direkteure, Wannie Carstens, Justus Roux en Hein Viljoen vir ondersteuning, motivering en begrip.
- Elsa van Tonder en Bernice MacKenzie, vir al die hulp en ondersteuning vanuit die navorsingskantoor.
- Vir die navorsingsassistente, Benito Trollip, Lizke Kritzinger, Joanie Liversage, Carli de Wet, Nadia Schultz en Lelanie Lourens, vir hulp met die korpus. Caro van Aardt, dankie vir jou hulp as onderrigassistent in dié tyd.
- Willie Cloete, vir jou noukeurige taalversorging en hulp met vertaling van terme en verklarings.
- Al my vriende in Potchefstroom en Pretoria wat my nie vergeet het wanneer ek weg was nie, en al my vriende in Antwerpen, Nijmegen en Leiden wat my wegwees gesellig gemaak het.
- My huismaat, Natasha Langley, dat dit nooit nodig was dat ek my moes bekommer oor lank weg wees nie. Dankie dat jy die huis se mure regop gehou het, my bonsai gesnoei het en vir Klara die bal gegooi het terwyl ek weg was. Dankie ook dat jy altyd luister, raad het en moed kan inpraat.
- My gesin het my menswees gevorm. Dankie vir my ouers, Douw en Elize Breed en vir Elize en Johan, Douw en Annelien, Catie, Mia en Hanno, dat julle toegelaat het dat ek Kersfeeste, Paasfeeste en baie gesinsnaweke misloop ter wille van my studies. Dankie dat julle my ken en verstaan.
- Klara, omdat jy geweet het wanneer jy ongenooid by my huis moes opdaag om by my voete te kom lê terwyl ek opskrif. En ook Weckeo, omdat jy dit al vir amper sewentien jaar lank doen.

Die Hemelse Vader het my alles gegee. Alle lof kom Hom toe.

ABSTRACT / OPSOMMING

Abstract

The grammaticalization of aspect in Afrikaans: A semantic study of periphrastic progressive constructions

Adri Breed, Junie 2012

Temporal constructions in Afrikaans are ambiguous with respect to aspectual meaning. The past tense construction with **het ge-**, for instance, can be interpreted as progressive, perfective or anterior. In the same vein, the unmarked present tense construction can be interpreted as a construction with a progressive or a perfective meaning.

This aspectual ambiguity of the Afrikaans verbal system has a significant effect on the way in which Afrikaans grammar is described or understood. The observation by native speakers, linguists, literary specialists and writers that the temporal constructions in Afrikaans are vague or ambiguous with regard to aspectual meaning has led to certain views about the expression of tense in the language. In Afrikaans literature, for example, there is a tradition to write prose primarily in the present tense, because of the perception that the past tense is not adequate to convey particular semantic nuances. Furthermore, certain speakers of Afrikaans and linguists believe that Afrikaans grammar has been simplified and just does not have aspect.

However, Afrikaans possesses alternative strategies to specify aspectual meaning. The five prototypical ways of expressing aspectual meaning in Afrikaans are i) lexical constructions (such as adverbs and conjunctions); ii) constructions with affixes, iii) reduplication constructions; iv) passive constructions; and v) periphrastic constructions.

Aspectual meaning in Afrikaans is an almost entirely unexplored research field. In my opinion, the literature on the expressions of aspectual meaning in Afrikaans contains two shortcomings. First, Afrikaans aspect needs to be described theoretically. Second,

more research is needed concerning the specific ways in which aspectual meaning is expressed in Afrikaans. The scope of this entire research field is too large for a single study. For that reason, the present study aims to reveal the way in which periphrastic constructions are used to convey progressive meaning.

As far as temporal meaning is concerned, it is possible to make a distinction between tempus meaning, which stands for deictic temporal meanings (i.e. past, present and future tense), and aspectual meaning, which stands for non-deictic temporal meanings such as duration, point of view and the internal structure of the situation. One can also distinguish between lexical and grammatical aspect. Lexical aspect has to do with the conceptual properties of a situation or, in other words, with the question whether it is static or dynamic, telic or atelic and durative. There are five situation types: states, activities, achievements, accomplishments and semelfactives. Grammatical aspect concerns the point of view from which the situation is perceived. One can make a distinction between perfective and imperfective grammatical aspect. The latter can be subdivided into imperfectives conveying habitual meaning and imperfectives conveying progressive meaning.

Grammaticalisation theory is useful and a relevant tool to provide answers to the afore-mentioned research questions. First, it offers insight into the manner in which the ambiguous tempus constructions of Afrikaans came into being. Second, it can be used to show how the alternative aspectual constructions have developed and how they are currently employed in the language. For the purpose of this study, grammaticalisation is regarded as language change in which a construction loses its lexical meaning and comes to express grammatical meaning. Grammatical constructions can be used in more contexts than their lexical counterparts, as grammaticalised uses have been generalized contextually. Grammatical constructions lose the morphosyntactic properties typical of their lexical counterparts and assume grammatical properties. Grammaticalisation is a typological phenomenon and the lexical origin of a grammatical construction is often the same in different languages. Grammaticalizing constructions exhibit an increase in frequency.

Afrikaans and Dutch are closely related languages and possess cognate periphrastic progressive constructions, viz. i) the **aan het-** / **aan die-** ii) **V_{POS} te** / **V_{POS} en-**; en iii) **bezig-** / **besig-** progressive constructions. To examine the use of periphrastic

progressive constructions in Afrikaans from a grammaticalisation perspective, I compare the results of a study of these constructions in an Afrikaans corpus to those of previous studies of the periphrastic progressive constructions in Dutch.

The respective constructions are compared on the basis of four criteria, viz. i) frequency; ii) verb collocations; iii) transitivity; and iv) combinatorial possibilities with other aspectual periphrastic constructions. The lexical origins of the various constructions are also considered.

The comparison of the constructions on the basis of the afore-mentioned criteria makes it possible to demonstrate how the periphrastic progressive constructions in Afrikaans came into being and how they have developed into grammatical constructions conveying aspectual meaning and in which way the different Afrikaans periphrastic constructions express progressive meaning.

Key words

Grammaticalization, aspect, grammatical aspect, lexical aspect, imperfective, perfective, perfect, anterior, progressive, periphrastic, time, tense, tempus, linguistics, temporal expression, event, stative predicates, dynamic predicates.

Opsomming

Die grammatikalisering van aspek in Afrikaans: 'n Semantiese studie van perifrastiese progressiewe konstruksies

Adri Breed, Junie 2012

Die tempuskonstruksie in Afrikaans is meerduidig met betrekking tot aspektuele betekenis. 'n Verledetydskonstruksie wat deur die **het ge**-konstruksie uitgedruk word, kan byvoorbeeld geïnterpreteer word as progressief, perfektief of anterior. Net so kan die ongemerkte hedetydskonstruksie geïnterpreteer word as 'n konstruksie met progressiewe of perfektiewe betekenis.

Die aspektueel meerduidige aard van die Afrikaanse werkwoordsstelsel het 'n verreikende effek op die wyse waarop die Afrikaanse grammatika beskryf of verstaan word. Die observasie wat Afrikaanse sprekers, taalkundiges, letterkundiges en skrywers maak (dit is die observasie dat die tempuskonstruksies in Afrikaans meerduidig is met betrekking tot aspektuele betekenis) veroorsaak dat bepaalde persepsies ontstaan rakende tydsuitdrukking in Afrikaans. In die Afrikaanse letterkunde bestaan daar byvoorbeeld die tradisie om prosa hoofsaaklik in die hedetyd aan te bied, aangesien daar die persepsie bestaan dat die verledetyd onvoldoende is om sekere betekenisverskille te nuanseer. Verder bestaan daar onder sommige Afrikaanse sprekers en taalkundiges die persepsie dat die Afrikaanse grammatika vereenvoudig is en geen aspek het nie.

Daar bestaan egter wel alternatiewe strategieë in Afrikaans om aspektuele betekenis te spesifiseer. Die vyf prototipiese wyses om aspektuele betekenis in Afrikaans te spesifiseer is deur gebruik te maak van i) leksikale konstruksies (soos bywoorde en voegwoorde); ii) geaffikseerde konstruksies; iii) reduplikasiekonstruksies; iv) passifisering van konstruksies; en v) perifrastiese konstruksies.

Aspektuele betekenis in Afrikaans is bykans nog 'n volledig onontginde navorsingsterrein. Met betrekking tot die literatuur wat aspektuele betekenis in Afrikaans uitdruk, bestaan daar myns insiens twee leemtes. Eerstens is daar 'n behoefte aan 'n Afrikaanse *teoretiese beskrywing van aspek*. Tweedens is navorsing nodig rakende die spesifieke *wyses waarop aspektuele betekenis in Afrikaans*

uitgedruk word. Die omvang van die totale navorsingsterrein van aspek in Afrikaans is te groot vir 'n enkele studie. Die fokus van hierdie studie is derhalwe om die wyse waarop perifrastiese konstruksies gebruik word om progressiewe betekenis te spesifiseer, aan te toon.

Met betrekking tot temporele betekenis kan daar dan onderskei word tussen tempusbetekenis wat deiktiese temporele betekenis uitdruk (d.i. verledetyd-, hedetyd- en toekomstetydsbetekenis), en aspektuele betekenis wat niedeiktiese temporele betekenis soos duur, oogpunt en die interne struktuur van die situasie uitdruk. Daar kan onderskei word tussen leksikale en grammatikale aspek. Leksikale aspek het te make met die konseptuele eienskappe van 'n situasie, naamlik of dit staties of dinamies is, telies of atelies is, en of dit duur het. Daar word onderskei tussen vyf situasietipes, naamlik toestande, aktiwiteite, verwesenlikings, uitvoerings en semelfaktiewe. Grammatikale aspek het te make met die oogpunt waaruit die situasie beskou word. Daar kan onderskei word tussen perfektiewe en imperfektiewe grammatikale aspek. Imperfektiewe betekenis kan ingedeel word in imperfektiewe met habituele betekenis en imperfektiewe met progressiewe betekenis.

Die grammatikaliseringsteorie is nuttig en relevant om hierdie gestelde navorsingsvrae te beantwoord. Eerstens bied die teorie insig in die wyse waarop die meerduidige tempuskonstruksies van Afrikaans tot stand gekom het, en tweedens kan dit gebruik word om aan te dui hoe hierdie alternatiewe aspektuele konstruksies ontwikkel het en tans gebruik word. Grammatikalisering word vir doeleindes van hierdie studie aangebied as die taalverandering waar 'n konstruksie afstand doen van sy leksikale betekenis en evolueer om grammatikale betekenis uit te druk. Grammatikale konstruksies kan in meer kontekste gebruik word as die konstruksie se leksikale gelyke, aangesien die gegrammatikaliseerde gebruik kontekstueel veralgemeen is. 'n Grammatikale konstruksie doen afstand van die morfosintaktiese eienskappe wat die leksikale konstruksie sou kenmerk en neem grammatikale eienskappe aan. Grammatikalisering is 'n tipologiese verskynsel en die leksikale oorsprong van grammatikale konstruksie stem dus ooreen tussen verskillende tale. Die frekwensie van 'n grammatikalisierende konstruksie neem toe.

Afrikaans en Nederlands kan as nabyverwante tale gesien word, en eweknie perifrastiese progressiewe konstruksies bestaan in Afrikaans en Nederlands, te wete i) die **aan het-** / **aan die-**, ii) **V_{POS} te** / **V_{POS} en-**; en iii) **bezig-** / **besig-** progressiewe

konstruksies. Om die gebruik van perifrastiese progressiewe konstruksies in Afrikaans vanuit 'n grammatikaliseringperspektief te ondersoek, word die resultate van 'n korpusondersoek in 'n Afrikaanse korpus vergelyk met die resultate van ondersoeke na die Nederlandse perifrastiese progressiewe konstruksies.

Die onderskeie konstruksies word met mekaar vergelyk op grond van vier kriteria, te wete i) frekwensie; ii) werkwoordkollokasies; iii) oorganklikheid; en iv) kombinasieoortuiktheid met ander aspektuele perifrastiese konstruksies. Die leksikale oorsprong van die verskillende konstruksies word ook aangedui.

Die vergelyking van die konstruksies op grond van die genoemde kriteria, maak dit moontlik om aan te toon hoe die perifrastiese progressiewe konstruksies in Afrikaans tot stand gekom het en verder ontwikkel het tot 'n grammatikale konstruksie wat aspektuele betekenis uitdruk en op watter wyse die perifrastiese konstruksies progressiewe betekenis uitdruk.

Sleutelwoorde

Afrikaans

Grammatikalisering, aspek, grammatikale aspek, leksikale aspek, imperfektief, perfektief, perfektum, anterior, perifrasties, progressief, tyd, tempus, taalkunde, temporele beskrywing, tydsuitdrukking, handeling.

INHOUDSOPGAWE

Voorwoord.....	iv
<i>Abstract / Opsomming</i>	vi
Inhoudsopgawe.....	xii
Lys van tabelle	xvii
Lys van figure.....	xviii
Afkortings, simbole en tipografiese konvensies.....	xx
Hoofstuk 1 - Agtergrond en kontekstualisering	1
1.1. Kontekstualisering	1
1.2. Probleemstelling	3
1.2.1. Persepsies oor die Afrikaanse tydsuitdrukking	3
1.2.2. Alternatiewe strategieë om aspektuele betekenis uit te druk	4
1.2.3. Aspektuele betekenis in Afrikaans.....	7
1.2.4. Slotsom.....	14
1.3. Navorsingsvrae	16
1.4. Navorsingsdoelwitte	17
1.5. Sentrale teoretiese stellings	18
1.6. Metode van ondersoek.....	18
1.7. Hoofstukindeling	20
Hoofstuk 2 - Die grammatikalisering van perifrastiese konstruksies en	
progressiewe betekenis: 'n teoretiese beskrywing.....	22
2.1 Inleiding	22
2.2. Perifrastiese konstruksies	23
2.3. Aspektuele betekenis	25
2.3.1. Tempus.....	26

2.3.2.	Aspek.....	29
2.3.2.1.	Leksikale aspek.....	30
2.3.2.1.1.	Konseptuele kenmerke van situasietipes	32
2.3.2.1.1.1.	Statiwiteit.....	32
2.3.2.1.1.2.	Duratiwiteit.....	33
2.3.2.1.1.3.	Telisiteit	34
2.3.2.1.2.	Verskillende situasietipes	36
2.3.2.1.2.1.	Toestande.....	37
2.3.2.1.2.2.	Aktiwiteite.....	38
2.3.2.1.2.3.	Uitvoerings	38
2.3.2.1.2.4.	Verweselikings.....	39
2.3.2.1.2.5.	Semelfaktiewe.....	40
2.3.2.1.3.	Samevatting	40
2.3.2.2.	Grammatikale aspek.....	41
2.3.2.2.1.	Perfektief.....	43
2.3.2.2.2.	Anterior	45
2.3.2.2.2.1.	Resultaatsanterior	47
2.3.2.2.2.2.	Ervaringsanterior	47
2.3.2.2.2.3.	Aanhoudendheidsanterior	48
2.3.2.2.2.4.	Anterior van onlangse verlede.....	48
2.3.2.2.3.	Imperfektief	48
2.3.2.2.3.1.	Habituele en generiese aspek en toestande	52
2.3.2.2.3.2.	Progressief	53
2.3.2.2.3.3.	Kontinuatief.....	54
2.3.2.2.3.4.	Iteratief	54
2.3.2.2.3.5.	Frekwentatief.....	55
2.3.2.2.3.6.	Fase-spesifiserende betekenis	55
2.3.2.2.4.	Samevatting	56
2.4.	Grammatikalisering	56
2.4.1.	Definisie en beskrywing van grammatikalisering	57
2.4.1.1.	Relevante fasette van grammatikalisering.....	65

2.4.1.1.1.	Universele roetes.....	65
2.4.1.1.2.	Unidireksionaliteit	69
2.4.1.1.3.	Semantiese verbleking.....	71
2.4.1.1.4.	Frekwensie	75
2.4.1.1.5.	Leksikale oorsprong.....	76
2.4.1.1.6.	Reanalise	77
2.4.1.1.7.	Ouksiliëring.....	78
2.4.1.2.	Samevatting.....	79
2.4.2.	Grammatikalisering van perifrastiese konstruksies	80
2.4.3.	Grammatikalisering van progressiewe betekenis	85
2.5.	Samevatting.....	90

Hoofstuk 3 - Grammatikalisering van perifrastiese progressiewe

	konstruksies: 'n Empiriese ondersoek.....	92
3.1.	Inleiding.....	92
3.2.	Die ongemerkte infinitief in Afrikaans	92
3.3.	Perifrastiese progressiewe konstruksies in Afrikaans.....	96
3.3.1.	Ooreenstemming tussen Afrikaanse en Nederlandse perifrastiese progressiewe konstruksies.....	96
3.3.2.	Leksikale oorsprong van progressiewe konstruksies	98
3.3.2.1.	Leksikale oorsprong van aan het , aan die en aan 't	99
3.3.2.2.	Leksikale oorsprong van V_{POS} te en V_{POS} en	101
3.3.2.3.	Leksikale oorsprong van bezig en besig	105
3.4.	Kriteria vir die analise van Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies	112
3.4.1.	Frekwensie	113
3.4.1.1.	'n Vergelyking tussen Nederlandse en Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies	114
3.4.1.2.	Frekwensie van die aan die - en aan 't -progressief.....	116

3.4.1.3.	Frekwensie van die V_{POS} <i>te-</i> en V_{POS} <i>en-</i> progressiewe konstruksies.....	118
3.4.1.4.	Frekwensie van die <i>bezig-</i> en <i>besig-</i> progressiewe konstruksies	121
3.4.1.5.	Gevolgtrekking	125
3.4.2.	Werkwoordkollokasies.....	125
3.4.2.1.	Werkwoordkollokasies van <i>aan die</i> en <i>aan 't</i>	127
3.4.2.1.1.	Werkwoordkollokasies: <i>aan die</i>	127
3.4.2.1.2.	Werkwoordkollokasies: <i>aan 't</i>	130
3.4.2.2.	Werkwoordkollokasies van die V_{POS} <i>en-</i> progressief	132
3.4.2.2.1.	Werkwoordkollokasies: <i>sit/staan/lê en-</i> progressief	132
3.4.2.2.2.	Variasies van die V_{POS} <i>en-</i> progressief.....	137
3.4.2.2.3.	Verdere semantiese uitbreiding van die V_{POS} <i>en-</i> konstruksie ...	140
3.4.2.3.	Werkwoordkollokasies van <i>bezig</i> en <i>besig</i>	142
3.4.2.4.	Gevolgtrekking	147
3.4.3.	Oorganklikheid	148
3.4.3.1.	Frekwensie van oorganklikheid	149
3.4.3.2.	Bepaalde en onbepaalde, spesifieke en niespesifieke objekte	150
3.4.3.3.	Posisie van die objek	152
3.4.3.3.1.	Posisie van objek van <i>aan die-</i> en <i>aan 't</i>	152
3.4.3.3.2.	Posisie van objek van V_{POS} <i>en</i>	156
3.4.3.3.3.	Posisie van die objek van <i>besig</i>	158
3.4.3.4.	Passiewe sinne	159
3.4.3.5.	Gevolgtrekking	161
3.4.4.	Kombinasie met ander aspektuele betekenis	161
3.5.	Gevolgtrekking.....	166

Hoofstuk 4 - Samevatting en gevolgtrekking	168
4.1. Inleiding	168
4.2. Taalteoretiese beskrywings.....	169
4.2.1. Perifrastiese konstruksies	170
4.2.2. Tempus en aspek.....	170
4.2.3. Grammatikalisering	171
4.3. Taalspesifieke beskrywings.....	171
4.3.1. Die aan die/'t -progressief	172
4.3.2. Die V_{POS} en -progressief.....	174
4.3.3. Die besig -progressief	175
4.3.4. Gevolgtrekking: Die gebruik van die verskillende perifrastiese progressiewe konstruksies in Afrikaans	176
4.4. Terugskouing en vooruitskouing	177
Bronnelys	179
Tweetalige woordelys	189
Indeks	194
Bylaag	197
Bylaag 1: Voorbeeldsinne van gespesialiseerde gebruike van die V_{POS} en - konstruksies (<i>TK-korpus</i>).....	198
1.1. Voorbeeldsinne van subjektiewe gebruike staan en	198
1.2. Voorbeeldsinne van subjektiewe gebruike van sit en	200
1.3. Voorbeeldsinne van subjektiewe gebruike van loop en	201
1.4. Voorbeeldsinne van kontinuatiewe gebruike van sit en	201
Bylaag 2: Voorbeeldsinne van die loop V_{POS} en -konstruksies.....	203
Bylaag 3: Voorbeeldsinne van die besig om te -progressief	205

LYS VAN TABELLE

Tabel 1 – Aspektuele verskynsels (Labuschagne, 1968:24).....	10
Tabel 2 – Verskil tussen perifrastiese en morfologiese konstruksies (Hopper & Traugott, 2003:7).....	24
Tabel 3 – Konseptuele eienskappe van situasietipe (Smith, 1997:20).....	37
Tabel 4 – Verskil tussen perfektiewe en imperfektiewe grammatikale aspek (Dik, 1997:222).....	43
Tabel 5 – Frekwensie van progressiewe konstruksies in Afrikaans.....	115
Tabel 6 – Progressiewe en nieprogressiewe gebruike van aan die en aan 't	117
Tabel 7 – Aspektuele en nie-aspektuele gebruike van die Nederlandse V_{POS} -konstruksies (Lemmens, 2005:188).....	119
Tabel 8 – Aspektuele en nie-aspektuele V_{POS} -konstruksies in Afrikaans.....	120
Tabel 9 – Frekwensie van Nederlandse besig en Afrikaanse besig se progressiewe gebruik (Geleyn, 2010:10).....	123
Tabel 10 – Frekwensie van besig met de V van N_{OBJ} en besig met die V van N_{OBJ}	124
Tabel 11 – Mees frekwente werkwoorde in die <i>TK-korpus</i>	126
Tabel 12 – Kollokasies van eerste 30 werkwoorde met die aan die -progressief.....	129
Tabel 13 – Kollokasies van eerste 30 werkwoorde met die aan 't -progressief.....	131
Tabel 14 – Werkwoordkollokasies vir die Nederlandse V_{POS} te -progressiewe (Lemmens, 2005:197).....	132
Tabel 15 – Werkwoordkollokasies vir die Afrikaanse V_{POS} en -progressief.....	133
Tabel 16 – Werkwoordkollokasies van loop en	138
Tabel 17 – Werkwoordkollokasies van die besig -progressief.....	143
Tabel 18 – Vergelyking tussen die frekwensie van Nederlandse en Afrikaanse handelingswerkwoorde in die besig/besig -progressiewe (Geleyn, 2010:15).....	145
Tabel 19 – Vergelyking tussen die frekwensie van Nederlandse en Afrikaanse wilskragtige subjekte in die besig/besig -progressiewe (Geleyn, 2010:18).....	145
Tabel 20 – Frekwensie van oorganklike progressiewe konstruksies in Afrikaans.....	150
Tabel 21 – Sintaktiese strukture van oorganklike sinne van die aan die -progressief.....	152
Tabel 22 – Sintaktiese strukture van oorganklike aan 't -sinne.....	153
Tabel 23 – Sintaktiese strukture van oorganklike sinne van die V_{POS} en -progressief.....	156
Tabel 24 – Sintaktiese strukture van oorganklike sinne van die besig -progressief.....	158

LYS VAN FIGURE

Figuur 1 – Reichenbach se tabelle van eenvoudige tyd (Reichenbach, 1947:209)	28
Figuur 2 – Reichenbach se tabelle van gestrekte tyd (Reichenbach, 1947:209)	29
Figuur 3 – Langacker (1987:261) se konseptualisering van statiese en dinamiese prosesse	33
Figuur 4 – 'n Taksonomie van leksikale aspek	41
Figuur 5 – Langacker (1991:89) se skematisering van die perfektiewe verlede- en hedetyd	44
Figuur 6 – Langacker (1991:89) se konseptualisering van die imperfektiewe verlede- en hedetyd	49
Figuur 7 – Comrie (1976) se indeling van die imperfektiewe aspek	50
Figuur 8 – Indeling van imperfektiewe betekenis	52
Figuur 9 – Basis van rekonstruksie (Heine & Kuteva, 2007:24): Ontwikkeling van grammatikale betekenis	60
Figuur 10 – Basis van rekonstruksie: Verdwyning van leksikale betekenis	61
Figuur 11 – Grammatikaliseringskaal (Bybee <i>et al.</i> , 1994:40)	81
Figuur 12 – Fusieskaal (Bybee <i>et al.</i> , 1994:40)	81
Figuur 13 – Die wisselwerking van twee grammatikaliseringsprosesse (Bybee <i>et al.</i> , 1994:41)	82
Figuur 14 – Die wisselwerking van twee grammatikaliseringsprosesse van perifrastiese konstruksies	83
Figuur 15 – Analise van die aan het -perifrase	100
Figuur 16 – Reanalise tydens die ontwikkeling van die besig -progressief	111
Figuur 17 – Frekwensie van progressiewe konstruksies in Afrikaans	115
Figuur 18 – Progressiewe en nieprogressiewe gebruike van aan die en aan 't	117
Figuur 19 – Totale frekwensie van Nederlandse V_{POS} (Lemmens, 2005:188)	119
Figuur 20 – Frekwensie van Nederlandse V_{POS} in nie-aspektuele gebruik (Lemmens, 2005:188)	119
Figuur 21 – Frekwensie van Nederlandse V_{POS} in aspektuele gebruik (Lemmens, 2005:188)	119
Figuur 22 – Totale frekwensie van Afrikaanse V_{POS}	120
Figuur 23 – Frekwensie van Afrikaanse V_{POS} in nie-aspektuele gebruik	120
Figuur 24 – Frekwensie van Afrikaanse V_{POS} in aspektuele gebruik	120
Figuur 25 – Frekwensietotaal van Nederlandse en Afrikaanse V_{POS} 'e	121
Figuur 26 – Frekwensietotaal van Nederlandse en Afrikaanse V_{POS} 'e in nie-aspektuele gebruik	121
Figuur 27 – Frekwensietotaal van Nederlandse en Afrikaanse V_{POS} 'e in aspektuele gebruik	121
Figuur 28 – Frekwensie van Nederlandse bezig en Afrikaanse bezig se progressiewe gebruik (Geleyn, 2010:10)	123
Figuur 29 – Frekwensie van Nederlandse bezig en Afrikaanse bezig se progressiewe gebruik (Geleyn, 2010:10)	124
Figuur 30 – Kollokasies van eerste 30 werkwoorde met die aan die -progressief	129
Figuur 31 – Kollokasies van eerste 30 werkwoorde met die aan 't -progressief	131
Figuur 32 – Werkwoordkollokasies van staan te	133

Figuur 33 – Werkwoordkollokasies van zitten te	133
Figuur 34 – Werkwoord-kollokasies van sit en	133
Figuur 35 – Werkwoord-kollokasies van staan en	133
Figuur 36 – Werkwoord-kollokasies van lê en	133
Figuur 37 – Werkwoordkollokasies van loop en	138
Figuur 38 – Werkwoordkollokasies van die besig -progressief	143
Figuur 39 – Vergelyking tussen die frekwensie van Nederlandse en Afrikaanse handelingswerkwoorde in die besig/bezig -progressiewe (Geleyn, 2010:15)	145
Figuur 40 – Vergelyking tussen die frekwensie van Nederlandse en Afrikaanse wilskragtige subjekte in die besig/bezig -progressiewe (Geleyn, 2010:18)	145
Figuur 41 – Frekwensie van oorganklike progressiewe konstruksies in Afrikaans	150
Figuur 42 – Indeling van tipes objekte	152

AFKORTINGS, SIMBOLE EN TIPOGRAFIESE KONVENSIES

Afkortings:

V _{AUX}	Hulpwerkwoord (<i>auxiliary</i>)
V _{LEX}	Leksikale werkwoord
V _{INF}	Infinitiefwerkwoord
V _{POS}	Postulêre werkwoord
V _N	Genominaliseerde werkwoord
VP	Werkwoordfrase/-werkwoord
E	Situasiepunt (<i>point of event</i>)
R	Verwysingspunt (<i>point of reference</i>)
S	Spreekpunt (<i>point of speech</i>)
Let.	Letterlike betekenis of interpretasie

Tale:

17Ndl:	17de-eeuse Nederlands
Afr:	Afrikaans
Eng:	Engels
It:	Italiaans
MidNdl:	Middelnederlands
Ndl:	Nederlands
Port:	Portugees
SafrE:	Suid-Afrikaanse Engels
Sp:	Spaans
WVl:	Wes-Vlaams

Tipografiese konvensies en simbole:

→	Verskillende fases van 'n grammatikaliseringproses
(1)	Nummering van voorbeeldsinne
(i)	Nummering van voorbeelde van grammatikalisering
(Translation)	Vertaling van term
*	Ongrammatikale konstruksies of sinne
?	Semanties-gemarkeerde konstruksies of sinne
[roete →]	Verwysing na grammatikale konstruksie (bv. 'n perifrasede binne paragraafteks)
[[V]+en+[V]]	Analise/Reanalise van 'n konstruksie
>	X meer as Y of X voor Y
Construction	Vreemdetaalkonstruksie
' <i>explanation</i> '	Vreemdetaalverklaring, -vertaling of -omskrywing
Konstruksie	Afrikaanse konstruksie
'verklaring'	Afrikaanse verklaring of omskrywing

HOOFSTUK 1

AGTERGROND EN KONTEKSTUALISERING

1.1. Kontekstualisering

Tempus en *aspek* is eienskappe van die konstruering van temporele situasies. *Tempus* bied die deiktiese temporele inligting van 'n situasie aan, terwyl *aspek* die niedeiktiese temporele inligting (byvoorbeeld die duur, frekwensie, oogpunt en interne temporele struktuur) van 'n situasie aanbied. Dit is algemeen vir tale om 'n werkwoordelike sisteem te hê wat hierdie twee verskillende temporele onderskeidings uitdruk. So word fleksie en afleidings by die werkwoord gevoeg om die tempus en aspektuele betekenis te spesifiseer. Vergelyk die volgende voorbeelde uit Nederlands en Engels:

(1)	Eng: <i>The dog drank the water.</i> ¹	(Simple Past)
	Ndl: <i>De hond dronk het water.</i>	(Onvoltooid Verleden Tijd)
(2)	Eng: <i>The dog was drinking the water.</i>	(Past Progressive)
	Ndl: <i>De hond was het water aan het drinken.</i>	(Progressiewe Verleden Tijd)
(3)	Eng: <i>The dog had drunk the water.</i>	(Past Perfect)
	Ndl: <i>De hond had het water gedronken.</i>	(Voltooid Verleden Tijd)
(4)	Eng: <i>The dog drinks the water.</i>	(Simple Present)
	Ndl: <i>De hond drinkt het water.</i>	(Onvoltooid Tegenwoordige Tijd)
(5)	Eng: <i>The dog is drinking the water.</i>	(Present Progressive)
	Ndl: <i>De hond is het water aan het drinken.</i>	(Progressiewe Tegenwoordige Tijd)
(6)	Eng: <i>The dog has drunk the water.</i>	(Present Perfect)
	Ndl: <i>De hond heeft het water gedronken.</i>	(Voltooid Tegenwoordige Tijd)

---

¹ Sinne (1) tot (6) is oorspronklike voorbeeldsinne. Die bronverwysing van voorbeeldsinne sal met 'n voetnota of teksverwysing aangedui word. Oorspronklike voorbeeldsinne word nie verder aangedui nie.

Tale soos Engels en Nederlands maak van verskillende vormlike konstruksies gebruik om hierdie betekenis uit te druk. Die tempus van voorbeeldsinne (1) tot (3) (dus deiktiese temporele inligting) is verledetyd, terwyl die tempus van voorbeeldsinne (4) tot (6) hedetyd is. Die aspektuele betekenis van hierdie sinne is egter telkens ook duidelik. Sinne (2) en (5) dui aan dat die hond op 'n gegewe oomblik (hetsy in die verlede of die hede) besig was om water te drink. Sinne (3) en (6) dui aan dat die hond op 'n tydstep in die verlede die water gedrink het, en dat die resultaat van hierdie aksie nog relevant is of was vir 'n tydperk daarna. Sinne (1) tot (4) is eenvoudige tempuskonstruksies, en kan, afhangend van die konteks, perfektiewe (sien 2.3.2.2.1) of progressiewe (sien 2.3.2.2.3.2) betekenis hê.

In Afrikaans word hierdie verskillende aspektuele betekenis egter nie noodwendig op 'n eksplisiete wyse aangedui nie. Sinne (1) tot (3) en sin (6) kan byvoorbeeld almal vertaal word as (7), en sinne (4) en (5) kan vertaal word as (8):

(7) Afr: *Die hond het die water gedrink.*

(8) Afr: *Die hond drink die water.*

Die Engelse en Nederlandse spreker is beperk ten opsigte van watter konstruksies gebruik kan word om sekere aspektuele betekenis uit te druk. Só sal die perfektumkonstruksie² (dit is **have/hebben**-temporele konstruksie) in Engels en Nederlands slegs 'n anteriorbetekenis kan hê, en kan nie gebruik word om byvoorbeeld perfektiewe verledetyd, onbepaalde verledetyd of progressiewe betekenis uit te druk nie (vergeelyk (9) en (10)).

(9) Eng: **The dog has drunk the water and the cat drank the milk.*

Ndl: **De hond heeft het water gedronken en de kat dronk de melk.*

(10) Eng: **The dog was drinking the water while I had mopped the floor.*

Ndl: **De hond was het water aan het drinken, terwijl ik de vloer had gedweild.*

---

² Die term *perfektum* sal in hierdie studie deurgaans gebruik word om na die vormlike temporele konstruksie met **hebben/have/het** te verwys (d.i. grammatikale, temporele konstruksies wat vorm met **hebben/have/het**, ongeag van die aspektuele betekenis van die konstruksie) terwyl die term *anterior* gereserveer word om na die aspektuele betekenis te verwys (sien 2.3.2.2.2).

Hoewel die Afrikaanse vertaling van die verledetydsinne (vergelyk sin (7)) vormlik identies is, kan dit heel gemaklik geïnterpreteer word met onderskeidelik perfektiewe of onbepaalde verledetydsbetekenis (vergelyk (11)), progressiewe verledetydsbetekenis (vergelyk (12)) en anteriorbetekenis (vergelyk (13)). Dieselfde geld vir die interpretasie van die hedetydsin (voorbeeldsin (8)).

(11) Afr: *Die hond het die water gedrink, en die kat het die melk gedrink.*

(12) Afr: *Die hond het die water gedrink terwyl ek die vloer gewas het.*

(13) Afr: *Die hond het die water gedrink en is dus nie meer dors nie.*

Dit is dus duidelik dat Afrikaans nie noodsaaklik 'n geïnflekteerde vorm het om die perfektiewe of onvoltooide verledetyd te spesifiseer nie, en daarom dieselfde **het ge-**konstruksie kan gebruik wat ook anteriorbetekenis uitdruk. Net so word 'n ongemerkte hedetydsvorm gebruik om perfektiewe of onvoltooide hedetyd uit te druk. Waar Engels en Nederlands dus ten minste drie vormlike konstruksies het om onderskeid in aspektuele betekenis te tref – vir die verledetyd is dit eenvoudige verledetyd (*Simple Past / Onvoltooid Verleden Tijd*), progressiewe verledetyd (*Past Progressive/Progressiewe Verleden Tijd*) en verledetyd anterior (*Past Perfect/Voltooid Verleden Tijd*); vir die hedetyd is dit eenvoudige hedetyd (*Simple Present (perfective of imperfective)/ Onvoltooid Tegenwoordige Tijd*), progressiewe hedetyd (*Present Progressive/Progressiewe Tegenwoordige Tijd*) en hedetydsanterior (*Present Perfect/Voltooid Tegenwoordige Tijd*) – is dit moontlik om in Afrikaans slegs een verledetydsvorm en een hedetydsvorm te gebruik om alle aspektuele betekenis uit te druk. Die verledetydsvorm is die **het ge-**konstruksie, en die hedetyd word uitgedruk deur die morfologies-ongemarkeerde stam van die werkwoord.

1.2. Probleemstelling

1.2.1. **Persepsies oor die Afrikaanse tydsuitdrukking**

Die aspektueel meerduidige aard van die Afrikaanse werkwoordsstelsel het 'n verreikende effek op die wyse waarop die Afrikaanse grammatika beskryf of verstaan word. Die observasie wat Afrikaanse sprekers, taalkundiges, letterkundiges en skrywers maak (dit is die observasie dat die tempuskonstruksies in Afrikaans

meerduidig is met betrekking tot aspektuele betekenis) veroorsaak dat bepaalde persepsies ontstaan rakende tydsuitdrukking in Afrikaans.

Eerstens bestaan daar onder sommiges die persepsie dat die werkwoordelike vorm van Afrikaans onvoldoende is om op soortgelyke wyse as byvoorbeeld Engels sekere nuanses en betekenis uit te druk. Hierdie persepsie het veral op die Afrikaanse letterkunde 'n invloed, aangesien skrywers en letterkundiges Afrikaanse prosa hoofsaaklik in die hedetyd aanbied en wegsgram om verhale in die verledetyd aan te bied (vergelyk Du Toit, 1940:250; Wybenga, 1983:1; De Villiers, 1962:250; Brink, 1976:93; Paul, 2010; Meyer, 2010; Visser, 2012).

'n Tweede persepsie het te make met die grammatika van Afrikaans. Frases soos “maklik”, “vereenvoudig”, “sonder 'n werklike sisteem” en “problematies” is al gebruik om die Afrikaanse tydsuitdrukking te beskryf (vergelyk De Villiers, 1962:59; Britz, 2002; Anon, 2010). Die feit dat die aspektuele betekenis in Afrikaans nie op dieselfde wyse as in ander tale wat aan die Afrikaanssprekende bekend is uitgedruk word nie, kan die aanname by Afrikaanssprekendes laat ontstaan dat Afrikaans geen aspek het nie (vergelyk Van der Merwe, 1968b:281).

1.2.2. Alternatiewe strategieë om aspektuele betekenis uit te druk

Tog is daar verskeie maniere waarop die Afrikaanssprekende aspektuele betekenis kan spesifiseer. Wanneer 'n spreker byvoorbeeld wil aandui dat 'n situasie op 'n bepaalde tydstip aan die gang is, kan hy verskeie strategieë aanwend om seker te maak dat die sin nie meerduidige betekenis het nie. Daar is prototipies vyf strategieë wat gebruik kan word om niemeerduidige aspektuele betekenis te skep: deur i) leksikale konstruksies (byvoorbeeld bywoorde en voegwoorde); ii) affiksering van konstruksies; iii) reduplikasie van konstruksies; iv) passifisering van konstruksies; en v) perifrastiese konstruksies. Neem die volgende sinne as voorbeeld:

(14) Afr: *James sluit hom in 'n toilet toe en rook **klaar**.*³

Eng: *'James locks himself in the toilet and finishes his cigarette'.*⁴

³ Voorbeeldsinne (14) tot (25) kom uit die *TK-korpus* (sien 1.6 vir meer inligting rakende die korpus)

⁴ Ter wille van die duidelike betekenisonderskeid tussen **klaar** in sinne (14) tot (16), word hierdie drie sinne na Engels vertaal.

- (15) Afr: *Die helikopter was **klaar** in die lug op soek.*
Eng: *'The helicopter was already in the air, searching'.*
- (16) Afr: *Ek het **klaar** alles opgehang wat ek wou ophang.*
Eng: *'I have already draped everything I wanted to'.*
- (17) Afr: ***Terwyl** ek so verby die kamperendes loop, let ek op dat 'n hele paar van hulle besig is om op amper klandestiene wyse in foeliebakke vuur te maak om 'n vleisie te braai.*
- (18) Afr: *Net die **baddery** saans is bietjie uitputtend.*
- (19) Afr: *So bly, dat ek saam met die honde **al blaffende** straat toe gehardloop het om hulle te gaan verwelkom.*
- (20) Afr: *Maar as jy met Arno van Oude Werf wil trou, meisiekindjie, sal jy nie rustig kan **stap-stap** soos die ander van jou jare nie. Dit sal **spring-spring** moet gaan as jy hóm wil inhaal...*
- (21) Afr: *Sy swyg weer, luister snuiwend na die water wat **drup-drup** van die dakrand af op die sement voor die houtdeur val.*
- (22) Afr: *Die sade **word** gedroog en heel of fyngemaal in kerries gebruik.*
- (23) Afr: *In krieketkringte **word** gefluister dat Kirsten wel nog 'n rol in die afrigting van jong, belowende kolwers kan speel.*
- (24) Afr: *Ek moet my grond vervang; ek moet **aanhou** boer.*
- (25) Afr: *Toe Poppie tyding kry dat Oupa **begin** yl, begin sy regmaak.*

Voorbeeldsinne (14) tot (16) is konstruksies waar die leksikale betekenis (d.i. die oorspronklike, letterlike betekenis van woorde) van die bywoord **klaar** gebruik word om aspektuele betekenis uit te druk. Hoewel **klaar** in al drie die eerste sinne gebruik word, druk hierdie woord telkens 'n ander aspektuele betekenis uit. In (14) gebruik die spreker **klaar** om aan te dui dat James die aksie voltooi of afhandel. Dit gaan dus hier oor 'n eindigende (*cessative*) aspektuele betekenis. In (15) word **klaar** gebruik om aan te dui dat 'n bepaalde handeling reeds aan die gang is, dus progressiewe aspektuele betekenis. In (16) gebruik die spreker **klaar** om aan te dui dat die aksie reeds afgehandel is, en dit gaan dus hier oor anteriorbetekenis. Voegwoorde soos **terwyl** kan ook gebruik word om aan te dui dat 'n handeling progressief is (vergelyk voorbeeld (17)).

Sinne (18) en (19) is voorbeelde van geaffikseerde konstruksies met aspektuele betekenis. Die **-ery** in (18) impliseer dat die aksie van bad herhaaldelik uitgevoer word, dus word iteratiewe betekenis uitgedruk. Die **-end(e)** in (19) en (21) is 'n teenwoordige deelwoord-suffiks (*participium praesens*) en dui aan dat die honde op 'n bepaalde tydstip besig was om te blaf, dus word progressiewe betekenis uitgedruk.

(20) en (21) is voorbeelde van reduplikasiekonstruksies. Op 'n kreatiewe wyse gebruik die spreker in (20) 'n reduplikasie van **stap** in kombinasie met die bywoord **rustig** om 'n kontinuatiewe interpretasie te skep. In dieselfde sin word **spring** in 'n reduplikasiekonstruksie gebruik wat die idee gee dat die reduplisering van hierdie tweede werkwoord oor die intensiteit van die aksie gaan, eerder as oor die duur van die aksie. In (21) gebruik die spreker 'n reduplikasiekonstruksie (**drup-drup**) om aan te dui dat die aksie wat van korte duur is, herhaaldelik plaasvind, weer eens dus 'n voorbeeld van iteratiewe betekenis.

In (22) dui die **word** aan dat die aksie van 'droog' en 'sade maal' 'n herhaaldelike aksie is wat elke keer weer uitgevoer word wanneer speserye gemaak word. In (23) dui die **word** aan dat die bespiegeling rakende Kirsten tans aan die gang is. In (22) en (23) word die sinne in die passiewe vorm aangebied om onderskeidelik frekwentatiewe aspek (sien 2.3.2.2.3.5) en progressiewe aspek (sien 2.3.2.2.3.2) uit te druk.

Sinne (24) en (25) kan as voorbeelde gesien word van perifrastiese aspektuele konstruksies. Die aard van perifrastiese konstruksies word volledig bespreek in 2.2, maar 'n perifrastiese konstruksie kan hier beskryf word as 'n grammatikale kategorie wat betekenis uitdruk deur vry, losstaande morfeme. Dit verskil egter van leksikale konstruksies, aangesien die items in perifrasede reeds begin afstand doen het van hul oorspronklike, letterlike betekenis en grammatikale betekenis bygekry het. In (24) word **aanhou** gebruik om aan te dui dat 'n bepaalde aksie voortgesit word, en dus druk dit kontinuatiewe aspek uit. **Aanhou** het die oorspronklike leksikale betekenis van 'vashou' of 'aanraak', en het vanaf 'n leksikale konstruksie gegrammatikaliseer tot 'n perifrastiese konstruksie wat kontinuatiewe aspek uitdruk. In (25) word die werkwoord **begin** gebruik om aan te dui dat die aksie, 'Oupa wat yl', 'n aanvang neem. Die werkwoord **begin** word hier op 'n perifrastiese wyse gebruik om inchoatiewe aspek aan te dui.

1.2.3. Aspektuele betekenis in Afrikaans

’n Moontlike rede vir die persepsies en misvattinge wat in 1.2.1 aangetoon is, is die feit dat aspektuele uitdrukking in Afrikaans nog nie voldoende nagevors of beskryf is nie. Soos aangetoon sal word, het daar vanaf 1940 tot op hede maar ’n tiental Afrikaanse publikasies verskyn wat aspektuele betekenis bespreek. Boonop, soos aangetoon sal word, bied hierdie publikasies myns insiens nie ’n goeie verduideliking van die verskillende wyses waarop aspek in Afrikaans uitgedruk kan word nie, en dra dit derhalwe nie by tot ’n beter verstaan van aspektuele uitdrukking in Afrikaans nie. In hierdie gedeelte sal eerstens ’n kernagtige samevatting gegee word van die bestaande publikasies oor aspektuele uitdrukking in Afrikaans, en daarna sal ’n kritiese bespreking van die bestaande literatuur volg.

Die eerste publikasie rakende aspektuele uitdrukking in Afrikaans, is ’n hoofstuk oor aspek in Scholtz (1940) se taalhandboek *Taal en taalverskynsels*. In hierdie hoofstuk omskryf Scholtz aspek as “die gesigspunt van waaruit die handeling wat neergelê is in die stam van die werkwoord beskou en voorgestel word, afgesien van die tyd waarin of die wyse waarop dit plaasvind”. Scholtz (1940:154) identifiseer hoofsaaklik drie tydsbegrippe wat uitgedruk word deur aspek, naamlik *begin*, *duur* en *voltooing* van die handeling. Hy noem verder ook voorbeelde van verskillende aspekte, soos byvoorbeeld *iteratiewe*, *desideratiewe*, *kousatiewe*, *intransitiwiteit*, *duratiewe* en *perfektiewe aspek*, en stel dat veral *duratiwiteit* en *perfektiewe aspek* vir Afrikaans relevant is.

Volgens Scholtz (1940:154) word daar in Afrikaans twee soorte werkwoorde gevind, naamlik *imperfektiewe* of *duratiewe* werkwoorde en *perfektiewe* werkwoorde. Duratiewe werkwoorde word gedefinieer as werkwoorde “wat handeling voorstel as aan die gang sonder om daarby te dink aan sy begin of aan sy einde”, byvoorbeeld **Ek is aan die skrywe**. Perfektiewe werkwoorde word gedefinieer as werkwoorde wat die “voltooing van ’n moment aan die begin of aan die einde van die handeling uitdruk”, byvoorbeeld **ontbrand**, **ontwaak**, **verhoor** en **ervaar**. Die perfektiewe werkwoorde word deur Scholtz (1940:158) verder verdeel in twee verskillende tipes, naamlik i) duratief-perfektiewe werkwoorde (byvoorbeeld **opvoed**, **uitrus** en **deurboor**), en ii) eintlike perfektiewe werkwoorde wat ook genoem kan word momentaan-perfektiewe werkwoorde. Momentaan-perfektiewe werkwoorde kan verdeel word in i) effektief-

perfektiewe werkwoorde, byvoorbeeld **reik** en ii) ingressief- (of inchoatief-) perfektiewe werkwoorde, byvoorbeeld **ontbrand** en **bevries**. Laastens noem Scholtz (1940:160) nog ses alternatiewe wyses wat in Afrikaans gebruik kan word om aspektuele betekenis uit te druk, naamlik deur i) verskillende woorde te gebruik, soos **spreek** naas **sê**, ii) verwante woorde te gebruik, byvoorbeeld die oorganklike en onoorganklike werkwoord **sit**, iii) die wederkerige voornaamwoord in **hy verroer hom**, iv) hulpwerkwoorde soos **dit begin sneeu**, v) teenwoordige deelwoord soos **lopende water**, en vi) reduplikasie soos **eet-eet** en **sing-sing**.

Behalwe vir die definisies wat gebied word vir duratiewe en perfektiewe aspek, word geen verdere verduideliking gegee of indeling gemaak van die verskillende genoemde aspekte nie. Die titel van die hoofstuk is *Aspek (Aksionsart)*, maar daar word geen onderskeid getref tussen aspek en aksionsart nie en dit lyk asof hierdie twee terme as sinonieme van mekaar gebruik word.

Na De Villiers (1942) se PhD-studie oor die sintaksis van die werkwoord, verskyn daar van hom drie artikels wat handel oor tydsuitdrukking in Afrikaans. Nie een van hierdie artikels handel *per se* oor aspektuele uitdrukking in Afrikaans nie, maar De Villiers (1951, 1962 en 1968) bespreek wel die tempuskonstruksies van Afrikaans, en stel dat “die tydsbeeld in elke taal [verskil] volgens sy sisteem en die kategorieë van geen taal sal presies ooreenstem met die naaste kategorie van ’n ander taal nie” (De Villiers, 1962:55). Hy kom tot die slotsom dat Afrikaanse skrywers nie goed genoeg bewus is van die werkwoordelike stelsel van Afrikaans nie.

In Broos (1960) se doktorsale studie getiteld *Aspek: ’n multidimensionele interpretasie* word gepoog om al die onderskeie definisies wat in die literatuur vir aspek aangebied word te ondersoek en “om na te gaan wat wel by aspek ondergebring moet word” (Broos, 1960:2). Broos (1960:3) maak ’n onderskeid tussen *objektiewe aspek* (wat gelyk gestel word aan aksionsart) en *subjektiewe aspek*. Objektiewe aspek verwys na die betekenis van die werkwoord (byvoorbeeld dat ’n werkwoord soos **klap** ’n frekwentatiewe betekenis het). Onder subjektiewe aspek ressorteer die perfektiwiteit en imperfektiwiteit van ’n handeling. ’n Voorbeeld van ’n perfektiewe handeling soos **sterf**, en **aan die sterf** is ’n voorbeeld van imperfektiewe handeling. Broos (1960:3) kom tot die konklusie dat “Afrikaans oor geen vormelemente [beskik] om die bedoeling duidelik te maak nie. Die bedoelde (im)perfektiewe voorstelling van

die handeling moet uit die konteks blyk." Vir Broos (1960:69-133) word aspek gebruik om hoofsaaklik drie semantiese konsepte uit te druk, naamlik die *duur*, *volume* en *kwaliteit* van 'n aspek. Duur druk die tyd uit wat die uitvoer van die handeling in beslag neem (byvoorbeeld **Hy bly werk**); *volume* het te make met die intensiteit waarmee die handeling uitgevoer word (byvoorbeeld **hy werk 'n bietjie** en **hy werk hard**); en die *kwaliteit* van die handeling druk die resultaat wat bereik moet word uit (byvoorbeeld **hy drink die glas heeltemal leeg**).

In 1968 verskyn drie verdere publikasies wat handel oor aspek in Afrikaans, naamlik 'n hoofstuk in 'n handboek en ook twee artikels in akademiese tydskrifte. Die genoemde hoofstuk verskyn in die taalhandboek *Afrikaans: sy aard en ontwikkeling* waarvan H.J.J.M. van der Merwe (1968a) as redakteur optree. Hy is ook die skrywer van die hoofstuk *Modaliteit en aspek in Afrikaans* (Van der Merwe, 1968a:265-281). Die definisies en indeling van aspek in Afrikaans wat in hierdie hoofstuk aangebied word, is grotendeels gebaseer op dié van Scholtz (1940), en dieselfde voorbeelde van die verskillende aspektuele werkwoorde word aangebied. Van der Merwe bespreek verder ook die terme *aspek*, *aktionsart* en *aktion*, en kom tot die konklusie dat "dit elkeen vrystaan om te filosofeer oor Aspek en Aktionsart in Afrikaans, maar dat ons in werklikheid dan daarmee besig is om aan Afrikaans toe te dig wat nie in Afrikaans bestaan nie. Die Slawiese tale het verbale kategorieë om Aspek/Aktionsart uit te druk, terwyl Afrikaans dit nie het nie en vanweë sy wesensaard nie hoef te hê nie" (Van der Merwe, 1968b:281).

Die kort artikel van Visser (1968:36-37) steun óók sterk op die verduideliking van Scholtz (1940), en gee dieselfde indeling van duratiewe en perfektiewe aspek.

In Labuschagne (1968:17-26) se artikel *Iets oor aspek: lingologies gesien*, word aspek gedefinieer as "die verskynsel waardeur die tyd-ruimtelike-gestreckte, duratiewe funksies wesenlik in hulle tydruimtelike gebeuremomente of gebeurestadia beheers word" (Labuschagne, 1968:24), en op grond van hierdie definisie word 'n indeling gemaak van verskillende aspektuele verskynsels:

1 A	Verbygegane			Huidige, reële gebeure	Aanskuiwende moontlike		4 Z
	W ----- (Jan			----- Y ----- skryf	----- X ----- 'n brief)		
2	i. Aoristies -----		a. Ingressief	b. Inchoatief	g. Potensief- imperfektief		h. Potensief- okklusief
	f. Okklusief	e. Perfektief	d. Imperfektief				
							3

Tabel 1 – Aspektuele verskynsels (Labuschagne, 1968:24)

Labuschagne (1968:19-24) verskaf die volgende omskrywings van elk van die aspektuele onderskeidings: Inchoatiewe aspek (b) stel die aanvangsmoment van die gebeuremoment, byvoorbeeld **Jan begin skryf**. Kontinuatiewe aspek (c) is die verdere ontplooiing van die duratiewe gebeuremoment, byvoorbeeld **Jan is besig om die brief te skryf**. Ingressiewe aspek (a) is die voorbereiding tot die funksieontplooiing, byvoorbeeld **Ek het lus om 'n brief te skryf**. Die onvoltooidheid van die gebeuremoment word voorgestel deur die imperfektief (d), byvoorbeeld **Ek is 'n brief aan 't skrywe**. Die aoristos (i) “stel die blote feitstelling van 'n tydruimtelik verbygeskewe, afgedane gebeure, onafhanklik van duurre of tydruimtelike bepaaldheid of definitiewe begrenstheid”. Okklusiewe aspek (f) staan teenoor ingressiewe aspek, en dui die resultatiewe voltooiing van 'n gebeurtehandeling aan, byvoorbeeld **hy het klaar geskryf**. Die perfektiewe aspek (e) staan teenoor imperfektiewe aspek, en dui aan dat die gebeurtehandeling aan die afloop is, byvoorbeeld **So ja, nou het ek 'n oplossing gevind**. Die potensiewe aspektuele betekenis (g) en (h), het slegs die potensiaal (hetsy in verlede of toekoms) om verwesenlik te word, byvoorbeeld **Hy sal 'n brief geskryf het en Jan sal 'n brief skryf**. Dit is duidelik uit hierdie definisies en indeling van Labuschagne (1968) dat aspektuele betekenis vir hom slegs te make het met die uitdruk van die verskillende *fases* waarin die situasie uitgevoer of afgehandel word, en die oogpunt waaruit die spreker die situasie beskou, word nie hier ingereken nie.

Meer as 'n dekade later verskyn die volgende paar publikasies waarin aspektuele betekenis in Afrikaans aandag kry. In 1982 verskyn 'n artikel van Potgieter (1982:187-190) in *Die Unie*, waarin hy die tydsbeskrywing van Latyn en Engels met dié van

Afrikaans vergelyk. Potgieter toon aan dat die Afrikaanse taal drie tempusbeskrywings het. Hy gebruik die terme aksie, refleksie en projeksie om onderskeidelik te verwys na hede-, verlede- en toekomendetyd en hy toon aan dat hierdie tempuskonstruksies aspektueel meerduidelig is. Potgieter (1982:189) konkludeer dat verdere en uitgebreide navorsing noodsaaklik is om te bepaal hoe die (aspektuele) betekenis wat in Engels en Latyn deur die werkwoordvorm uitgedruk word, in Afrikaans aangedui word.

In 1983 verskyn 'n PhD-proefskrif van Wybenga getiteld *Grammatiese tydsvergestalting in Afrikaans*. Wybenga (1983:1-16) dui aan hoe die aspektueel-meerduidelige aard van die Afrikaanse tempus 'n problematiese verskynsel in die Afrikaanse prosa is. Die fokus van hierdie studie is egter nie aspektuele betekenis nie, en daar word nie veel aandag aan die omskrywing of indeling van aspektuele betekenis gegee nie (Wybenga, 1983:29-35). Volgens Wybenga (1983:32) “slaan [aspek] op die verloop van 'n handeling. Afhangende van waar die tydas met die verloop van die handeling sny, sal 'n ander aspek van hierdie verloop in die taal uitgedruk word”. Hierdie beskouing van aspek stem dus sterk ooreen met dié beskouing van Scholtz (1940) en Labuschagne (1968). Wybenga (1983:239-243) stel vyf wyses voor waarop aspek in Afrikaans uitgedruk word, naamlik deur i) verbindings met infinitiefsinne, byvoorbeeld **hy is besig om te huil**, **hy is aan die werk** en **hy is aan 't werk**, ii) skakelwerkwoorde en verwante, byvoorbeeld **ek begin bou**, **ek hou aan bou** en **ek hou op bou**, iii) adjunkte, byvoorbeeld **hy bou met rukke** en **hy bou aanhoudend**, iv) voegwoorde, byvoorbeeld **hy praat terwyl ek skryf** en v) die gemerkte werkwoordpatroon, byvoorbeeld **hy het gebou**, **hy het klaar gebou** en **hy het reeds klaar gebou**.

Die volgende publikasie, 'n artikel van Louw wat in 1987 in *SA Tydskrif vir Taalkunde* verskyn, bied 'n algemeen-teoretiese beskouing van verbale aspek. Aspek word gedefinieer as “die wyse [...] waarop 'n handeling plaasvind, m.a.w. hoe die gebeure voorgestel word”. Volgens Louw (1987:53) word aspekte soos duratief, konatief, iteratief, momenteel, ingressief, effektief, terminatief, ensovoorts, in Afrikaans uitgedruk deur leksikale merkers en nie met tydvorme van die werkwoord nie. Louw (1987:53) voer aan dat tempus en aspek van mekaar onderskei moet word, en “spreekperspektiewe” hoort by tempus, nie by aspek nie.

Tien jaar later verskyn Van Niekerk (1997) se artikel *Leksikale aspek en temporele spesifikasie* in die *SA Tydskrif vir Taalkunde*. Hierdie artikel is gebaseer op sy meestersgraadverhandeling met 'n ooreenstemmende titel wat in 1982 afgehandel is. In hierdie artikel verduidelik Van Niekerk (1997:98) leksikale aspek as “die term wat gebruik word om te verwys na dié deel van die hoofwerkwoord se betekenis wat regstreeks verband hou met tydsfaktore soos duur, puntualiteit, herhaling, frekwensie, eindpunt, ensovoorts. Die doel van hierdie artikel is om aan te toon dat “werkwoorde spesifieke tydskemas bevat wat deurslaggewend is by die verbinding met spesifieke tydspeesifiseerders [...] Dikwels is sodanige tydskema van 'n betrokke hoofwerkwoord onvoldoende en dan word temporele spesifiseerders betrek om die beoogde tydsbetekenis uit te druk” (Van Niekerk, 1997:102). Hierdie artikel handel in wese oor leksikale aspek (sien 2.3.2.1), en die grammatikale aspektuele uitdrukkings (sien 2.3.2.2) van Afrikaans word nie bespreek nie.

Die literatuur wat beskikbaar is rakende aspektuele uitdrukking in Afrikaans, is nuttig om 'n *oorsigtelike* begrip te vorm van aspektuele begrippe, en verder ook om enkele aspektuele uitdrukkings in Afrikaans te identifiseer. Dit is egter onvoldoende om 'n goeie begrip te vorm van verskillende aspektuele betekenis wat onderskei kan word en van die wyse waarop aspek in Afrikaans uitgedruk word. Dit kan om die volgende redes nie as basis vir hierdie studie van aspektuele uitdrukkings in Afrikaans gebruik word nie.

Daar het meer as vyftien jaar gelede laas enige literatuur oor aspektuele uitdrukkings in Afrikaans verskyn. Die eerste probleem met die bruikbaarheid van die Afrikaanse literatuur oor aspek, is derhalwe dat geen van die genoemde bronne reser is nie. Die mees onlangse en internasionale navorsing wat byvoorbeeld vanuit 'n taaltipologiese ⁵perspektief oor aspektuele betekenis gedoen word, is nie opgeneem of sigbaar in die werke oor aspek in Afrikaans nie.

Tweedens is dit moeilik om die definisies en indelings wat in die Afrikaanse literatuur van aspektuele betekenis gemaak word, te verstaan of te onderskei.

---

⁵ In hierdie studie word die terme *tipologies* en *taaltipologies* gebruik om te verwys na ooreenstemmings (byvoorbeeld konstruksies of die leksikale oorsprong van konstruksies) wat in verskillende (hetsy verwant óf nieverwante tale) bestaan.

Hoewel daar in meer of mindere mate ooreenstemming is tussen die definisies wat aangebied word vir *duratiewe* en *perfektiewe* aspek, word verdere kategorieë van aspektuele tipes in die onderskeie bronne verskillend aangebied en geïnterpreteer. Dit blyk dat elke navorser 'n eie indeling maak van aspektuele betekenis, maar in daardie verband die indeling van Scholz (1940) as basis gebruik. Daar is min ooreenstemming tussen die definisies of indelings wat vir ander aspektuele betekenis (byvoorbeeld die konatief, kousatief, iteratief, momenteel, punktuëel, ingressief en inchoatief) aangebied word.

Dit lyk asof die mees aanvaarde definisie wat in die Suid-Afrikaanse literatuur vir perfektiwiteit gebruik word stel dat perfektiwiteit aandui dat 'n situasie "voltooi is of word". Verder word duratiwiteit en imperfektiwiteit as sinonieme van mekaar aangebied. Soos egter in 2.3.2.2 aangetoon word, word perfektiwiteit in hierdie studie gedefinieer as 'n oogpunt wat die begin- en eindpunte van die situasie insluit. Dit gaan dus in hierdie studie nie soseer oor die *voltooidheid* van die situasie nie, maar eerder oor die *begrensdeheid* van die situasie, en die definisie en gebruik van perfektiwiteit wat tot op hede in die Afrikaanse literatuur gegeld het, word nie op dieselfde wyse in hierdie studie geïnterpreteer nie.

Soos daar verder ook in Hoofstuk 2 (sien 2.3.2.2) aangetoon sal word, staan imperfektiwiteit en perfektiwiteit teenoor mekaar, en duratiewe (oftewel progressiewe) aspek is een van twee tipes imperfektiewe (sien 2.3.2.2.3.1 en 2.3.2.2.3.2). Imperfektiwiteit word in hierdie studie gedefinieer as 'n oogpunt wat 'n situasie beskou as *onbegrens*, en die fokus is derhalwe op die *interne temporele struktuur van die situasie*. In hierdie studie het imperfektiwiteit, anders as wat in die meeste Afrikaanse literatuur gestel word, dus nie uitsluitlik te make met die *duur* van die situasie nie.

Myns insiens is die indeling en definisies wat in die literatuur vir aspektuele betekenis in Afrikaans aangebied word dus onduidelik, nie-ooreenstemmend en meestal onversoenbaar. Behalwe vir enkele verwysings na Lyons (1977) en Jespersen (1965), word daar deurgaans selde verwys na nie-Suid-Afrikaanse bronne oor aspek.

Derdens, aansluitend by die bogenoemde probleem, kan daar moeilik vanuit die literatuuroorsig van aspektuele uitdrukkings in Afrikaans 'n lys gemaak word van die aspektuele konstruksies wat in Afrikaans bestaan. Na 'n literatuuroorsig is dit steeds

nie duidelik watter konstruksies of wyses deur Afrikaanse sprekers gebruik kan word om aspektuele betekenis uit te druk nie. Die genoemde literatuur bespreek hoofsaaklik die begrip *aspek* vanuit 'n taalfilosofiese perspektief en bied 'n oppervlakkige bespreking van spesifieke aspektuele konstruksies.

1.2.4. Slotsom

Met betrekking tot die literatuur wat aspektuele betekenis in Afrikaans uitdruk, bestaan daar myns insiens twee leemtes. Eerstens is daar 'n behoefte aan 'n Afrikaanse beskrywing van aspek. Hierdie beskrywing behoort vanuit 'n algemene taalteoretiese perspektief 'n sistematiese *indeling* te maak van die verskillende aspektuele betekenis wat onderskei kan word, en ook 'n voldoende *beskrywing* bied van hierdie onderskeibare aspektuele betekenis. Tweedens is aspektuele uitdrukking in Afrikaans nog 'n bykans volledig onontginde navorsingsterrein. Indringende navorsing is nodig rakende die spesifieke wyses waarop aspektuele betekenis in Afrikaans uitgedruk word.

Om 'n begrip te vorm van die wyse waarop aspektuele betekenis in Afrikaans uitgedruk word, moet die verskillende uitdrukkings (d.i. leksikale, geaffikseerde, passiewe, reduplikasie of perifrastiese konstruksies) geïdentifiseer en sistematies beskryf word. Om verder die wyse te verstaan waarop hierdie konstruksies gebruik word, sal dit nuttig wees om aan te toon hoe hierdie konstruksies ontstaan het, hoe dit ontwikkel het tot aspektuele konstruksies, en hoe die konstruksies aangewend word om aspektuele betekenis te spesifiseer.

Die omvang van die totale navorsingsterrein van aspek in Afrikaans is te groot vir 'n enkele studie. Dit is onmoontlik om in een studie elkeen van die genoemde strategieë waarvolgens aspektuele betekenis uitgedruk kan word, te ondersoek. Vanuit die literatuurstudie oor aspek in Afrikaans lyk dit asof veral die wyse waarop imperfektiewe betekenis in Afrikaans uitgedruk word, onduidelik of problematies is (vergelyk Scholtz, 1940:154; Broos, 1960:3; Van der Merwe, 1968b:281; Visser, 1968:36-37; Labuschagne, 1968:19-24; Louw, 1987:53). Hierdie navorsers definieer en interpreteer imperfektiewe betekenis verskillend en betekenis wat as tipes imperfektiewe betekenis gesien kan word (vergelyk 2.3.2.2.3), word byvoorbeeld nie deurgaans as imperfektiewe betekenis hanteer nie.

Soos in 2.3.2.2.3 aangetoon sal word, kan progressiewe betekenis as 'n tipe imperfektiewe betekenis gekategoriseer word. Daar bestaan by heelparty Afrikaanse taalkundiges die persepsie dat daar in Afrikaans geen vormlike of formele konstruksies bestaan om imperfektiewe betekenis uit te druk nie (Vergelyk Broos, 1960:3; Van der Merwe, 1968b:281; Potgieter, 1982:189; Wybenga, 1983). In Afrikaans bestaan daar egter, soos in 3.3 aangetoon sal word, ten minste drie vormlike konstruksies wat progressiewe aspek uitdruk, te wete die **aan die-**perifrastiese konstruksie (vergelyk (26)), die **V_{POS} en-**perifrastiese konstruksie (vergelyk (27)) en die **besig-**perifrastiese konstruksie (vergelyk (28)).

(26) Afr: *Hy is aan die werk.*

(27) Afr: *Hy sit en werk.*

(28) Afr: *Hy is besig om te werk.*

Ten spyte van die algemene gebruik van hierdie drie konstruksies (sien 3.4.1), word die konstruksies nie in die literatuur oor aspek in Afrikaans beskryf nie. Dit blyk derhalwe dat die aanname gemaak word dat morfologiese markering die enigste manier is om aspek te merk. Tog kan ander strategieë (soos byvoorbeeld perifrasering) effektief aangewend word om aspektuele betekenis uit te druk, en meerduidigheid uit te skakel.

Vanweë die min aandag wat perifrastiese konstruksies (spesifiek die perifrastiese konstruksies wat progressiewe betekenis uitdruk) in die literatuur oor aspek in Afrikaans ontvang het, is die fokus van hierdie studie derhalwe afgebaken tot 'n ondersoek na die wyse waarop perifrastiese konstruksies gebruik kan word om progressiewe aspek uit te druk. Dié studie toon slegs aan hoe die strategie van perifrasering gebruik word om aspektuele betekenis uit te druk, maar ook die ander strategieë van aspektuele uitdrukking behoort verder ondersoek te word. Verder word slegs die aspektuele betekenis van progressiwiteit in hierdie studie ondersoek, maar ook ander aspektuele betekenis (byvoorbeeld anterior- en perfektiewe aspek) behoort verder ondersoek te word.

Die grammatikaliseringsteorie is nuttig om die ontstaan, en ontwikkeling en gebruik van die perifrastiese progressiewe konstruksies in Afrikaans te ondersoek, en

derhalwe word die grammatikaliseringsteorie in dié ondersoek as 'n sentrale ondersoeksbenedering gebruik.

In hierdie studie word eerstens 'n algemeen-teoretiese beskrywing van aspek en verskillende aspektuele betekenis gebied en tweedens word die perifrastiese konstruksies wat gebruik word om progressiewe betekenis uit te druk, op basis van 'n korpusondersoek bestudeer.

1.3. Navorsingsvrae

Om die basis te vorm vir 'n ondersoek na die wyse waarop perifrastiese konstruksies gebruik word om progressiewe betekenis in Afrikaans uit te druk, word die volgende **taalteoretiese** navorsingsvrae gestel.

- 1) Wat is perifrastiese konstruksies?
- 2) Wat is aspek?
  - a) Wat is die verskil tussen tempus en aspek?
  - b) Watter soort aspektuele betekenis kan onderskei word?
- 3) Wat is grammatikalisering?
  - a) Wat is die belangrikste kenmerke of kriteria van die grammatikaliseringproses?
  - b) Vanuit 'n taaltipologiese perspektief, op watter wyse ontwikkel en funksioneer perifrases as grammatikale konstruksies?
  - c) Vanuit 'n taaltipologiese perspektief, op watter wyse ontwikkel konstruksies om progressiewe betekenis uit te druk?

Vir doeleindes van die ondersoek na die wyse waarop perifrastiese konstruksie in Afrikaans gebruik word om progressiewe betekenis te spesifiseer, word die volgende **taalspesifieke** navorsingsvrae gestel:

- 4) Watter perifrastiese konstruksies bestaan in Afrikaans om progressiewe betekenis uit te druk?
- 5) Hoe het die Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies tot stand gekom?
- 6) Hoe het die konstruksies tot perifrastiese progressiewe konstruksies ontwikkel?

- 7) Op watter verskillende of ooreenstemmende wyses word die perifrastiese konstruksies gebruik om progressiewe betekenis uit te druk?

1.4. Navorsingsdoelwitte

Hierdie studie is 'n ondersoek in beskrywende taalkunde. Die doel van beskrywende taalkunde is om verskillende aspekte van 'n spesifieke taal of tale te dokumenteer, en word hoofsaaklik vanuit 'n sinkroniese perspektief aangepak. 'n Studie in beskrywende taalkunde bestaan meestal uit twee dele, te wete die versameling van taaldata en die analisering van die data om 'n analise en beskrywing van die taal te maak (Himmelman, 2005:1-3).

In 1.2 is gestel dat aspektuele betekenis in Afrikaans bykans 'n volledig onontginde navorsingsterrein is en dat navorsing rakende aspektuele betekenis in Afrikaans noodsaaklik is. In hierdie studie word die wyse waarop perifrastiese konstruksie gebruik word om progressiewe betekenis uit te druk, ondersoek. Die sentrale doelwit van die studie is om die ontstaan, ontwikkeling en gebruik van die perifrastiese progressiewe konstruksies te ondersoek. Om hierdie navorsingsdoelwit te bereik, word die volgende doelstellings geformuleer:

- 1) Om vanuit 'n taalteoretiese perspektief aan te toon wat perifrastiese konstruksies is.
- 2) Om vanuit 'n taalteoretiese perspektief aan te toon wat aspek is.
  - a) Om aan te toon wat die verskil tussen tempus en aspek is.
  - b) Om aan te toon watter aspektuele betekenis onderskei kan word.
- 3) Om vanuit 'n taalteoretiese perspektief aan te toon wat grammatikalisering is.
  - a) Om die belangrikste kenmerke of kriteria van grammatikalisering aan te toon.
  - b) Om vanuit 'n taaltipologiese perspektief aan te toon hoe perifrases tot grammatikale konstruksies ontwikkel en as grammatikale konstruksies funksioneer.
  - c) Om vanuit 'n taaltipologiese perspektief aan te toon hoe die perifrastiese konstruksies ontwikkel om progressiewe betekenis uit te druk.

- 4) Om aan te toon watter perifrastiese konstruksies in Afrikaans gebruik word om progressiewe betekenis uit te druk.
- 5) Om aan te toon hoe die perifrastiese progressiewe konstruksies tot stand gekom het.
- 6) Om aan te toon hoe die perifrastiese progressiewe konstruksies ontwikkel het.
- 7) Om die verskillende en ooreenstemmende wyses aan te dui waarop die perifrastiese konstruksies gebruik word om progressiewe betekenis uit te druk.

1.5. Sentrale teoretiese stellings

Daar word drie sentrale teoretiese stellings (hipoteses) vir hierdie studie gestel:

- 1) In Afrikaans word drie perifrastiese progressiewe konstruksies, naamlik die **aan die**-konstruksie, die **V_{POS} en**-konstruksie en die **besig**-konstruksie, gebruik om progressiewe betekenis uit te druk.
- 2) Die **aan die**- en **V_{POS} en**-progressiewe konstruksies het hul ontstaan uit konstruksies wat oorspronklik lokatiewe leksikale betekenis het, terwyl die **besig**-progressief ontwikkel het vanweë die progressiewe leksikale betekenis van **besig**. Die leksikale konstruksies het deur 'n proses van grammatikalisering verder ontwikkel tot progressiewe konstruksies.
- 3) Die drie perifrastiese progressiewe konstruksies, d.i. die **aan die**-, **V_{POS} en**- en **besig**-progressief is nie almal ewe algemeen in Afrikaans nie, en word nie op dieselfde wyse gebruik nie. Sekere konstruksies geniet voorkeur bo ander, afhangend van die semantiese of pragmatiese konteks.

1.6. Metode van ondersoek

Die hoofokus van hierdie studie is om 'n beskrywing te bied van die wyse waarop perifrastiese konstruksies in Afrikaans gebruik word om progressiewe betekenis uit te druk. In hierdie studie word, gebaseer op 'n literatuuroorsig van relevante en sentrale bronne, 'n teoretiese beskrywing gebied van die konsepte perifrastiese konstruksies en aspektuele betekenis. Verder is daar genoem dat die grammatikaliseringsteorie nuttig is om die perifrastiese progressiewe konstruksies van Afrikaans te bestudeer. Derhalwe word daar ook 'n literatuuroorsig uitgevoer om die

grammatikaliseringsteorie te beskryf. 'n Definisie van grammatikalisering word aangebied, asook die relevante prosesse en aspekte van grammatikalisering. Daar word ook verduidelik op watter wyse perifrastiese konstruksies en aspektuele betekenis vanuit 'n taaltipologiese perspektief grammatikaliseer. Hierdie teoretiese beskrywing kom in Hoofstuk 2 aan bod.

Die tweede deel van die studie is 'n korpusgebaseerde ondersoek na die perifrastiese progressiewe konstruksies van Afrikaans. Soos in 3.3.1 aangetoon sal word, is Afrikaans en Nederlands nabyverwante tale wat ongeveer 95% woordeskat-ooreenstemming toon. Aangesien daar nie literatuur beskikbaar is wat die Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies identifiseer en bestudeer nie, word daar 'n literatuurondersoek uitgevoer na die Nederlandse perifrastiese progressiewe konstruksies.

Die eerste vergelyking wat in hierdie ondersoek gedoen word, is derhalwe om die resultate van 'n ondersoek wat in 'n Afrikaanse korpus gevind is, te vergelyk met die resultate van ondersoeke na die Nederlandse progressiewe konstruksies; hoofsaaklik die resultate van Booij (2003; 2004; 2008; 2010), Geleyn (2010), Mortier (2008) en Lemmens (2003; 2005) is ter sake.

Die Afrikaanse korpus wat in hierdie studie gebruik word, is die Taalkommissiekorpus (*TK-korpus*) van 2010, opgestel deur die Taalkommissie van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns. Die doel van hierdie korpus is om 'n gestratifiseerde voorbeeld te wees van geskrewe Standaardafrikaans. Hierdie korpus bestaan uit ongeveer 60 miljoen Afrikaanse woorde en is saamgestel uit 'n verskeidenheid geskrewe tekste, naamlik prosatekste (ongeveer 6 miljoen woorde), akademiese tekste (ongeveer 24 miljoen woorde) en nie-fiksie, nie-akademiese tekste, soos byvoorbeeld koerante, tydskrifte en boeke (ongeveer 27 miljoen woorde).

Daar word meerdere kere van voorbeelde gebruik gemaak om 'n bespreking of standpunte te illustreer. Waar goeie voorbeelde nie in die Taalkommissiekorpus gevind word nie, word daar ook soms van Internetvoorbeelde of van voorbeelde uit die literatuuroorsig gebruik gemaak. Oorspronklike voorbeelde word nie aangetoon nie en daar word na voorbeelde wat in die Taalkommissiekorpus gevind is, verwys as "*TK-korpus*". Alle Internetvoorbeelde se *URL*-skakels word aangedui in voetnotas. Toegang tot alle internetskakels was steeds op 1 April 2012 beskikbaar.

Om te bepaal tot watter mate die verskillende Afrikaanse konstruksies ten opsigte van mekaar verskil, word 'n seleksie van ewekansig-geselekteerde voorbeeldsinne van elke progressiewe konstruksie met mekaar vergelyk. Aangesien daar slegs 330 resultate vir die **aan 't**-konstruksie gevind kon word, word 'n seleksie van 330 sinne van elke Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies (d.i. die **aan die-/aan 't**, **V_{POS} en-** en **besig**-progressief) gemaak. Hierdie sinne is afkomstig uit die *TK-korpus*. Die konstruksies word aan die hand van vier kriteria met mekaar vergelyk, te wete die frekwensie van die onderskeie konstruksies; ii) die werkwoordkollokasies van die konstruksies; iii) die oorganklikheid van die konstruksies en iv) die konstruksies se kombineerbaarheid met ander aspektuele betekenis.

1.7. **Hoofstukindeling**

Hierdie studie van die wyse waarop progressiwiteit deur perifrastiese konstruksies in Afrikaans uitgedruk word, is tweeledig van aard. Die eerste gedeelte bestaan uit 'n literatuuroorsig van die relevante teoretiese raamwerke en vertrekpunte (Hoofstuk 2), en die tweede gedeelte van die studie is empiries van aard (Hoofstuk 3 en 4).

In Hoofstuk 2 word 'n verduideliking gebied van die konsepte *tempus* en *aspek*. Daar word verder ook onderskei tussen *grammatikale* en *leksikale aspek*, en voorbeelde word gebruik om die verskillende konsepte te illustreer.

Vanweë die aard van perifrastiese konstruksies is dit relevant om hierdie navorsingsvrae vanuit 'n grammatikaliseringsperspektief te beantwoord. Die relevansie en nut van die *grammatikaliseringsteorie* vir 'n studie oor perifrastiese progressiewe konstruksies in Afrikaans word ook in hierdie hoofstuk gemotiveer, en 'n literatuuroorsig van sentrale bronne oor die grammatikaliseringsteorie word bespreek.

In Hoofstuk 3 word aangetoon dat daar vormlik 'n baie sterk ooreenstemming bestaan tussen die perifrastiese progressiewe konstruksies van Afrikaans en Nederlands. Hierdie gedeelte steun derhalwe sterk op die literatuur wat handel oor die Nederlandse perifrastiese progressiewe konstruksies. Verder word die resultate van 'n korpusondersoek wat gedoen is rakende die Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies in hierdie hoofstuk aangebied en bespreek. Deur 'n korpusondersoek is

dit moontlik om aan te toon hoe die verskillende Afrikaanse konstruksies van mekaar verskil, en hoe dit gebruik word.

Gebaseer op die korpusondersoek wat uitgevoer is (vergelyk Hoofstuk 3) is, word daar in Hoofstuk 4 gevolgtrekkings gemaak rakende die wyse waarop perifrastiese konstruksies in Afrikaans gebruik word om progressiewe betekenis uit te druk. Die gestelde navorsingsvrae word in hierdie hoofstuk opsommend beantwoord.

HOOFSTUK 2

DIE GRAMMATIKALISERING VAN PERIFRASTIESE KONSTRUKSIES EN PROGRESSIEWE BETEKENIS: 'N TEORETIESE BESKRYWING

2.1 Inleiding

In Hoofstuk 1 is aangetoon dat die verlede- en hedetydskonstruksie in Afrikaans meerduidig is met betrekking tot aspektuele betekenis. Hierdie meerduidigheid het tot gevolg dat bepaalde persepsies onder Afrikaanse sprekers, skrywers en taal- en letterkundiges ontstaan. In die Afrikaanse letterkunde bestaan daar byvoorbeeld die tradisie om prosa hoofsaaklik in die hedetyd aan te bied, aangesien daar die persepsie bestaan dat die verledetyd onvoldoende is om sekere betekenisverskille te nuanseer. Verder bestaan daar onder sommige Afrikaanse sprekers en taalkundiges die persepsie dat die Afrikaanse grammatika vereenvoudig is en geen aspek het nie.

Daar is egter ook in dieselfde hoofstuk aangetoon dat daar alternatiewe strategieë bestaan wat gebruik kan word om aspektuele betekenis te spesifiseer. Die vyf prototipiese wyses om aspektuele betekenis uit te druk is deur gebruik te maak van leksikale en geaffikseerde konstruksies, reduplikasie en passiewe en perifrastiese konstruksies.

Na 'n literatuuroorsig oor aspektuele uitdrukking in Afrikaans, is daar tot die slotsom gekom dat aspek in Afrikaans nog 'n bykans volledig onontginde navorsingsterrein is. Om 'n begrip te vorm van die wyse waarop aspektuele betekenis in Afrikaans uitgedruk word, behoort die verskillende uitdrukkings (d.i. leksikale, geaffikseerde, passiewe, reduplikasie of perifrastiese konstruksies) in diepte verder ondersoek te word. Daar is genoem dat die fokus van hierdie studie op die wyse is waarop perifrastiese konstruksies gebruik word om progressiewe betekenis uit te druk.

Alvorens 'n ondersoek gedoen kan word na die perifrastiese progressiewe konstruksies in Afrikaans, is dit egter nodig om die verskillende teoretiese konsepte wat ter sake is vir 'n ondersoek na aspektuele konstruksies, te beskryf. Daar is drie spesifieke teoretiese konsepte wat verduidelik word, te wete i) perifrastiese konstruksies; ii) aspektuele betekenis; en iii) grammatikalisering.

Eerstens word 'n beskrywing van die aard en kenmerke van perifrastiese konstruksies gegee. Daar word verder ook aangetoon hoe leksikale konstruksies ontwikkel tot perifrastiese konstruksies om grammatikale betekenis uit te druk.

Tweedens word daar 'n onderskeid gemaak tussen tempus en aspek, asook die verskillende tipes aspek wat geïdentifiseer kan word. Derhalwe word aangetoon wat die verskil tussen leksikale en grammatikale aspek is, en daar word ook onderskei tussen verskillende tipes leksikale en grammatikale aspek. Die fokus van hierdie studie is op progressiewe konstruksies, en daarom word aangedui dat progressiewe betekenis 'n tipe imperfektiewe betekenis is, en die verskillende tipes progressiewe betekenis word aangetoon en gedefinieer.

Dit is nuttig om die ontstaan, ontwikkeling en gebruik van die progressiewe perifrastiese konstruksies in Afrikaans vanuit 'n grammatikaliseringperspektief te ondersoek. Die grammatikaliseringsteorie bied insig in die wyse waarop die meerduidige tempuskonstruksies van Afrikaans tot stand gekom het, sowel as in die ontwikkelingsproses wat die perifrastiese progressiewe konstruksies ondergaan. Sodoende kan aangetoon word hoe die gebruik van die verskillende perifrastiese progressiewe konstruksies van mekaar verskil. Die derde teoretiese konsep wat in hierdie hoofstuk verduidelik word, is dus die van grammatikalisering. Die belangrikste kenmerke van grammatikalisering word verduidelik, en daar word ook toeligting gegee rakende die wyse waarop perifrastiese konstruksies sowel as progressiewe betekenis grammatikaliseer. Laasgenoemde word vanuit 'n tipologies-vergelykende wyse geïllustreer aan die hand van die studie van Bybee *et al.* (1994).

2.2. Perifrastiese konstruksies

'n Perifrastiese konstruksie word meestal gedefinieer as 'n konstruksie wat betekenis uitdruk deur vry, losstaande morfeme (oftewel woorde), in plaas van deur affiksering (Trask, 1997).

Tradisioneel word daar 'n onderskeid gemaak tussen sintese en perifrasede as twee kontrasterende modusse van die realisering van betekenis. 'n Morfologiese konstruksie is 'n voorbeeld van sintetiese uitdrukking, aangesien betekenis realiseer deur 'n enkele vorm. Deur perfrasede realiseer betekenis egter deur die gebruik van veelvuldige vrye vorme (Blevins, 2003:1).

Hopper en Traugott (2003:7)⁶ gee die volgende voorbeelde om die verskil tussen morfologiese en perifrastiese konstruksies aan te toon:

	Perifrastiese uitdrukking	Morfologiese uitdrukking
Anterioraspek	I have waited	I waited sang
Possessief	the household of the queen	the receptionist's smile ('s)
Vergelykend	more interesting	longer (-er)

Tabel 2 – Verskil tussen perifrastiese en morfologiese konstruksies (Hopper & Traugott, 2003:7)

In die eerste kolom word die betekenis van anterioraspek, possessief en vergelyking onderskeidelik uitgedruk deur die ongebonde, losstaande morfeme **have**, **of the** en **more**. In die tweede kolom word hierdie anterioraspek, possessief en vergelyking onderskeidelik uitgedruk deur die gebonde affikse **-ed**, **-a-**, **-s** en **-er**. Die eerste kolom is voorbeelde van perifrastiese konstruksies, terwyl die tweede kolom voorbeelde van morfologiese konstruksies is.

Perifrastiese konstruksies kan gesien word as 'n grammatikale konstruksie wat bestaan uit losstaande woorde, en die gesamentlike interpretasie van die losstaande woorde in die konstruksie vorm die uiteindelijke betekenis wat deur die perifrasedruk uitgedruk word (vergeelyk Curme, 1935 soos aangehaal deur Blevins, 2003). Die **besig om**-perifrasedruk in Afrikaans kan hier as voorbeeld geneem word. Die perifrastiese konstruksie bestaan uit vier items of woorde, naamlik **is (wees)**, **besig**, **om** en **te**. In (29) is die gesamentlike interpretasie van hierdie vier woorde verantwoordelik vir die progressiewe betekenis van die konstruksie, en geen van die items mag uit die perifrasedruk weggelaat word nie.

(29) Afr: *Die man is besig om te werk.*

In hierdie studie word daar 'n onderskeid gemaak tussen leksikale en perifrastiese konstruksies (sien 1.2.2), ten spyte daarvan dat beide hierdie tipe konstruksies gedefinieer kan word as "konstruksies wat betekenis uitdruk deur vry, losstaande morfeme". **Het** in sin (30) is 'n voorbeeld van 'n leksikale konstruksie, terwyl die **het** in

⁶ Aangesien die bespreking van tabelle en figure in hierdie studie in Afrikaans aangebied word, word alle tabelle en figure wat uit die literatuur geneem is – waar moontlik en/of relevant – na Afrikaans vertaal. Die oorspronklike bron van die onvertaalde tabel of figuur word egter telkens aangedui.

sin (31) 'n voorbeeld van 'n perifrastiese konstruksie is. In (30) word **het** in sy letterlike en oorspronklike betekenis wat 'besitlikheid' aantoon gebruik. In (31) word **het** egter nie in sy oorspronklike betekenis gebruik nie, en die betekenis van **het** is in hierdie sin eerder 'n grammatikale betekenis, oftewel 'n tempusbetekenis wat aandui dat die situasie in die verlede plaasgevind het.

(30) Afr: *Die man **het** 'n mooi huis.*

(31) Afr: *Die man **het** in die straat geloop.*

Soos in 2.4.2 aangetoon sal word, ontwikkel perifrastiese konstruksies vanuit leksikale konstruksies. Die ontwikkeling word in hierdie laasgenoemde gedeelte verder bespreek vanuit 'n grammatikaliseringperspektief.

Vir doeleindes van hierdie studie, word perifrastiese konstruksies derhalwe gedefinieer as *konstruksies wat grammatikale betekenis uitdruk deur een of meer vry, losstaande woorde. Sommige perifrases kan een of meer affiks insluit.*

2.3. Aspektuele betekenis

Die tweede teoretiese konsep wat beskryf word, is aspektuele betekenis. Soos in 1.1 aangetoon is, maak tempus en aspek deel uit van 'n situasie se temporele inligting. In hierdie gedeelte word die verskillende konsepte, te wete tempus en aspek, van mekaar onderskei en beskryf. Daar word ook aangedui dat daar twee tipes aspektuele betekenis onderskei kan word, te wete leksikale aspek en grammatikale aspek. Die verskillende tipes leksikale en grammatikale aspek word onderskei.

Imperfektiwiteit is 'n tipe grammatikale aspek. Aangesien die fokus van hierdie studie afgebaken is tot progressiewe betekenis, sal aangetoon word dat progressiwiteit hoort by imperfektiwiteit, en daar word verdere bespreking gebied rakende die verskillende progressiewe betekenis wat onderskei kan word. In die opvolgende gedeelte word die ontstaan en ontwikkeling van progressiewe konstruksies aangetoon.

2.3.1. Tempus

Vergelyk die volgende drie sinne:

(32) Afr: *Ek het 'n appel geëet.*

(33) Afr: *Ek eet 'n appel.*

(34) Afr: *Ek sal 'n appel eet.*

Die verskil tussen hierdie drie sinne is geleë in die tyd waarop die situasie⁷, 'om 'n appel te eet', plaasvind. Meer spesifiek, die verhouding tussen i) die tyd waarop die situasie van 'om 'n appel te eet' plaasvind; en ii) die oomblik wat daar van die situasie melding gemaak word, verskil telkens: Die situasie wat deur (32) uitgedruk word, vind plaas vóór die oomblik wat daar oor die situasie gepraat word. In (33) vind die situasie plaas op dieselfde oomblik as wanneer daarna verwys word, en die situasie wat deur (34) uitgedruk word, vind plaas ná die oomblik wat daarvan melding gemaak word.

Die situasie waaroor daar gepraat word, staan in 'n bepaalde verhouding tot die spreektyd deurdat dit vóór, gelyktydig met of ná die spreektyd plaasvind. Dit gaan derhalwe hoofsaaklik oor 'n deiktiese onderskeid, en hierdie deiktiese onderskeid staan bekend as die *tempus* van 'n temporele uitdrukking (Comrie, 1976:1).

Binne 'n algemene temporele konstruksie staan tempus en aspek in 'n hegte verhouding tot mekaar, aangesien albei grammatikale kategorieë is wat gebruik word om 'n situasie in verhouding met die tyd te stel. Volgens Comrie (1985:6) word tempus gebruik om 'n situasie êrens op 'n tydlyn te plaas, en aspek om 'n interne temporele kontoer van 'n situasie te skep.

One is to locate the situation somewhere on the time line, necessarily in relation to some other specified point or segment of the line, since in one sense all time locations are relative, there being no absolutely specified points. This concept of time location is essential to the linguistic category of tense...

...The second possibility of relating situations to the time line is that one might be interested in discussing the internal temporal contour of a situation, for instance in discussing whether it is to be represented as a point on the time line, or a stretch of the time line. (Comrie, 1985:6.)

⁷ Die term *situasie* word gebruik om te verwys na enige proses wat deur die werkwoordelike konstruksie van 'n sin uitgedruk word. Dit sluit statiese *toestande* soos 'om lief te hê' in, sowel as dinamiese *gebeurtenisse* soos 'om te loop', 'om te verdrink', 'om 'n bal te skop' en 'om te nies'.

Die tweede aanhaling het betrekking op aspek. Die voorbeelde wat Comrie (1985:6) gee, dui die verskil tussen tempus en aspek aan. Voorbeelde (35) en (36) gaan duidelik oor deiktiese onderskeid, terwyl (37) en (38) oor aspektuele onderskeid gaan:

(35) Eng: *John was singing.* (Comrie, 1985:6)

(36) Eng: *John is singing.* (Comrie, 1985:6)

(37) Eng: *John was singing.* (Comrie, 1985:6)

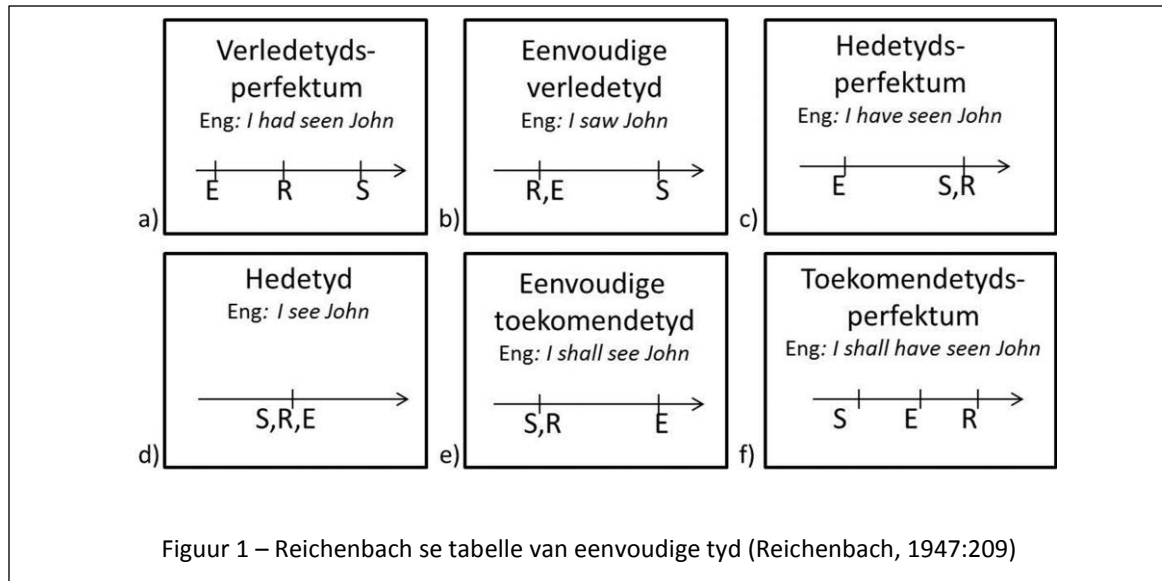
(38) Eng: *John sang.* (Comrie, 1985:6)

Sowel (35) as (36) het imperfektiewe⁸ betekenis, maar daar bestaan 'n temporeel-deiktiese verskil tussen die sinne. Die situasie van (35) vind plaas vóór die oomblik wat die sin geuiteer word, terwyl (36) gelyktydig plaasvind met die spreektyd. Beide (37) en (38) vind plaas vóór die oomblik wat die sinne geuiteer is (deikties dus beide in die verlede tyd), maar aspektueel verskil die betekenis van die twee sinne. (37) het 'n imperfektiewe betekenis, terwyl (38) 'n perfektiewe⁹ betekenis het.

'n Handige manier om die verhouding tussen tempus en aspek aan te toon, is dié van Reichenbach (1947). Reichenbach (1947:287-298) onderskei drie "tydpunte" om 'n situasie uit te druk. Die drie punte is i) die spreekpunt (*point of speech*); ii) die situasiepunt (*point of event*); en iii) die verwysingspunt (*point of reference*). Die spreekpunt, **S**, verwys na die oomblik waarop daar oor die situasie gepraat word, dus die oomblik waarop die uiting gemaak word. Die situasiepunt, **E**, verwys na die oomblik waarop die situasie plaasvind. Die verwysingspunt, **R**, stel die wyse voor waarop daar na die situasie verwys word. Die formule wat Reichenbach (1947:290) gebruik om die verhouding tussen die verskillende punte van tydsuitdrukking uit te druk, word duidelik wanneer sy tabelle van naderby beskou word. Vergelyk Figuur 1.

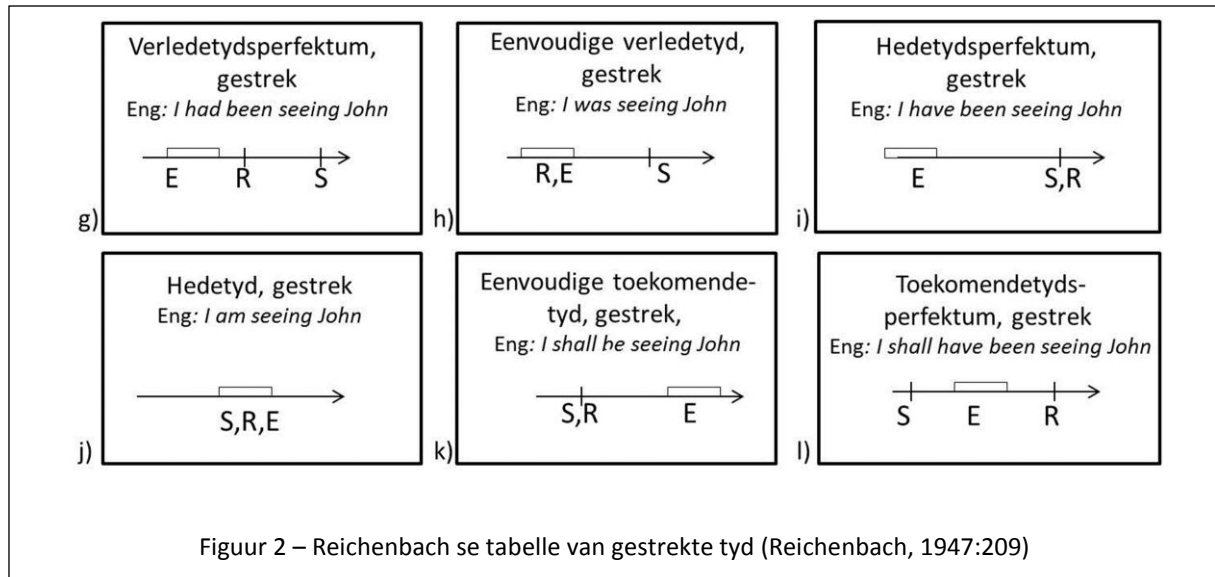
⁸ Sien 2.3.2.2.3

⁹ Sien 2.3.2.2.1

Afhangend van die tempus, staan **S**, **E** en **R** telkens in verskillende verhoudings tot mekaar. Byvoorbeeld, in 'n eenvoudige hedetydsin soos Figuur 1(d) *I see John*, is die oomblik waarop daar van die situasie 'om John te sien' gepraat word (**S**), gelyk aan die oomblik waarop daar na die situasie verwys word (**R**), sowel as die oomblik waarop die situasie plaasvind (**E**). In 'n eenvoudige verledetydsin soos in Figuur 1(b) *I saw John*, is die verwysingsoomblik (**R**) en die tyd waarop die situasie plaasvind (**E**) op dieselfde oomblik, maar die oomblik waar daar van die situasie gepraat word (**S**), vind egter daarna plaas.

In sommige tempusse word bykomende inligting aangebied rakende die uitbreiding van die situasie. Volgens Reichenbach (1947:290) gebruik Engels byvoorbeeld 'n teenwoordigheidspartikel om aan te toon dat 'n situasie soms oor 'n tydperk strek. In 'n sin soos in Figuur 2(i) *I have been seeing John*, is dit duidelik dat, hoewel die situasie (**E**) plaasgevind het vóór die spraakoomblik (**S**), en hoewel daar vanuit die hede teruggekyk word na die situasie wat verby is (**R**), dat die situasie van 'om John te sien' vir 'n tydperk aangehou het.

Hoewel die skematiese voorstelling van Reichenbach aspektuele verskille wat kan voorkom op 'n effens ongenueanseerde wyse voorstel, toon die skemas duidelik die wyse waarop tempus en aspek met mekaar in 'n wisselwerking kan tree. Tempus word aangetoon deur die verhouding tussen **S** en **E**, terwyl aspektualiteit telkens deur **R** aangetoon word.

Aspek verskil inherent van tempus, aangesien verskillende tipes temporele inligting deur hierdie twee konstruksietipes aangebied word. Tempus bied hoofsaaklik deiktiese inligting aan, terwyl aspek niedeiktiese inligting aanbied. Tempus druk hoofsaaklik uit of 'n situasie waaroor in 'n sin gepraat word vóór, ná of gelyktydig met die oomblik waarop die sin geuiter word, plaasvind. Tempus het dus hoofsaaklik drie waardes: verlede, hede en toekoms.

2.3.2. Aspek

Soos genoem, bied aspektuele konstruksies hoofsaaklik niedeiktiese inligting aan die ontvanger. Voorbeelde hiervan is duur, frekwensie, oogpunt en inligting rakende die interne temporele struktuur van die situasie. Die duur van 'n situasietipe dui die lengte van die situasie aan, terwyl die frekwensie aandui hoe gereeld die situasie plaasvind. Die oogpunt stem ooreen met Reichenbach (1947:209) se beskrywing van verwysingspunt (**R**), terwyl die interne temporele struktuur van 'n situasie betrekking het op sy begrensdsheid of onbegrensdsheid. Hierdie konsepte word verder in hierdie gedeelte toegelig.

Binne die kategorie van aspek kan daar onderskei word tussen leksikale en grammatikale aspek. Die volgende sinne van Lee (2001:14) dui die verskil en verhouding tussen grammatikale en leksikale aspek aan:

(39) Eng: *John kicked the horse.* (Lee, 2001:14)

(40) Eng: *John liked the horse.* (Lee, 2001:14)

Die situasie wat deur (39) uitgedruk word, het duidelike grense ten opsigte van tydsduur, terwyl (40) eerder 'n durende, stabiele toestand is wat geen duidelike grense ten opsigte van tydsduur konstrueer nie. Die tipes situasies wat deur *kick* ('skop') en *like* ('hou van') uitgedruk word, is verskillend. Vanweë hierdie inherente verskil tussen die situasietipe 'om te skop' en die situasietipe 'om van te hou' word daar ook normaalweg op verskillende wyses na hierdie aksies verwys. 'n Toestand soos 'om van te hou' (*like*) is in wese 'n statiese situasie. Vanweë die statiese aard van hierdie situasietipe is die gevolg dat wanneer 'n werkwoord soos *like* deur 'n progressiewe konstruksie uitgedruk word, dit 'n ongrammatikale (vergelyk (42)) of 'n opvallende of semanties gemarkeerde interpretasie verkry (vergelyk (43)).

(41) Eng: *John was kicking the horse.*

Afr: *John was besig om die perd te skop.*

(42) Eng: **John was liking the horse.*

Afr: **John was besig om van die perd te hou.*

(43) Eng: *?John was liking the horse so much at that moment, he wanted to kiss it.*

Afr: *?John was op daardie oomblik besig om so baie van die perd te hou, dat hy hom sommer wou soen.*

Verskillende situasietipes het derhalwe verskillende grammatikale vereistes of voorkeure. Sommige situasietipes kan gemaklik, sonder dat enige bykomende kontekstualisering nodig is om die gebruik van die konstruksie te motiveer, deur progressiewe óf nieprogressiewe konstruksievorme uitgedruk word.

2.3.2.1. Leksikale aspek

Leksikale aspek dui die verskillende tipes situasies (Smith, 1997; Comrie, 1976) aan. Ander terme, soos gelys deur Tatevosov (2002:317), wat ook gebruik word om na

leksikale aspek te verwys, is onder meer aktionaliteit (Tatevosov, 2002), aktionsart (afkomstig van die Slawiese linguïste), aspektuele klas, aspektuele karakter (Lyons, 1977) en eventualiteitstipe (Bach, 1986). Meeste indelings van situasietipes is egter gebaseer op die indeling van Vendler (1957). In hierdie studie word dus van die term leksikale aspek gebruik gemaak om na die konsep van aktionsart (vergelyk Broos, 1960; Van der Merwe, 1968b) te verwys.

Leksikale aspek is onderskeibaar van grammatikale aspek deurdat eersgenoemde te make het met die inherente, semantiese eienskappe van 'n situasie. Dit gaan nie oor die wyse waarop 'n situasie beskou word nie (byvoorbeeld op perfektiewe of imperfektiewe wyse en derhalwe grammatikale aspek), en word ook nie noodwendig aangedui deur morfologiese of sintaktiese merkers nie. Tatevosov (2002:317) gee die volgende as voorbeelde van verskillende soorte leksikale aspek:

(44)	Eng:	<i>John knows Russian.</i>	(Tatevosov, 2002:317)
	Afr:	<i>Johan ken Russies.</i>	
(45)	Eng:	<i>John walked in the garden.</i>	(Tatevosov, 2002:317)
	Afr:	<i>Johan het in die tuin geloop.</i>	
(46)	Eng:	<i>John ate an apple.</i>	(Tatevosov, 2002:317)
	Afr:	<i>Johan het 'n appel geëet.</i>	
(47)	Eng:	<i>John reached the summit.</i>	(Tatevosov, 2002:317)
	Afr:	<i>Johan het die kruin bereik.</i>	

Die verskil tussen die situasietipes word geïllustreer deur die verskille tussen (44) tot (47). (44) verwys na 'n situasie wat 'n *blywende, statiese toestand* aandui. Hierdie situasietipe is op elke oomblik, vanaf die hede tot in die toekoms, dieselfde. (45) tot (47) is situasies wat oor tyd verander. Dit is dus *dinamiese situasies*. Situasies (46) en (47) het 'n resultatiewe aard – sodra die resultaat bereik is (as 'die appel opgeëet is', en as 'die kruin bereik is'), eindig die situasie. In (44) en (45) bestaan geen resultatiewe vereiste vir die situasie nie. (46) en (47) verskil egter ook van mekaar, aangesien dit moontlik is om na verskillende fases van (46) se afhandeling te verwys, terwyl daar nie op dieselfde wyse na (47) verwys kan word nie (vergelyk (48) en (49)).

(48) Eng: *John is now eating the apple.*

(49) Eng: **John is now reaching the summit.*

Die bogenoemde verduideliking en voorbeelde (44) tot (47) van Tatevosov (2002:317-318) stem ooreen met Vendler (1957:143-160) se indeling van situasietipes op grond van die aan- of afwesigheid van drie bepaalde eienskappe, te wete statiwiteit (*stative*), duratiwiteit (*duration*) en telisiteit (*telicity*).

2.3.2.1.1. *Konseptuele kenmerke van situasietipes*

2.3.2.1.1.1. *Statiwiteit*

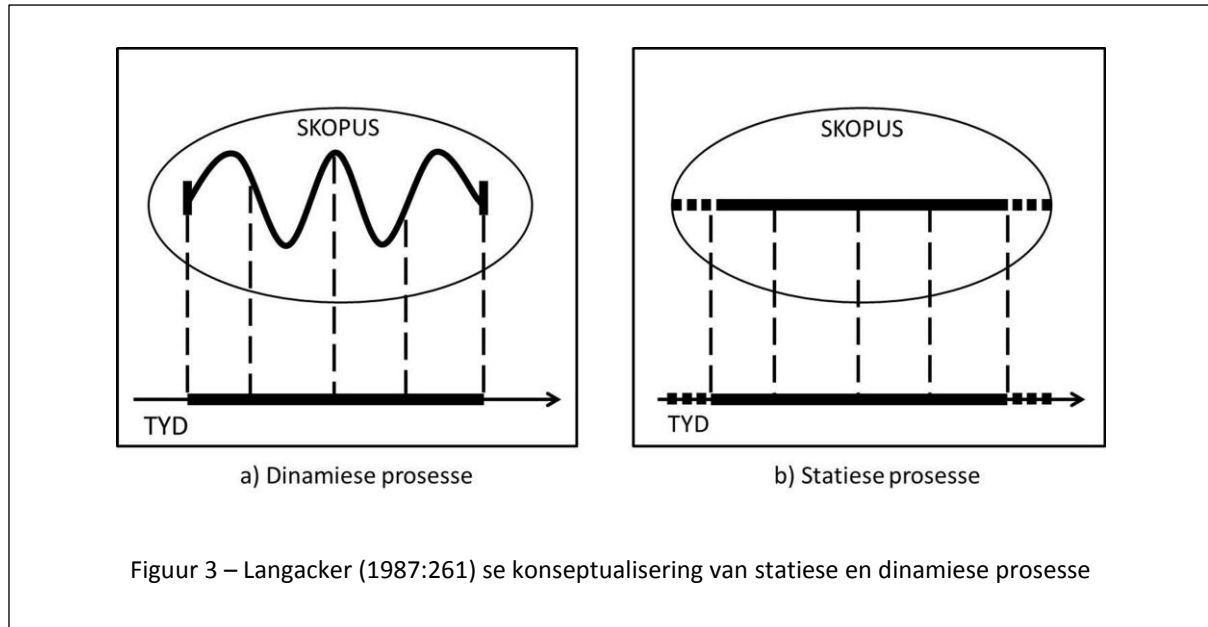
Die onderskeid tussen statiwiteit en dinamisiteit is fundamenteel tot die onderskeid tussen verskillende tipes situasies, aangesien hierdie kenmerk bepaal of 'n situasie as 'n toestand (*state*) (d.i. [+staties]) of as 'n gebeurtenis (*event*) (d.i. [-staties]) geklassifiseer kan word (Smith, 1997:19). Verder kan hierdie [-staties]-situasies verdeel word in drie tipes gebeurtenisse: aktiwiteite (*activities*), verwesenlikings (*achievements*) en uitvoerings (*accomplishments*) (Vendler, 1957:143-160). Comrie (1976:42) voeg ook nog 'n vierde tipe gebeurtenis by die lys, naamlik semelfaktiewe (*semelfactives*). Elk van hierdie situasietipes word in 2.3.2.1.2 volledig bespreek.

Toestande is gewoonlik eenvoudige tipes situasies en word meestal op 'n temporele skema sonder 'n eindpunt aangedui (Smith, 1997:19). Dit is dus 'n temporeel onbegrensde (*unbounded*) situasie. Om in 'n toestand te bly, verg geen moeite of energie nie. Gebeurtenisse is dinamies, en vereis konstante energie of aktiwiteit om te kan aanhou bestaan (Comrie, 1976:49). Hierdie situasies is veranderend en bestaan uit fases. Elkeen van hierdie fases kan verskil van die vorige (Smith, 1997:19).

Langacker (1987:254-262) noem hierdie verskil tussen statiese en dinamiese situasietipes onderskeidelik imperfektiewe en perfektiewe prosesse. Imperfektiewe prosesse is staties, intern homogeen en onbegrens in tyd, terwyl perfektiewe prosesse dinamies, intern heterogeen en begrens in tyd is (Langacker, 1987:254-262). Aangesien daar egter in hierdie studie na die perfektief en imperfektief verwys word om grammatikale aspek te beskryf, gaan daar voorts na *statiese* en *dinamiese* prosesse verwys word om leksikale aspek te onderskei van grammatikale aspek – ook

waar Langacker eerder imperfektiwiteit sou gebruik om na statiese situasies te verwys, en perfektiwiteit om na dinamiese situasies te verwys.

Langacker (1987:261) skematiseer die twee soorte prosesse soos volg:

'n Dinamiese proses profileer verandering oor tyd en word in Figuur 3(a) deur 'n golwende lyn aangedui, die statiese proses profileer 'n verhouding wat konstant oor tyd dieselfde bly en word in Figuur 3(b) deur 'n reguit lyn aangedui. Die dinamiese proses is spesifiek begrens binne die omvang van die uiting, terwyl 'n statiese proses nie daartoe gebonde is nie. Die verhouding wat by 'n statiese proses geprofileer word, mag die volledige strekking van die uiting in beslag neem, en mag selfs oor die grense van die uiting strek (Langacker, 1987:261).

Samevattend kan gestel word dat situasietipes, op grond van die kenmerk van statiwiteit, in twee kategorieë ingedeel word, te wete statiese en dinamiese situasies. Situasietipes soos 'om lief te hê' en 'om te begeer' besit die leksikaal-aspektuele eienskap [+statiwiteit] en is toestande, terwyl situasietipes soos 'om te loop', 'om te verdrink', 'om 'n bal te skop' en 'om te nies' die leksikaal-aspektuele eienskap [-statiwiteit] het en as gebeurtenisse gekategoriseer kan word.

2.3.2.1.1.2. Duratiwiteit

'n Tweede konsepuele eienskap waarvolgens 'n situasietipe geklassifiseer word, is die duur van die situasie. Duratiwiteit dui aan of 'n situasie uitgevoer word deur tyd in

beslag te neem, of sonder om tyd in beslag te neem (Smith, 1997:19). Vergelyk byvoorbeeld die volgende sinne:

(50) Afr: *Johan is lief vir sy vrou.*

(51) Afr: *Johan loop in die straat.*

(52) Afr: *Johan bou 'n huis.*

(53) Afr: *Johan breek die koppie.*

(54) Afr: *Johan nies.*

Die veronderstelling bestaan dat om byvoorbeeld 'n persoon lief te hê ((50)), langdurig of selfs ewigdurend is. Die tyd wat dit neem om in die straat te loop (vergelyk (51)), kan wissel van minute tot ure, maar sal nooit 'n ewigdurende situasie soos (50) wees nie. Om in die straat te loop, sal egter waarskynlik altyd langer neem as om 'n koppie te breek (53), aangesien hierdie situasie slegs 'n sekonde of twee sou neem. 'n Aksie soos nies of hoes (54) is van só 'n korte duur dat dit gesien kan word as 'n aksie wat sy begin- en eindpunt op dieselfde oomblik het. Voorbeelde (53) en (54) kan dus as situasies geklassifiseer word wat nie duur nodig het om uitgevoer te word nie, terwyl (50) tot (52) wel die konseptuele eienskap van duur het.

2.3.2.1.1.3. Telisiteit

Die derde en laaste eienskap wat verskillende situasietipes van mekaar onderskei, is telisiteit. Telisiteit is afgelei van die Griekse werkwoord $\tau\epsilon\lambda\epsilon\omega$ (naamwoord $\tau\epsilon\lambda\omicron\sigma$), wat beteken "to complete, fulfil, accomplish: generally to perform, execute" (Liddell & Scott, 1935:697). Teliese situasies is situasies met 'n inherente terminale punt en wat dus kan of uiteindelik sal eindig en nie weer herhaal sal kan word nie (Comrie, 1976:44). Vergelyk die volgende sinne:

(55) Afr: *Johan sing.*

(56) Afr: *Johan maak die stoel.*

Albei situasies neem tyd in beslag, en het dus die konseptuele eienskap van duratiwiteit. Die verskil tussen (55) en (56) is egter dat Johan enige tyd sal kan ophou sing, en daarna weer sal kan sing. Sodra Johan egter die stoel gemaak het (56), is die stoel gemaak en sal hy nooit weer daardie selfde stoel kan maak nie. In (56) is daar 'n

inherente terminale punt, en sodra die proses voltooi is, word die situasie getermineer.

Soms kan 'n werkwoord in sommige situasies atelies wees, maar in ander situasietipes telies wees. Vergelyk die volgende sinne:

- (57) Afr: *Johan sing.*
 (58) Afr: *Johan sing My Sarie Marais.*
 (59) Afr: *Johan maak die stoel.*
 (60) Afr: *Johan maak stoele.*

In (57) en (58) word dieselfde werkwoord gebruik. (57) stel 'n ateliese situasie voor, aangesien Johan die aksie van sing in die toekoms kan herhaal. (58) is egter 'n teliese situasie, want sodra Johan die bepaalde liedjie, *My Sarie Marais*, gesing het, is die situasie onherroeplik afgehandel. Dit sal telkens 'n "ander" *My Sarie Marais* wees wat Johan sing. In (58) is 'n komplement by die sin ingesluit, en hierdie komplementstruktuur maak die werkwoord telies. Dieselfde is die geval vir (59) en (60). In (59) is die situasietipe telies. Sodra Johan die stoel gemaak het, sal hy nie weer daardie selfde stoel waarmee hy in die betrokke uiting besig was, hoef te maak nie. In (60) word die stoel egter nie gespesifiseer nie. Die situasietipe 'om die stoel te maak' en 'om stoele te maak', verskil van mekaar, aangesien die eersgenoemde onherhaalbaar en eindigend is, terwyl die tweede situasietipe 'n gewoontelike en herhaaldelike gebeurtenis voorstel. Só het die situasietipe van (59) die eienskap [+telisiteit] en die situasietipe in (60) die eienskap [-telisiteit].

Hierdie sinne illustreer duidelik dat die eienskappe van situasies nie alleen in die werkwoord gesetel is nie, maar eerder op 'n sinsvlak. Situasietipes word uit die konteks van die sin afgelei. Die verdere inligting (byvoorbeeld 'n spesifieke of niespesifieke objek soos 'n **stoel** teenoor **stoele**) wat in die sin aangebied word, sal aandui of bepaal of 'n situasie telies of atelies is (Verkuyl, 1996:59-61).

Die onderskeid tussen Vendler (1957) se verwesenlikings (*achievements*) en telisiteit kan moontlik verwarrend wees. Verwesenlikings is 'n situasietipe (sien 2.3.2.1.2 en 2.3.2.1.2.4), terwyl telisiteit een van drie konseptuele eienskappe is wat bepaal of 'n situasie as 'n toestand of gebeurtenis geklassifiseer word. Dit wil sê nie alle teliese

situasies is noodwendig verwesenlikings nie. Met sekere teliese situasies is dit moontlik om 'n werkwoordvorm met die imperfektiewe konstruksies (sien 2.3.2.2.3) te gebruik, met die betekenisimplikasie dat die terminale punt nog nie teen die einde van die spraakomblik bereik is nie. Verwesenlikings sluit egter die gebruik van spesifieke imperfektiewe vorme uit (Smith, 1997:20). Om hierdie rede is voorbeeldsinne (61) ongrammatikaal, maar nie (62) nie:

(61) Eng: **John was reaching the summit when he died.* (Smith, 1997:20)

Afr: **Johan was besig om die kruin te bereik toe hy sterf.*

(62) Eng: *John had almost reached the summit when he died.* (Smith, 1997:20)

Afr: *Johan het byna die kruin bereik toe hy sterf.*

2.3.2.1.2. Verskillende situasietipes

Die aan- of afwesigheid van drie konseptuele eienskappe, naamlik statiwiteit, duratiwiteit en telisiteit, bepaal as watter situasietipe 'n toestand of gebeurtenis geklassifiseer word. Op grond van die eienskap van statiwiteit word daar twee soorte situasies onderskei, naamlik statiese en dinamiese situasies.

Statische prosesse staan bekend as toestande en dinamiese situasies staan bekend as gebeurtenisse. Gebeurtenisse kan verdeel word in vier soorte situasies: aktiwiteite, uitvoerings, verwesenlikings en semelfaktiewe. Hierdie verskillende situasietipes is nie almal duratief nie. Sommige situasies benodig duur om uitgevoer te word, ander nie. Laastens het sommige situasietipes 'n inherente terminale of beëindigingspunt, wat bepaal of 'n situasie as telies of atelies geklassifiseer kan word.

Tipiese voorbeeldsinne van elkeen van hierdie situasietipes (dit is toestande, aktiwiteite, uitvoerings, verwesenlikings en semelfaktiewe) is die volgende:

(63) Afr: *Ek hou van huise met mooi tuine.* (toestand)

(64) Afr: *Die kind loop in die straat.* (aktiwiteit)

(65) Afr: *Die man verdrink in die dam.* (uitvoering)

(66) Afr: *Ek het beseef dit was 'n fout.* (verwesenliking)

(67) Afr: *Ek nies een keer baie hard.* (semelfaktief)

Smith (1994:20) som die konseptuele eienskappe van die verskillende situasietipes van Vendler (1957) en Comrie (1976) in tabelvorm op en bied ook 'n omvattende bespreking van elkeen van hierdie situasies. Hier word elk slegs kursories opgesom.

Situasietipe	Statiwiteit	Duur	Telisiteit
Toestande (States)	[+]	[+]	[-]
Aktiwiteite (Activities)	[-]	[+]	[-]
Uitvoerings (Accomplishments)	[-]	[+]	[+]
Verwesenlikings (Achievements)	[-]	[-]	[+]
Semelfaktiewe (Semelfactives)	[-]	[-]	[-]

Tabel 3 – Konseptuele eienskappe van situasietipe (Smith, 1997:20)

2.3.2.1.2.1. Toestande

Toestande is situasies met die konseptuele eienskappe [+staties], [+duur] en [-telies]. Situasietipes wat as toestande geklassifiseer kan word, kan nie vanself verander nie, maar het 'n eksterne agent nodig om verandering uit die toestand te bewerkstellig. Toestande kan gesien word as stabiel binne 'n ongedifferensieerde periode, en die eindpunt van die situasie is nie inbegrepe by die situasietipe nie. Daar is 'n afwesigheid van variasie van gebeure in 'n toestandsituasie (Smith, 1997:37). Prototipiese voorbeelde van toestande is situasies wat deur die werkwoorde **glo**, **hoop**, **vrees** en **ken** beskryf word. Soos egter reeds deur Verkuyl (1996:59-61) aangedui is, word situasietipes eerder op 'n sinsvlak afgelei, en kan tipiese toestandwerkwoorde ook gebruik word om in bepaalde kontekste ander situasietipes uit te druk. Vergelyk byvoorbeeld die volgende twee sinne:

(68) Afr: *Ek dink dat hierdie 'n dom besluit is.*

(69) Afr: *Ek dink aan jou vandag.*

In (68) druk die werkwoord **dink** 'n stabiele toestand uit, aangesien die situasie alle konseptuele eienskappe (d.i. [+staties], [+duur] en [-telies]) van 'n toestand vertoon. In (69) druk die werkwoord **dink** egter 'n tydelike mentale aktiwiteit uit, en dus verander die situasietipe hier na 'n aktiwiteit (d.i. [-staties], [+duur] en [-telies]).

2.3.2.1.2.2. Aktiwiteite

Aktiwiteite is situasietipes met die konseptuele eienskappe [-staties], [+duur] en [-telies]. Aktiwiteite is situasies wat fisiese en mentale aktiwiteit betrek. Geen inherente doelwit, geen hoogtepunt of natuurlike finale punt word bereik nie. Die aktiwiteit word beëindig wanneer die uitvoerder van die aksie ophou om die aksie uit te voer. Soos in die geval van toestande, is die eindpunt van aktiwiteite derhalwe ook nie inbegrepe by die situasietipe nie. Anders as toestande, het aktiwiteite egter wel opvolgende heterogene fases. Heterogene fases behels dat die situasietipe verskillende fases het, en dat die fases van mekaar verskil. Aktiwiteite neem tyd in beslag om afgehandel te word. Dit vereis energie om mee voort te gaan (Smith, 1997:44-49). Tipiese voorbeelde van aktiwiteitswerkwoorde is **loop**, **lag**, **rol** en **eet**. Voorbeelde van aktiwiteitsituasies is (70) en (71):

(70) Afr: *Die man loop in die straat.*

(71) Afr: *Die bal rol.*

Soos vroeër aangetoon is, speel konteks egter 'n belangrike rol by die klassifisering van 'n situasietipe. Hoewel **loop** 'n tipiese aktiwiteitswerkwoord is, kan hy in sekere kontekste ook gebruik word om ander situasietipes uit te druk, soos byvoorbeeld (72), wat eerder 'n voorbeeld van 'n verwesenlikingsituasie is (d.i. [-staties], [-duur] en [+telies]).

(72) Afr: *Die man loop oor die afgrond.*

2.3.2.1.2.3. Uitvoerings

Uitvoerings het die konseptuele eienskappe [-staties], [+duur] en [+telies]. Uitvoerings is dinamiese situasies met 'n uitkoms, oftewel 'n verandering van toestand. Die situasietipe word gekenmerk deur opvolgende fases, en die fases het 'n ander situasie

tot gevolg. Elke uitvoering het dus 'n resultaat. Die resultatiewe aard van 'n uitvoering sluit ten nouste aan by telisiteit, en alle uitvoerings is in wese telies. Wanneer die proses die eindpunt of resultaat bereik het, is die proses voltooi en kan nie verder aangegaan word nie. (Smith, 1997:49). Daar kan vyf resultaatstipes van uitvoerings onderskei word: geaffekteerde objek (*affected object*) (byvoorbeeld in (73)), gekonstrueerde objek (*constructed object*) (byvoorbeeld in (74)), vergane objek (*consumed object*) (byvoorbeeld in (75)), geaffekteerde ervaarder (*affected experiencer*) (byvoorbeeld in (76)), en bestemmingsdoelwit (*path-goal*) (byvoorbeeld in (77)).

(73) Afr: Hy vorm **die klei**.

(74) Afr: Hy bou 'n **huis**.

(75) Afr: Hy vernietig **die huis**.

(76) Afr: Hy vermaak vir **Ansie**.

(77) Afr: Hy loop **huis toe**.

Hierdie onderskeiding van die verskillende resultaatstipes, is 'n wyse om 'n teliese gebeurtenis te onderskei van 'n ateliese gebeurtenis. 'n Gebeurtenis soos 'hy loop in die straat' het geen resultaat na afhandeling van die situasietipe nie, en is dus atelies. Hierdie gebeurtenis is dus 'n aktiwiteit. 'n Gebeurtenis soos in (77), het egter 'n resultaat, naamlik dat hy by die huis arriveer. Hierdie gebeurtenis is dus telies, en kan as 'n uitvoering geklassifiseer word.

2.3.2.1.2.4.   Verweselikings

Daar is 'n noue ooreenkoms tussen verweselikings en uitvoerings. Die grootste verskil tussen hierdie tipes situasies is die tyd wat dit neem voor die gevolg van die situasie aanbreek. Verweselikings is onmiddellike situasies wat uitloop op 'n verandering van situasie, soos byvoorbeeld **breek** en **bereik die kruin** (Smith, 1997:58). Verweselikings het derhalwe die konseptuele eienskappe [-staties], [-duur] en [+telies].

Net soos uitvoerings, kan daar vir verweselikings verskillende resultaatstipes onderskei word. Vir verweselikings is daar vier tipes onderskeibaar: geaffekteerde objek (byvoorbeeld in (78)), gekonstrueerde objek (byvoorbeeld in (79)), vergane objek (byvoorbeeld in (80)), en geaffekteerde ervaarder (byvoorbeeld in (81)).

- (78) Afr: *Hy breek **die koppie**.*
- (79) Afr: *Stel jou 'n stad voor **sonder mense!***
- (80) Afr: *Die **bom** ontplof.*
- (81) Afr: *Hy sien **die komeet**.*

2.3.2.1.2.5. Semelfaktiewe

Onmiddellike, ateliese situasies soos **klop**, **nies** en **hoes** is voorbeelde van tipiese semelfaktiewe werkwoorde. Hierdie situasies het die konseptuele eienskappe [-staties], [-duur] en [-telies] en het geen voorafgaande fases nie. Dit is die eenvoudigste tipe situasie en die begin en die eindpunt is feitlik gelyktydig (Smith, 1997:29). Sin (82) is 'n voorbeeld van 'n semelfaktiewe situasie.

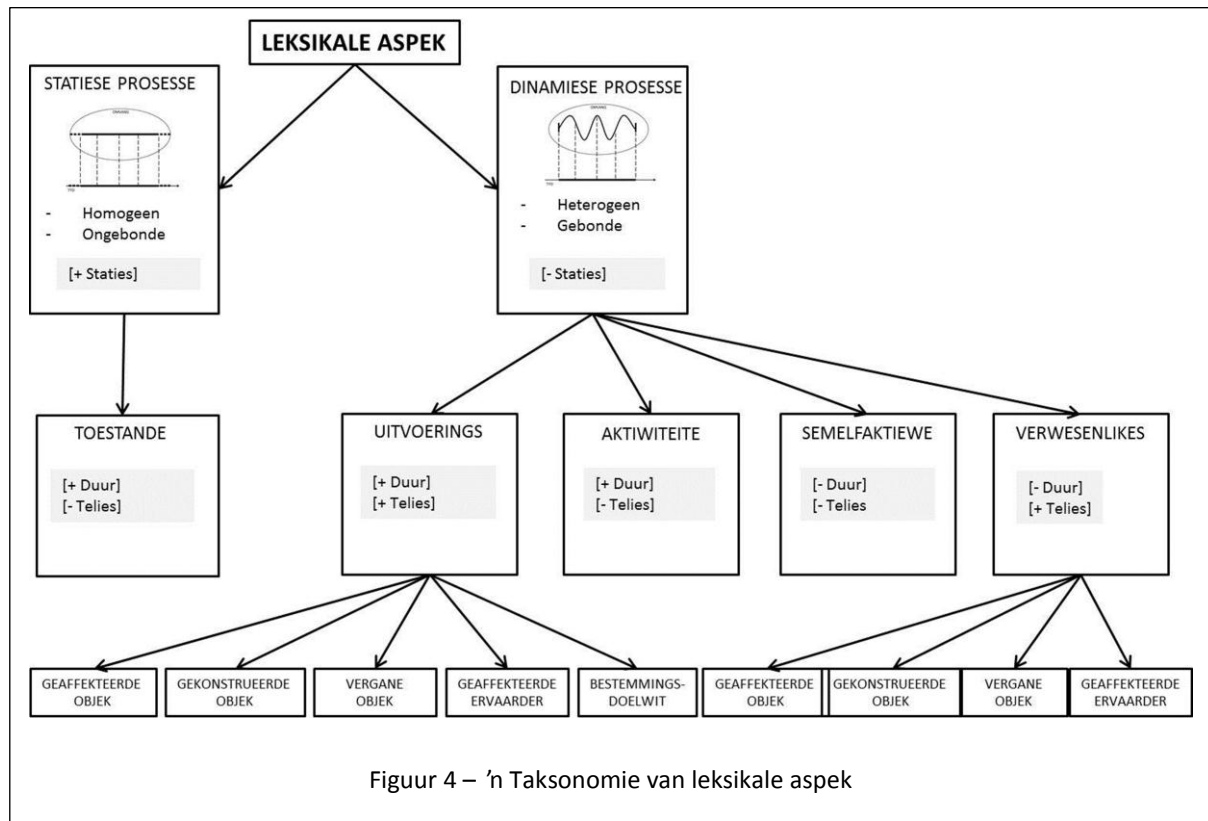
- (82) Afr: *Die man nies van hooikoors.*

Semelfaktiewe situasies is egter dikwels tipes aksies wat meer as een keer herhaal word binne 'n kort tydsduur. Wanneer iemand een keer aan 'n deur klop, sal dit as 'n semelfaktiewe situasietipe geklassifiseer kan word. Meestal word 'n klop-aksie egter eerder herhaaldelik uitgevoer (byvoorbeeld (83) en (84)), en vorm so eerder aktiwiteitsituasies:

- (83) Afr: *Die wind klop aan die venster.*
- (84) Afr: *Klop die eiers vir vyf minute.*

2.3.2.1.3. Samevatting

Samevattend kan leksikale aspek gedefinieer word as die aspektuele faset van 'n situasie wat bepaal word deur sy konseptuele eienskappe. 'n Situasie kan staties of dinamies wees, en word verder ingedeel in situasietipes op grond van die aan- of afwesigheid van die eienskappe duratieweit en telisiteit. Figuur 4 bied 'n taksonomie van verskillende situasietipes op grond van leksikale aspek.

2.3.2.2. Grammatikale aspek

Soos reeds genoem, word daar onderskei tussen leksikale aspek en grammatikale aspek. Leksikale aspek het te make met die wyse waarop situasies verskil op grond van inherente en konseptuele eienskappe. Grammatikale aspek het te make met die oogpunt van waaruit die situasie beskou word. Die drie terme, naamlik oogpuntaspek (*viewpoint aspect*), aspektuele oogpunt (*aspectual viewpoint*) en grammatikale aspek (*grammatical aspect*), kan as sinonieme beskou word. Vergelyk die volgende sinne¹⁰:

(85) Eng: Q: *What were you doing while the others were working?*

A: *I was eating.*

Ndl: V: *Wat was je aan het doen terwijl de anderen aan het werken waren?*

A: *Ik was aan het eten.*

(86) Eng: Q: *Are you hungry?*

¹⁰ Vanweë die aspektueel-meerduidige aard van Afrikaanse tempuskonstruksies (sien 1.1), word meeste voorbeelde in hierdie afdeling in Engels of Nederlands aangebied, om sodoende die verskillende betekenisonderskeidings voldoende te kan illustreer.

A: I have already eaten.

Ndl: *V: Heb je honger?*

A: Ik heb al gegeten.

(87) Eng: *Q: What did you do two hours ago?*

A: I ate an apple.

Ndl: *V: Wat heb je twee uren geleden gedaan?*

A: Ik at een appel.

Wanneer (85) tot (87) met mekaar vergelyk word, is dit duidelik dat dit nie hier gaan oor die verskil tussen die situasietipes nie, aangesien al die bogenoemde voorbeelde die situasie 'om te eet' aandui. Die verskillende konstruksies dui eerstens op die verskil in die interne temporele struktuur van die situasies, en tweedens op die oogpunt van waaruit die situasie beskou word. In (85) word gefokus op die progressie van die situasie, oftewel die verskillende fases van 'om besig te wees om te eet'. Die betekenis wat in hierdie konstruksie uitgedruk word, is imperfektiewe betekenis (sien 2.3.2.2.3). In (86) is die fokus van die sin eerder op die gevolge van die eetproses. Aangesien die spreker reeds geëet het en tans versadig is, word anteriorbetekenis hier uitgedruk (sien 2.3.2.2.2). Laastens, in (87) is die fokus op die totale proses van 'om 'n appel te eet'. Die betekenis hier is perfektief (sien 2.3.2.2.1).

Tradisioneel word daar hoofsaaklik tussen twee vorme van grammatikale aspek onderskei, naamlik die imperfektief en die perfektief (Comrie, 1976:7). Hoewel anterior sinne soos (86) duidelik onderskeibaar is van die perfektiewe (voorbeeldsinne (87)) en imperfektiewe betekenis (voorbeeldsinne (85)), behoort die anteriorbetekenis nie tot dieselfde vlak van onderskeid as tussen perfektief en imperfektief nie. Soos in 2.3.2.2.2 aangetoon sal word, staan die anterior nie as 'n opposisiestruktuur teenóór die perfektief of imperfektief nie, en behoort dit eerder as 'n onderafdeling van perfektiewe betekenis beskou te word.

'n Situasiel kan vanuit twee perspektiewe beskou word. Eerstens kan dit as 'n geheel beskou word, met die grense van die situasie ingesluit. Hierdie beskouing word omskryf as die perfektiewe aspek. Tweedens kan 'n situasie beskou word met 'n fokus op die interne temporele struktuur van die situasie. Hierdie oogpunt staan bekend as

die imperfektiewe aspek. Die grense van die situasie word uitgesluit by 'n imperfektiewe oogpunt. In Tabel 4 som Dik (1991:222) die verskil tussen die perfektiewe en die imperfektiewe betekenis op.

Perfektief	Imperfektief
Voltooid	Onvoltooid
Begrensde	Onbegrens
Geslote	Oop
Ondeelbaar	Deelbaar
Vanuit 'n eksterne oogpunt	Vanuit 'n interne oogpunt

Tabel 4 – Verskil tussen perfektiewe en imperfektiewe grammatikale aspek (Dik, 1997:222)

Die genoemde eienskappe van perfektiewe en imperfektiewe aspek, sal in die opvolgende gedeeltes bespreek word. Vanweë heelwat misverstande wat kan ontstaan uit die vormlike ooreenkoms tussen dié twee terme, is dit noodsaaklik om aan te toon wat die verskil is tussen die perfektiewe (*perfective*) en die perfektum (*perfect*) aspektuele betekenis. Om hierdie rede word die perfektum (oftewel anteriorbetekenis, sien 2.3.2.2.2) ook in hierdie gedeelte bespreek.

2.3.2.2.1. *Perfektief*

Die perfektiewe oogpunt sluit die begin- en eindpunte van 'n situasie in, en word as begrens, oftewel begrensde situasies beskou (Langacker, 1991:89). (88) en (89) is voorbeelde van sinne met 'n perfektiewe hedetydsbetekenis, en (90) en (91) het perfektiewe verlede-tyd-betekenis.

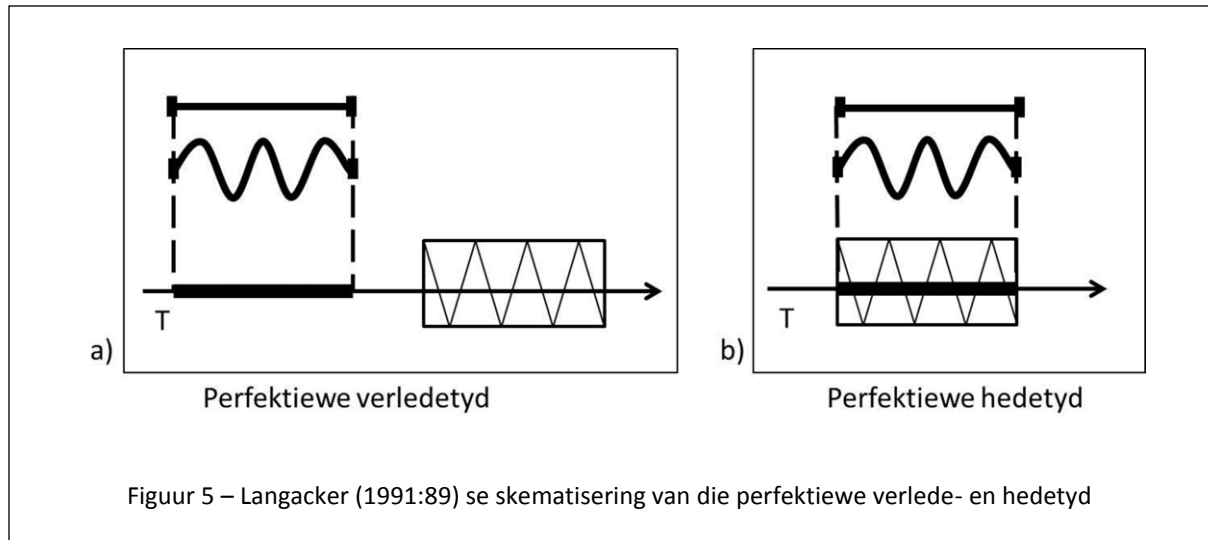
(88) Eng: *He kicks me in the stomach.*

(89) Eng: *He likes me.*

(90) Eng: *He kicked me in the stomach.*

(91) Eng: *He liked me.*

Langacker (1991:89) skematiseer die perfektiewe verlede- en hedetyd soos in Figuur 5.

Die blok met skuinsstreepe stel die oomblik van spraak voor (**S**). Die geprofileerde reguit streep op die tydlyn (**T**) dui die verwysingspunt aan, met ander woorde die instansie waarvanaf die situasie beskou is, dus **R**. Die golwende lyn dui, soos reeds genoem, 'n dinamiese proses aan, dus **E** (byvoorbeeld (88) en (90)). Die reguit streep bo die golwende lyn, stel 'n statiese proses voor (byvoorbeeld (89) en (91)). Die begin- en eindpunte is ingesluit by die proses, aangesien daar vanuit 'n perfektiewe beskouing as geheel na die situasie gekyk word. In 'n perfektiewe verlede tydsin soos (88) en (89) vind die oomblik van spraak ná die situasie plaas. Hierdie skema (Figuur 5(a)) korreleer met Reichenbach (1947:290) se skematisering van die eenvoudige verlede tyd (Figuur 1(b)). In 'n perfektiewe hedetydsin soos (90) en (91) vind **S**, **E** en **R** gelyktydig plaas. Dit korreleer met Reichenbach se skematisering van die eenvoudige hedetyd (Figuur 1(d)).

Comrie (1976:16-21), asook Binnick (1991:154), stel 'n paar aannames wat dikwels foutiewelik gemaak word rakende die perfektiewe aspek. Dit is eerstens belangrik om te besef dat perfektiewe konstruksies nie noodwendig slegs punktuele situasies of situasies van korte of beperkte duur aandui nie. Tweedens is situasies wat deur die perfektief aangedui word, nie noodwendig afgehandel nie, en ook nie die gevolge van die afgehandelde situasie nie (dus nie te verwar met die perfektumkonstruksie – vergelyk 2.3.2.2.2 – nie). Derdens kan die perfektiewe aspek inchoatiewe of resultatiewe betekenis insluit. Laastens is perfektiewe vorme nie noodwendig die mees ongemerkte, pure of eenvoudige vorm van die werkwoord nie.

2.3.2.2.2. *Anterior*

Comrie (1976:56) gee die prototipiese definisie van die anterioraspek as "the continuing relevance of a previous situation". As gevolg van hierdie verwarrende ooreenkoms tussen die twee terme, te wete *perfektief* en *perfektum*, gebruik navorsers soos Bybee (2003) eerder die term *anterior* om die perfektumaspek aan te dui. In hierdie studie word daar van die term *anterior* gebruik gemaak om grammatikale aspektuele betekenis uit te druk, en die term *perfektum* sal gereserveer word om na die temporele konstruksie wat met *have*(Eng)/*hebben*(Ndl)/*het*(Afr) vorm te verwys (sien ook voetnota 2 in 1.2.2).

Die imperfektief is, soos reeds genoem, gemoeid met die verskillende wyses waarop die interne temporele samestelling van 'n situasie aangebied word. Die perfektief beskou 'n situasie as 'n geheel, met sy begin- en eindpunte ingesluit. Die anterioraspek is 'n tipe perfektiewe konstruksie wat verdere aspektuele betekenis spesifiseer, te wete dat die proses van die verlede 'n effek het op 'n tydperk daarna, aangesien dit die ontstaan van 'n toestandsituasie tot gevolg het. Die anterioruitdrukking maak niks bekend van die situasie self nie, maar plaas eerder die situasie in 'n bepaalde konteks (Comrie, 1976:52-56). Vergelyk die volgende sinne:

(92) Eng: *I have lost my knife.* (Comrie, 1976:52)

(93) Eng: *I lost my knife.* (Comrie, 1976:52)

Sin (92) impliseer dat die mes waarskynlik steeds weg is, terwyl die tweede sin (93) slegs aandui dat die mes op 'n bepaalde oomblik in die verlede weggeraak het. Die "gevindheid-status" van die verlore mes is nie relevant in die tweede sin nie, terwyl daar 'n betekenisimplikasie in (92) is dat die gevolg van die situasie in die verlede (die mes wat weggeraak het), uitgeloop het op 'n toestandsituasie (dat die mes weg is). (92) is 'n voorbeeld van anterioraspek, terwyl (93) gewoon 'n perfektiewe betekenis het.

In die meeste tradisies word die anterior as 'n aspektuele kategorie beskou, hoewel dit tog 'n bietjie anders hanteer behoort te word. Die anterior druk, anders as die perfektief en imperfektief, die verhouding tussen meerdere tydpunkte uit. Enersyds druk dit die tyd uit waarop 'n situasie in die verlede plaasgevind het, en andersyds

druk dit die tyd uit van die toestand wat volg of voortvloei uit die situasie in die verlede (Comrie, 1979:52-6). 'n Sin soos (92) sluit immers die hede én die verlede in: die mes het in die verlede weggeraak, maar dit is nou, in die hede, steeds weg. Die resultaat van 'n aksie wat in 'n oomblik in die verlede uitgevoer is, is op 'n tydstip ná daardie oomblik steeds relevant.

Vergelyk ook die wyse waarop Reichenbach (1947:290) hierdie anteriorbetekenis skematiseer:

(94) Eng: *I have seen John.* (Reichenbach, 1947:290)

(95) Eng: *I had seen John.* (Reichenbach, 1947:290)

(96) Eng: *I shall have seen John.* (Reichenbach, 1947:290)

Die hedetydanterior (*Present Perfect*), soos (94), dui die verhouding tussen die hede en die verledetydsituasie uit, met ander woorde, volgens Reichenbach se formule, $E \neq R$ en $R = S$ (vergelyk Figuur 1(c), bl.28), oftewel $E < R, R = S$. Die verledetydanterior (*Past Perfect*), soos (95), dui die verhouding aan tussen 'n situasie in die verlede en 'n tyd wat selfs verder terug in die verlede is. Met ander woorde $E \neq R \neq S$ (vergelyk Figuur 1(a), bl.28), oftewel $E < R < S$. Die toekomendetydanterior (*Future Perfect of Pluperfect*), soos (96), dui die verhouding tussen 'n toekomstige situasie en 'n voorafgaande toekomstige aksie aan, dus $S \neq E \neq R$ (vergelyk Figuur 1(f), bl.28), oftewel $S < E < R$.

Daar is egter beperkinge in die wyse waarop Reichenbach aspektuele betekenis onderskei. Daar is nie 'n verskil tussen 'n onbepaalde verledetydsperfektief soos (93) en 'n anterior sin soos (97) nie, aangesien albei hierdie sinne voorgestel kan word as $E < S = R$ nie.

(97) Eng: *Have you ever lost your knife?*

Om die verskil tussen hierdie aspektuele betekenis te onderskei, kan van profilering gebruik gemaak word, om sodoende duidelik te maak wat die verskil in die beskouing tussen 'n perfektiewe sin soos (93) en 'n anterior sin soos (97) is. In die anteriorbetekenis is die fokus op die eindresultaat wat ontstaan vanuit 'n vorige gebeurtenis, so R en S word geprofileer, dus: $E < S = R$. In 'n perfektiewe betekenis is dit egter die verledetydsgebeurtenis en die verwysingspunt wat geprofileer word, dus:

E<S=R. Die skematiese voorstelling van Reichenbach is derhalwe nie voldoende om onderskeie aspektuele betekenis aan te toon nie.

Comrie (1976:56-61) onderskei vier gebruike van die anterior. Hierdie vier gebruike is die resultaatsanterior (*perfect of result*), die ervaringsanterior (*experiential perfect*), die aanhoudendheidsanterior (*perfect of persistent situation*) en die anterior van die onlangse verlede (*perfect of recent past*).

Hierdie gebruike stem grootliks ooreen met die gebruike van die *English Present Perfect*, wat McCawley (1971:104) onderskeidelik voorstel as universeel (*universal*), eksistensiel (*existential*), toestand (*stative*) en "hot news".

2.3.2.2.2.1. Resultaatsanterior

Die resultaatsanterior stem sterk ooreen met die perfektumgebruik wat McCawley (1971:104) as "statives" (*stative*) benoem. Daar word na die situasie verwys asof dit die gevolg van 'n vorige situasie is. Byvoorbeeld die antwoord op die vraag **Is John here yet?**, sal eerder soos (98) beantwoord word, en nie soos (99) nie:

(98) Eng: Q: *Is John here yet?*

A: *Yes, he has arrived.* (Comrie, 1976:56-61)

(99) Eng: Q: *Is John here yet?*

A: **Yes, he arrived.* (Comrie, 1976:56-61)

2.3.2.2.2.2. Ervaringsanterior

Die ervaringsanterior word in die literatuur ook genoem die eksistensiële perfektum (sien McCawley, 1971:104) en onbepaalde verledetyd (*indefinite past*). Hierdie anteriortipe dui aan dat die bepaalde situasie ten minste een onbepaalde keer in die verlede gebeur het, en dat hierdie verledetydsituasie na die hede lei, byvoorbeeld (100).

(100) Eng: *Bill has been to America.*

2.3.2.2.3. Aanhoudendheidsanterior

'n Anterior-konstruksie kan gebruik word om aan te dui dat die situasie in die verlede begin het, maar steeds in die toekoms volgehou word. Só bekom die anterior 'n universele (*universal*) betekenis wat steeds in die toekoms aangehou word (McCawley, 1971:104), byvoorbeeld (101):

(101) Eng: *We have lived here for years .*

2.3.2.2.4. Anterior van onlangse verlede

Hierdie anterior dui temporele nabyheid aan. McCawley (1971:104) noem hierdie gebruik "*hot news*" en dit dui aan dat iets pas gebeur het, byvoorbeeld:

(102) Eng: *Bill has just arrived.*

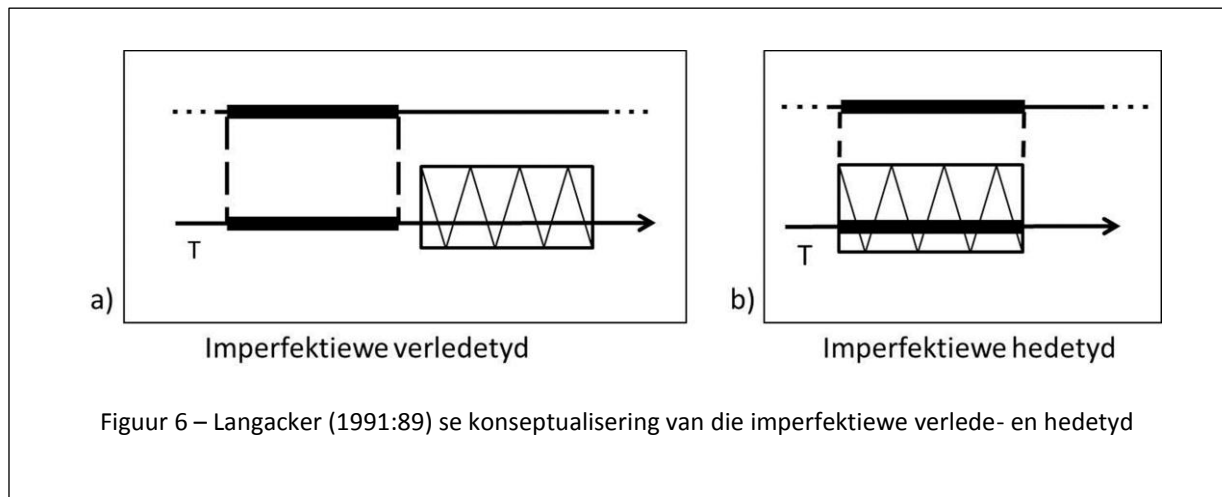
Die bogenoemde gebruike van die anterior toon 'n diakroniese ontwikkeling, oftewel 'n proses van grammatikalisering van die perfektumkonstruksie (vergelyk Hopper & Traugott, 2003:62). Die Afrikaanse **het ge**-verledetydskonstruksie het so op diakroniese wyse ontwikkel vanuit 'n perfektumkonstruksie. Hierdie ontwikkeling van **het** in Afrikaans, word in 2.4.1.1.1 verder verduidelik.

2.3.2.2.3. *Imperfektief*

'n Imperfektiewe proses is 'n situasie wat aangebied word as 'n voortgesette situasie. Die fokus van 'n imperfektiewe oogpunt is op die vordering of deurlopendheid van die proses. Anders as 'n perfektiewe beskouing, is die begin- en eindpunte van die situasie nie noodwendig ingesluit by die fokuspunt nie (Smith, 1997:95). Volgens Langacker (1991:86) beskryf 'n imperfektiewe proses die uitbreiding van 'n stabiele situasie oor tyd heen. Hy identifiseer dan verder bepaalde eienskappe van die imperfektief (Langacker, 1991:87). Eerstens is die verskillende fases van 'n imperfektiewe uiting almal identies. Derhalwe is enige komponent van die proses verteenwoordigend van die geheelproses. Om hierdie rede kan gestel word dat die imperfektief intern homogeen is. Tweedens: as gevolg van die stabiele aard van 'n imperfektiewe proses, is die imperfektiewe proses temporeel onbegrens. (103) en (104) is voorbeelde van imperfektiewe hedetydsinne, en (105) en (106) is voorbeelde van imperfektiewe verledetydsinne:

- (103) Eng: *He is kicking me in the stomach.*
- (104) Eng: *?He is liking me.*
- (105) Eng: *The dog was drinking the water.*
- (106) Eng: *?He was loving me.*

Die imperfektiewe verlede- en hedetyd kan soos volg gekonseptualiseer word (Langacker, 1991:89):

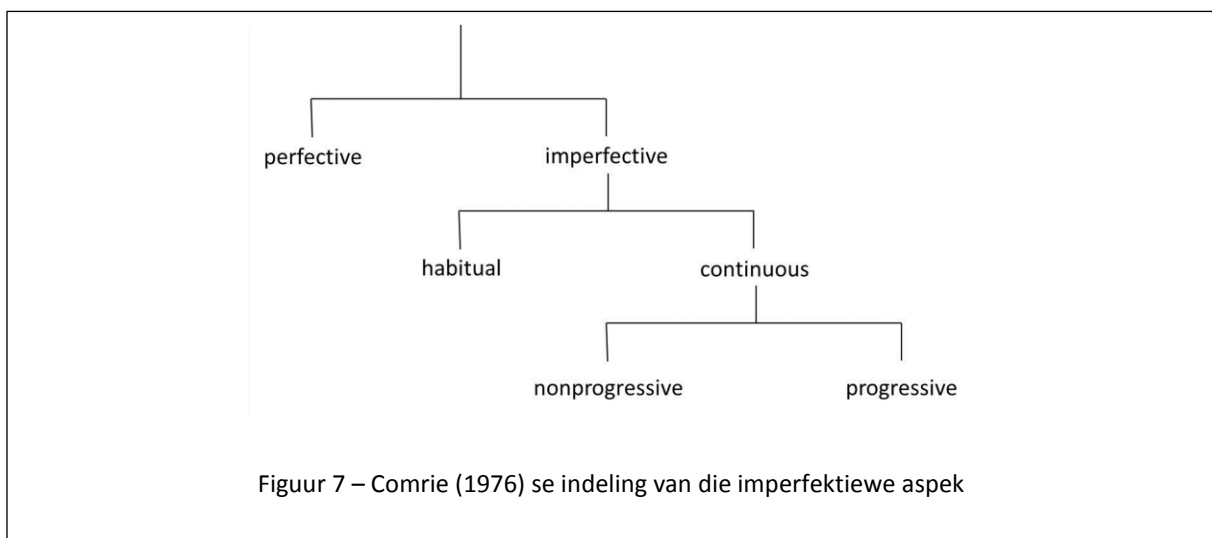

Ooreenstemmend met die verduideliking in 2.3.2.2.1, word die oomblik van spraak, **S**, voorgestel deur die blok met skuinsstrepe. Die geprofileerde streep op die tydlyn (**T**) dui die verwysingspunt (**R**) aan. Die boonste geprofileerde reguit lyn dui, soos reeds genoem, 'n statiese en stabiele proses (**E**) aan. Die begin- en eindpunte is uitgesluit by die proses, aangesien imperfektiewe proses stabiel en onveranderend is. Die fokus is verder op die voortgesette proses. In 'n imperfektiewe verlede tidsin soos (103) vind die oomblik van spraak (**R**) plaas nádat die situasie waarna verwys word, plaasgevind het. Hierdie skema korreleer met Reichenbach (1947:290) se skematisering van die gestrekte eenvoudige verlede tyd (Figuur 2 (h), bl.29). In 'n imperfektiewe hedetydsin soos (105) vind **S**, **R** en **E** gelyktydig plaas. Dit korreleer met Reichenbach se skematisering van die gestrekte eenvoudige hedetyd (Figuur 2(j) , bl.29).

Comrie (1976) se indeling en beskrywing van die verskillende kategorieë van die imperfektief is vir 'n aantal jare as primêre indeling beskou in literatuur oor grammatikale aspek. Figuur 7 bied 'n skematiese voorstelling van die verskillende imperfektiewe betekenis wat Comrie (1976) onderskei. Comrie (1976) onderskei

tussen habituele en kontinuatiewe imperfektiewe, en verdeel kontinuatiewe aspek verder in progressiewe en nieprogressiewe aspek.

Comrie (1976:24) definieer imperfektiewe betekenis as "...explicit reference to the internal temporal structure of a situation, viewing a situation from within". Habituele betekenis word gedefinieer as "...characteristic of an extended period of time" (Comrie, 1976:26), en kontinuatiewe betekenis as "...imperfectivity that is occasioned by habituality" (Comrie, 1976:33). Progressiewe betekenis word gedefinieer as "...continuous combined with non-stative meaning" (Comrie, 1976:51). Nieprogressiewe betekenis word nie deur Comrie (1976) gedefinieer nie.

Bybee *et al.* (1994:139) het egter twee bepaalde probleme met hierdie indeling en beskrywing van Comrie, aangesien dit moeilik is om die resultate van 'n omvattende tipologiese data-onderzoek aan die hand van hierdie indeling te groepeer.

Eerstens verwerp Bybee *et al.* (1994:139) alle negatiewe definisies (byvoorbeeld nieprogressiewe aspek). Daar is dus geen konstruksies wat met 'n afwesigheid van aspektuele betekenis geklassifiseer kan word nie.

Bybee *et al.* (1994) het aanvanklik Comrie se indeling van die imperfektief aanvaar, naamlik dat die kontinuatief verdeelbaar is in progressiewe betekenis (dinamiese werkwoorde) en nieprogressiewe betekenis (statiese werkwoorde). Aangesien grammatikaliserende konstruksies veralgemeen in betekenis (sien 2.4.1.1.3), sou dit vanuit 'n diakroniese perspektief beteken dat progressiewe konstruksies sal evolueer tot kontinuatiewe betekenis. Sodoende sou die veralgemenende konstruksie

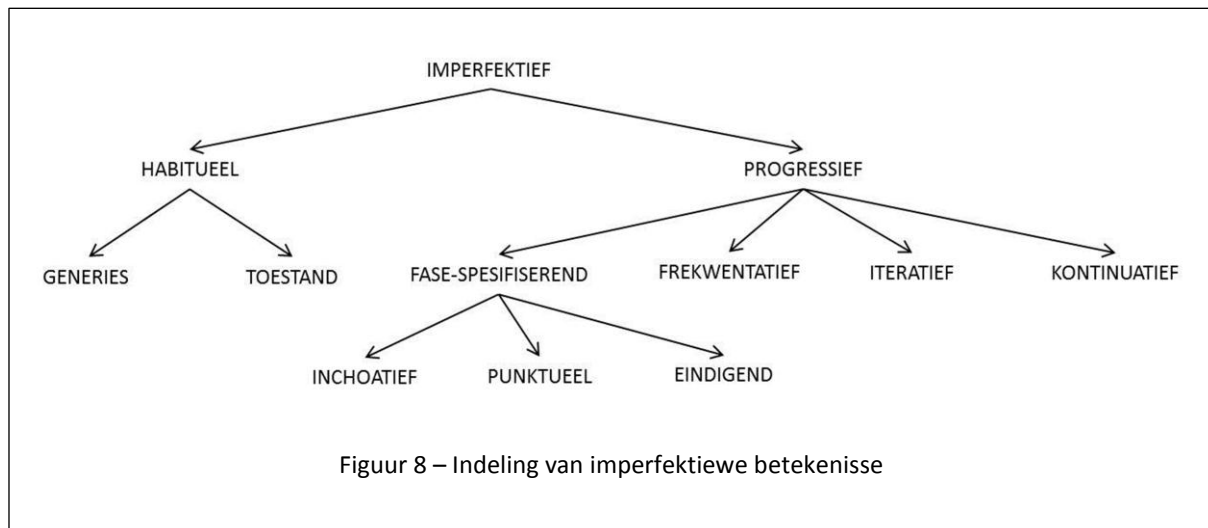
toenemend gebruik kan word in statiese én dinamiese werkwoorde. Bybee *et al.* (1994:139) vind egter dat hierdie afleiding nie ooreenstem met die resultate van hul tipologiese ondersoek nie. Hoewel daar uit hul resultate baie duidelik herkenbare progressiewe konstruksies geïdentifiseer kon word, kon daar nie 'n duidelike onderskeid getref word tussen progressiewe betekenis wat beperk is tot dinamiese werkwoorde en kontinuatiewe aspek wat nie beperk is tot dinamiese werkwoorde nie.

Our conclusion, then, regarding Comrie's classification and definition of aspectual opposition is that a gram-type for each node of [above figure] does not exist. We have strong evidence for progressive, habitual, past imperfective, imperfective, and present as cross linguistic gram-types in our material, but a clear distinction between a progressive which is restricted to dynamic verbs and a continuous which is not does not emerge from our data. (Bybee *et al.*, 1994:139.)

Hierdie twee punte van kritiek teen Comrie se indeling van die imperfektiewe vereis dat die imperfektiewe kategorie van nuuts af ingedeel moet word. Hoewel Bybee *et al.* (1994) geen skematiese voorstelling van die tipes imperfektiewe bied nie, kan hul onderskeidings soos volg opgesom word: Twee duidelike onderskeidings waaronder imperfektiewe kan groepeer, is imperfektiewe met progressiewe betekenis en imperfektiewe met habituele betekenis. Onder elk van hierdie kan ook verdere onderskeidings getref word. Onder progressiewe imperfektiewe kan konstruksies onderskei word wat iteratiewe, frekwentatiewe en kontinuatiewe betekenis uitdruk. Onder habituele imperfektiewe kan daar onderskei word tussen konstruksies wat statiese (*states*) en generiese (*general of gnomic*) betekenis uitdruk.

Soos in 2.3.2.1.2.1 aangetoon is, ontstaan 'n toestandsituasie deur die gebruik van statiese werkwoorde. Wat Bybee *et al.* (1994:139-140) dus as statiese imperfektiewe kategoriseer, stem ooreen met wat in hierdie studie as 'n leksikaal-aspektuele kategorie geklassifiseer word. Verder spesifiseer Bybee *et al.* (1994) nie waar aspektuele betekenis wat spesifieke fases van 'n progressiewe aksie aandui ingedeel behoort te word nie. Daar bestaan immers konstruksies wat spesifiseer dat 'n situasie 'n aanvang neem, soos byvoorbeeld **begin** (Afrikaans) en **start** (Engels), sowel konstruksies wat aandui dat 'n situasie beëindig word of afloop, soos byvoorbeeld **hou op** (Afrikaans) en **stop** (Engels). Om hierdie rede word daar in hierdie studie 'n bykomende tipe progressiewe betekenis onderskei, naamlik fase-spesifiserende betekenis.

Figuur 8 bied 'n skematiese indeling van imperfektiewe konstruksies soos dit in hierdie studie gebruik word. Hierdie skema is, soos genoem, hoofsaaklik gebaseer op die indeling wat Bybee *et al.* (1994) aanbied. 'n Bespreking van elk van hierdie betekenisse volg hierna.

Bybee *et al.* (1994) baseer hul definisies van verskillende tipes imperfektiewe hoofsaaklik op die definisies van Dahl (1985) en Comrie (1976 en 1985), met enkele byvoegings of wysigings.

2.3.2.2.3.1. Habituele en generiese aspek en toestande

Habituele aspek word gebruik om situasies wat op verskillende geleenthede herhaal word, aan te dui. Situasies wat as 'gebruiklik' of as 'n 'gewoonte-handeling' beskryf kan word, sou as habituele aspek geklassifiseer kan word. Habituele betekenis kan gemaklik in hede- of verlede tyd uitgedruk word. 'n Ander algemene term wat gebruik word om habituele aspek aan te toon, is gebruiklikheidsaspek (*usitative*) (Bybee *et al.*, 1994:127). (107) tot (111) is voorbeelde van konstruksies met habituele betekenis.

(107) Afr: *Ek het **altyd** hiernatoe gekom om skoene te koop.*

(108) Afr: *Ek fliiek **elke** Dinsdag.*

(109) Eng: *I **used to** come here on Wednesdays.*

(110) Eng: *I come here to shop.*

(111) Ndl: *Ik kom hier om te winkelen.*

Die onderskeidings, veral tussen die habitueel, toestand en algemene of generiese stelling, is egter nie altyd so duidelik soos mens sou kon verwag nie. Byvoorbeeld, die generiese stelling in (112) verskil van die habituele stelling (113):

(112) Eng: *Dogs pant to cool off.* (Bybee *et al.*, 1994:152)

(113) Eng: *My dog pants to cool off.* (Bybee *et al.*, 1994:152)

Beide (112) en (113) maak karakteriserende stellings oor die subjek, en albei se geldigheid strek verby die oomblik van spraak. Die verskil tussen die twee sinne is egter dat (112) 'n generiese, eerder as 'n spesifieke subjek het, soos in (113).

Buiten vir die minimale verskil tussen 'n habituele en generiese stelling, is die verskil tussen 'n habitueel en 'n toestand ook minimaal. Die verskil is dat 'n habitueel 'n *dinamiese* aksie uitdruk wat gewoonlik herhaal kan word. 'n Toestand is egter slegs 'n *statiese* voortgaande situasie (Bybee *et al.*, 1994:152). Beide generiese konstruksies en toestande kan as tipes habituele imperfektiewe gekategoriseer word.

2.3.2.2.3.2. Progressief

Deur die gebruik van 'n progressiewe konstruksie word die situasie aangebied as voortgeset of aan die gang. Selfs 'n situasie wat in die verlede afspeel, kan aangebied word as 'n progressief (vergelyk (114)), aangesien die beëindiging van die situasie nie deel uitmaak van die beskouing van die progressiewe konstruksie nie. In voorbeeldsin (115) is daar die aanname dat die wasgoed klaar gewas is daardie oggend.

(114) Eng: *I was doing my laundry this morning.* (progressiewe verledetyd)

(115) Eng: *I had already done my laundry this morning.* (nieprogressiewe verledetyd)

Progressiewe konstruksies word prototipies eerder in dinamiese werkwoorde gebruik – met ander woorde by werkwoorde waar aangedui word dat die aksie of handeling 'n konstante inset van energie vereis. Daar word soms in die literatuur oor aspek na die progressiewe aspek verwys as "duratiewe" of "kontinuatiewe" aspek (Bybee *et al.*, 1994:126), maar soos aangetoon sal word, behoort hierdie twee aspektuele betekenis, tesame met iteratiewe en fase-spesifiserende aspektuele betekenis, eerder as *tipes* progressiewe geklassifiseer te word, en nie as sinonieme vir die progressief nie.

Voorbeelde van situasies met progressiewe betekenis is:

- (116) Afr: *Die kind **is besig om** die bal te skop.*
- (117) Afr: *Die kinders **is aan die** speel.*
- (118) Afr: *Die kind **sit en** huiswerk doen.*
- (119) Eng: *The children were **playing** in the dollhouse.*
- (120) Ndl: *De kinderen **waren aan het** spelen.*
- (121) Ndl: *De kinderen **zitten** huiswerk **te** doen.*

2.3.2.2.3.3. Kontinuatief

Konstruksies met kontinuatiewe betekenis druk uit dat die subjek 'aanhou om die aksie te doen', en word dikwels gelykgestel aan die progressief. Hierdie twee konstruksies verskil egter wel van mekaar, aangesien die kontinuatiewe aspek gemaklik ook met statiese werkwoorde (vergelyk 2.3.2.1.2.1) gekombineer kan word. Progressiewe konstruksies kombineer meestal slegs met dinamiese werkwoorde (vergelyk 2.3.2.1.2.2 tot 2.3.2.1.2.4) (Bybee *et al.*, 1994:126). Die kontinuatief word ingesluit by progressiewe betekenis, maar spesifiseer verder ook dat die agent van die aksie doelbewus besig is om die aksie aan die gang te hou. Voorbeelde van kontinuatiewe betekenis is:

- (122) Afr: *Die kinders **hou aan** om stout te wees.*
- (123) Afr: *Hy **bly** grappies maak.*
- (124) Eng: *The child **kept on** crying.*
- (125) Eng: *He **continues** to annoy me.*
- (126) Ndl: *Zij **blijft** mij maar om Nederlandse voorbeelden vragen.*

2.3.2.2.3.4. Iteratief

Iteratiewe aspek is 'n aspektuele betekenis wat gereeld gevind word en het 'n baie gespesifiseerde betekenis. Iteratiewe dui aan dat 'n situasie op 'n gegewe oomblik herhaal word. Iteratiewe aspek verskil van habituele en frekwentatiewe aspek,

aangesien habituele aspek aandui dat 'n dinamiese situasie gewoonlik herhaal word, en frekwentatiewe aspek dat 'n situasie op verskillende tydstippe herhaal word. Iteratiewe is leksikaal beperk, aangesien dit slegs voorkom by teliese situasies, met ander woorde situasies met 'n duidelike eindpunt. Iteratiewe aspek word soms ook repetatiewe of herhaaldelike aspek genoem (Bybee *et al.*, 1994:126). Voorbeelde van iteratiewe betekenis is:

(127) Afr: *Die kraan **drup-drup** die **hele dag**.*

(128) Eng: *He searched for his keys **all morning**.* (Bybee *et al.*, 1994:161)

(129) Ndl: *Hij zocht **de hele dag** naar zijn sleutels.*

2.3.2.2.3.5. Frekwentatief

Frekwentatiewe betekenis dui aan dat 'n situasie frekvent plaasvind gedurende die genoemde tydperiode (Bybee *et al.*, 1994:126). Frekwentatiewe betekenis sluit habituele betekenis in, maar spesifiseer verder die gereeldheid van die situasie. Voorbeelde van frekwentatiewe aspek is:

(130) Afr: *Ek kom **gereeld** na hierdie plek toe.*

(131) Eng: *I come here really **often**.*

(132) Ndl: *Ik kom hier **vaak**.*

2.3.2.2.3.6. Fase-spesifiserende betekenis

Konstruksies wat spesifiseer of 'n situasie 'n aanvang neem, oftewel inchoatiewe aspek (byvoorbeeld (133) tot (134)) of beëindig word, oftewel eindigende (*cessative*) aspek (byvoorbeeld (135) en (136)), kan as fase-spesifiserende konstruksies beskou word. Verder is daar ook konstruksies wat fokus op 'n fase of spesifieke oomblik gedurende die uitvoering of voortdoring van die situasie (byvoorbeeld (137)). Enige konstruksie wat derhalwe op 'n bepaalde fase van die progressiewe situasie fokus, kan as fase-spesifiserende betekenis geklassifiseer word.

- (133) Afr: *Ek **begin** werk.*
- (134) Ndl: *Ik **begin** te werken.*
- (135) Afr: *Ek **hou op** werk.*
- (136) Eng: *I **stop** working.*
- (137) Afr: *Ek is **op die oomblik** besig om te werk.*

2.3.2.2.4. Samevatting

Grammatikale aspek het te make met die interne temporele struktuur van die gebeurtenis, en die oogpunt van waaruit die situasie beskou word. Daar kan twee soorte grammatikale aspektuele betekenis onderskei word: imperfektiewe en perfektiewe grammatikale aspek.

Imperfektiewe aspek bekyk die interne struktuur van 'n situasie asof met 'n onbegrensde en homogene struktuur. Perfektiewe aspek bekyk 'n situasie as geheel, begrens en met 'n heterogene struktuur.

Imperfektiewe betekenis kan ingedeel word in imperfektiewe met habituele betekenis en imperfektiewe met progressiewe betekenis. Daar is twee soorte habituele betekenis, te wete generiese betekenis en toestande. Verder kan daar vyf soorte progressiewe betekenis onderskei word, te wete kontinuatiewe, iteratiewe, frekwentatiewe en fase-spesifiserende betekenis. Die fokus van hierdie studie is op perifrastiese konstruksies wat die progressiewe kategorie van imperfektiwiteit uitdruk.

2.4. Grammatikalisering

Dit is nuttig om die ontstaan, ontwikkeling en gebruik van die progressiewe perifrastiese konstruksies in Afrikaans vanuit 'n grammatikaliseringperspektief te ondersoek. Die grammatikaliseringsteorie bied insig in die wyse waarop die meerduidige tempuskonstruksies van Afrikaans tot stand gekom het, sowel as in die ontwikkelingsproses wat die genoemde perifrastiese konstruksies ondergaan. Sodoende kan aangetoon word hoe die gebruik van die verskillende perifrastiese progressiewe konstruksies van mekaar verskil. In hierdie hoofstuk word eerstens 'n teoretiese verduideliking van grammatikalisering gebied. Tweedens word daar ook

vanuit 'n algemeen-tipologiese perspektief aangetoon hoe perifraiese konstruksies grammatikaliseer (sien 2.4.2), asook die wyse waarop aspektuele, spesifiek progressiewe betekenis (sien 2.4.3) evolueer.

2.4.1. Definisie en beskrywing van grammatikalisering

In die literatuur word verskeie definisies vir "grammatikalisering" ("*grammaticalisation*"/"*grammaticisation*") gevind. Die bekendste definisie is waarskynlik dié van Hopper en Traugott (2003:1):

Grammaticalization refers to that part of language change that is concerned with such questions as how lexical items and constructions come in certain linguistic contexts to serve grammatical functions or how grammatical items develop new grammatical functions. (Hopper & Traugott, 2003:1.)

Campbell en Janda (2001:95-107) bied 'n omvattende oorsig van bekende definisies wat 'n tiental navorsers vir grammatikalisering aanbied. Drie van hierdie definisies wat 'n goeie inleiding bied tot 'n bespreking van die grammatikalisering van temporele en aspektuele konstruksies, is dié van Heine en Reh (1984:11-12), Croft (1990:257) en Bybee *et al.* (1994:4-5).

Die definisie van Heine en Reh (1984:11-12) toon aan dat daar tydens die proses van grammatikalisering semantiese verbleking plaasvind. Hierdie semantiese verbleking vind plaas wanneer 'n leksikale item afstand doen van sy oorspronklike leksikale eienskappe en sodoende 'n grammatikale funksie begin verrig:

With the term "grammaticalization" we refer essentially to an evolution whereby linguistic units lose in semantic complexity, pragmatic significance, syntactic freedom, and phonetic substance, respectively. This is the case for instance when a lexical item develops into a grammatical marker... [G]rammaticalization... consist[s]... of a number of basic processes... [but] is an evolution continuum. (Heine & Reh, 1984:11-12.)

Croft (1990:257) lig in sy definisie uit dat hierdie grammatikaliseringsproses op unidireksionele en sikliese wyse plaasvind:

Grammaticalization is the process by which full lexical items become grammatical morphemes... [It] is unidirectional and cyclic...: grammatical morphemes originate from lexical items, disappear through loss, and reappear when new words become grammatical morphemes. (Croft, 1990:257.)

Laastens verduidelik Bybee *et al.* (1994:4-5) dat gegrammatikaliseerde konstruksies toeneem in frekwensie en veralgemeen in betekenis, oftewel semanties verbleek:

Reduced to its essentials, grammaticalisation theory begins with the observations that grammatical morphemes develop gradually out of lexical morphemes or combinations of lexical morphemes with lexical or grammatical morphemes... [W]e do not restrict our interest in grammaticalisation to the transition between lexical and grammatical status, but rather recognize the same diachronic processes at work in a long chain of developments. Included are changes in lexical morphemes by which some few of them become more frequent and general in meaning, gradually shifting to grammatical status, and developing further after grammatical status has been attained. (Bybee *et al.*, 1994:4-5.)

Elkeen van hierdie definisies stel verskillende fasette van grammatikalisering voorop. Vir die doeleindes van hierdie studie kan grammatikalisering samevattend beskryf word as *die proses waardeur 'n leksikale konstruksie geleidelik oor tyd só ontwikkel en veralgemeen dat dit, buiten vir die leksikale betekenis wat dit soms nog in sekere kontekste uitdruk, in ander konstruksies ook grammatikale funksie verrig. Hierdie semantiese verandering het 'n toename in frekwensie tot gevolg. Grammatikalisering is 'n multidimensionele verandering, en hoef nie noodwendig alle prosesse van grammatikalisering te ondergaan nie.*

'n Goeie voorbeeld van 'n grammatikaliseringsproses wat in Afrikaans gevind kan word, is een wat ook in Engels (Bourdin, 2008:37-59) en Nederlands (Van Olmen *et al.*, 2009; Van Olmen & Mortelmans, 2009) plaasgevind het, te wete die evolusie van die hoofwerkwoorde **gaan** en **kom** tot ander grammatikale kategorieë. **Gaan** het as hoofwerkwoord die oorspronklike leksikale betekenis van 'verder beweeg' of 'beweging weg vanaf 'n deiktiese sentrum' (VAW, 2010a). Met verloop van tyd het **gaan** egter ook verdere grammatikale funksies bekom. In die onderstaande sinne kan gesien word hoe **gaan** as leksikale konstruksie gebruik word (vergelyk (138)), en hoe hierdie konstruksie geëvolueer het om ook bepaalde grammatikale funksies te verrig (sien (139) en (140)):

(138) Afr: *Die man gaan weg.*

(139) Afr: *Die son gaan more weer skyn.*

(140) Afr: *Die kind gaan aan die huil.*

Sin (138) dui aan hoe **gaan** in sy leksikale gebruik aandui dat die man 'wegbeweeg' of 'vertrek'. In (139) word die gegrammatikaliseerde **gaan**-konstruksie gebruik om die tempus (toekomende tyd) van die sin aan te dui. **Gaan** word hier nie in sy leksikale betekenis gebruik nie, maar eerder in 'n grammatikale betekenis. Die **gaan** in hierdie sin dui aan dat aksie in die toekoms sal plaasvind. In (140) word **gaan** in sy gegrammatikaliseerde vorm gebruik om inchoatiewe aspek uit te druk. Die **gaan** in hierdie sin dui aan dat die aksie van 'huil' pas 'n aanvang geneem het. Dit dui dus die begin van die handeling aan.

Eweneens ondergaan **kom** as hoofwerkwoord 'n soortgelyke evolusie. **Kom** het die oorspronklike leksikale betekenis van 'nader gaan' of 'beweging na die deiktiese sentrum' (VAW, 2010b). Hoewel **kom** in Afrikaans nie tot dieselfde mate as **gaan** gegrammatikaliseer het nie, kan **kom**, buiten vir sy leksikale gebruik, ook gebruik word om bepaalde grammatikale funksies te verrig. Vergelyk die volgende drie sinne:

(141) Afr: *Die man kom huis toe.*

(142) Afr: *Ek kom aan die werk.*

(143) Afr: *As dit by rygoed kom, verskil mans en vroue weer.*¹¹

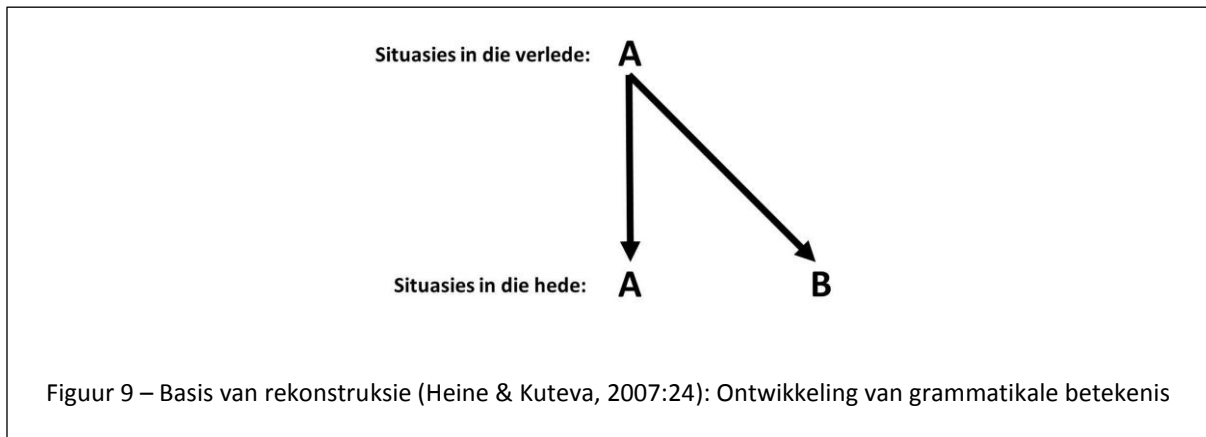
In die eerste sin, (141), word **kom** as leksikale hoofwerkwoord gebruik met die betekenis van 'beweging tot eindbestemming'. In die tweede sin, (142), word **kom** gebruik om die grammatikale funksie te verrig wat aandui dat die aksie van 'werk' pas 'n aanvang geneem het. In (142) word **kom** dus gebruik om inchoatiewe aspek uit te druk. In die laaste sin, (143), word **kom** gebruik om aan te dui dat die genoemde sake (rygoed) 'betrekking het'. Die leksikale betekenis van 'arriveer' of 'beweging tot' is in hierdie konstruksie heeltemal verbleek.

Dit is derhalwe duidelik dat 'n spesifieke konstruksie binne een taal verskillende betekenis kan uitdruk en verskillende grammatikale funksies kan verrig. Die oorspronklike leksikale konstruksie kan voortbestaan in die taal, en daarnaas kan grammatikale konstruksies evolueer wat vormlik ooreenstem met die leksikale konstruksie. Die gegrammatikaliseerde konstruksie(s) verdring meestal nie die oorspronklike leksikale konstruksie nie.

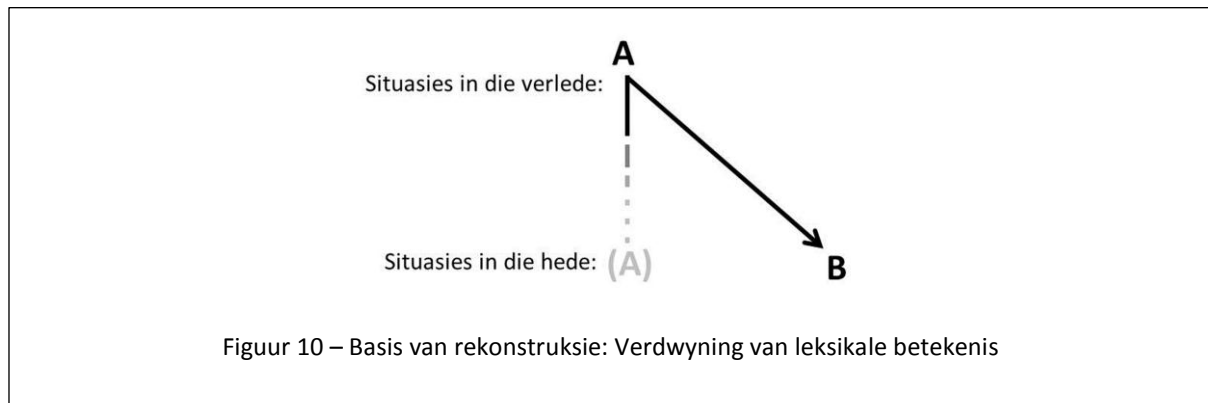
¹¹ Voorbeeldsin (143): *TK-korpus*

Heine en Kuteva (2007:20-24) gee 'n uiteensetting van hierdie proses van taalrekonstruksie wat tydens grammatikalisering plaasvind (sien Figuur 9).

A en **B** is konstruksies wat op een of ander manier verband hou met mekaar, naamlik dat **A** en **B** uit dieselfde konstruksie ontstaan het. **A** is 'n konstruksie wat bestaan het voor **B**. Tydens grammatikalisering vind 'n verandering plaas, naamlik **A** → **B**. **A** bly egter steeds bestaan en dus bestaan daar twee parallelle konstruksies in die taal (Heine & Kuteva, 2007:25).

Soms kan dit egter ook gebeur dat 'n konstruksie oor tyd só ontwikkel dat sy oorspronklike leksikale betekenis totaal verlore gaan en slegs die gegrammatikaliseerde vorm voorkom. Die Afrikaanse **aan 't**-progressief is 'n voorbeeld van hierdie ontwikkeling. Soos in 3.3.2.1 aangetoon word, is die leksikale oorsprong van die **aan 't**-konstruksie die Nederlandse lokatiewe **aan het**-konstruksie. Soos die taal verder geëvolueer het, het die lokatiewe betekenis van **aan 't** egter in Afrikaans omtrent volledig verdwyn, en die **aan 't**-konstruksie word byna uitsluitlik gebruik om grammatikale betekenis, d.i. progressiewe betekenis, uit te druk. Hierdie taalrekonstruksie kan soos in Figuur 10 voorgestel word.

Taal ondergaan oor tyd geleidelik 'n verandering waar sekere van sy woorde buiten die huidige betekenis of funksies ook verdere betekenis of funksies bykry, sonder dat die oorspronklike betekenis of funksie noodwendig verander of verdwyn. Hierdie geleidelike verandering wat in 'n taal plaasvind, veroorsaak dat sekere konstruksies vaster (*tighter*) raak en minder vryheid bekom ten opsigte van die wyse waarop dit in die diskoers gebruik word. So word inhoudswoorde (d.i. woorde met leksikale betekenis) byvoorbeeld funksiewoorde; losstaande morfeme word enklitiese vorme (*clitics*) of affikse; sintaktiese konstruksies raak onderhewig aan sekere beperkings (*constraints*) (Plag, 1998:1).

Grammatikalisering vind egter nie op 'n willekeurige of toevallige wyse plaas nie. 'n Proses van taalverandering moet bepaalde kenmerke toon en bepaalde prosesse ondergaan voor dit as "grammatikalisering" geklassifiseer kan word. Kenmerke en prosesse wat algemeen in die inleidende literatuur oor grammatikalisering bespreek word, is onder meer geleidelikheid (*gradualness*), unidireksionaliteit (*unidirectionality*), semantiese verbleking (*semantic bleaching*), laagvorming (*layering*), splitsing (*divergence*), spesialisering (*specialization*), blywendheid (*persistence*), kategoriale verandering (*decategorization*), uitbreiding (*extention*) en erosie (*erosion*) (onder andere Bybee *et al.*, 1994; Hopper, 1991; Heine & Kuteva, 2007; Hopper & Traugott, 2003; Lichtenberk, 1991; Plag, 1998).

Daar bestaan egter onenigheid onder navorsers oor watter van hierdie bogenoemde, asook enkele ander, fenomene werklik as sogenaamde parameters van of maatstawwe vir grammatikalisering beskou kan word. In hierdie opsig is daar dus 'n mate van kontroversie rondom die kwessie van voorwaardes, vereistes of hoofkenmerke van grammatikalisering (vergelyk Campbell & Janda, 2001; Heine & Kuteva, 2007:34; Plag, 1998:3). Om hierdie rede (d.i. die voortdurende debat oor die grense,

voorwaardes en omskrywing van die grammatikaliseringproses) bestaan daar verskeie modelle wat navorsers kan gebruik om 'n spesifieke soort taalverandering as 'n proses van grammatikalisering te klassifiseer.

Die doel van hierdie studie is nie om die kenmerke, parameters en strekking van die grammatikaliseringproses te definieer nie, maar eerder om die ontwikkeling en gebruik van perifrastiese progressiewe konstruksies in Afrikaans vanuit 'n grammatikaliseringperspektief te verduidelik. Om hierdie rede word die grammatikaliseringmodel van Heine en Kuteva (2007:3) in hierdie studie gevolg. Die model word opgestel op grond van die twee navorsers se observasie dat daar vir alle navorsers wat op grammatikalisering werk hoofsaaklik twee sake sentraal staan, te wete die verandering is die verandering van 'n semantiese betekenis na 'n meer grammatikale betekenis, en 'n toename van 'n konstruksie se frekwensie en bruikbaarheid in verskillende kontekste.

Soos genoem, word verskeie prosesse, parameters en kenmerke deur verskeie navorsers voorgestel om te dien as parameters vir die grammatikaliseringproses. Navorsers is dit egter nie eens oor watter van hierdie kenmerke as absolute vereistes vir die grammatikaliseringproses gestel behoort te word nie. Sou 'n spesifieke tipe taalverandering wat dus aan die eienskappe van semantiese verbleking, unidireksionaliteit en frekwensietoename voldoen, maar nie aan die vereiste van spesialisering nie, steeds geklassifiseer kon word as 'n proses van grammatikalisering? Dat daar wél bepaalde prosesse is wat tipologies teenwoordig is tydens 'n proses van grammatikalisering, is egter nie te betwyfel nie.

Op grond van hierdie observasie – d.i. dat bepaalde taalveranderinge tipiese prosesse van grammatikalisering is – stel Heine en Kuteva (2007:34) vier oorkoepelende parameters voor wat as kriteria vir grammatikalisering kan dien. Hierdie oorkoepelende parameters omvat, volgens Heine en Kuteva (2007:34), alle prosesse en kenmerke van grammatikalisering.

There is a wide range of criteria that have been proposed (see e.g. Lehman 1982; Heine *et al.*, 1991; Hopper & Traugott, 2003; Bybee *et al.*, 1994); in our model it is the four parameters listed in (13). A wide range of alternative criteria have been proposed, such as syntacticization, morphologization, obligatorification, subjectification, etc. We argue that they can be accounted for essentially with reference to these four parameters. Henceforth, we will rely

on these parameters, using them as a tool for identifying and describing instances of grammaticalisation. (Heine & Kuteva, 2007:34.)

Hierdie vier parameters wat Heine en Kuteva (2007:34) stel, is uitbreiding (*extension*), semantiese verbleking (*desemanticization*), kategoriale verandering (*decategorization*) en erosie (*erosion*).

Uitbreiding kan beskryf word as die ontstaan van nuwe grammatikale betekenis wanneer linguistiese uitdrukkings uitbrei na nuwe kontekste. Dit is dus 'n proses van konteksgeïnduseerde herinterpretasie. Die voorsetsel *in* het in sy leksikale gebruik die betekenis om ruimtelikheid uit te druk (byvoorbeeld sin (144)). As gevolg van 'n uitbreiding, kan hierdie voorsetsel ook gebruik word om oorsaaklikheid aan te dui (voorbeeldsin (145)) (Heine & Kuteva, 2007:36).

(144) Eng: *John died in London.* (Heine & Kuteva, 2007:36)

(145) Eng: *John died in a car accident.* (Heine & Kuteva, 2007:36)

Semantiese verbleking is die afstanddoening van of veralgemening in betekenisinhoud. Die leksikale betekenis verdof en die konstruksie verkry bykomende grammatikale betekenis. In Engels kan liggaamsdeelwoorde (byvoorbeeld *head* en *back*) deur 'n proses van semantiese verbleking in sommige kontekste ook gebruik word as lokatiewe of selfs temporele adposisies (Heine & Kuteva, 2007:39) byvoorbeeld die verskillende wyses waarop *back* in (146) en (147) gebruik word:

(146) Eng: *My back is sore.*

(147) Eng: *Back in the days, we were happy.*

Kategoriale verandering is wanneer daar afstand gedoen word van morfosintaktiese eienskappe wat karakteriserend is van leksikale vorme. 'n Woord soos *het*, wat in die eerste instansie 'n hoofwerkwoord van besitlikheid sou wees, bekom morfosintaktiese eienskappe om ook as hulpwerkwoord in 'n sin te kan optree.

Erosie, of fonetiese reduksie, is wanneer die fonetiese substansie van 'n konstruksie verlore gaan (Heine & Kuteva, 2007:33-44) en dit vervoeg of versmelt word met ander konstruksies. 'n Voorbeeld in Afrikaans van fonetiese reduksie wat die diskoersmerker *hoor hier* ondergaan (sien (i)). [*flori*] word as pragmatiese merker gebruik om die hoorder se aandag te vestig op wat volg.

- (i) Afr: **Hoor hier**, ons het darem maar vir jou lekker gekuier gister! → [fɪoɾi, ɔns fɪɛt darəm...]

Elkeen van hierdie parameters betrek 'n ander aspek van taalstruktuur of taalgebruik. Uitbreiding is hoofsaaklik pragmaties van aard, semantiese verbleking verwys na die semantiek, kategoriale verandering verwys na die morfosintaksis, en erosie na fonetiek. Behalwe vir die uitbreidingsfase, betrek al die bogenoemde fases 'n verlies van een of ander aard (Heine & Kuteva, 2007:34).

Volgens Heine en Kuteva (2007:34-5) kan hierdie proses egter nie slegs tot een strukturele degenerasie gereduseer word nie, aangesien daar ook nuwe toevoegings of "winste" tot die taalstruktuur is. Op dieselfde wyse waarop linguistiese items gedurende grammatikalisering pragmatiese, semantiese, morfosintaktiese en fonetiese substansie "verloor", word daar ook nuwe eienskappe bygevoeg wat karakteriserend is vir hul gebruik in hul nuwe kontekste.

Nog 'n belangrike vertrekpunt van Heine en Kuteva (2007:34) se model is dat hierdie parameters diakronies gerangskik word. Uitbreiding is die eerste fase van die grammatikaliseringproses, wat verbleking aan die gang sit, en dan lei tot kategoriale verandering, gevolg deur erosie:

Grammaticalization tends to begin with extension, which triggers desemanticization, and subsequently decategorialization and erosion. Erosion is the last parameter to be involved; as we will see below, in many of the examples to be presented in this book, erosion is not (or not yet) a relevant parameter. (Heine & Kuteva, 2007:35.)

Die model wat deur Heine en Kuteva (2007:35) voorgestel word, is 'n oorkoepelende model wat die meeste fasette van grammatikalisering insluit. Heelparty van die fasette wat deur navorsers soos Hopper en Traugott (2003), Lehmann (1995) en Bybee *et al.* (1994) as vereistes, parameters of kenmerke van grammatikalisering beskou word, word ingedeel as subkategorieë of inherente eienskappe van Heine en Kuteva (2007) se vier parameters. Sommige aspekte behoort egter verder uitgesonder en bespreek te word, aangesien dit relevant is vir die ondersoek na perifrastiese progressiewe konstruksie in Afrikaans. Hierdie aspekte sluit die volgende in:

1. Grammatikaliseringprosesse ontwikkel volgens sogenaamde universele roetes (*universal pathway*);

2. Verandering vind tipologies gesproke altyd unidireksioneel plaas;
3. Grammatikalisering het bepaalde semantiese verandering tot gevolg;
4. Die frekwensie van konstruksies wat grammatikaliseer is aan die toeneem;
5. Die leksikale oorspronge van gegrammatikaliseerde konstruksies is relevant vir die spesifieke grammatikaliseringsroetes waarop hierdie konstruksie evolueer; en
6. Reanalise speel 'n belangrike rol in sommige grammatikaliseringsprosesse.

Hierdie ses kenmerke word vervolgens in meer detail bespreek.

2.4.1.1. Relevante fasette van grammatikalisering

2.4.1.1.1. Universele roetes

Die eerste, en waarskynlik belangrikste, vooronderstelling wat oor grammatikalisering gemaak word, is dat grammatikalisering altyd op 'n universele roete plaasvind.

In die literatuur word verskeie terme vir 'n grammatikale roete gebruik, onder ander helling of klie (*cline*) (Hopper & Traugott, 2003:6), kontinuum (*continuum*) (Klausburger, 2000), kanaal (*channel*) (Lehman 1995), en ketting (*chain*) (Heine *et al.*, 1991). In hierdie studie word die oorkoepelende term *grammatikaliseringsroete* gebruik om al die bogenoemde moontlike onderskeidings of verwante konsepte in te sluit. 'n Universele roete kan gesien word as die 'pad van ontwikkeling' wat 'n veranderende item volg wanneer dit grammatikaliseer. Die verandering van leksikale item tot grammatikale item gebeur nie in 'n enkele oomblik nie. Taalverandering vind geleidelik plaas en as 'n reeks kleiner veranderinge. Tipologies beskou, lyk dit asof hierdie geleidelike veranderinge in verskillende tale dieselfde roetes volg (dus ooreenstemmende klein veranderinge tussen ooreenstemmende elemente in verskillende tale) (Hopper & Traugott, 2003:6).

Bybee *et al.* (1994:15) gee 'n motivering vir hierdie tipologiese ooreenstemming van grammatikaliseringsroetes, naamlik dat daar gedeelde kognitiewe en kommunikatiewe patrone binne taal gevind kan word:

The degree of cross-linguistic similarity that recent studies have uncovered suggests that forces in language are pushing toward the selection of particular source material and movement along particular paths propelled by certain

common mechanisms of change... We attribute the fact that certain grammaticalization paths are common in diverse genetic and areal groups to the existence of common cognitive and communicative patterns underlying the use of language. (Bybee *et al.*, 1994:15.)

Sommige grammatikaliseringsroetes kom meer voor as ander, en sommige roetes is nog nie geïdentifiseer nie (Heine & Kuteva, 2007:57). Voorbeelde van bekende universele grammatikaliseringsroetes wat in die literatuur gevind kan word, is:

- (ii) Inhoudswoord → grammatikale woord → enklitiese vorme (*clitic*) →
fleksieaffiks (Hopper & Traugott, 2007:7)
- (iii) Woord → affiks → foneem (Hopper & Traugott, 2003:12)
- (iv) Leksikale item → aspek → tempus (Hengeveld, 2011; Wischer, 2002)

'n Voorbeeld van 'n grammatikaliseringsroete soos (iv) is die ontwikkeling van die Afrikaanse werkwoord **het** tot tempusmerker. Die leksikale betekenis van **het** kan omskryf word as 'om te besit'. Om die volledige grammatikalisering **het** tot tempusmerker te verduidelik, is dit egter noodsaaklik om die ontwikkeling van die Afrikaanse werkwoord te vergelyk met die ontwikkeling van dieselfde werkwoord in ander Germaanse tale soos Engels (*have*) en Nederlands (*hebben*).

In al drie tale word 'n gegrammatikaliseerde **het/have/hebben**-konstruksie gebruik om temporele betekenis uit te druk. Hierdie konstruksie het dieselfde oorsprong en het volgens die tipologiese grammatikaliseringsroete [*leksikale item* → *aspek*] verder geëvolueer tot aspektuele merker. Vergelyk die volgende sinne:

- (148) Eng: *I have a beach house.*
Ndl: *Ik heb een strandhuis.*
Afr: *Ek het 'n strandhuis.*
- (149) Eng: *I have eaten an apple.*
Ndl: *Ik heb een appel gegeten.*
Afr: *Ek het 'n appel (op)geëet.*

In sinne (148) druk die **het-/have-/hebben**-werkwoorde leksikale betekenis van besitlikheid uit – die spreker 'besit 'n strandhuis'. Die leksikale betekenis van **het/have/hebben** in voorbeeldsinne (149) het verbleek om grammatikale, aspektuele

betekenis uit te druk. Die wyse waarop **have** en **hebben** in hiërdie sinne gebruik word, skep die interpretasie dat die handeling van die appel wat in die verlede geëet is, en die resultaat van hierdie handeling, steeds relevant is vir die hede. Hierdie sinne se betekenis wat deur die gegrammatikaliseerde **het/have/hebben** uitgedruk word, is dus anteriorbetekenis.

Die konstruksie is in al drie tale egter nie ewe ver gegrammatikaliseer nie. **Het** in Afrikaans is die verste gegrammatikaliseer op die roete [*Leksikale item* → *aspek* → *tempus*], en die Nederlandse **hebben** is verder gegrammatikaliseer as die Engelse **have**. Vergelyk die volgende sinne:

- (150) Afr: *Ek het gister 'n appel geëet.*
 Ndl: *Ik heb gisteren een appel gegeten.*
 Eng: **Yesterday I have eaten an apple.*

Die aanwesigheid van die bywoord **gister/gisteren/yesterday** is 'n aanduiding daarvan dat hierdie sinne na 'n bepaalde tyd in die verlede (dus *definite past*) verwys. In beide Afrikaans en Nederlands is dit moontlik om die bepaalde verledetyd deur **het/hebben** uit te druk, terwyl dit in Engels nie moontlik is om **have** te gebruik om bepaalde verledetydsinne uit te druk nie. Die eenvoudige verledetyd (*simple past*) word gebruik om in Engels die bepaalde verledetyd uit te druk (vergeelyk (151)). **Have** kan wel gebruik word om die onbepaalde verledetyd uit te druk, net soos **het** en **hebben** vir hierdie betekenis gebruik kan word (vergeelyk (152)):

- (151) Eng: *Yesterday I ate an apple.*
 (152) Eng: *Have you ever eaten an apple?*
 Ndl: *Heb je al ooit een appel gegeten?*
 Afr: *Het jy al ooit 'n appel geëet?*

Hoewel die moontlike gebruik van die Afrikaanse en Nederlandse **het/hebben** in bepaalde verledetydskonstruksies ooreenstem (soos byvoorbeeld in die wyse waarop dit in bepaalde verledetyd gebruik word), is die Afrikaanse **het** in selfs nog meer kontekste as die Nederlandse **hebben** bruikbaar. Vergelyk die volgende voorbeelde:

- (153) Afr: *Digte rook het die vertrek gevul.*

- (154) Ndl: a. **Dikke rook heeft de gang gevuld.* ($\neq$ imperf.verledetyd)
 b. *Dikke rook vulde de gang.*
 c. *Dikke rook was de gang aan het vullen.*
- (155) Eng: a. **Thick smoke **has** filled the corridor.* ($\neq$ imperf.verledetyd)
 (Michealis, 2004:53-54)
 b. *Thick smoke filled the corridor.*
 c. *Thick smoke was filling the corridor.*

In die bogenoemde kontekste kan die situasie telkens as imperfektief geïnterpreteer word, maar dit is onmoontlik om die imperfektiewe betekenis van hierdie kontekste met die Nederlandse en Engelse **hebben-/have**-konstruksie oor te dra (vergelyk ook Michaelis, 2004:53-54). In Nederlands en Engels is dit verpligtend om die eenvoudige- (byvoorbeeld (154)b en (155)b) of progressiewe- (byvoorbeeld (154)c en (155)c) verledetydsvorme te gebruik om hierdie imperfektiewe betekenis oor te dra, terwyl dit in Afrikaans heeltemal grammatikaal is om **het** te gebruik om ook hierdie imperfektiewe betekenis uit te druk.

Die feit dat die Afrikaanse **het**-werkwoord in meer grammatikale kontekste as die Nederlandse en Engelse eweknieuwkwoorde gebruik kan word, is 'n aanduiding daarvan dat die Afrikaanse **het** verder gegrammatikaliseer is as die Nederlandse **hebben** en die Engelse **have**. Die Nederlandse **hebben** is op sy beurt weer verder gegrammatikaliseer as die Engelse **have**. Hierdie veralgemening van die Afrikaanse **het**-werkwoord verduidelik waarom die Afrikaanse **het ge**-verledetydskonstruksie aspektueel meerduidig is, aangesien die **het** in betekenis só veralgemeen het dat dit afstand doen van grammatikaal-aspektuele betekenis (d.i. perfektiewe of imperfektiewe betekenis) en gewoon tempusbetekenis uitdruk. Die gevolg is dat die **het ge**-verledetydskonstruksie meerduidig is met betrekking tot aspektuele betekenis.

'n Verdere evolusie wat die **het**-perfektumkonstruksie in Afrikaans ondergaan het, is dat hierdie konstruksie, anders as in Engels of Nederlands, gebruik kan word om modale betekenis uit te druk (soos irrealiteit en voorwaardelike konstruksies (*conditionals*)). In Engels en Nederlands word die eenvoudige verledetyd gebruik in 'n voorwaardelike konstruksie (vergelyk (156)a en (156)c)), en dit is ongrammatikaal

om die **have/hebben**-konstruksie hiervoor te gebruik (vergelyk (156)b en (156)d)). In Afrikaans kan die voorwaardelike konstruksie deur hetsy die geflekteerde eenvoudige verledetydsvorm van **sal (sou)** aangebied word (vergelyk (156)f), of deur gebruik te maak van die **het**-konstruksie (vergelyk (156)e).

- (156) Eng: a. If I **wrote** you a letter, you would read it.
 b. *If I **have** written you a letter, you would have read it.
- Ndl: c. Als ik je een brief **schreef**, zou je het lezen.
 d. *Als ik je een brief geschreven **heeft**, zou je het lezen.
- Afr: e. As ek vir jou 'n brief **geskryf het**, sou jy dit gelees het.
 f. As ek vir jou 'n brief **sou** skryf, sou jy dit lees.

Hierdie evolusie waar **het** eerstens ontwikkel het tot tempusmarkeerder en verder ook ontwikkel het tot modale merker, kan gesien word as 'n proses wat bekend staan as die verlies van die eenvoudige verledetyd ("*preterite loss*") (vergelyk ook Abraham & Conradie, 2001; Conradie, 1999:19-39).

2.4.1.1.2. Unidireksionaliteit

Unidireksionaliteit sluit sterk aan by die vooronderstelling van grammatikaliseringroetes. Die taalverandering wat volgens 'n grammatikaliseringroete evolueer, behoort in 'n bepaalde rigting plaas te vind, van *minder grammatikaal* (of leksikaal) na *meer grammatikaal* (Janda & Campbell, 2001:101). Met ander woorde, aangesien grammatikaliseringprosesse altyd bepaalde grammatikaliseringroetes volg, behoort die bepaalde stappe of fases altyd in die spesifieke volgorde voor te kom. Hierdie fases stem tipologies ooreen. Die algemene roete van inhoudswoord wat grammatikaliseer tot fleksieaffiks volg byvoorbeeld die roete soos hieronder aangedui, met twee onderskeibare tussenfases (Hopper & Traugott, 2003:7):

- (v) Inhoudswoord → grammatikale woord → enklitiese vorm → fleksieaffiks

Die beginsel van unidireksionaliteit behels dat 'n spesifieke fase altyd op 'n ander spesifieke fase sal volg, en dat daar 'n vaste patroon bestaan oor watter fase op ander

fases volg. Die volgende grammatikaliseringsproses is dus óf onwaarskynlik, óf kan nie as 'n proses van grammatikalisering bestempel word nie:

(vi) * Grammatikale woord → enklitiese vorm → affiks → inhoudswoord

'n Voorbeeld vanuit 'n tipologiese studie is die observasie van Bybee *et al.* (1994:13) dat resultatiewe konstruksies geleidelik ontwikkel tot anteriors, wat dan verder kan ontwikkel tot perfektiewe konstruksies en verledetydskonstruksies (Harris, 1982; Bybee & Dahl, 1989); die omgekeerde ontwikkeling is nog nie gevind nie. Toekomendetydskonstruksies ontwikkel gereeld vanuit konstruksies wat beweging (*movement*), behoefte (*desideratives*) en verpligting (*obligation markers*) aandui (Bybee & Pagliuca, 1985; Bybee *et al.*, 1991), maar dit herontwikkel nie oor tyd verder tot konstruksies wat beweging, verpligting, of behoefte uitdruk nie (Bybee *et al.*, 1994:13). Die grammatikaliseringsroete (vii) is derhalwe moontlik, maar nie (viii) nie. Net so is (ix) moontlik, maar (x) nie.

(vii) Resultatief → Anterior → Perfektief/Verledetyd

(viii) *Perfektief/Verledetyd → Anterior → Resultatief

(ix) Bewegingskonstruksie/Behoeftekonstruksie/Verpligtingsmerker → Toekoms

(x) *Toekoms → Bewegingskonstruksie/Behoeftekonstruksie/Verpligtingsmerker

Daar is dus genoeg tipologiese ooreenstemming om te motiveer dat grammatikalisering altyd in die rigting plaasvind van materiaal met spesifieke betekenis na materiaal met meer algemene of abstrakte betekenis (Bybee *et al.*, 1994:13).

Hierdie unidireksionele, sistematiese en geleidelike verandering van leksikaal (of minder grammatikaal) na meer grammatikaal word 'n helling of klie (*cline*) genoem (Hopper & Traugott, 2003:6-7) en sluit daarom ten nouste aan by die beginsel van grammatikaliseringsroetes. Hierdie eenrigtingverandering kan as 'n tipologies-vergelykbare verskynsel bestempel word.

The term "cline" is a metaphor for the empirical observation that cross-linguistically forms tend to undergo the same kinds of changes or have similar sets of relationships, in similar orders. (Hopper & Traugott, 2003:6-7.)

Opgesom kan die unidireksionele roete van grammatikalisering soos volg opgesom word:

- (xi) Leksikaal/minder grammatikaal → grammatikaal/meer grammatikaal

2.4.1.1.3. *Semantiese verbleking*

Uit bogenoemde is dit duidelik dat 'n grammatikalisierende konstruksie, binne bepaalde kontekste, geleidelik afstand doen van sy oorspronklike betekenis (oftewel sy leksikale gebruik) en al hoe meer begin om 'n grammatikale funksie binne taal te verrig. Die voorbeeld van **gaan** kan weer hier gebruik word om hierdie beginsel te illustreer.

Gaan het in sy leksikale gebruik die inhoudsbetekenis van 'naderbeweeg'. Oor tyd het **gaan** egter geleidelik 'n meer grammatikale funksie bekom, aangesien dit eerstens aspektuele betekenis (inchoatiewe imperfektiwiteit), en in 'n volgende fase van die evolusie ook temporele betekenis (toekomendetydstempus) begin uitdruk. Die grammatikaliseringsroete van **gaan** kan dus op grond van die universele grammatikaliseringsroete (vergelyk (iv) en (ix)) beskryf word as:

- (xii) Gaan: leksikale betekenis (beweging) → aspek (inchoatief) → tempus (toekomendetyd)

Daar vind dus 'n betekenisverskuiwing plaas vanaf leksikale inhoud na grammatikale funksie. Waar 'n inhoudswoord, vanweë sy spesifieke leksikale betekenis, beperkte gebruike het (d.i. slegs binne die toepaslike leksikale moontlikhede), het 'n woord wat 'n grammatikale funksie verrig (en dus nie hierdie selfde leksikale betekenis het nie) groter gebruiksmoontlikhede. 'n Woord soos **gaan** kan in sy leksikale betekenis slegs gebruik word in kontekste waar beweging te sprake is (vergelyk (157)). In sy grammatikale betekenis, d.i. as aspektuele konstruksie (byvoorbeeld (158)) of as tempuskonstruksie (byvoorbeeld (159)), kan **gaan** egter ook gebruik word in kontekste waar beweging nie ter sprake is nie.

(157) Afr: *Die man gaan huis toe.*

(158) Afr: *Die papegaaie gaan aan die raas.*

(159) Afr: *Ek gaan hom langs haar laat sit.*

Tydens grammatikalisering vind daar dus semantiese veralgemening (*semantic generalization*) plaas waarbinne 'n item gebruik kan word (Bybee & Pagliuca, 1985:60; Bybee *et al.*, 1994:6).

Ander terme wat in die literatuur gebruik word om hierdie semantiese veralgemening te beskryf, is desemantifisering (*desemanticization*) (Bybee *et al.*, 1994), semantiese reduksie (*semantic reduction*) (Bybee & Pagliuca, 1985), verbleking (*bleaching*) (Givón 1975), semantiese verdunning (*semantic depletion*) (Weinreich, 1963) en erosie (*erosion*) (Lehmann, 1982; Heine & Reh, 1984, soos aangedui deur Bybee *et al.*, 1994). Aangesien Heine en Kuteva (2007:33-44) onder andere 'n verdere onderskeid tref tussen verbleking en erosie, word daar in hierdie studie gewoon verwys na *semantiese verbleking* om aan te dui dat 'n leksikale item oor tyd grammatikale funksie bekom.

In wese gaan semantiese veralgemening daarvoor dat 'n leksikale woord afstand doen van sy oorspronklike leksikale betekenis (dus sy leksikale inhoud), en na hierdie afstanddoening slegs grammatikale betekenis behou. Die oorspronklike leksikale konstruksie kan egter steeds bly bestaan, maar die evoluerende konstruksie se betekenis kan toenemend minder ooreenstem met die oorspronklike leksikale betekenis. 'n Konstruksie kan tot so 'n mate veralgemeen dat die oorspronklike leksikale betekenis van die konstruksie heeltemal afwesig is en dat die konstruksie dan leksikale deursigtigheid het (*lexical transparency of opacity*, soos aangetoon is deur Rhee, 2008:10). Hoe meer gegrammatikaliseer 'n konstruksie se betekenis is, hoe minder ooreenstemming bestaan daar derhalwe tussen die gebruik van die ontwikkelende konstruksie en die oorspronklike leksikale betekenis. Vergelyk die verduidelikings van Lehmann (1995:127):

For the sake of simplicity, I will assume that the semantic representation of a sign consists of a set of propositions taken from some semantic metalanguage commonly called semantic components or features, and that those propositions which are conjoined (rather than disjoined) contribute to semantic complexity or semanticity of the sign (details in Lehmann 1978). Desemanticization, or semantic depletion (Weinreich 1963:180f) or bleaching, is then the decrease in semanticity by the loss of such propositions. (Lehmann, 1995:127.)

Die verskil in die gebruik van die Afrikaanse **het** en die Engelse **have** kan weer hier as voorbeeld gebruik word. Die leksikale betekenis van **het/have** dui besitlikheid aan

(vergelyk (160)), en word steeds gebruik. **Have/het** het egter ook verder ontwikkel om aspektuele betekenis uit te druk (byvoorbeeld (161)), naamlik anteriorbetekenis. Hoewel **have/het** in hierdie gebruik nie meer die oorspronklike leksikale betekenis van besitlikheid aandui nie, is daar nog wel 'n mate van leksikale betekenis sigbaar in hierdie gebruik. Dit kan letterlik geïnterpreteer word as 'om die appel in 'n opgeëte toestand te hê' (*'to have the apple in an eaten condition'*). Aangesien **have** in Engels nog dié sterk anteriorbetekenis het, is 'n Engelse imperfektiewe konstruksie soos (162)a ongrammatikaal. In Afrikaans het **het** in sommige kontekste egter volledig afstand gedoen van die leksikale betekenis en semanties só veralgemeen dat dit ook gewoon as verledetydsmerker gebruik kan word (vergelyk (162)b). Die resultatiewe of anteriorbetekenis is heeltemal afwesig in hierdie gebruik.

(160) Eng: a. *He has a nice car*

Afr: b. *Hy het 'n mooi kar.*

(161) Eng: a. *I have eaten the apple.*

Afr: b. *Ek het die appel geëet.*

(162) Eng: a. **While you were working, I have watched television.*

Afr: b. *Terwyl jy gewerk het, het ek TV gekyk.*

'n Proses wat nou met hierdie semantiese veralgemening gepaard gaan, is die proses van voortdurende fonologiese reduksie (Bybee *et al.*, 1994:6) oftewel erosie (Heine & Kuteva, 2007:42). Die gevolg is dat 'n konstruksie soms van vorm verander, aangesien die konstruksie verkort of saamsmelt met ander konstruksies.

With the loss of stress or independent tone that accompanies the loss of lexical status, the consonants and vowels of grams¹² undergo reduction processes, which often result in the reduction or loss of segmental material and a reduction in the length of the gram. (Bybee *et al.*, 1994:6.)

Soos die grammatikale item fonologies en semanties reduceer, word dit derhalwe meer en meer afhanklik van omliggende materiaal, en dit begin saamsmelt met ander grammatikale of leksikale morfeme in sy omgewing. Hierdie samesmelting (*fusion*) veroorsaak verdere fonologiese veranderinge in die grammatikale konstruksie.

¹² Bybee *et al.* (1994) maak van die term *gram* gebruik om te verwys na grammatikale konstruksies.

Soos 'n konstruksie meer en meer van sy oorspronklike betekenis verloor, raak die interpretasie van die konstruksie toenemend afhanklik van die betekenis wat hy binne 'n bepaalde konteks het, en uiteindelik word die grammatikale konstruksie geaffekteer deur die konteks. Bybee *et al.* (1994:7) gee die gebruik van die Engelse onbepaalde lidwoord as voorbeeld om aan te toon dat konstruksies afhanklik raak van omliggende konstruksies:

Even if such fusion does not eventually lead to affixation, it may lead to phonological changes in the gram conditioned by adjacent material; and where the adjacent material varies, allomorphy is created. Thus, the English indefinite article *a/an*, although not a prefix, has two allomorphs, depending on whether the following word begins with a consonant or a vowel. The creation of allomorphy continues throughout the life of a gram, with both the gram itself and the lexical material to which it attaches being susceptible to phonological variation, which eventually becomes morphophonemic. (Bybee *et al.*, 1994:7.)

Naas fonologiese reduksie en afhanklikheid van omliggende konstruksies is 'n verdere kenmerk van die semantiese veralgemening die kompetisie wat ontstaan tussen verskillende konstruksies wat dieselfde grammatikale funksie verrig. Aangesien daar 'n konstante semantiese betekenisverskuiwing plaasvind wanneer 'n woord grammatikaliseer, is dit tipies vir grammatikale kategorieë om te verander. Individuele lede van die kategorie raak verlore, gewoonlik as gevolg van 'n ander lid wat só veralgemeen het dat dit die funksie van die ander lede oorgeneem het.

'n Voorbeeld in Afrikaans is die wyse waarop die gegrammatikaliseerde **sal**- en **gaan**-konstruksies met mekaar kompeteer om as toekomstetydsmerker gebruik te word. **Sal** word in die eerste instansie as epistemiese modaliteitskonstruksie (d.w.s. om mate van sekerheid uit te druk) gebruik (vergelyk **gaan** in (163)). Die gebruik van **sal** het egter verder gegrammatikaliseer tot 'n toekomstetydsmerker. Sodoende het **sal** tot 'n grammatikale konstruksie ontwikkel wat kompeteer met die reeds bestaande toekomstetydsmerker, die gegrammatikaliseerde **gaan**-konstruksie. **Sal** kan dus ook gebruik word in kontekste waar **gaan** gebruik sou kon word om toekomstetyd aan te dui, terwyl die epistemiese modaliteitsbetekenis besig is om te verdwyn in hierdie kontekste (vergelyk (163) en (164)). Op dieselfde wyse is **gaan** ook besig om met **sal** te kompeteer om epistemiese modaliteit uit te druk (vergelyk (165) en (166)).

(163) Afr: *Dit **sal** blykbaar more reën.*

- (164) Afr: *Dit **gaan** blykbaar more reën.*
- (165) Afr: *Ek **sal** wil help as ek haar sien sukkel.*
- (166) Afr: *Ek **gaan** wil help as ek haar sien sukkel.*

2.4.1.1.4.   *Frekwensie*

'n Logiese gevolg van 'n woord wat veralgemeen in betekenis, is dat sy gebruiksfrekwensie sal toeneem. Aangesien die grammatikaliserende konstruksie afstand doen van sy leksikale betekenis, kan die konstruksie in meer kontekste gebruik word as vantevore. Die gegrammatikaliseerde konstruksie sal dan uiteraard in meer kontekste bruikbaar wees as die ooreenstemmende leksikale konstruksie en derhalwe toeneem in frekwensie.

Hierdie toename in frekwensie duur voort selfs ná 'n konstruksie grammatikale status bereik het, aangesien die konstruksie aanhoudend verder kan veralgemeen in betekenis. Die rede hiervoor is dat veralgemeende konstruksies in kontekste gebruik word waar hul bydraes in der waarheid oortollig is (byvoorbeeld in kontekste waar daar reeds konstruksies bestaan wat die betrokke grammatikale funksie verrig). Gegrammatikaliseerde items word dus nie alleenlik gebruik waar hul betekenis absoluut noodsaaklik is nie, maar ook wanneer dit gewoon moontlik is om gebruik te word binne 'n algemene konteks wat ooreenstem met die spreker se intensies en behoeftes (Bybee *et al.*, 1994:9). Die gevolg is dat twee of meer konstruksies binne 'n taal bestaan wat dieselfde grammatikale funksie verrig en dus voortdurend kompeteer.

Die frekwensietoename van 'n gegrammatikaliseerde vorm lei dikwels tot 'n volgende grammatikaliseringsproses, aangesien dit, binne die konstruksie se nuwe grammatikale funksie, geneig is om met ander nuwe konstruksies te kombineer.

Die Afrikaanse infinitiefskonstruksie **om te** kan hier as 'n voorbeeld gebruik word. **Om te**, ooreenstemmend met die Engelse voorsetsel **to**, is 'n voorsetselkonstruksie wat gegrammatikaliseer het tot doelwitkonstruksie (sien voorbeeld (167)). Die **om te** het verder gegrammatikaliseer tot 'n konstruksie wat die infinitiewe werkwoord merk in sekere konstruksies (vergelyk (168) en (169)). Die frekwensie van die **om te**-infinitiefskonstruksie het in só 'n mate toegeneem dat dit verdere grammatikalisering

gemotiveer het. Die **om te**-konstruksie word byvoorbeeld in die **besig**-progressief gebruik as deel van die progressiewe merker **besig om te** (sien voorbeeld (170)). Die **om te** in hiërdie konstruksie merk dus nie die infinitief nie, maar verbind eerder die subjek (**ek**) en die leksikale werkwoord (**help**). Dié sin het trouens geen infinitiewe werkwoord nie (sien ook verdere verduideliking in 3.3.2.3).

(167) Afr: *Ek kom **om te** kom help.*

(168) Afr: ***Om te** help is 'n goeie ding.*

(169) Afr: *Ek is bly **om te** help.*

(170) Afr: *Ek is **besig om te** help.*

Dit is egter belangrik om in gedagte te hou dat grammatikalisering 'n multidimensionele proses is, en dat frekwensie byvoorbeeld nie die enigste of beslissende kriterium is wat bepaal hoe ver 'n konstruksie gegrammatikaliseer is al dan nie.

2.4.1.1.5. *Leksikale oorsprong*

Soos reeds genoem, evolueer konstruksies wat besig is om te grammatikaliseer, volgens 'n vasgestelde grammatikaliseringroete. 'n Grammatikalisierende konstruksie ontwikkel dus vanuit 'n bepaalde oorsprong, en daar is 'n eerste fase van ontwikkeling in die evolusie van elke konstruksie. Daar is reeds gewys dat werkwoorde van beweging, behoefte of verpligting tipologiesvergelykend geneig is om te ontwikkel tot toekomsmerkers (byvoorbeeld **Hy gaan huis toe** → **Hy gaan môre weet**). Daar kan dus gesê word dat 'n algemene leksikale oorsprong vir toekomstetydskonstruksies werkwoorde kan wees wat in hul leksikale gebruik beweging, verpligting of behoefte uitdruk.

Dis egter belangrik om te beseef dat nie alle werkwoorde wat beweging, verpligting of behoefte uitdruk, noodwendig op een of ander stadium tot toekomsmerkers sal ontwikkel nie. Verder kan daar ook nie gesê word dat alle toekomsmerkers noodwendig uit werkwoorde van beweging, verpligting of behoefte ontwikkel het nie. Daar is dikwels verskeie leksikale oorspronge vir dieselfde tipe grammatikale kategorieë. Die oorspronklike betekenis (d.i. die leksikale oorsprong) van die woord het 'n invloed op die grammatikaliseringroete wat gevolg word wanneer daardie

woord na 'n volgende grammatikale funksie grammatikaliseer. Die leksikale betekenis van 'n konstruksie bepaal dus op unieke wyse die roete wat hierdie grammatikaliseringproses gaan volg, asook die grammatikale funksie wat die konstruksie gaan verrig (Campbell & Janda, 2001:101). Deur die verskeie grammatikaliseringroetes wat in verskillende tale gevind word met mekaar te vergelyk, kan geldige afleidings gemaak word oor watter tipe konstruksies geneig is om tot ander tipes konstruksies te ontwikkel.

2.4.1.1.6. *Reanalise*

Reanalise is nie 'n voorvereiste van grammatikalisering nie, maar is dikwels 'n meganisme wat 'n grammatikaliseringproses aan die gang sit. Langacker (1977:59) definieer reanalise as "change in the structure of an expression or class of expressions that does not involve any immediate or intrinsic modification of its surface manifestation".

'n Voorbeeld wat Hopper & Traugott (2003:50) gebruik om die proses van reanalise te verduidelik, is die woord **hamburger**. Die woord **Hamburger** het die oorspronklike betekenis van 'n gereg uit Hamburg'. Hierdie oorspronklike betekenis van die woord kan morfologies geanaliseer word as [**Hamburg**] + [**-er**]. Reanalise het plaasgevind deurdat die hoorders van die woord 'n ander vorm verstaan het as wat die sprekers bedoel het. Aangesien **ham** 'n algemene en herkenbare kos-item is, is die woord **Hamburger** gehoor en gereanaliseer as [**ham**]+[**burger**]. Vervolgens is die woorddeel **ham** in **hamburger** vervang deur woorde met hiponimiese waarde soos **kaas** (in **kaasburger**) of **bief** (in **biefburger**). Hierdie wysiging van die eerste woorddeel illustreer dat 'n verandering reeds plaasgevind het, sonder dat dit dadelik sigbaar is op die oppervlaktestruktuur van die konstruksie.

Bogenoemde voorbeeld is 'n voorbeeld van morfologiese reanalise, maar veral sintaktiese reanalise is relevant vir die ondersoek na die grammatikalisering van perifrastiese progressiewe konstruksies in Afrikaans. Lord (1976:179), soos aangehaal deur Heine en Reh (1984:97) verduidelik sintaktiese reanalise as "a process by which a verb loses semantic, morphological and syntactic properties, and survives as a grammatical morpheme marking the relationship between clauses". Hopper en Traugott (2003:50) gee die Engelse **try and V**-konstruksie as 'n voorbeeld van

sintaktiese reanalise. Daar is 'n verskil in die wyse waarop **try** in voorbeeldsin (171) en voorbeeldsinne (172) en (173) gebruik word.

(171) Eng: *I'll **try and** contact her.* (Hopper & Traugott, 2003:50)

(172) Eng: *They have **tried and** failed to contact her.* (Hopper & Traugott, 2003:50)

(173) Eng: *I'll **try to** contact her.* (Hopper & Traugott, 2003:50)

In (172) en (173) word **try** in sy oorspronklike, leksikale betekenis as hoofwerkwoorde gebruik. Die konstruksie kan geanaliseer word as [[V] + and + [V]]. Onder sekere omstandighede het [**try and**] in die konstruksie **try and V** (byvoorbeeld (171)) eenheidstatus bekom en geouksilieer (sien 2.4.1.1.7). Die konstruksie het derhalwe gereanaliseer tot [Hulpwerkwoord (**try and**) + Werkwoord (**contact**)]. Hierdie konstruksie kan ontleed word as [[V_{AUX}]+[V]]. Hopper en Traugott (2003:50) bied die volgende as bewys van die gereanaliseerde, geouksilieerde status van **try and**:

- Die **and** is foneties begrens aan **try** en word saam uitgespreek as [traɪən].
- Slegs **try** is 'n toelaatbare werkwoordvorm in hierdie konstruksie. Die vorme **tried**, **trying**, **tries** is ongrammatikaal (vergelyk (174)).

(174) Eng: **He tries and contacts her.* (Hopper & Traugott, 2003:50)

- Bywoorde mag nie tussen **try** en **and** gevoeg word nie (vergelyk voorbeeldsinne (175)).

(175) Eng: *I'll try hard to contact her.* (Hopper & Traugott, 2003:50)

Eng: **I'll try hard and contact her.* (Hopper & Traugott, 2003:50)

Soos in 3.3.2 aangetoon sal word, het 'n proses van reanalise in die ontwikkeling van beide die **V_{POS} en-** en **besig om-**progressiewe konstruksies 'n belangrike rol gespeel.

2.4.1.1.7. Ouksiliëring

Net soos reanalise, is ouksiliëring nie 'n voorveronderstelling van grammatikalisering nie, maar is dit dikwels 'n gevolg van grammatikalisering, oftewel 'n aanduiding daarvan dat grammatikalisering plaasgevind het. Ouksiliëring kan omskryf word as 'n diachroniese proses waardeur 'n leksikale hoofwerkwoord ontwikkel tot 'n

hulpwerkwoord (Benveniste, 1968; Kuteva, 2001). Die voorbeelde wat Benveniste (1968:85-94) aanbied, is die werkwoorde met die leksikale betekenis 'om te hê' of 'om te hou' wat in verskeie tale tot 'n hulpwerkwoord ontwikkel. Soos reeds aangetoon is, kan hierdie ontwikkeling van die leksikale werkwoord **het** tot hulpwerkwoord ook in Afrikaans gevind word (vergeelyk 2.4.1.1.1).

Die ontwikkeling van 'n leksikale werkwoord tot hulpwerkwoord is egter dikwels nie slegs op 'n enkele werkwoord van toepassing nie, maar ook op 'n totale perifrasede waarby die leksikale werkwoord ingesluit word (Heine, 1993). Soos in 3.3.2.3 aangedui sal word, is die **besig**-perifrastiese konstruksie hiervan 'n voorbeeld. In 'n konstruksie soos (176) sou **is** as die hoofwerkwoord van die sin geklassifiseer kon word en die adjektief **besig** as die subjek-komplement van die sin. Vanweë die gegrammatikaliseerde status van die **is besig**-perifrasede in (177), sou die totale perifrastiese konstruksie [**is besig om te**] as 'n hulpwerkwoordeenheid gesien kan word, terwyl die werkwoord **werk** as die hoofwerkwoord in die sin optree.

(176) Afr: *Die man is besig.*

(177) Afr: *Die man is besig om te werk.*

2.4.1.2. Samevatting

Samevattend kan 'n definisie van grammatikalisering vir doeleindes van hierdie studie aangebied word as die taalverandering waar 'n konstruksie afstand doen van sy leksikale betekenis en evolueer om grammatikale betekenis uit te druk. Die leksikale en die grammatikale betekenis van die woord kan naas mekaar bestaan.

Grammatikale konstruksies kan in meer kontekste gebruik word as die konstruksie se leksikale gelyke, aangesien die gegrammatikaliseerde gebruik kontekstueel veralgemeen is. 'n Grammatikale konstruksie doen afstand van die morfosintaktiese eienskappe wat die leksikale konstruksie sou kenmerk en neem grammatikale eienskappe aan. Sodra hierdie verandering plaasgevind het, kan die grammatikale konstruksie verder evolueer.

Grammatikalisering is 'n tipologiese verskynsel, wat beteken dat dit in verskillende tale op soortgelyke wyse plaasvind. Vir 'n konstruksie om te grammatikaliseer, bestaan daar bepaalde roetes waarop 'n konstruksie kan evolueer tot 'n meer

grammatikale konstruksie. Hierdie verandering vind altyd geleidelik, sistematies en unidireksioneel plaas.

Soos 'n konstruksie grammatikaliseer, neem hy in frekwensie toe. Dus, hoe meer grammatikale funksies 'n konstruksie bekom, hoe meer gereeld word dit gebruik.

Laastens is leksikale konstruksie tipologies geneig om tot dieselfde soort konstruksies te grammatikaliseer. Hieruit kan duidelike leksikale oorspronge vir bepaalde konstruksies afgelei word.

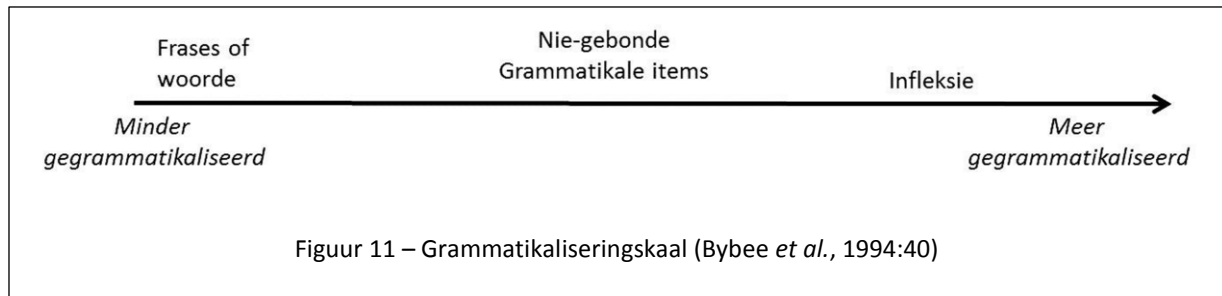
2.4.2. Grammatikalisering van perifrastiese konstruksies

In 1994 publiseer Joan Bybee en haar kollegas, Revere Perkins en William Pagliuca, 'n boek getiteld *The evolution of grammar: tense, aspect and modality in the languages of the world*. Hoewel die fokus van Bybee *et al.* (1994) se studie hoofsaaklik die grammatikalisering van fleksiekonstruksies was, kan die metode wat gevolg is ook vir 'n ondersoek na perifrastiese konstruksies van nut wees. Daar word in hierdie studie sterk gesteun op die metode van ondersoek van Bybee en haar kollegas.

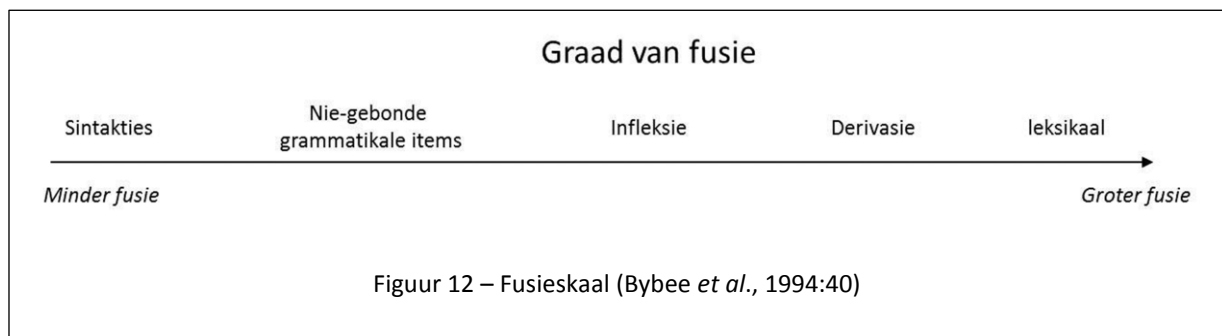
Reeds aan die begin van Bybee *et al.* (1994:4) word duidelike doelwitte vir die ondersoek gestel, te wete dat die fokus van die studie nie beperk word tot 'n beskouing dat grammatikalisering 'n oorgang van leksikale na grammatikale status van 'n woord is nie. Daar word eerder ook erken dat daar tydens grammatikalisering 'n reeks prosesse diakronies aan die werk is wat hierdie veranderinge veroorsaak. By hierdie beskouing word die vooronderstelling uiteraard ingesluit dat daar in leksikale konstruksies veranderinge kan plaasvind waardeur hulle in frekwensie begin toeneem en meer algemene betekenis aanneem. Geleidelik is daar 'n verskuiwing na grammatikale status. Nadat grammatikale status bereik is, is verdere ontwikkeling ook moontlik. Die veranderinge wat tydens grammatikalisering plaasvind, kan op verskeie wyses verklaar word – op grond van semantiese, funksionele, grammatikale en fonetiese motiverings. Vanuit 'n beskouing van grammatikalisering is dit egter belangrik om te aanvaar dat hierdie verskillende prosesse inherent met mekaar te make het en 'n invloed op mekaar het.

Bybee *et al.* (1994:40-41) stel twee skale op om te illustreer hoe 'n konstruksie volgens 'n grammatikaliseringsproses evolueer. Op beide skale word aangetoon op

watter stadium van grammatikalisering 'n konstruksie begin flekteer. Hierdie twee skale stel twee verskillende soorte kontinuums (*continua*) voor. Die eerste skaal is die grammatikaliseringsskaal. Soos in Figuur 11 gesien kan word, is fleksie die finale fase van die diakroniese ontwikkeling van leksikale konstruksies.

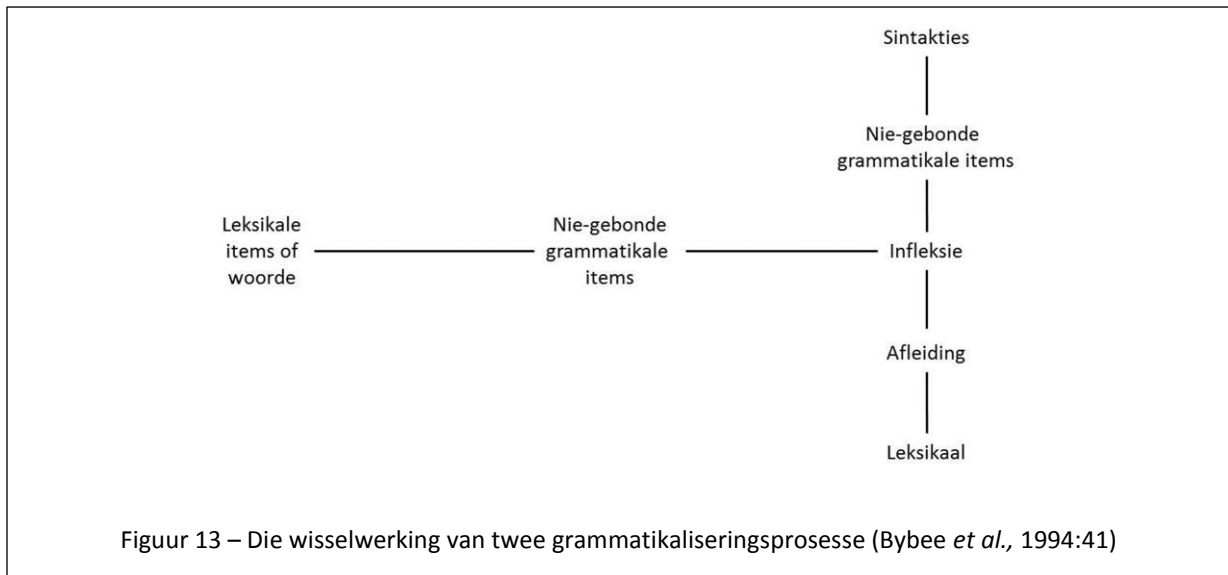
Die tweede skaal (vergelyk Figuur 12) stel nie noodwendig 'n diakroniese ontwikkeling van een of ander aard voor nie. Hierdie skaal is eerder gebaseer op die graad van samesmelting of fusie (*fusion*) van twee verskillende konstruksies (spesifiek 'n konstruksie waarvan een grammatikaal kan wees en die ander leksikaal).

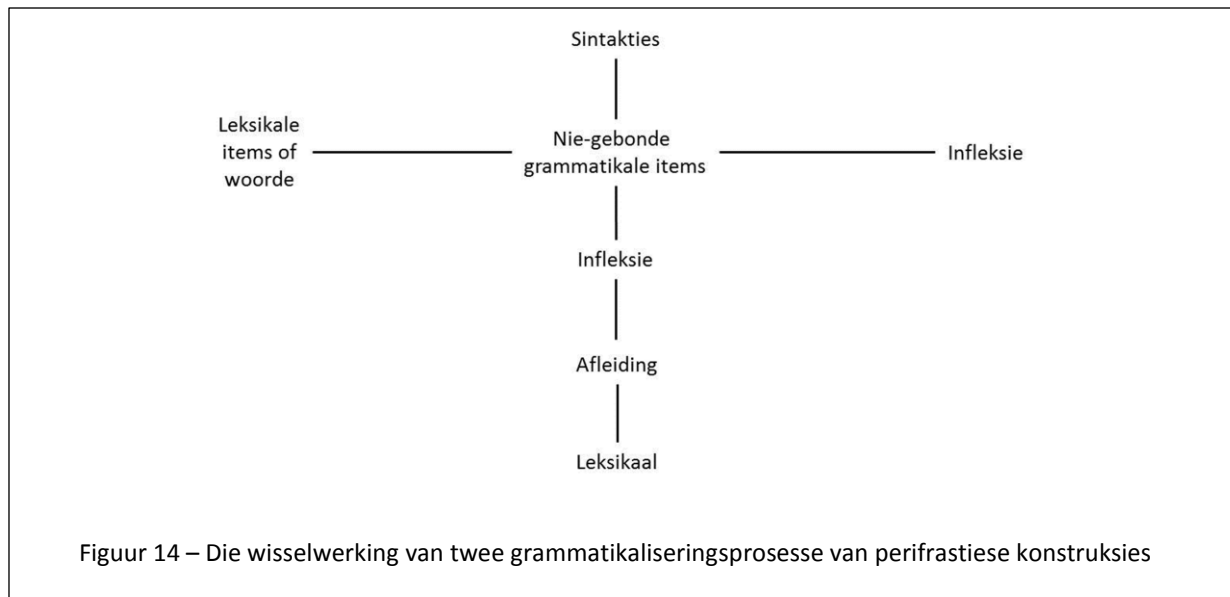
Perifrastiese konstruksies is vry, losstaande konstruksie-eenhede en word dus aan die begin van die skale gevind as sintaktiese of niegebonde grammatikale items (sien 2.2).

Hoewel dit duidelik is dat die grammatikaliseringsskaal en die fusieskaal bepaalde ooreenkomste toon, stel die twee skale verskillende prosesse voorop. Die eerste skaal stel die graad van *grammatikalisering* voor, en toon dus aan hoe ver 'n grammatikale item al gevorder het op die universele grammatikaliseringroete. Die tweede skaal stel die graad van samesmelting voor, en word gebruik om te bepaal in watter mate twee konstruksies afhanklik is van mekaar. Hoe meer afhanklik konstruksies van mekaar is, hoe meer geneig is hulle om met mekaar saam te smelt tot één grammatikale konstruksie.

Om 'n volledige beskouing van die grammatikalisering van 'n grammatikale konstruksie te bekom, is dit nodig om albei hierdie prosesse in ag te neem. Bybee *et al.* (1994) se studie fokus hoofsaaklik op die grammatikalisering van geflekteerde konstruksies wat gebruik word om tempus, aspek en modaliteit uit te druk en stel die wisselwerking van hierdie twee prosesse soos volg voor, soos van toepassing op geflekteerde konstruksies (Bybee *et al.*, 1994:41):

Waar Bybee *et al.* (1994) fokus op fleksiekonstruksies, is die fokus van hierdie studie hoofsaaklik op *perifrastiese* konstruksies wat in Afrikaans gebruik word om progressiewe betekenis uit te druk. Die evolusie van perifrastiese konstruksies kan op soortgelyke wyse aangedui word, hoewel die raakpunt van die grammatikalisering- en fusieskaal anders sal wees as in fleksiekonstruksies (vergelyk Figuur 14). Die raakpunt tussen die gegrammatikaliseerdheid en samesmelting sal vir perifrastiese konstruksies by niegebonde grammatikale items wees, en nie by infleksie nie (soos voorgestel in Figuur 14).

Vanuit 'n grammatikaliseringsoogpunt is perifrastiese en morfologiese konstruksies, soos op die skale gesien kan word, diakronies verbind. Perifrastiese konstruksies kan oor tyd saamvloei of verenig (*coalesce*) en ontwikkel in morfologiese konstruksies, maar perifrastiese konstruksies kan oor tyd ook soms morfologiese konstruksies vervang (Hopper & Traugott, 2003:8-9).

Die afwesigheid van morfologiese verledetydsmerkers in Afrikaans is 'n voorbeeld van perifrastiese konstruksies wat die gebruik van bestaande morfologiese konstruksies oorgeneem het. Afrikaans het ontwikkel uit 17de-eeuse Nederlands (sien Van der Merwe, 1968a:69; Raidt, 1972). In 17de-eeuse Nederlands sowel as in Hedendaags Nederlands word die eenvoudige verledetyd gemerk deur die fleksie van die werkwoord, d.w.s. deur 'n morfologiese konstruksie (sien voorbeeldsinne (178)). In Afrikaans kan die werkwoord egter nie geïnflekteer word nie, en gevolglik het 'n perifrastiese konstruksie wat met **het** gevorm word die fleksiekonstruksie oorgeneem.

- (178) 17Ndl: *'S nachts voor den achtentwintighsten van Louwmaant **hielden** de voorzichtigste burghers **wacht** binnen 's huis, en hunne wapenen veirdigh.* (Hooft, 1642-1647)
- Afr: *Op die aand voor 28 Januarie **het** die versigtige burgers binne in hul huise **waggehou**, hul wapens gereed.*
- Ndl: *Op de avond voor 28 januari **hielden** de voorzichtige burgers in hun huizen de **wacht**, hun wapens gereed.*

Figuur 14 dui aan dat konstruksies diakronies en siklies ontwikkel. Leksikale items veralgemeen in betekenis en kry bykomende grammatikale betekenis by. Hierdie grammatikale konstruksies veralgemeen in gebruik en neem toe in frekwensie. Die konstruksies is meestal ongebonde, en dus perifrasties van aard. Soos die konstruksies in frekwensie toeneem, raak hulle al hoe meer afhanklik van konstruksies rondom, en sodoende word die morfeme waaruit die volledige perifrastiese konstruksie bestaan, van mekaar afhanklik. Soos hierdie interafhanklike konstruksie dan steeds in frekwensie toeneem, kan dit gebeur dat die verskillende items van die perifrasede, vanweë die sterk afhanklikheid wat daar tussen die items bestaan, saamsmelt (*fuse*) en sodoende fleksies en afleidings vorm. Die laaste fase van hierdie sikliese ontwikkeling is dat die geïnflekteerde of afgeleide konstruksie sy morfologiese merkers afskud en weer 'n ongebonde, leksikale konstruksie vorm.

Bybee *et al.* (1994:40) verduidelik dat hierdie ontwikkeling "ranges from syntactic or periphrastic expressions, which is the free combination of units and thus the lowest degree of fusion, to expressions by more dependent units such as particles and auxiliaries, through inflection and derivation, to lexical expression wherein two concepts are expressed in the same morpheme". Figuur 12 illustreer hierdie diakroniese proses.

Die mate waarin die items in 'n perifrastiese konstruksie dus afhanklik is van die items daarom, is dus 'n aanduiding van sy "graad van gegrammatikaliseerdheid", oftewel sy grammatikaliseringstatus. Hoe meer afhanklik 'n konstruksie van 'n ander is, hoe verder is hy gegrammatikaliseer. Hoe meer onafhanklik 'n item in die perifrasede van die ander items in die konstruksie is, hoe minder gegrammatikaliseer is die konstruksie. Daar ontwikkel 'n sogenaamde "eenheidstatus" van die items van 'n perifrasede wanneer hierdie items van mekaar afhanklik is. 'n Eenheid se gesamentlike interpretasie vorm die uiteindelike betekenis van die perifrasede (vergelyk 2.2).

Perifrastiese konstruksies is dus op sigself minder gegrammatikaliseer as morfologiese konstruksies. Verder, die mate waartoe die verskillende items (d.i. woorde of morfeme) waaruit 'n perifrastiese konstruksie bestaan van mekaar afhanklik is, is 'n aanduiding van die mate waarin die perifrastiese konstruksie gegrammatikaliseer is. Wanneer die items in 'n perifrastiese konstruksies aan mekaar

gebonde is, het die perifrastiese konstruksie 'n hoë eenheidstatus, en vorm die items klusters (*clusters*).

Op hierdie basis, d.i. die perifrastiese aard en graad van gegrammatikaliseerdheid van die konstruksie word die verskillende perifrastiese progressiewe konstruksies van Afrikaans met mekaar vergelyk. Deur te ondersoek hoe afhanklik die verskillende eenhede van die perifrasede van mekaar is, kan onder andere afgelei word hoe die konstruksie gebruik word. Só sal die posisie van die objek byvoorbeeld beïnvloed word deur die mate waartoe die verskillende eenhede van die perifrasede aan mekaar gebonde is.

2.4.3. Grammatikalisering van progressiewe betekenis

Soos in 2.4.1 aangetoon is, is daar tipologiese ooreenstemming in die wyse waarop verskillende grammatikale konstruksies ontstaan en ontwikkel. In hierdie afdeling word vanuit 'n tipologies-vergelykende perspektief, gebaseer op Bybee *et al.* (1994), aangetoon hoe die aspektuele betekenis van progressiwiteit grammatikaliseer. Hierdie gedeelte vorm die basis van 'n vergelyking tussen die algemeen-tipologiese grammatikaliseringverskynsels van progressiewe konstruksies met dié van die Afrikaanse progressiewe konstruksies. Laasgenoemde word in die volgende hoofstuk aangetoon.

Bybee *et al.* (1994:127) beskou progressiewe imperfektiewe betekenis as die spesifieke betekenis wat uiteindelik ontwikkel tot algemene imperfektiewe of hedetyd.

(xiii) Progressief → imperfektief/hedetyd

Progressiewe betekenis het 'n meer gespesifiseerde betekenis en word derhalwe ingesluit binne die meer algemeen-aspektuele betekenis van imperfektiwiteit en die tempusbetekenis van hedetyd. Vanuit 'n grammatikaliseringperspektief kan voorspel word dat die progressief 'n semantiese bron (*source*) van imperfektiewe of hedetydskonstruksies is. Progressiewe konstruksies kom dus vroeg op die grammatikaliseringroete voor en kan verder ontwikkel tot algemene betekenis soos die imperfektief of hedetyd.

Dit blyk verder dat een van die mees algemene leksikale oorspronge vir progressiewe konstruksies, konstruksies met lokatiewe betekenis is (Bybee *et al.*, 1994:129). Die motivering van die ontwikkeling van 'n progressief uit lokatiewe konstruksies is waarskynlik as gevolg van die betekenis-konnotasie van "*be in the place of VERBing*" of "*be at VERBing*". Die kombinasie met postulêre werkwoorde kan semanties vertaal word as "*stand VERBing*" of "*sit VERBing*" (Bybee *et al.*, 1994:129-130).

'n Hipotese wat gestel word in Bybee *et al.* (1994:131) is dat, behalwe vir enkele bepaalde uitsonderings, alle progressiewe konstruksies uit lokatiewe betekenis ontwikkel het:

Thus one strong hypothesis for sources of progressives would be that a progressive involving a stative auxiliary always derives from a construction which originally included an element with locative meaning. Or, stated another way, aside from movement sources, reduplications, and constructions with verbs meaning "to keep on", all progressives derive from locative constructions. (Bybee *et al.*, 1994:131.)

Heine (1990) verskil egter hiervan, aangesien, volgens hom, progressiewe konstruksies ook afgelei kan word van gelykstellende sinne in die vorm van "*X is a Y*" soos byvoorbeeld *He is (an) eating (one)* (Bybee *et al.*, 1994:131). Verder is daar ook bewegingswerkwoorde geïdentifiseer wat as leksikale oorsprong dien vir progressiewe konstruksies. Die Spaanse werkwoord *seguir* ('om te volg') word byvoorbeeld gebruik om kontinuatiewe aspek aan te dui, en in Nederlands en Afrikaans kan die perifrastiese konstruksie *loop te V_{INF}/loop en V_{INF}* gebruik word om progressiewe betekenis uit te druk.

Die ooreenkoms tussen lokatiewe en bewegingswoorde is dat albei konstruksies 'n mate van lokatiewe betekenis uitdruk. Albei tipes konstruksies sê iets oor die ruimtelike plasing van die subjek en die aktiwiteit – hetsy dat die subjek êrens geplaas is en iets doen, óf dat die subjek (rond)beweeg (in 'n ruimte) terwyl hy iets doen (Bybee *et al.*, 1994:133).

'n Laaste konstruksie wat as oorsprong kan dien vir progressiewe konstruksies, is konstruksies met letterlike leksikale betekenis van progressie, soos byvoorbeeld *keep on doing something* of *continue*.

Opsommend kan daar dus hoofsaaklik drie leksikale oorspronge van progressiewe konstruksies geïdentifiseer word: i) konstruksies met lokatiewe betekenis, ii) konstruksies met die leksikale betekenis van beweging, en iii) konstruksies met 'n letterlike leksikale betekenis van progressie.

Garcia (1990) wys daarop dat perifrastiese konstruksies ontwikkel om betekenis uit te druk wat nie reeds grammatikaal deur die huidige taalkonstruksies uitgedruk word nie. Alle tale het maniere om hedetyd en voortdurende aktiwiteit uit te druk, maar tale sonder eksplisiete progressiewe grammatikale items wat progressiwiteit uitdruk, gebruik gewoonlik dieselfde middele vir habituele situasies, voortgesette toestande en alle ander hedetydsituasies (Bybee *et al.*, 1994:133).

Indien daar na die betekenselemente van progressiewe perifrastiese konstruksies gekyk word, blyk dit dat die oorspronklike funksie van die progressief was om plasing van die agente te midde van 'n aktiwiteit aan te toon. Hierdie funksie blyk volgehou te word, selfs in goed ontwikkelde progressiewe vorme, byvoorbeeld die *English progressive*. Bolinger (1947), soos aangehaal deur Bybee *et al* (1994:133) gee die volgende voorbeeld om aan te toon dat die progressiewe konstruksie gebruik kan word as antwoord op 'n vraag wat te make het met plasing of ruimtelike bevinding.

(179) Eng: Q: *Where is Lou?*

A: *He is taking a nap.* (Bolinger, 1947)

Dit is ook moontlik om die **besig om**-progressief in Afrikaans te gebruik om hierdie vraag te beantwoord.

(180) Afr: V: *Waar is Louis?*

A: *Hy is besig om 'n uiltjie te knip.*

Verder argumenteer Bolinger (1947) dat 'n antwoord wat presies die gestelde vraag beantwoord (181) in der waarheid minder inligting sou oordra as 'n progressiewe konstruksie. Die progressiewe konstruksie (180) impliseer immers dat Lou in sy kamer is, maar bied ook verdere inligting rakende die handeling wat Lou in hierdie ruimte uitvoer.

(181) Eng: Q: *Where is Lou?*

A: *He is in his room.*

As uitdrukking van ruimtelike plasing, word progressiewe konstruksies meestal op gepaste wyse gebruik met hoofwerkwoorde wat aktiwiteite beskryf wat een of ander karakteriserende ruimte of plek het, eerder as met werkwoorde wat interne en niewaarneembare toestande uitdruk. Dus, die bekende beperking van die gebruik van die progressief met dinamiese werkwoorde volg direk uit die oorsprong.

Soos reeds genoem, is 'n nielokatiewe progressiewe konstruksie baie skaars – "*...if they exist at all*" (Bybee *et al.*, 1994:135). Die semantiese verandering wat plaasvind in die ontwikkeling van die progressief na 'n volgende konstruksie, is die geleidelike verandering weg vanaf die oorspronklike, voller betekenis van hierdie konstruksie. Die oorspronklike betekenis van die progressiewe konstruksie is dat:

- A. 'n Agent
- B. ruimtelik geplaas is
- C. te midde van
- D. 'n aktiwiteit
- E. op die oomblik waarna verwys word. (Bybee *et al.*, 1994:136)

Op grond van hierdie algemene verskynsel word daar gereeld na progressiewe konstruksies verwys as voorbeelde van temporele kategorieë wat gebaseer is op lokatiewe kategorieë (Anderson, 1973; Traugott, 1978, soos aangehaal deur Bybee *et al.*, 1994:137).

Die verdere ontwikkeling van progressiewe konstruksies tot konstruksies wat algemene aspektuele betekenis (dit is imperfektiewe betekenis, vergelyk Figuur 8) uitdruk, blyk gemaklik plaas te vind. Om ruimtelik in 'n situasie geplaas te wees, impliseer immers ook om temporeel geplaas te wees. Die verandering wat plaasvind wanneer 'n progressiewe konstruksie tot 'n imperfektiewe konstruksie ontwikkel, is dus 'n geleidelike verlies van lokatiewe betekenis, en nie temporele betekenis nie (Bybee *et al.*, 1994:138).

This particular direction of change is closely tied to the fact that grammaticalization requires the broadening of contexts of use: if a construction means "to be in the midst of doing", the only change that would give it more context of use would be the erosion and loss of the strict locative

meaning, which would then allow the expression of temporal meaning in a wider range of contexts. (Bybee *et al.*, 1994:138.)

Wanneer 'n progressiewe konstruksie dus tot imperfektiewe of hedetydsbetekenis grammatikaliseer, vind daar 'n veralgemening van betekenis plaas.

Daar bestaan 'n baie nou semantiese ooreenkoms en verband tussen iteratiewe, kontinuatiewe en frekwentatiewe imperfektiewe. Kontinuatiewe imperfektiewe kom nie frekwent in die data van Bybee *et al* (1994) voor nie, maar word gekodeer deur enige grammatikale konstruksie wat die leksikale betekenis het van 'om aan te hou' ('*continue*' of '*keep on doing*'). Die leksikale oorspronge van kontinuatiewe konstruksies blyk soortgelyk te wees aan dié van iteratiewe, naamlik woorde met die leksikale betekenis van 'alle', en ook woorde wat meervoudigheid aandui. Soortgelyk aan die oorspronge wat gevind kan word vir progressiewe konstruksies, is die leksikale oorspronge vir konstruksies met die leksikale betekenis van 'sit', 'bly' ('*remain*'), 'leef' en 'gaan' (Bybee *et al.*, 1994:160-161).

Frekwentatiewe dra 'n betekenis oor van gereeldheid, met ander woorde dat 'n bepaalde aksie frekwent plaasvind. Dis soms moeilik om te onderskei tussen frekwentatief en iteratief. Die verskillende gebruike van die frekwentatiewe grammatikale konstruksies stem ooreen met die verskillende gebruike van dié gebruike van iteratiewe en kontinuatiewe konstruksies. Hierdie feit lewer weer eens bewys van die sterk verhouding wat bestaan tussen hierdie drie aspektuele betekenis. Die verskil tussen die iteratief en kontinuatief is hoofsaaklik 'n kwessie van werkwoordtipe (dit wil sê die leksikale aspek) waarmee die betekenis uitgedruk word. Iterasie is slegs toepasbaar op punktuele of teliese werkwoorde, terwyl kontinuatiwiteit op beide teliese én ateliese werkwoorde toepasbaar is.

Dit is daarom maklik afleibaar dat iteratiewe kan veralgemeen tot kontinuatiewe, aangesien kontinuatiewe in meer kontekste gebruik kan word. Frekwentatiewe kan ontwikkel vanuit spesifieke iteratiewe betekenis, en habituele en progressiewe betekenis kan ontwikkel vanuit frekwentatiewe betekenis (Bybee *et al.*, 1994:165).

It is therefore conceivable that an iterative might generalize to a continuative. Frequentative implies that the situation occurred on different occasions and thus also may be an extension from a specifically iterative meaning. Habitual and progressive are more general still, and we would suggest that habitual

develops out of frequentative meaning, while progressive comes from continuative meaning. (Bybee *et al.*, 1994:165.)

Die bekendste grammatikaliseringroetes van hierdie groep verskillende imperfektiewe kan soos volg opgesom word:

- (xiv) Iteratief → Kontinuatief
- (xv) Iteratief → Frekwentatief
- (xvi) Frekwentatief → Habituueel
- (xvii) Kontinuatief → Progressief

2.5. Samevatting

Perifrastiese konstruksies is konstruksies wat grammatikale betekenis uitdruk deur een of meer vry, losstaande woorde. Perifrastiese konstruksies ontwikkel vanuit leksikale konstruksies, en sal oor tyd kan grammatikaliseer tot morfologiese konstruksies. Soos die perifrastiese konstruksie grammatikaliseer, raak die items in die perifrasede van mekaar afhanklik en vorm 'n eenheid. Die eenheidstatus van die items in die perifrasede is 'n aanduiding van die graad van gegrammatikaliseerdheid van die konstruksie.

Aspektuele betekenis is onderskeibaar van tempusbetekenis. Tempus druk deiktiese temporele betekenis uit (dus verlede-, hede- en toekomstetydsbetekenis), terwyl aspektuele betekenis niedeiktiese betekenis soos duur, frekwensie, oogpunt en inligting rakende die interne temporele struktuur van die situasie uitdruk. Aspektuele betekenis is onderskeibaar in twee tipes, te wete leksikale en grammatikale aspek.

Leksikale aspek kan gedefinieer word as die aspektuele faset van 'n situasie wat bepaal word deur sy konseptuele eienskappe. 'n Situasie kan staties of dinamies wees, en word verder ingedeel in situasietipes op grond van die aan- of afwesigheid van die eienskappe duratieweit en telisiteit. Daar is vyf onderskeibare situasietipes, naamlik toestande, aktiwiteite, uitvoerings, verwesenlikings en semelfaktiewe.

Grammatikale aspek het te make met die interne temporele struktuur van die gebeurtenis, en die oogpunt van waaruit die situasie beskou word. Daar kan twee soorte grammatikale aspektuele betekenis onderskei word: imperfektiewe en

perfektiewe grammatikale aspek. Imperfektiewe aspek bekijk die interne struktuur van 'n situasie asof met 'n onbegrensde en homogene struktuur. Perfektiewe aspek bekijk 'n situasie as geheel, begrens en met 'n heterogene struktuur.

Imperfektiewe betekenis kan ingedeel word in imperfektiewe met habituele betekenis en imperfektiewe met progressiewe betekenis. Daar is twee soorte habituele betekenis, te wete generiese betekenis en toestand. Verder kan daar vyf soorte progressiewe betekenis onderskei word, te wete kontinuatiewe, iteratiewe, frekwentatiewe en fase-spesifiserende betekenis. Die fokus van hierdie studie is op perifrastiese konstruksies wat die progressiewe kategorie van imperfektiwiteit uitdruk.

Grammatikalisering is 'n tipe taalverandering waar 'n konstruksie afstand doen van sy leksikale betekenis en evolueer om grammatikale betekenis uit te druk. Grammatikale konstruksies veralgemeen in betekenis en neem grammatikale eienskappe aan. Die grammatikalisering van konstruksies is tipologies ooreenstemmend, en konstruksies evolueer vanuit spesifieke leksikale oorsprong, en op spesifieke grammatikaliseringsroetes tot grammatikale konstruksies. Soos 'n konstruksie grammatikaliseer, neem hy in frekwensie toe en is die konstruksie in meer kontekste bruikbaar.

<p style="text-align: center;">HOOFSTUK 3</p> <p style="text-align: center;">GRAMMATIKALISERING VAN PERIFRASTIESE PROGRESSIEWE</p> <p style="text-align: center;">KONSTRUKSIES: 'N EMPIRIESE ONDERSOEK</p>

3.1. Inleiding

In die vorige hoofstuk is relevante teoretiese konsepte vir 'n studie na die perifrastiese progressiewe konstruksies in Afrikaans bespreek. Daar is aangetoon wat die aard en ontwikkeling van perifrastiese konstruksies is (sien 2.2 en 2.4.2), watter aspektuele betekenis onderskei kan word en hoe die aspektuele konstruksies tot stand kom en verder ontwikkel tot grammatikale konstruksies (sien 2.3.2 en 2.4.3), en wat die belangrikste fasette en kenmerke van die grammatikaliseringsteorie is (sien 2.4).

In hierdie derde hoofstuk word spesifiek gefokus op die perifrastiese konstruksies wat in Afrikaans gebruik kan word om progressiewe betekenis uit te druk, en derhalwe is 'n groot gedeelte van die empiriese ondersoek gebaseer op die resultate van 'n korpusondersoek. Daar word in hierdie hoofstuk eerstens aangetoon dat daar 'n vormlike ooreenstemming bestaan tussen die perifrastiese progressiewe konstruksies van Nederlands en Afrikaans. Vanweë hierdie sterk ooreenstemming, en vanweë die feit dat daar weinig literatuur oor die Afrikaanse konstruksies beskikbaar is, steun hierdie studie sterk op literatuur oor die Nederlandse konstruksies. Tweedens word daar, op grond van 'n korpusondersoek en op grond van 'n vergelyking met die Nederlandse ewekniekonstruksies, aangetoon op watter wyse die verskillende Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies gebruik word. Hierdie verskil in die wyse waarop die konstruksies gebruik word, word hoofsaaklik op grond van vier kriteria met mekaar vergelyk, naamlik die frekwensie, werkwoordkollokasies en oorganklikheid van die konstruksies, sowel as die kombineerbaarheid van die konstruksies met ander perifrastiese aspektuele konstruksies.

3.2. Die ongemerkte infinitief in Afrikaans

Daar is 'n belangrike verskil tussen die Afrikaanse en Nederlandse sintaksis wat relevant is vir die bestudering van perifrastiese progressiewe konstruksies, en dit is dat die infinitiewe werkwoord in Afrikaans nie morfologies aangedui word nie, terwyl

die Nederlandse infinitiewe werkwoord morfologies gemerk word deur 'n **-en**, byvoorbeeld die sinne in (182):

(182) Afr: *Ek kom môre by die winkel help.*

Ndl: *Ik kom morgen in de winkel helpen.*

'n Infinitiewe konstruksie is 'n werkwoordvorm wat 'n situasie se betekenis uitdruk sonder dat dit as werkwoord by 'n onderwerp hoef te funksioneer (vergelyk Appleby, 1976:33; VAW, 2010b). Die verskil tussen 'n hoofwerkwoord en 'n infinitiewe werkwoord in 'n sin is dat die infinitiewe vorm eerstens nie geïnflekteer hoef te wees om grammatikale ooreenstemming te toon met die subjek van die sin nie, tweedens meestal nie as die enigste werkwoord in die sin gebruik kan word nie en derdens nie gemarkeer is om temporele, aspektuele of modale funksie uit te druk nie (Quirk *et al.*, 1985:153). As 't ware kan die infinitiewe vorm van die werkwoord beskryf word as die "semanties mees neutrale" vorm waarin die werkwoord uitgedruk kan word.

In Engels bestaan daar twee vorme van die infinitief, naamlik die ongemerkte infinitief (*bare infinitive*) (byvoorbeeld (183)), en die infinitief wat ingelei word deur die partikel **to** (byvoorbeeld(184)):

(183) Eng: *When we heard him **play** one number, we knew she was right.*¹³

(184) Eng: *She hopes **to become** a doctor and practice in impoverished nations to further the causes promoted by the IDC.*

In (183) is die werkwoord **heard** die hoofwerkwoord van die sin, terwyl die werkwoord **play** die ongemerkte infinitiewe werkwoord van die sin is. In (184) is die woord **hopes** die hoofwerkwoord in die sin, en stem daarom grammatikaal ooreen met die subjek **she**. Die infinitiewe werkwoord **become**, wat volg op die partikel **to**, toon geen grammatikale ooreenstemming met die subjek nie.

Net soos in Engels, kan daar in Afrikaans ook twee soorte infinitiewe gevind word, naamlik die ongemerkte infinitief en die infinitief wat ingelei word deur die konstruksie **om te**. Ponelis (1976:243) verwys hier na die onderskeid tussen 'n kort infinitief (voorbeeldsin (185)) en 'n lang infinitief (voorbeeldsin (186)).

¹³ Voorbeeldsin (183): http://en.wikipedia.org/wiki/Donald_Hustad

Sin (184): <http://internationaldevelopmentclub.weebly.com/our-executive-team.html>

(185) Afr: *Ek hoor hom 'n liedjie **speel**.*

(186) Afr: *Sy hoop **om** 'n dokter **te word**.*

Buiten deur die **om te**-konstruksie wat in sommige sinskonstruksies die infinitiewe werkwoord voorafgaan, word die infinitiewe werkwoord – met die uitsondering van enkele werkwoorde soos **hê** en **wees** – in Afrikaans op geen ander manier aangedui nie. In Nederlands word die infinitiewe werkwoord in alle kontekste morfologies aangedui, óók in konstruksies waar **om te** reeds die infinitiewe werkwoord voorafgaan:

(187) Ndl: *Ik hoor hem een liedjie **spelen**.*

(188) Ndl: *Ze hoop **om** een arts **te worden**.*

Die belangrikste verskil tussen die Afrikaanse en Nederlandse infinitiefkonstruksie is dus die feit dat die Afrikaanse infinitiewe werkwoord in geen kontekste morfologies gemerk word nie, en dat die infinitief in sommige konstruksies heeltemal ongemerk gelaat word (dit wil sê, sonder die gebruik van **om te**). Hierdie feit het bepaalde implikasies vir die ontleding van die progressiewe konstruksies, veral wanneer hierdie selfde konstruksies met die Nederlandse konstruksies vergelyk word. Vergelyk die volgende sinne:

(189) Afr: *Die man is aan die werk.*

Ndl: *De man is aan het **werken**.*

(190) Afr: *Die man sit en werk.*

Ndl: *De man zit **te werken**.*

(191) Afr: *Die man is besig om te werk.*

Ndl: *De man is bezig **te werken**.*

Die infinitiewe werkwoord, **werken**, is in alle Nederlandse sinne duidelik herkenbaar vanweë die morfologiese markering met **-en**. Die Afrikaanse infinitiewe werkwoord, **werk**, is egter nie morfologies herkenbaar nie, en moet uit die konteks afgelei word. Die feit dat die Afrikaanse infinitiewe werkwoord in sommige konstruksies nie morfologies of sintakties gemarkeer word nie, het soms betekenisimplikasies vir die

perifrastiese progressiewe konstruksies, spesifiek vir die **V_{POS} en-** en die **aan die-** progressiewe.

In die **V_{POS} en-**progressief is die implikasie van hierdie ongemerkte infinitiewe konstruksie, sowel as die feit dat 'n voegwoord **en** eerder gebruik word as die partikel **te**, dat die **V_{POS} en V_{INF}**-konstruksie in sekere kontekste meerduidige betekenis kan hê. Vergelyk, ter illustrasie, die volgende twee voorbeeldsinne van **sit en speel**:

- (192) Afr: *Die kinders sit en speel buite. Dié wat sit roep ons eerste in, en dié wat speel laat ons vir eers buite bly.* (Hedetyd)¹⁴
- Afr: *Die kinders het buite **gesit en gespeel**. Dié wat sit het ons eerste ingeroep, en die wat speel het ons eers buite laat bly.* (Verledetyd)
- (193) Afr: *Die kinders sit en speel buite. Dit was 'n goeie idee om vir hulle bordspeletjies te gee.* (Hedetyd)
- Afr: *Die kinders het buite **gesit en speel**. Dit was 'n goeie idee om vir hulle bordspeletjies te gee.* (Verledetyd)

In die eerste voorbeeld word die sintaktiese struktuur **V en V** gebruik, en dit stem vormlik ooreen met die **V en V**-sintaksis in die tweede voorbeeld. Dit is egter duidelik dat (192) 'n voorbeeld is van 'n elliptiese verwysing 'party kinders wat buite sit' en 'party kinders wat buite speel'. Die konstruksie kan geanaliseer word as **V_{LEX} en V_{LEX}**.

Uit die konteks van die tweede sin kan mens duidelik sien dat die spreker bedoel dat die kinders besig is om te speel, terwyl hulle in 'n sittende posisie is. Hierdie situasie is dus 'n progressiewe gebeurtenis en dit gaan hoofsaaklik oor die aksie van speel, en nie oor die sit-aksie nie. Dié konstruksie kan dus eerder geanaliseer word as **V_{AUX.POS} en V_{LEX}**, en vorm saam die VP van die sin.

In die **aan die-**progressiewe konstruksie is daar vanweë die ongemerkte infinitief geen vormlike verskil tussen nominale en werkwoordkonstruksies nie. Vergelyk die volgende sinne:

¹⁴ Ter wille daarvan om die betekenisonderskeid aan te dui, word die verledetyd van die sinne ook aangebied. In (192) word die twee werkwoorde **sit** en **speel** beide as leksikale werkwoorde gebruik, en dus word albei werkwoorde in die verledetyd met 'n **ge**-verledetydspartikel uitgedruk. In (193) is die handeling wat deur **sit en speel** uitgedruk word, se betekenis egter soortgelyk aan 'besig om te speel'. **Sit** het hier 'n hulpwerkwoordbetekenis, en slegs die eenheid [**sit en speel**] kry die **ge**-verledetydspartikel, as **ge[sit en speel]**.

- (194) Afr: *Kyk dogter, die huis is **aan die brand!***¹⁵
 Eng:¹⁶ *'Look daughter, the house is burning!'*
- (195) Afr: *Talle motors is **aan die brand** gesteeek.*
 Eng: *'A lot of cars were set on fire'.*
- (196) Afr: *Hulle het hom doodgesteeek terwyl hy op sy bed **aan die slaap** was.*
 Eng: *'They killed him while he was sleeping on his bed'.*
- (197) Afr: *Ten spyte van sy vermoeidheid raak hy nie dadelik **aan die slaap** nie.*
 Eng: *'Despite his weariness, he does not fall asleep immediately'.*

Hoewel daar geen vormlike verskil tussen (194) en (195), en tussen (196) en (197) is nie, verskil hierdie konstruksies wel op semantiese vlak. Voorbeeldsinne (194) en (196) is werkwoordelike konstruksies met progressiewe betekenis. Die werkwoord **is** in hierdie konstruksie word as hulpwerkwoord gebruik, terwyl die handeling wat deur die sinne voorgestel word onderskeidelik **brand** en **slaap** is. Sinne (195) en (197) is egter eerder voorbeelde van nominale konstruksies.

Dit sal waarskynlik nie vir 'n Afrikaanssprekende moeilik wees om uit die konteks van die sinne telkens die onderskeid tussen byvoorbeeld die leksikale en grammatikale betekenis van die **V_{POS}**-werkwoorde te maak nie. Tog het die ongemarkeerdheid van die infinitiewe werkwoord myns insiens, soos in 3.4.2 aangetoon sal word, wél 'n invloed op die ontwikkeling en beskrywing van die progressiewe konstruksies.

3.3. Perifrastiese progressiewe konstruksies in Afrikaans

3.3.1. Ooreenstemming tussen Afrikaanse en Nederlandse perifrastiese progressiewe konstruksies

In Afrikaans is daar drie perifrastiese konstruksies wat progressiewe betekenis uitdruk, naamlik die **aan die-/aan 't-** (byvoorbeeld (198) en (199)), **V_{POS} en-** (byvoorbeeld (200) tot (203)) en **besig-**progressiewe konstruksies (sien voorbeeld (204)).

¹⁵ Voorbeeldsinne (194) tot (197): *TK-korpus*

¹⁶ Ter wille daarvan om die betekenisverskille van **aan die brand** uit te lig, word hierdie sinne ook in Engels vertaal.

- (198) Afr: *Maar ek is **aan die** leer, Ma!*¹⁷
- (199) Afr: *Die opwinding van netnou is stadig **aan 't** afkoel in hulle liggame.*
- (200) Afr: *Daai aand **sit en** sing my oompie Galliegoed om die misvuur.*
- (201) Afr: *Moenie op die rusbank **lê en** sepies kyk nie.*
- (202) Afr: *Die paar mans wat agter my hul beurt **staan en** afwag, begin proes.*
- (203) Afr: *Dirkie was 'n plaasseuntjie – 'n snaakse enetjie, wat baie met homself **loop en** praat het, of hom vreeslik baie goed kon verbeel.*
- (204) Afr: *Jy's **besig om** jou slag **te** verloor, bra!*

Hierdie Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies stem vormlik en grammatikaal baie sterk ooreen met die perifrastiese progressiewe konstruksies wat in Nederlands gevind word (vergelyk (205) tot (209)).

- (205) Ndl: *Ja ik ben **aan het** eten, kom later maar terug.*¹⁸
- (206) Ndl: *Ik **zit** gewoon mijn eigen kind uit **te** lachen.*
- (207) Ndl: *Hallo, ik **sta** al een hele tijd **te** wachten hoor.*
- (208) Ndl: *Ik **lig te** dromen wat ik voor sinterklaas krijg van mijn man.*
- (209) Ndl: *Ik **ben bezig** een nieuwe fout voor **te** bereiden.*

Die feit dat hierdie konstruksies so nou ooreenstem, is natuurlik nie verrassend nie, aangesien Afrikaans en Nederlands as nabyverwante tale van mekaar gesien kan word (Van Huyssteen & Pilon, 2009). Daar word gereken dat tussen 90 en 95 persent van Afrikaans se woordeskat vanuit 17de-eeuse Nederlands ontwikkel het (Carstens 1989:144; Mesthrie, 1995:214; Raidt, 1972:177) en daar is steeds weinig leksikale verskille tussen Afrikaans en Hedendaags Nederlands (Sebba, 1997:161). Afrikaans en Nederlands kan derhalwe beskou word as sustertale met 'n gedeelde moedertaal, naamlik 17de-eeuse Nederlands (Dekker, 1973:6; Botha *et al*, 1989:51). Afrikaans is ook al beskryf as 'n kreool of kreolied van Nederlands (Holm, 1989:338-352). Hoewel 'n bespreking van die kreoolse aard van Afrikaans nie relevant is vir hierdie studie

¹⁷ Voorbeeldsinne (198) tot (204): *TK-korpus*

¹⁸ Sin (205): <http://www.loopings.nl/weblog/843/Was-elke-job-maar-zo-plezant.html>

Sin (206): <http://blog.jmouders.nl/2012/01/>

Sin (207): <http://www.bokt.nl/forums/viewtopic.php?f=2&t=1462507&start=975>

Sin (208): http://www.hyves.nl/agenda/14160836/ik_lig_te_dromen_in_mijn_bed

Sin (209): <http://dreammatters.wordpress.com/2011/01/04/>

nie, is dit wel betekenisvol om aan te toon dat daar eerstens baie sterk grammatikale oorstemming is tussen Nederlands en Afrikaans, en tweedens ook dat die grammatika van Afrikaans bestempel kan word as 'n vereenvoudigde Nederlandse grammatika (vergelyk Van der Wouden, 2012).

Soos in 1.2.3 aangetoon is, is daar weinig literatuur beskikbaar oor Afrikaanse aspektuele progressiewe konstruksies, en geen literatuur wat spesifiek die wyse beskryf waarop progressiewe betekenis in Afrikaans uitgedruk word nie. Aangesien daar 'n baie sterk grammatikale en vormlike ooreenstemming bestaan tussen Afrikaanse en Nederlandse perifrastiese progressiewe konstruksies (vergelyk (198) tot (209)), en aangesien Afrikaans en Nederlands dieselfde oorsprong het (naamlik 17de-eeuse Nederlands), sou dit nuttig wees om die twee tale se perifrastiese progressiewe konstruksies met mekaar te vergelyk. Daar is wél literatuur beskikbaar oor Nederlandse perifrastiese progressiewe konstruksies, en die resultate van hierdie laasgenoemde ondersoeke kan as basis gebruik word vir 'n ondersoek na die Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies. Deur 'n vergelykende ondersoek tussen die Afrikaanse en Nederlandse konstruksies, kan bepaal word of daar wel 'n verskil is in die wyse waarop progressiwiteit in Afrikaans en Nederlands uitgedruk word, en dat insig in die Afrikaanse konstruksies moontlik juis in die verskille tussen die twee tale se ooreenstemmende konstruksies lê.

3.3.2. Leksikale oorsprong van progressiewe konstruksies

Die grammatikaliseringsteorie bied nie slegs insig in die wyse waarop woorde geaffekteer word wanneer dit taalverandering ondergaan nie, maar bied ook insig in die wyse waarop spesifieke sintaktiese konstruksies ontstaan (Booij, 2008:79). Om dus die ontstaan of oorsprong van 'n perifrastiese progressiewe konstruksie te ondersoek, is dit nuttig om dit vanuit 'n grammatikaliseringperspektief te bekyk.

Daar is in Hoofstuk 2 (sien 2.4.3) aangetoon dat lokatiewe konstruksies tipologies gesproke 'n algemene leksikale oorsprong van progressiewe konstruksies is. Dit is met ander woorde konstruksies wat in hul oorspronklike, leksikale konteks gebruik is om 'die aanwesigheid op 'n plek' aan te dui, oftewel om 'ruimtelikheid' uit te druk.

Twee van die drie progressiewe konstruksies in Afrikaans en Nederlands het so 'n lokatiewe oorsprong, naamlik die **aan die-/aan het-**progressief en die **V_{POS} en-/V_{POS} te-**progressief.

Volgens Comrie (1976:99-102) kan daar drie lokatiewe "prosedures" geïdentifiseer word wat tot die skepping van progressiewe merkers lei (Mortier, 2008:9-10). Eerstens kan 'n voorsetsel met duidelike lokatiewe betekenis ontwikkel tot 'n progressiewe merker. Die Nederlandse voorsetsel **aan** in (210) is 'n voorbeeld van hierdie tipe ontwikkeling. Tweedens kan lokatiewe uitdrukkings wat die idee van 'n proses' uitdruk tot progressiewe merker ontwikkel, byvoorbeeld (211). Laastens kan hulpwerkwoorde wat oorspronklike lokatiewe betekenis het, tot progressiewe merkers ontwikkel, byvoorbeeld **sto/estoy/estou** in (212). Geen voorbeelde van die laaste prosedure kan in Afrikaans of Nederlands gevind word nie.

(210) Ndl: *Hij is aan het tuinieren.* (Mortier, 2008:9-10)

(211) Eng: *He's in the process of getting up.* (Mortier, 2008:9-10)

(212) It: **Sto cantando.** (Mortier, 2008:9-10)

Sp: **Estoy cantando.**

Port: **Estou cantando.**

Eng: *'I am singing'.*

Die ontwikkeling van die **aan die-/aan het-** en die **V_{POS} en-/V_{POS} te-** progressiewe konstruksies is onderskeidelik voorbeelde van die eerste en derde prosedure, en die ontwikkeling van die **besig-/bezig-**progressief kan, afgelei van die leksikale betekenis van **besig**, as voorbeeld geneem word van 'n uitdrukking wat die idee van 'n proses' uitdruk, dus die tweede prosedure. In Afrikaans en Nederlands word geen voorbeelde van hierdie laaste proses gevind nie.

3.3.2.1. Leksikale oorsprong van aan het, aan die en aan 't

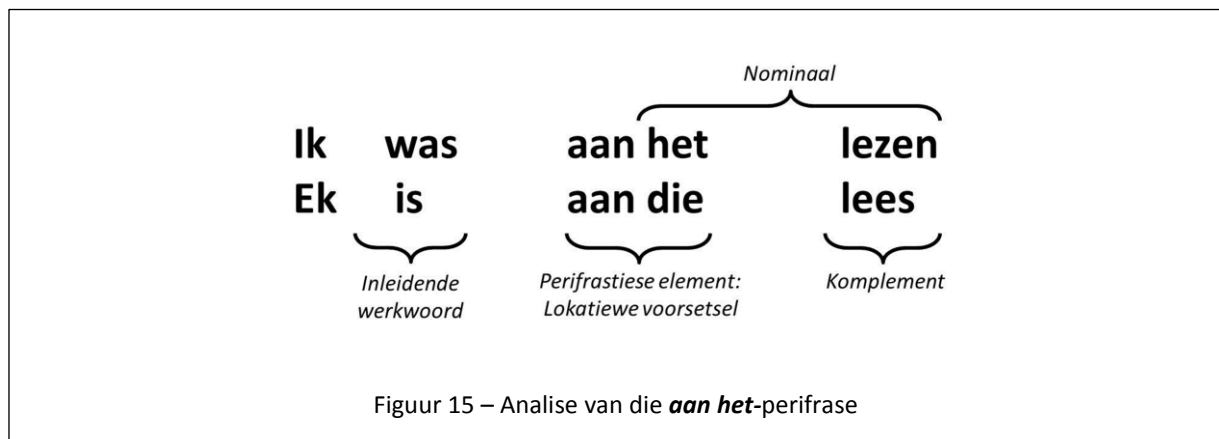
Om die lokatiewe leksikale oorsprong van die **aan die-/aan het-**progressiewe konstruksie aan te toon, is dit noodsaaklik om die sintaktiese struktuur van die konstruksie van naderby te bekyk. Vergelyk die volgende voorbeelde:

(213) Ndl: *Ik ben aan het lezen.*

Afr: *Ek is aan die lees.*

In hierdie Nederlandse en Afrikaanse progressiewe konstruksie word die werkwoord *zijn/is* gebruik, gevolg deur die abstrakte ruimtelike voorsetsel *aan*, wat 'n voorsetselstuk as komplement met 'n genominaliseerde infinitiewe werkwoord neem (Lemmens, 2005:184).

Die konstruksie kan ontleed word as 'n struktuur met drie dele: 1) die inleidende werkwoord; 2) 'n perifrastiese element en 3) 'n nominale komplement (Mortier, 2008:9).

So volg die struktuur van die *aan het*-progressief – d.i. 'n voorsetselstuk wat bestaan uit 'n naamwoordstuk met 'n verbale infinitief as hoof – die reëls van die Nederlandse sintaksis. Infinitiewe kan in hierdie konteks funksioneer as nomina en is onsydig; om hierdie rede word die lidwoord *het* gebruik (Lemmens, 2005:184).

Die voorsetselstuk *aan het* kan ook gebruik word om aan te toon waar die subjek van die sin hom- of haarself bevind. Die lokatiewe oorsprong van die *aan het/aan die*-progressief is dus duidelik, aangesien die *aan*-voorsetsel in sy leksikale gebruik aandui dat 'n objek hom in die nabye omgewing van iets bevind (byvoorbeeld (214)), of selfs 'aanraak' (byvoorbeeld (215))(Van Dale, 2012).

(214) Ndl: *Ik ben **aan het station** met een groot transport kongresafgevaardigden en een belangrijke post en kan niet verder.*¹⁹

¹⁹ Voorbeeldsin (214): <http://www.gutenberg.org/files/29590/29590-h/29590-h.htm>
Sin (215): <http://www.klusidee.nl/Forum/about27573-15.html>

(215) Ndl: *Op welke punten zitten de panlatten gespijkerd **aan het dak**?*

Die verskil tussen die Afrikaanse en Nederlandse konstruksie is dat Afrikaans wat geen **het**-lidwoord het nie, die bepaalde lidwoord **die** gebruik. Die lidwoord word gevolg deur die ongemerkte, genominaliseerde infinitiewe werkwoord:

(216) Afr: *Ek is aan die lees.*

Eng: *Ik ben aan het lezen.*

Die Afrikaanse variasiekonstruksie van die **aan die**-progressief, naamlik die **aan 't**-progressief, stem vormlik meer ooreen met die Nederlandse konstruksie. Die afkappingsteken in **'t** dui die afwesigheid van uitgespreekte [ɦɛ] aan. Slegs die [t] van die Nederlandse **het** ([ɦɛt]) word behou, en die oorspronklike 17de-eeuse Nederlandse **aan het**-konstruksie is in Afrikaans foneties gereduseer of saamgesmelt tot **aan 't**. Hierdie redusering van **aan het** tot **aan 't**, word egter in Nederlands ook gevind.

(xviii) **aan het** ([ɑ:n ɦɛt]) → **aan 't** ([ɑ:nət]).

In Afrikaans word hierdie twee konstruksies, d.i. die **aan die**- en die **aan 't**-progressiewe, beide gebruik. Soos later aangetoon sal word, is beide konstruksies nie ewe frekwent nie, en word die konstruksies nie op presies dieselfde wyse gebruik nie.

3.3.2.2. *Leksikale oorsprong van* V_{POS} *te* *en* V_{POS} *en*

Die gebruik van werkwoorde wat liggaamshouding of -posisie aandui – oftewel postulêre werkwoorde (byvoorbeeld **sit**, **staan** en **lê**) – om progressiewe betekenis uit te druk, is 'n goeie voorbeeld van grammatikalisering. Die leksikale betekenis van die liggaamlike houding wat die subjek inneem verbleek en die werkwoordkonstruksie druk 'n betekenis van progressiwiteit, oftewel 'voortdurendheid', uit (Booij, 2004:97).

Daar is genoem dat die Nederlandse konstruksie, d.i. die V_{POS} **te**-progressief, 'n lokatiewe oorsprong het. Die postulêre werkwoord dui in sy oorspronklike, leksikale betekenis aan dat die subjek hom- of haarself êrens in 'n bepaalde liggaamlike posisie bevind. Dié konstruksie volg dus ook Bybee *et al.* (1994:127-133) se teorie dat lokatiewe konstruksies 'n bron van progressiewe konstruksies bied (sien 2.4.3). Die konstruksie se letterlike betekenis sou dus geïnterpreteer kon word as 'die subjek is

êrens in bepaalde liggaamlike posisie terwyl hy (die subjek) besig is om 'n bepaalde aksie uit te voer'. Hierdie betekenis het egter verder geëvolueer tot 'n konstruksie wat uitdruk dat 'die subjek besig is om 'n bepaalde aksie uit te voer'.

Die **V_{POS} te**-progressief het 'n tydperk van onstabieleit beleef. Hierdie onstabieleit het veral betrekking op die morfeme wat volg op die **V_{POS}**. In Hedendaags Nederlands volg die partikel **te** die **V_{POS}** op nievarieerbare wyse (vergelyk (206) tot (208), maar in Middelnederlands kon die voegwoord **en(de)** gebruik word om die hulpwerkwoord te koppel met die infinitief (Mortier, 2008:8):

(217) MidNdl: *Hi zit end gruyt als een beer.* (Verwijs et al., 1885:1207)

Eng: *'He sits/is growling like a bear'.*

(218) MidNdl: *Hi lach jammerlic ende stan.* (Coster, 1995)

Eng: *'He lay/was groaning in a pitiful way'.*

Hierdie konstruksie met **end(e)** het uit Nederlands verdwyn tydens die 17de eeu, maar kan steeds gevind word in verskeie Germaanse tale, soos Duits, Fries, Afrikaans en die Skandinawiese tale (cf. Van Pottelberge, 2002; Mortier 2008:8; Booij 2004:97; Ebert, 2000). Die grootste verskil tussen die Afrikaanse en Nederlandse **V_{POS}**-progressiewe konstruksies is dat die Afrikaanse konstruksie vorm met 'n voegwoord **en** (vergelyk (219)), terwyl die Nederlandse konstruksie vorm met die partikel **te** (vergelyk (220)).

(219) Afr: *Ek sit **en** lees.*

(220) Ndl: *Ik zit **te** lezen.*

Daar word soms ook verwys na die grammatikalisering van postulêre werkwoorde as 'n proses van hulpwerkwoordvorming, oftewel ouksiliëring (*auxiliation*) (Lemmens, 2005:187), aangesien die **V_{POS}**-werkwoord oor tyd so ontwikkel dat die leksikale postulêre betekenis daarvan verbleek, en die werkwoord die grammatikale funksie van 'n hulpwerkwoord verrig. Hierdie proses van ouksiliëring bestaan uit verskeie fases. Die eerste fase van die grammatikalisering van die **V_{POS}**-konstruksie tot 'n progressief is dat die **V_{POS}** nog sterk leksikale betekenis het. Die betekenis van hierdie fase kan, soos reeds genoem, letterlik vertaal word as 'die subjek bevind hom- of haarself in 'n bepaalde postulêre houding *terwyl* hy 'n bepaalde aksie uitvoer'.

Hierdie fase van die ontwikkeling van die konstruksie kan geanaliseer word as [$V_{POS.LEX}$ en ('terwyl') V_{LEX}]. Volgens Lemmens 2005:196) is 'n kenmerk van hierdie fase dat die komplementwerkwoorde beperk is tot werkwoorde wat aktiwiteite uitdruk wat uitvoerbaar is in die postulêre houding wat uitgedruk word deur die V_{POS} . Sin (221) is 'n voorbeeld daarvan dat die V_{POS} nog sterk leksikale betekenis uitdruk.

(221) Afr: *Blondie staan en wag by 'n baie besige busstop.*²⁰

Eng: *'Blondie is standing while waiting at a very busy bus stop.'*²¹

Die tweede fase van die ontwikkeling tot 'n perifrastiese V_{POS} -progressief is dat die V_{POS} se leksikale betekenis verbleek en die V_{POS} die funksie verrig van 'n hulpwerkwoord. Hierdie fase van die ontwikkeling van die konstruksie kan geanaliseer word as [$V_{POS.AUX}$ en V_{LEX}] in Afrikaans, en [$V_{POS.AUX}$ te V_{INF}] in Nederlands. Tydens hierdie evolusie verskuif die fokus van die aksie na die handeling wat deur die tweede werkwoord uitgedruk word, en die betekenis van die V_{POS} druk eerder 'n betekenis uit wat ooreenstem met die betekenis van 'om te wees'. Sin (222) is 'n voorbeeld van hierdie gebruik.

(222) Afr: *Die gras is droog en die son brand neer en die beeste staan en wag.*

Eng: *'The grass is dry and the sun is burning down and the cattle are waiting.'*

Dit is onwaarskynlik dat die hele trop beeste in 'n staande posisie in die veld is. Hoewel die grootste gedeelte van die trop waarskynlik besig sal wees om te staan, sal sommige beeste wel lêend wees of weidend rondstap. Dit is dus duidelik dat die bedoeling van **staan** in hierdie sin nie is om aan te dui dat die beeste in 'staande houding' is nie, maar eerder dat die beeste 'besig is om te wag'. Die betekenis van **staan** het dus verbleek tot 'n geouksilieerde funksie. Daar is egter steeds 'n gedeeltelike leksikale betekenis van die V_{POS} in hierdie fase, aangesien die liggaamshouding steeds sigbaar is in hierdie fase. Dit is byvoorbeeld moontlik dat die grootste gedeelte van die beeste in die trop in voorbeeldsin (222) letterlik besig is 'om

²⁰ Voorbeeldsin (221): http://www.afrikaansgrappe.com/jokes_Blonde-Grappe.html

Sin (222): <http://www.rsatalent.com/Lirieke/DEF/Die%20windpomp.htm>

²¹ Ter wille daarvan om die verskillende betekenis van ooreenstemmende konstruksies duidelik te maak, word sommige van die voorbeeldsinne na Engels vertaal.

te staan', en dat hierdie feit waarskynlik die motivering is waarom die **staan en-**konstruksie as progressiewe konstruksie gebruik is.

Een van die belangrike eienskappe van hierdie tweede fase is dat die postulêre werkwoord ook kan kombineer met werkwoorde wat situasies uitdruk wat nie noodwendig in 'n spesifieke houding uitgevoer kan word nie, byvoorbeeld (223).

(223) Afr: *Kan so 'n vlam vir weke daar in die veld staan en brand?*²²

Eng: *'Is it possible for a fire to burn like that for weeks and weeks?'*

In hierdie konteks verwys die vlam na 'n veldbrand. As gevolg van die feit dat 'n vuur eerstens 'n nielewende, ledemaatlose objek is, en tweedens konstant beweeg en van vorm verander, is dit onmoontlik om 'n vuur letterlik te beskryf as 'in 'n staande posisie'. Dit is duidelik dat die **staan** in hierdie voorbeeldsin gewoon aandui dat die vuur 'besig is om te brand'.

In die laaste fase van die ontwikkeling het die **V_{POS}** tot só mate veralgemeen dat die oorspronklike leksikale betekenis heeltemal verbleek is. In die eerste twee fases van die ontwikkeling van die **V_{POS}** tot progressiewe konstruksie is onderskeidelik die leksikale of die lokatiewe oorsprong van die **V_{POS}** nog in 'n mindere of meerdere mate sigbaar. In die laaste fase van die ontwikkeling het die **V_{POS}** van alle leksikale of lokatiewe betekenis afstand gedoen, en die **V_{POS}** het volledig verbleek tot 'n grammatikale merker, soos byvoorbeeld (224).

(224) Afr: *Sy moes dus nie op Carl gaan staan en verlief raak nie.*²³

Eng: *'She should therefore not have fallen in love with Carl.'*

In beide Nederlands en Afrikaans is dit duidelik dat die **V_{POS} te/V_{POS} en-** progressiewe konstruksie in die meeste gevalle aksies of handeling uitdruk wat uitgevoer word in 'n liggaamshouding wat ooreenstem met die **V_{POS}** van die konstruksie (byvoorbeeld (225)). Daar kan egter ook in beide tale meer gegrammatikaliseerde gebruike van die **V_{POS}** gevind word, waar die handeling wat deur die **V_{POS}**-progressief uitgedruk word,

²² Voorbeeldsin (224): http://www.springbokboeke.co.za/html/stephanie_meiring.html

²³ Voorbeeldsin (224): *TK-korpus*

Voorbeeldsin (225): E-ANS, 18·5·4·1·ii (<http://www.let.ru.nl/ans/e-ans/18/05/04/01/02/body.html>)

Sin (226): E-ANS, 18·5·4·14·i (<http://www.let.ru.nl/ans/e-ans/18/05/04/14/01/body.html>)

nie noodwendig ooreenstem met die postulêre betekenis van die **V_{POS}** in die konstruksie nie (byvoorbeeld (226)).

(225) Ndl: *Wim heeft de hele les zitten te slapen.*

Afr: *Wim het die hele les lank gesit en slaap.*

(226) Ndl: *Ze had de osselappen op het petroleumstel staan te sudderen.*

Afr: *Sy het die beesvleis op die gasstoof laat staan en prut.*

3.3.2.3. *Leksikale oorsprong van bezig en besig*

Besig se leksikale betekenis impliseer dat 'n subjek betrokke is by 'n proses of situasie. **Besig** dien as 'n adjektief by die kopula **is** of **wees** om 'n bepaalde kwaliteit van die subjek aan te toon, byvoorbeeld sinne (227) en (228). Die woord **besig** het egter in sy leksikale gebruik 'n implisiete progressiewe of voortdurende betekenis.

(227) Afr: *Ek is te besig om jou te help vandag.*

(228) Afr: *Die dorp is baie besig.*

Die ontwikkeling van die leksikale konstruksie **besig** tot 'n grammatikale konstruksie wat progressiewe aspek uitdruk, kan verklaar word aan die hand van die beginsel van leksikale gemotiveerdheid (sien ook 3.3.2, voorbeelde (212)) – **besig** se leksikale gebruik hou betekenis in wat op sigself 'n mate van progressiewe betekenis uitdruk.

In beide Afrikaans en Nederlands kan 'n perifrastiese konstruksie met **besig/bezig** gebruik word om progressiewe betekenis uit te druk. Geleyn (2010:1) gee die volgende voorbeelde ter illustrasie:

(229) Afr: *Sowat elf brandweerwaens was tot in die vroeë oggendure nog besig om die brand te blus.*

Ndl: *Ongeveer elf brandweerwagens waren tot in de vroege uurtjes bezig om de brand te blussen.* (Geleyn, 2010:1)

Daar is egter enkele voorbeelde wat aandui dat die Afrikaanse en Nederlandse konstruksies nie gewoon vertaalbaar is nie en dat daar merkbare verskille tussen die twee tale se ewekniekonstruksie bestaan (Geleyn, 2010:1):

- (230) Afr: *Groot chaos is besig om onder sy neus te ontwikkel.*
 Ndl: *?Een grote chaos is bezig om zich voor zijn neus te ontwikkelen.*
 (Geleyn, 2010:1)
- (231) Afr: *Haar nuutste album is besig om goed te verkoop.*
 Ndl: *?Haar nieuwste album is bezig om goed te verkopen.*
 (Geleyn, 2010:1)

Die Nederlandse vertaling van die bogenoemde sinne klink vir 'n Nederlandstalige ongewoon, terwyl die Afrikaanse konstruksie as heeltemal aanvaarbaar beskou word.

In 2.4.2 is aangetoon dat perifrastiese konstruksies ontwikkel vanuit leksikale items. Daar is dus 'n stadium in die ontwikkeling van 'n grammatikale konstruksie waar daar 'n oorgang is van 'n konstruksie met leksikale betekenis na 'n perifrastiese konstruksie wat 'n grammatikale funksie verrig. Die perifrastiese konstruksie begin afstand doen van sy leksikale betekenis en kan daarom gebruik word in kontekste waarin die leksikale gebruik van *besig* nie voorkom nie. Wanneer 'n woord met 'n sterk leksikale gemotiveerdheid dus as progressiewe konstruksie geklassifiseer word, behoort eerstens bepaal te word hoe sterk die "perifrastiese aard" van die konstruksie is, oftewel hoeveel afstand gedoen is van die oorspronklike leksikale betekenis. Aangesien die verskillende items in 'n perifrastiese konstruksie toenemend meer afhanklik raak van mekaar, word 'n perifrastiese konstruksie ook gekenmerk deur gebonde (hoewel nie morfologies gebonde nie) konstruksie-eenhede (*units of clusters*). Hoe meer gegrammatikaliseer 'n perifrastiese konstruksie is, hoe vaster sal die struktuur van die konstruksie derhalwe wees.

Die Nederlandse *bezig*-progressief is nie 'n frekwente konstruksie nie en word meestal nie by die literatuur oor die Nederlandse progressief ingesluit nie. Mortier (2008:9) bevraagteken selfs die grammatikale aard van die Nederlandse *bezig*-progressief. Die rede hiervoor kan hoofsaaklik toegeskryf word aan die feit dat dié konstruksie sintakties heelwat variasie toon, en dus nog 'n onvaste struktuur het.

The construction *bezig zijn met* is compatible with the infinitive as well as with nouns (for example *ik ben bezig met de was*). It is, however, doubtful that this construction, as well as its variants with *met* + infinitive and *te* + infinitive, is really periphrastic by nature. We therefore chose not to treat them under the heading of verbal periphrases. (Mortier, 2008:9.)

Die Afrikaanse **besig**-progressief is egter (soos in 3.4.1.1 aangedui sal word) die mees frekwente Afrikaanse progressiewe perifrasede. Die verskil tussen die frekwensie van die ewekniekonstruksies in die twee tale, is 'n eerste aanduiding daarvan dat hierdie konstruksies verskillend in die twee tale gebruik word.

Volgens Geleyn (2010:4) bestaan die Nederlandse **bezig** -progressief uit die konstruksies **bezig zijn om + TE-infinitief** . Om 'n vergelyking tussen die Nederlandse **bezig** -progressief en die Afrikaanse **besig** -progressief te tref, is egter moeilik, aangesien die Nederlandse konstruksie op verskeie maniere gebruik kan word. Vergelyk byvoorbeeld die volgende Nederlandse sinne:

- (232) Ndl: a. *Ben jij bezig de krant **te** lezen?*²⁴
 Afr: b. **Is jy besig die koerant **te** lees?*
- (233) Ndl: a. *We waren net bezig **met** eten.*
 Afr: b. **Ons was pas besig **met** eet.*
 Afr: c. **Ons was pas besig **met die** eet.*
 Afr: d. *Ek is besig **met die** kos*
 Afr: e. *Ek is besig **met die** maak **van** kos.*
- (234) Ndl: a. *Ik ben bezig **om** mijn stukjes verder uit **te** werken.*²⁵
 Afr: b. *Ek is besig om my stuk verder uit te werk.*

Die drie Nederlandse konstruksies is almal grammatikaal, en het almal progressiewe betekenis, maar toon sintaktiese variasie. Die progressiewe konstruksie in (232)a het geen voorsetsel **om** nie, en (233)a is 'n konstruksie wat met die voorsetsel **met** vorm. Die laaste Nederlandse konstruksie, (234)a, vorm met die voorsetsel **om** en die partikel **te**.

Die toelaatbare Afrikaanse **besig**-progressiewe konstruksies, verskil egter van dié van die Nederlandse strukture. In (232)b word die voorsetsel **om** weggelaat, en dit veroorsaak dat hierdie sin ongrammatikaal is. Beide die voorsetsel **om** en die partikel **te** is verpligtend in die Afrikaanse **besig**- progressiewe konstruksie (sien (234)b).

²⁴Voorbeeldsinne (232) en (233): E-ANS, 18·5·5·2 (<http://www.let.ru.nl/ans/e-ans/18/05/04/02/body.html>)

²⁵Voorbeeldsin (234): <http://nl.wikipedia.org/wiki/Gebruiker:B222>

Die Afrikaanse voorbeeldsinne in (233), dui daarop dat daar duidelike beperkings is ten opsigte van die gebruik van die **besig met**-konstruksie. Anders as in Nederlands, is dit ongrammatikaal om **besig met** te laat volg deur 'n werkwoord (sien (233)b). Hoewel dit grammatikaal is om **besig met** te laat volg deur 'n naamwoordstuk, is hiërdie tipe konstruksies nie progressiewe perifrastiese konstruksies nie, maar eerder konstruksies waarin **besig** in sy oorspronklike leksikale betekenis gebruik word. In 'n perifrastiese progressiewe konstruksie is die fokus op die handeling wat deur die infinitiewe werkwoord aangedui word, soos 'om iets uit te werk' in (233), en dus nie op die subjek se 'besig wees' nie.

In (233)e word 'n tweede toelaatbare progressiewe perifrastiese konstruksie wat met **besig** vorm aangetoon, naamlik die konstruksie **besig met die V van N_{OBJ}**. In hierdie konstruksie word **besig met** gevolg deur 'n genominaliseerde werkwoord, met die voorwaarde dat dit 'n situasie sal wees waarin 'n objek ter sprake is. Die gebruik van hierdie konstruksie is dus beperk tot teliese situasies, en is ook 'n baie skaars konstruksie. Die konstruksie **besig met die V van N_{OBJ}** word slegs 20 keer in die *TK-korpus* gevind. Daar is verder nie duidelike semantiese verskille tussen die betekenis van die **besig om N_{OBJ} te V**-konstruksie en die **besig met die V van N_{OBJ}**-konstruksie nie (vergelyk (235) en (236)). Myns insiens word laasgenoemde gebruik as 'n strategie om 'n situasie te topikaliseer (*topicalise*).

(235) Afr: *Ek is besig om kos te maak.*

(236) Afr: *Ek is besig met die maak van kos.*

Samevattend kan gestel word dat hierdie variasie in die sintaksis van die Afrikaanse en Nederlandse konstruksies die eerste aanduiding daarvan is dat die perifrastiese status in Afrikaans sterker is as dié van die Nederlandse konstruksie, en dat dit dus ook verder gegrammatikaliseer is as die Nederlandse konstruksie. In Afrikaans is dit onmoontlik om die konstruksie **besig met** te gebruik met 'n infinitiewe werkwoordstruktuur. **Besig met** vereis 'n naamwoordelike konstruksie en hierdie konstruksie sou nie as 'n progressiewe konstruksie geklassifiseer word nie. Dit is eerder 'n leksikale konstruksie waar **besig** in sy oorspronklike betekenis gebruik word. Verder is dit onmoontlik om in Afrikaans die progressiewe **besig**-konstruksie sonder die partikel **te** of sonder die voorsetsel **om** te gebruik. In die hoofsinvolgorde van die

besig-progressief, blyk dit altyd verpligtend te wees om **besig** en **om** langs mekaar te plaas. Die Afrikaanse **besig**-progressiewe konstruksie het dus minder sintaktiese variasie en groter eenheidstatus as die Nederlandse **bezig**-progressief.

Die items waaruit die Afrikaanse **besig**-konstruksie bestaan, kan geanaliseer word as **is (wees) + besig + om + te +V_{INF}**. Die grootste verskil tussen die Afrikaanse en Nederlandse **besig/ bezig**-progressiewe konstruksies is die verpligte gebruik van die konstruksie **om te** in die Afrikaanse **besig**-konstruksie.

Soos in 3.2 aangedui is, word die konstruksie **om te** in Afrikaans gebruik om die infinitiewe werkwoord te merk. In (237) is **sien** die infinitiewe werkwoord en **hoop** is die hoofwerkwoord:

(237) Afr: *Ek hoop **om** jou gou weer **te** sien.*

Terselfdertyd is **om te** ook deel van 'n doelwitkonstruksie, wat gebruik kan word om aan te dui wat die doelwit of motivering is waarom 'n bepaalde aksie uitgevoer word, byvoorbeeld:

(238) Afr: *Ek kom **om** jou **te** help.*

Die moontlike afleiding wat gemaak kan word, is dat die doelwitkonstruksie **om te**, net soos die Engelse doelwitkonstruksie **to** (vergelyk Hopper & Traugott, 2003:2-3), verder gegrammatikaliseer het tot infinitiefsmarkeerder.

'n Hipotese wat in hierdie studie voorgehou word, is dat die ontwikkeling van die **besig**-konstruksie tot 'n progressief toegeskryf kan word aan 'n proses van reanalise (sien 2.4.1.1.6) waar die konstruksie 'n interessante sintaktiese verandering ondergaan het, wat ook gesien kan word as 'n proses van ouksiliëring (sien 2.4.1.1.7). Die proses kan soos volg verduidelik word:

Die adjektief **besig** word in sy leksikale betekenis gebruik om aan te dui dat 'n subjek '(iets) druk aan die doen of maak is', soos in voorbeeldsinne (239) en (240).

(239) Afr: *Los my uit, ek is **besig**!*

(240) Afr: *Ek is **besig met** die kos, dit is amper klaar.*

(241) Afr: **Ek is besig met eet.*

In die leksikale gebruik is die **besig**-konstruksie kombineerbaar met 'n naamwoordstuk (byvoorbeeld **met die kos**). Die **is** kan geanaliseer word as die koppelwerkwoord, en die **besig** as 'n komplementstruktuur of adjektiefstuk. Dié konstruksie is beperk tot naamwoordelike konstruksies, en onkombineerbaar met werkwoorde (byvoorbeeld (241)), aangesien **besig** se leksikale gebruik vereis dat die subjek moet besig wees **met iets**.

In die volgende fase van ontwikkeling tot progressiewe konstruksie veralgemeen die **is besig**-konstruksie om te kombineer met die doelwitkonstruksie **om te**. Die konstruksie kry die letterlike betekenis 'is besig met die doel om te V_{INF} '. Op hierdie stadium is die konstruksie dus kombineerbaar met V_{INF} wat uitdruk dat die subjek ten doel het om die aksie wat deur die werkwoord uitgedruk word, uit te voer (byvoorbeeld (242)).

(242) Afr: *Ek is besig om te help.*

Afr: *Let.: 'Ek is besig met die doel om te help'.*

Tydens hierdie fase het die eenheidstatus van **is besig** wel reeds begin vorm en die proses van ouksiliëring het reeds begin.

Die volgende en finale fase van die ontwikkeling tot progressiewe perifrasede, is naamlik dat die **om te** in die **is besig om te**-konstruksie veralgemeen vanaf doelwitkonstruksie tot infinitiefmerker. Die werkwoord wat in die konstruksie gebruik kan word, is nie meer slegs werkwoorde wat die doelwit van subjek uitdruk nie, maar het veralgemeen tot enige werkwoord wat progressief van aard kan wees, byvoorbeeld (243)):

(243) Afr: *Die vuur is besig om te brand.*

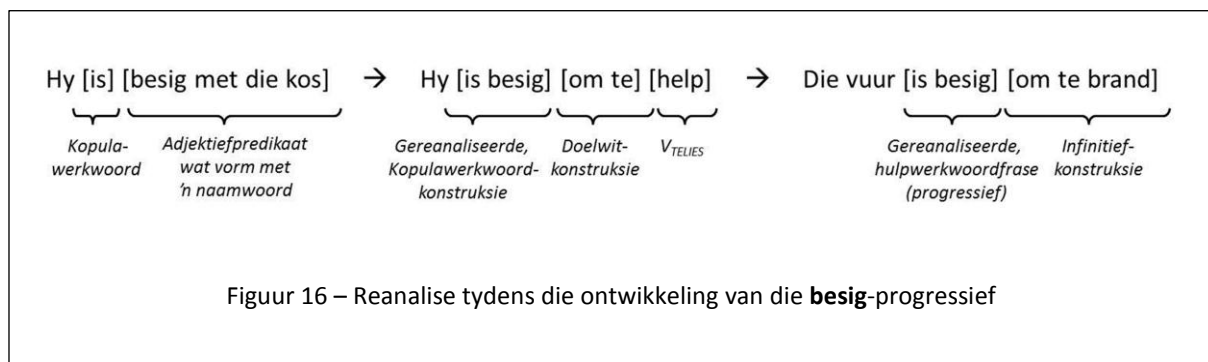
Afr: *Let.: *Die vuur is besig met die doel om te brand.*

Dit is egter belangrik om in gedagte te hou dat die **om te**-doelwitkonstruksie nie slegs in die progressiewe konstruksie tot infinitiefmerker gegrammatikaliseer het nie en dat hierdie laasgenoemde evolusie moontlik die ontwikkeling van die **besig**-progressief verder gemotiveer het.

Om hierdie hipotese te staaf, behoort dit vanuit 'n diakroniese perspektief benader te word en aan die hand van 'n diakroniese korpus getoets te word. Hierdie studie word egter vanuit 'n sinkroniese perspektief aangebied, en slegs 'n sinkroniese korpus is in hierdie studie gebruik. Daar is tans nog geen voldoende Afrikaanse diakroniese korpus beskikbaar wat gebruik kan word om die historiese ontwikkeling van die konstruksie aan te toon nie.

Die semantiese beperking van die Nederlandse **bezig om te** -progressiewe konstruksie word hier, vanuit 'n sinkroniese perspektief, as 'n motivering vir die waarskynlikheid van die hipotese aangebied. Soos in 3.4.2.3 aangetoon sal word, is die **bezig om te** -progressief (sien voorbeeldsin (234)a), in teenstelling met die **bezig te** - (in voorbeeldsin (232)a) en die **bezig met** -progressief (in voorbeeldsin (233)a), semanties beperk tot teliese situasies (vergelyk 2.3.2.1.1.3). In Nederlands kan die perifrastiese konstruksie **bezig om te V_{INF}** skynbaar slegs gebruik word in situasies waar 'n resultaat verwag word, terwyl die ander twee variasies van die **bezig** -progressief ook met aktiwiteitswerkwoorde (sien 2.3.2.1.2.2) kan kombineer. In Nederlands is die **bezig om te** -konstruksie dus meer semanties beperk as die Afrikaanse **besig om te** -konstruksie, aangesien laasgenoemde konstruksie met beide teliese en ateliese situasietipes kan kombineer. Dit is dus moontlik dat daar 'n fase in die ontwikkeling van die Afrikaanse **besig** -progressiewe konstruksie was, waar **besig om te** semanties beperk was tot situasies waar 'n resultaat verwag word (dus teliese situasies).

Die voorgestelde ontwikkeling van die **besig** -konstruksie tot perifrastiese progressiewe konstruksie kan gevolglik uiteengesit word soos in Figuur 16.

3.4. Kriteria vir die analise van Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies

Om te bepaal hoe die Afrikaanse progressiewe perifrastiese konstruksies van mekaar verskil, is die konstruksies aan die hand van vier kriteria met mekaar vergelyk. Op grond van hierdie vier kriteria, d.i. naamlik i) die frekwensie van die konstruksie; ii) die werkwoordkollokasies van die konstruksie; iii) die oorganklikheid van die konstruksie; en iv) die konstruksie se kombineerbaarheid met ander aspektuele betekenisse, kan afgelei word hoe die drie perifrastiese progressiewe konstruksies ten opsigte van mekaar verskil met betrekking tot die wyse waarop dit gebruik word.

Die eerste kriterium, te wete die frekwensie van die konstruksies is, soos in 2.4.1.1.3 en 2.4.1.1.4 aangetoon is, 'n aanduiding van die mate waartoe die konstruksie veralgemeen het. Wanneer 'n konstruksie grammatikaliseer, verbleek sy leksikale betekenis en kan die konstruksies in meer kontekste gebruik word. Wanneer 'n konstruksie veralgemeen, neem die frekwensie van die konstruksie toe. 'n Hoë frekwensie kan derhalwe 'n eerste aanduiding wees van 'n hoë mate van gegrammatikaliseerdheid van 'n konstruksie.

Die tweede kriterium, te wete die werkwoordkollokasies van die konstruksie, is 'n tweede aanduiding van die semantiese verbleking (sien van die 2.4.1.1.3) van 'n konstruksie. Wanneer 'n konstruksie grammatikaliseer en semanties verbleek, veralgemeen dit tot so 'n mate dat dit in meer kontekste bruikbaar is. 'n Leksikale konstruksie is dikwels semanties beperk ten opsigte van die konstruksies waarmee die konstruksie kan kombineer. In 3.3.2.3 is byvoorbeeld aangetoon dat die adjektief **besig** in sy leksikale gebruik semanties beperk is tot 'n kombinasie met naamwoordstukke (vergelyk voorbeeldsinne (240) en (241)). In die grammatikale gebruik van **besig** (dit is in die progressiewe konstruksie) het die **besig**-adjektief egter veralgemeen om bruikbaar te wees met werkwoorde (vergelyk voorbeeldsinne (242) en (243)). Die Nederlandse **bezig om te**-progressief is verder byvoorbeeld beperk tot kombinerings met teliese situasies, terwyl die Afrikaanse **besig om te**-progressief met beide teliese en ateliese situasies kan kombineer. Deur die werkwoordkollokasies van die konstruksies te vergelyk, kan derhalwe afleidings gemaak word rakende moontlike semantiese veralgemenings of beperkinge wat moontlik mag geld vir die verskillende progressiewe konstruksies. 'n Ondersoek na die werkwoordkollokasies

van 'n konstruksie bied verder ook insig in die prototipiese kontekste waarin die gebruik van spesifieke progressiewe konstruksies voorkeur bo ander geniet.

By die derde kriterium, te wete die oorganklikheid van die konstruksies, word eerstens na die frekwensie van die konstruksie met oorganklike werkwoorde gekyk, en tweedens na die posisie wat die objek inneem in die oorganklike sinstrukture van die progressiewe konstruksie. Eersgenoemde, d.i. die frekwensie van oorganklike werkwoorde, bied insig in die mate van veralgemening van die progressiewe konstruksie, aangesien sommige progressiewe konstruksies eerder met onoorganklike werkwoorde kombineer as met oorganklike werkwoorde. Die posisie van die objek in die sinstruktuur is 'n aanduiding van die eenheidstatus van die verskillende items van die perifrastiese konstruksie. Wanneer die objek 'n vaste posisie in die sin inneem, is dit 'n aanduiding daarvan dat die perifrastiese konstruksie 'n hoë eenheidstatus het. Soos in 2.4.2 aangetoon is, is 'n hoë eenheidstatus van die items in 'n perifrastiese konstruksie 'n aanduiding van 'n hoë mate van grammatikalisering.

Die laaste kriterium, te wete die konstruksie se kombineerbaarheid met ander aspektuele betekenisse, is 'n aanduiding van die mate waartoe of wyse waarop 'n perifrastiese konstruksie kan kombineer met ander perifrastiese konstruksies. Die kombineerbaarheid van perifrastiese konstruksies met ander konstruksies, is 'n aanduiding van die mate waartoe die konstruksie reeds gegrammatikaliseer het. Hoe verder 'n perifrastiese konstruksie gegrammatikaliseer het, hoe moeiliker gaan dit kombineer met ander perifrastiese konstruksies, aangesien die items in die perifrasede reeds afhanklik van mekaar is (vergelyk 2.4.2).

3.4.1. Frekwensie

Die eerste kriterium waarvolgens die Afrikaanse konstruksies met mekaar vergelyk is, is die frekwensie van die konstruksies. Soos in 2.4.1.1.4 aangetoon is, is die frekwensie van 'n konstruksie 'n aanduiding van die mate waartoe die konstruksie veralgemeen is en derhalwe gegrammatikaliseer is.

Om die frekwensietoename van 'n konstruksie te meet, is dit egter noodsaaklik om dit vanuit 'n diakroniese perspektief te bepaal. In hierdie ondersoek word derhalwe geen diakroniese afleidings gemaak rakende die frekwensietoename van 'n konstruksie nie.

Die frekwensie van 'n konstruksie word gebruik om afleidings te maak rakende die konstruksie se semantiese verbleking vanuit 'n sinkroniese beskouing. Eerstens kan die hoë frekwensie van 'n konstruksie byvoorbeeld 'n aanduiding daarvan wees dat 'n konstruksie gereeld gebruik word en in meer kontekste as ander soortgelyke konstruksies bruikbaar is.

Tweedens is daar in 3.3.1 geargumenteer dat die Afrikaanse en Nederlandse progressiewe konstruksies vanuit dieselfde 17de-eeuse Nederlandse konstruksies ontwikkel het. Indien daar dus 'n verskil is in die frekwensierangorde van die ewekniekonstruksies van die twee tale, kan dit 'n aanduiding wees dat daar 'n frekwensietoename plaasgevind het. Soos aangetoon sal word in 3.4.1.1, is die **bezig**-progressief in Nederlands nie 'n frekwente konstruksie nie, terwyl die ewekniekonstruksie in Afrikaans die mees frekwente progressiewe konstruksie is. Die aanname kan derhalwe gemaak word dat die **besig**-konstruksie tydens die ontwikkeling van 17de-eeuse Nederlands tot Hedendaagse Afrikaans, in frekwensie kon toeneem.

Laastens kan die frekwensie van 'n konstruksie se leksikale gebruik vergelyk word met die konstruksie se progressiewe gebruik. Daar is in 2.4.1.1.3 aangevoer dat die betekenis van 'n konstruksie wat grammatikaliseer veralgemeen (verbleek), en dat 'n konstruksie dan bruikbaar is in meer kontekste en derhalwe in frekwensie toeneem. Deur 'n konstruksie se grammatikale (progressiewe) en leksikale gebruike te vergelyk, kan dus afleidings gemaak word oor die mate waartoe die konstruksie veralgemeen het.

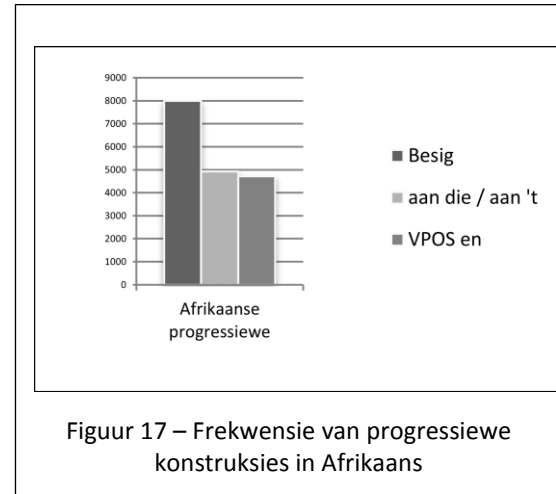
3.4.1.1. 'n Vergelyking tussen Nederlandse en Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies

Volgens die Nederlandse literatuur (vergelyk Lemmens, 2003; Booij, 2004:98) word die Nederlandse **V_{POS} te**-progressief heelwat meer gebruik as die **aan het**-progressief. Hoewel die **bezig**-progressief wel in Nederlands gevind word, is dit 'n skaars konstruksie wat nie veel aandag in die literatuur kry nie. Die frekwensierangorde van die Nederlandse progressiewe konstruksies kan dus aangebied word as **V_{POS} te**-progressief > **aan het**-progressief > **bezig**-progressief.

Die frekwensierangorde van die progressiewe konstruksies in Afrikaans verskil egter heelwat van dié van die Nederlandse konstruksies. In 'n ondersoek van die *TK-korpus* is gevind dat die **besig**-progressief aansienlik meer frekvent as beide die **aan die**- en die **V_{POS} en**-progressiewe voorkom, en dat die frekwensieverskil tussen die **aan die**- en **V_{POS} en**-progressiewe nie beduidend groot is nie (vergelyk Tabel 5 en Figuur 17).

Konstruksie	SubTot	Tot
Besig -progressief		7992
Aan die / aan 't -progressief		4929
Aan die -progressief	4599	
Aan 't -progressief	330	
V_{POS} en -progressief		4721
Sit en -progressief	2301	
Staan en -progressief	1491	
Lê en -progressief	709	
Loop en -progressief	220	

Tabel 5 – Frekwensie van progressiewe konstruksies in Afrikaans

Die verskil tussen die Nederlandse en Afrikaanse konstruksies met betrekking tot frekwensie is dat die **V_{POS} te**- progressiewe konstruksies die mees frekwente perifrastiese progressiewe konstruksies in Nederlands is, terwyl die Afrikaanse ewekniekonstruksies die minste frekvent is van die Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies. Verder is die **besig**-progressief in Afrikaans aansienlik meer frekvent as die ander Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies, terwyl die **bezig**-progressief in Nederlands nie 'n frekwente perifrastiese progressiewe konstruksie is nie. Die frekwensierangorde van die Afrikaanse en Nederlandse perifrastiese progressiewe konstruksies kan soos volg vergelyk word:

Nederlands: **V_{POS} te** > **aan het** > **bezig**
 Afrikaans: **Besig** > **aan die** > **V_{POS} en**

Die **besig**-progressief is die mees frekwente progressiewe konstruksie in Afrikaans, terwyl die ewekniekonstruksie 'n niefrekwente progressiewe konstruksie in Nederlands is.

Met betrekking tot frekwensie is die Afrikaanse **besig**-progressief verder gegrammatikaliseer as die Nederlandse **bezig**-progressief: daar kan derhalwe verwag

word dat **besig** in Afrikaans meer grammatikale kenmerke sal vertoon as die Nederlandse **bezig**. Verder is die **besig**-progressief ook heelwat meer frekwent as die ander Afrikaanse progressiewe konstruksies, en sal daarom waarskynlik meer veralgemeen wees om bruikbaar te wees in meer kontekste as die ander Afrikaanse konstruksies (soos verder aangetoon sal word in 3.4.2 tot 3.5).

3.4.1.2. Frekwensie van die aan die- en aan 't-progressief

Hoe verder 'n konstruksie gegrammatikaliseer is, hoe meer gereeld sal hy gebruik word in nieleksikale, oftewel grammatikale kontekste (vergelyk 2.4.1.1.3). Soos genoem is dit dus sinvol om die frekwensie van 'n konstruksie se leksikale gebruike te vergelyk met die frekwensie van die konstruksie se grammatikale gebruike, aangesien dit 'n aanduiding gee van die mate waartoe die konstruksie gegrammatikaliseer het.

Die leksikale oorsprong van die **aan die**-progressief ((byvoorbeeld (248)) is 'n lokatiewe voorsetselkonstruksie met **aan**, wat oorspronklik 'n lokatiewe betekenis uitgedruk het (byvoorbeeld (244)). **Aan** word ook in Afrikaans gebruik om verskeie nieprogressiewe betekenis uit te druk (byvoorbeeld (246) en (247)). In hiërdie leksikale (asook nieprogressiewe) gebruike van **aan die** het, anders as die **aan die**-progressief, **aan + die** egter geen eenheidstatus nie. Om hierdie rede is dit in die meeste gevalle moontlik om die bepaalde lidwoord **die** te vervang deur die onbepaalde lidwoord 'n (vergelyk (244)). Dit is egter in die **aan die**-progressief nie moontlik om **aan** en **die** van mekaar te skei nie en ook nie om **die** te vervang met 'n nie (sien (248)).

- (244) Afr: *Na 'n rukkie verskyn Egmond weer en gaan sit effens mistroostig **aan die** kop van die tafel.*²⁶
- (245) Afr: *Na 'n rukkie verskyn Egmond weer en gaan sit effens mistroostig aan 'n kop van die tafel.*
- (246) Afr: *Eintlik wil ek later **aan die** 400 deelneem.*
- (247) Afr: *Daar word aandag gegee **aan die** aard van die inklusiewe skoolomgewing.*

²⁶ Voorbeeldsinne (244) tot (248): TK-korpus

(248) Afr: *Dit is Greller wat die drama vir sy gaste aan die aandik is.*

Afr: **Dit is Greller wat die drama vir sy gaste aan 'n aandik is.*

Die kollokasiefrekwensie van **aan + die** is derhalwe baie hoog. Die soektog vir "**aan die**" het 130 228 resultate opgelewer. Wanneer die progressiewe gebruike van **aan die** vergelyk word met die nieprogressiewe gebruike van **aan die** (byvoorbeeld sinne (244) tot (247)), is dit duidelik dat **aan die** se progressiewe gebruike (ongeveer 4 600 resultate, oftewel 3,5%) aansienlik minder is as die nieprogressiewe gebruike (ongeveer 125 629, oftewel 96,5%).

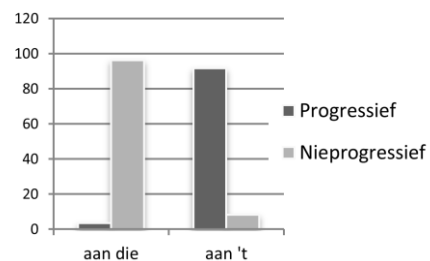
'n Soektog na "**aan 't**" het 360 resultate opgelewer. Wanneer dieselfde vergelyking gemaak word vir die resultate van "**aan 't**", word gesien dat 330 (dus 91,66%) van die **aan 't**-resultate progressiewe betekenis het (byvoorbeeld (249)), terwyl slegs 30 (dus 8,33%) van die resultate nieprogressiewe betekenis het (byvoorbeeld (250)).

(249) Afr: *Vader is **aan 't** uitkyk vir julle vir 'n regte skoolmeester.*

(250) Afr: ***Aan 't** eettafel glip daar maklik stories uit wat eintlik 'n maatskappy-geheim is.*²⁷

Konstruksie	Progressief	Nieprogressief	Totaal
aan die	4599 (3,53%)	125629 (96,46%)	130228 (100%)
aan 't	330 (91,66%)	30 (8,33%)	360 (100%)

Tabel 6 – Progressiewe en nieprogressiewe gebruike van **aan die** en **aan 't**

Figuur 18 – Progressiewe en nieprogressiewe gebruike van **aan die** en **aan 't**

Daar is in 3.4.1.1 aangetoon dat **aan die**-progressief heelwat meer frekvent voorkom as die variasiekonstruksie **aan 't**-progressief. Daar is pas aangetoon dat **aan 't** tot só mate gegrammatikaliseer is dat die laasgenoemde konstruksie byna uitsluitlik in progressiewe betekenis gebruik word. **Aan 't** se gebruik het dus byna volledig gespesialiseer tot progressief.

²⁷ Voorbeeldsinne (249) tot (250): *TK-korpus*

Uit die frekwensieverskil tussen hierdie twee Afrikaanse konstruksies en die gespesialiseerde gebruik van **aan 't** kan myns insiens afgelei word dat **aan 't** besig is om argaïes te word. Die enkele nominale konstruksies (byvoorbeeld (249)) van **aan 't** wat wel in die korpus gevind word, is hoofsaaklik stilisties van aard. Dus, hoewel **aan 't** byna uitsluitlik in sy grammatikale (d.i. progressiewe) betekenis gebruik word, en in die sin dus verder gegrammatikaliseer is as die **aan die**-progressief, kan die konstruksie se lae frekwensie en beperkte kontekstuele gebruik (sien 3.4.2.1.2) 'n aanduiding daarvan wees dat die **aan 't**-konstruksie besig is om te verdwyn uit Afrikaans.

3.4.1.3. Frekwensie van die V_{POS} te- en V_{POS} en-progressiewe konstruksies

Voorbeelde van die Nederlandse en Afrikaanse V_{POS} in hul leksikale gebruike, is sinne (251) tot (253). Voorbeelde van die Nederlandse en Afrikaanse V_{POS} in hul grammatikale, progressiewe gebruike, is sinne (254) tot (256):

- (251) Ndl: *Hij **zit** op een stoel **en werkt** met het gereedschap dat hij al 50 jaar hanteert, een glimlacht op zijn gezicht.*²⁸
 Afr: *Hy **sit** op 'n stoel **en werk** met die gereedskap wat hy al 50 jaar hanteer, 'n glimlag op sy gesig.*
- (252) Ndl: *Hij **staat** op en geeft een keiharde ruk aan de noodrem.*
 Afr: *Hy **staan** op en gee 'n baie harde ruk aan die noodrem.*
- (253) Ndl: *Hij **ligt** op zijn matras, iedereen is blij dat hij het overleeft heeft.*
 Afr: *Hy **lê** op sy matras, almal is bly dat hy dit oorleef het.*
- (254) Ndl: *Ton heeft de hele middag aan zijn bureau **zitten te werken**.*²⁹
 Afr: *Tonie het die hele middag by sy lessenaar **gesit en werk**.*
- (255) Ndl: *Ze vroegen mij hoelang ik daar al **stond/zat te wachten**.*

²⁸ Voorbeeldsinne (251): www.athensinfoguide.com/nl/shoppingpoet.htm

Sin (252): www.treingein.nl/Moppen.htm

Sin(253): <http://www.iselinge.nl/Scholenplein/pabolessen/01022awereld/dezeven-wereldwonderen/vervolgc.htm>

²⁹Sin (254): E-ANS, 18·5·4·2 (<http://www.let.ru.nl/ans/e-ans/18/05/04/02/body.html>)

Sin (255): E-ANS, 18·5·7·4·ii (<http://www.let.ru.nl/ans/e-ans/18/05/07/04/02/body.html>)

Sin (256): E-ANS, 18·5·4·2 (<http://www.let.ru.nl/ans/e-ans/18/05/04/02/body.html>)

Afr: *Sy het my gevra hoe lank ek al daar **staan/sit en wag**.*

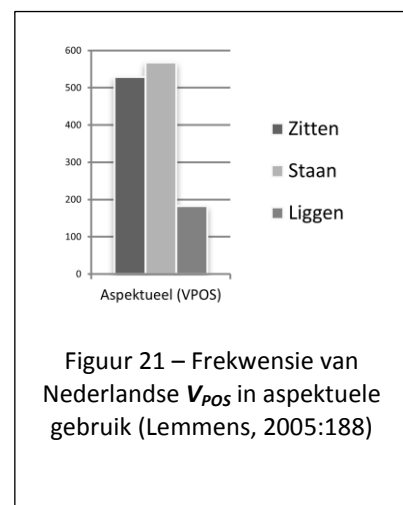
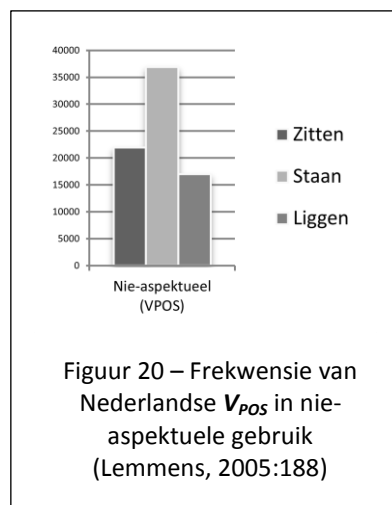
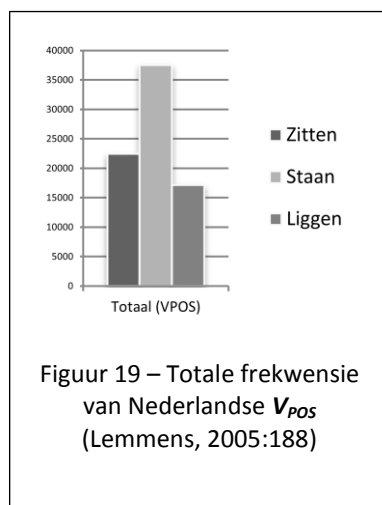
(256) Ndl: *Ik **lig** altijd nog even **te lezen**, voor ik inslaap.*

Afr: *Ek **lê** altyd eers nog 'n bietjie **en lees** voor ek gaan slaap.*

Lemmens (2005:188) tref 'n vergelyking tussen die frekwensie van die mees algemene Nederlandse postulêre werkwoorde (***zitten/staan/liggen***) en die frekwensie van die postulêre werkwoorde in hul progressiewe gebruik (***zitten te/staan te/liggen te***). Vergelyk Tabel 7 en Figuur 21 tot Figuur 19.

Konstruksietipe	<i>Zitten</i>	<i>Staan</i>	<i>Liggen</i>	<i>Totaal</i>
Nie-aspektueel (V_{POS})	21 908 (28,9%)	36 883 (48,7%)	16 948 (22,4%)	75 739 (100%)
Aspektueel (V_{POS} te)	529 (38,6%)	658 (48,1%)	182 (13,3%)	1 369 (100%)
Totaal	22 438	37 541	17 130	77 112

Tabel 7 – Aspektuele en nie-aspektuele gebruike van die Nederlandse V_{POS} -konstruksies (Lemmens, 2005:188)

Uit 'n vergelyking tussen die progressiewe en nieprogressiewe gebruike van die Nederlandse postulêre werkwoorde kan 'n paar afleidings gemaak word. Eerstens stem die algehele ratio van die frekwensies van die aspektuele en nie-aspektuele gebruike en die leksikale gebruike met mekaar ooreen. ***Staan*** is vir beide die nieaspektuele en aspektuele gebruik die mees frekwente postulêre werkwoord (Lemmens, 2005:191), dus ***staan > zitten > liggen***.

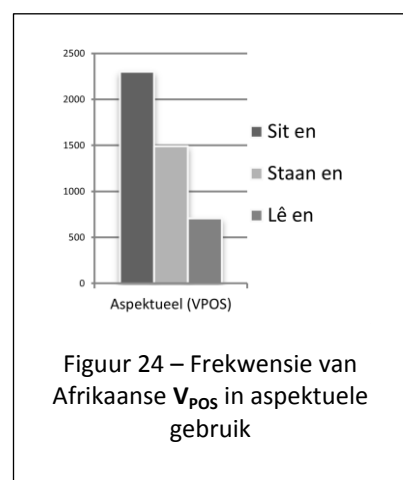
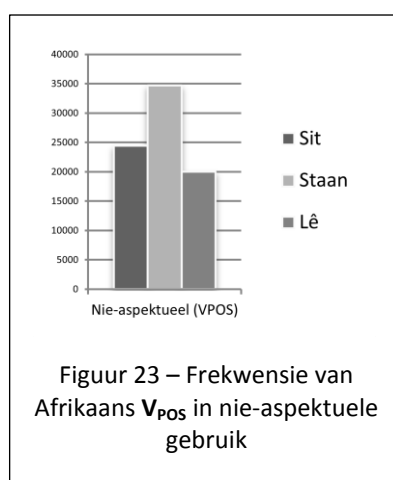
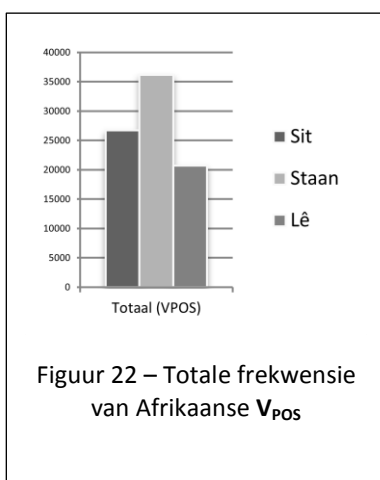
Tweedens, hoewel al drie kategorieë dieselfde frekwensierangorde in nie-aspektuele en aspektuele betekenis behou, is die interne ratio van die konstruksies nie dieselfde nie: **Staan** se nie-aspektuele gebruik (48%) en aspektuele gebruik (52%) het relatief dieselfde frekwensie, terwyl **liggen** se aspektuele gebruik minder frekvent is in vergelyking met die werkwoord se nie-aspektuele gebruik (9% minder). **Zitten** se aspektuele gebruik is egter meer frekvent as die nie-aspektuele gebruik (met bykans 10%) (Lemmens, 2005:192). Hierdie frekwensieverskil van **zitten** se aspektuele gebruik teenoor die nie-aspektuele gebruik is 'n aanduiding dat **zitten** in sy aspektuele gebruik verder gegrammatikaliseer is as die ander Nederlandse V_{POS} -progressiewe konstruksies. **Zitten te** is dus besig om te veralgemeen.

Laastens stem die frekwensierangorde van die aspektuele, d.w.s. progressiewe gebruik van die Nederlandse postulêre werkwoorde, ooreen met die nie-aspektuele gebruike, naamlik **staan > zitten > liggen**.

Die vraag kan gevra word of die V_{POS} en- progressiewe konstruksies van Afrikaans tot dieselfde mate gegrammatikaliseer het as die Nederlandse ewekniekonstruksies. Wanneer dieselfde frekwensie-ondersoek in die Afrikaanse korpus gedoen word, word die volgende resultate opgelewer:

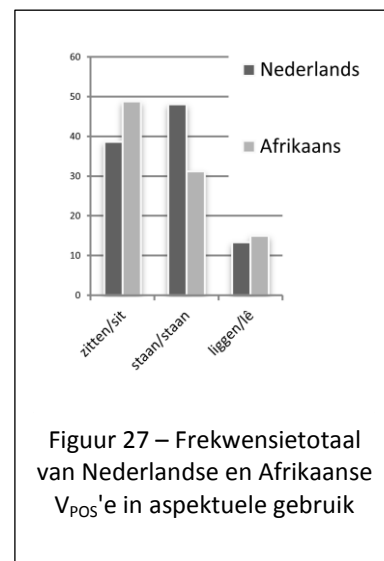
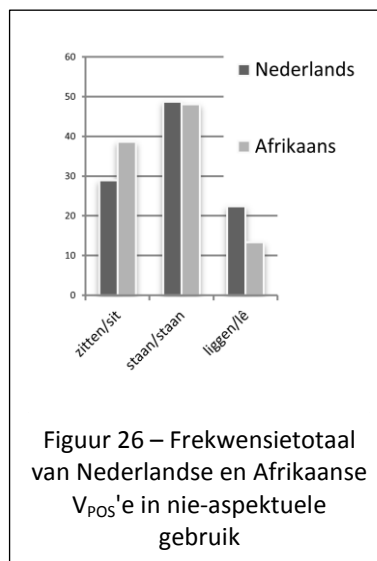
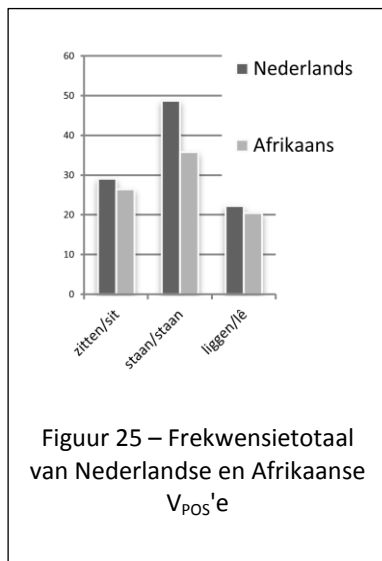
Konstruksietipe	<i>Sit</i>	<i>Staan</i>	<i>Lê</i>	<i>Totaal</i>
Nie-aspektueel (V_{POS})	24 408 (91.38%)	34 679 (95,86%)	19 971 (96.59%)	79 058 (94.62%)
Aspektueel (V_{POS} te)	2 301 (8.62%)	1 492 (4.12%)	706 (3.41%)	4 499 (5.38%)
Totaal	26 709	36 171	20 677	83 557

Tabel 8 – Aspektuele en nie-aspektuele V_{POS} -konstruksies in Afrikaans

Ooreenstemmend met die Nederlandse resultate, is **staan** die mees frekwente V_{POS} in nie-aspektuele gebruik. Die frekwensierangorde van die V_{POS} in nie-aspektuele gebruik stem derhalwe ooreen met dié van Nederlands, naamlik **staan > sit > lê**. Verder, ooreenstemmend met die Nederlandse resultate, is die proporsionele frekwensie van **sit** se aspektuele gebruik hoër as die nie-aspektuele gebruike. Die verskil tussen die Afrikaanse en Nederlandse resultate is dat die frekwensie van Afrikaanse **sit** in aspektuele gebruik dermate toegeneem het dat dit die mees frekwente V_{POS} in aspektuele gebruik is. Die frekwensierangorde van die Afrikaanse V_{POS} in aspektuele gebruik is **sit > staan > lê**, en verskil derhalwe van dié van die Nederlands (vergelyk Figuur 25 tot Figuur 27).

Nederlands: **staan** > **zitten** > **liggen**
 Afrikaans: **sit** > **staan** > **lê**

Een afleiding wat gemaak kan word uit die opvallende frekwensieverskil tussen die Afrikaanse **sit** in aspektuele gebruik teenoor nie-aspektuele gebruik, is dat **sit** moontlik veralgemeen het om in meer kontekste en met 'n groter verskeidenheid van tipes werkwoorde te kombineer. Hierdie moontlikheid word in 3.4.2.2 ondersoek.

3.4.1.4. *Frekwensie van die bezig- en besig-progressiewe konstruksies*

In 3.3.2.3 is aangedui dat die leksikale betekenis van **bezig/besig** die ontwikkeling van die **bezig/besig**-progressiewe konstruksie gemotiveer het. Daar is ook aangetoon dat die perifrastiese status van die Afrikaanse **besig**-progressief hoër is as dié van

Nederlandse **bezig** -progressief, aangesien die **bezig** -progressief nog baie sintaktiese variasie vertoon, terwyl die verskillende items van Afrikaanse **besig** -perifrase 'n baie sterk eenheidstatus het. Daar is in 3.4.1.1 ook aangetoon dat die **besig** -progressief in Afrikaans die mees algemene perifrastiese progressiewe konstruksie is, terwyl die **bezig** -progressief in Nederlands nie algemeen gebruik word nie.

Hoewel die hoë frekwensie van die **besig** -progressief 'n eerste aanduiding kan wees dat dié konstruksie tot 'n hoë mate gegrammatikalisier het, is dit ook sinvol om op soortgelyke wyse as in 3.4.1.3 die frekwensie van **besig/ bezig** se progressiewe teenoor nieprogressiewe gebruike te vergelyk. Sinne (257) tot (262) is voorbeelde van **bezig/ besig** in nieprogressiewe gebruik. In hierdie sinne word die adjektief in sy leksikale betekenis gebruik, terwyl sinne (262) tot (266) voorbeelde is van grammatikale, d.i. progressiewe gebruike.

- (257) Ndl: *Terwijl de huiszoeking **bezig** was, boden zich nog enkele andere gebruikers aan.* (Geleyn, 2010:10)
- (258) Ndl: *Leeuwerink was **bezig aan** zijn achste seizoen bij de mannen-eredivisionst.* (Geleyn, 2010:10)
- (259) Ndl: *De liefdadigheidsprojecten nemen niet weg dat Janssens zelf al lang **bezig is met** aparte projecten.* (Geleyn, 2010:10)
- (260) Afr: *Sy was in die kombuis **bezig** toe twee jeugdige skielik by die kombuisdeur inkom en haar en haar seun met 'n mes dreig.* (Geleyn, 2010:10)
- (261) Afr: *Ek is lankal **bezig met** my doktorsgraad in die Regte, en is op die oomblik **bezig met** my doktorsale tesis.* (Geleyn, 2010:10)
- (262) Afr: *Die borduurwerk is vir haar iets wat jou ure lank **bezig hou** .* (Geleyn, 2010:10)
- (263) Ndl: *De industrie is **bezig** dat probleem te overwinnen.*³⁰
- (264) Ndl: *Welke organisaties houden zich **bezig met** bestrijden van terrorisme?*³¹

³⁰ Voorbeeldsin (263): E-ANS, 18·5·5·2 (<http://www.let.ru.nl/ans/e-ans/18/05/05/02/body.html>)

³¹ Sin (264): http://www.nederlandtegenterrorisme.nl/fileadmin/user_upload/Bestuur/PDF-s/10_welke_organisaties_houden_zich_bezig_met_bestrijden_van_terrorisme.pdf

Sin (265): http://en.wikipedia.org/wiki/File:COLLECTIE_TROPENMUSEUM_Het_bewerken_van_de_sawa_TMnr_3525-23.jpg

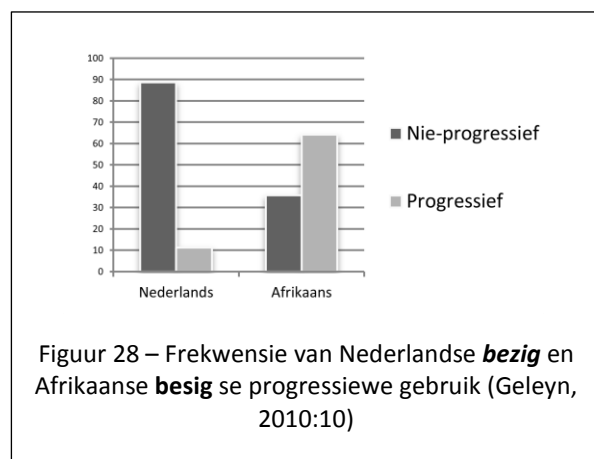
Sin (266): *TK-korpus*

- (265) Ndl: *Weer anderen zijn **bezig om** de jonge rijstplantjes uit te zetten.*
- (266) Afr: *Dieselfde is **bezig om** in Potchefstroom te gebeur – waar dieselfde oplossing ook moontlik is.*

In 'n korpusondersoek deur Geleyn (2010:10) is aangetoon dat die frekwensie van die Nederlandse **bezig** in progressiewe en nieprogressiewe konstruksies heelwat verskil van die Afrikaanse **bezig**. In Nederlands kom die nieprogressiewe gebruike van **bezig** heelwat meer voor as die progressiewe gebruike. In Afrikaans word **bezig** egter meer gereeld in 'n progressiewe konstruksie gebruik as in 'n leksikale konstruksie. Die leksikale betekenis van **bezig** fokus eerder op die subjek van die situasie, terwyl die progressiewe gebruik van **bezig** op die gebeurtenis van die situasie fokus. Vergelyk Tabel 9 en Figuur 28.

	Progressief	Nieprogressief
Nederlands	11,3%	88,7%
Afrikaans	64,25%	35,75%

Tabel 9 – Frekwensie van Nederlandse **bezig** en Afrikaanse **bezig** se progressiewe gebruik (Geleyn, 2010:10)

'n Soortgelyke soektog in die *TK-korpus* het 12 791 resultate vir **bezig** opgelewer, waarvan 7 992 (ongeveer 62%) progressiewe betekenis het. Die resultate van die soektog stem dus sterk ooreen met dié van Geleyn (2010:10).

Soos aangetoon (sien 3.3.2.3), is dit in Afrikaans, anders as in Nederlands, ongrammatikaal om **bezig met** te laat volg deur 'n werkwoord (vergelyk sinne in voorbeeld (233)). Die enigste moontlike konstruksie vir die Afrikaanse **bezig**-progressief, is **bezig** wat gevolg word deur die voorsetsel **om**, tesame met die infinitiewe werkwoord wat voorafgegaan word deur **te**.

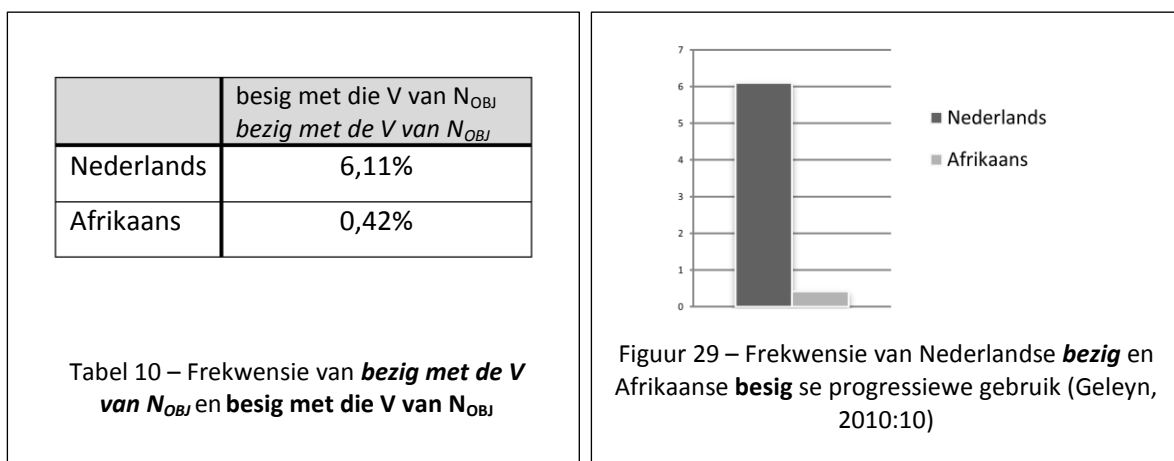
Vir beide Afrikaans en Nederlands is dit egter wel moontlik om 'n variant van die **besig/ bezig**-progressief te gebruik, naamlik dat **besig met/ bezig met** gevolg word deur 'n genominaliseerde infinitief (Geleyn, 2010:13):

(267) Ndl: *De ARD is bezig met **het maken van** een reeks portretten over de Europese koningskinderen.* (Geleyn, 2010:13)

(268) Afr: *Jan Ellis is druk bezig met **die skryf van** 'Dikker as Water'.* (Geleyn, 2010:13)

By sintaktiese nominalisering is daar geen morfologiese verandering van woordkategorie nie, maar word die nominalisering sintakties aangedui deur die toevoeging van 'n lidwoord.

Die **bezig met**- progressiewe konstruksie met 'n genominaliseerde infinitief is egter heelwat meer frekwent in Nederlands as in Afrikaans. Geleyn (2010:13) het gevind dat die genominaliseerde konstruksie in die Nederlandse korpus 59 keer gebruik word (6,11% van alle **bezig**-resultate), maar slegs 4 keer in die Afrikaanse korpus (0,42% van alle **besig**-resultate). In die *TK-korpus* is hierdie konstruksie slegs 18 keer gebruik, dus 'n totaal van 0,14%.

Uit die groot frekwensieverskil tussen die **bezig**- en **besig**-progressiewe kan afgelei word dat die Afrikaanse **besig**-konstruksie verder gegrammatikalisier is as die Nederlandse ewekniekonstruksie. Verder is die Afrikaanse meer frekwent as die ander Afrikaanse progressiewe konstruksies (sien 3.4.1.1). Die hoë frekwensie van die **besig**-progressief is 'n eerste aanduiding daarvan hierdie konstruksie verder gegrammatikalisier is as ander Afrikaanse konstruksies. Daar behoort bepaal te word

of hierdie konstruksie ook meer veralgemeen is as die ander konstruksies en dus meer bruikbaar is in verskillende kontekste en kombineerbaar is met meer werkwoorde. Dit sal in 3.4.2.3 aan die bod gestel word.

3.4.1.5. Gevolgtrekking

Frekwensie is 'n aanduiding van die semantiese veralgemening of verbleking van 'n konstruksie. Dit is egter belangrik om in gedagte te hou dat grammatikalisering vele fasette het en verskillende prosesse betrek. Frekwensie is dus nie die enigste kriterium wat bepaal tot watter mate 'n konstruksie gegrammatikaliseer is nie.

Wanneer die frekwensie van die verskillende Afrikaanse en Nederlandse progressiewe konstruksies met mekaar vergelyk word, kan die volgende afgelei word:

Die **V_{POS} te-** progressiewe konstruksies is die mees frekwente Nederlandse perifraiese progressiewe konstruksie, terwyl die **besig-**progressief die mees frekwente Afrikaanse perifraiese progressiewe konstruksie is.

Die Afrikaanse **sit en-**progressief se aspektuele gebruik is meer frekvent as die ander Afrikaanse **V_{POS}'e** se aspektuele gebruike, en is waarskynlik verder gegrammatikaliseer as die ander Afrikaanse, sowel as Nederlandse **V_{POS-}** progressiewe konstruksies. Om hierdie stelling te staaf, is dit egter nodig om te bepaal of hierdie **sit en-**konstruksie meer veralgemeen het, en dus bruikbaar is in meer kontekste en kombineerbaar is met 'n groter verskeidenheid van werkwoorde. Laasgenoemde word in 3.4.2.2 verder ondersoek.

Die adjektief **besig** word in Afrikaans meer gereeld in gegrammatikaliseerde progressiewe konstruksies gebruik as in sy leksikale betekenis: dit is derhalwe 'n aanduiding dat hierdie konstruksie veralgemeen het en ver gegrammatikaliseer is.

3.4.2. Werkwoordkollokasies

Kollokasies het te make met die volgorde van woorde wat gereeld langs mekaar voorkom. Dit is dus 'n gereelde patroon van minstens twee woorde met 'n relatief hoë frekwensie.

In die vorige afdeling is die frekwensie van die verskillende perifrastiese progressiewe konstruksies aangedui, aangesien die hoë frekwensie van 'n konstruksie meestal ook 'n aanduiding daarvan is dat die konstruksie veralgemeen het in betekenis. Om verder te bepaal of 'n konstruksie veralgemeen het in betekenis is dit nuttig om te kyk na die tipe werkwoorde waarmee die perifrastiese progressiewe konstruksies kombineer. Wanneer 'n konstruksie veralgemeen in betekenis, kombineer dit met 'n groter hoeveelheid werkwoordtipes. 'n Hoë veralgemening korreleer meestal met 'n hoë graad van grammatikalisering.

Om vas te stel watter werkwoorde frekwent met 'n bepaalde perifrastiese progressiewe konstruksie voorkom, is dit noodsaaklik om die frekwensie van die werkwoord te vergelyk met die algemene frekwensie van die werkwoord in die totale korpus. Soms kan die rede vir 'n werkwoord se hoë frekwensie met 'n bepaalde perifrastiese progressiewe konstruksie gewoon wees omdat die werkwoord oor die algemeen frekwent voorkom. Wanneer daar egter 'n verskil is tussen die werkwoorde wat frekwent met die perifrastiese progressiewe konstruksie voorkom en die werkwoorde wat algemeen in die *TK-korpus* voorkom, kan dit 'n aanduiding wees dat 'n bepaalde perifrastiese progressiewe konstruksie spesialiseer om met spesifieke werkwoordtipes of werkwoorde te kombineer. Die volgende lys werkwoorde is die mees frekwente werkwoorde in die *TK-korpus*:

#	Woord	Telling	#	Woord	Telling	#	Woord	Telling
1	het	954 825	18	kry	48 649	35	mag	31 518
2	word	577 368	19	sien	46 751	36	bly	29 891
3	kan	347 072	20	weet	45 737	37	beskryf	29 412
4	moet	228 470	21	behoort	45 569	38	skryf	29 048
5	was	212 515	22	kon	44 780	39	bestaan	27 556
6	wees	129 420	23	stel	44 454	40	verstaan	27 170
7	gaan	128 250	24	hou	42 915	41	sit	26 705
8	gebruik	110 001	25	bespreek	42 805	42	lees	26 260
9	maak	107 959	26	bestudeer	39 689	43	glo	25 482
10	sê	105 385	27	verduidelik	39 324	44	speel	24 900
11	kom	79 561	28	kyk	37 886	45	leer	24 353
12	werk	71 665	29	neem	37 202	46	rol	23 753
13	wil	65 748	30	deel	37 017	47	probeer	23 578
14	doen	65 217	31	staan	36 169	48	bepaal	23 361
15	gee	60 367	32	lewe	35 014	49	help	23 027
16	begin	58 926	33	keer	33 213	50	vra	22 534
17	laat	57 542	34	dink	32 357			

Tabel 11 – Mees frekwente werkwoorde in die *TK-korpus*

Behalwe vir enkele werkwoorde met geflekteerde vorme (byvoorbeeld **het/hê, kan/kon, is/was/wees** en **wil/wou**) is slegs die 50 mees frekwente hedetydswerkwoorde in hierdie tabel opgeneem. Verder het 'n werkwoord soos **was** homonieme betekenisse (byvoorbeeld **Hy was wasgoed** en **Hy was hier**), en die werkwoorde in die lys kan derhalwe meer as een leksikale betekenis hê. Die gelyste werkwoorde sal telkens met die werkwoordkollokasies van elke perifrastiese progressiewe konstruksie vergelyk word.

3.4.2.1. Werkwoordkollokasies van aan die en aan 't

3.4.2.1.1. Werkwoordkollokasies: aan die

Vanweë die feit dat die Afrikaanse infinitiewe werkwoord nie morfologies gemerk word nie (sien 3.2), was dit problematies om 'n lys van werkwoordkollokasies te maak vir die **aan die**-progressief. Dit was nie onmiddellik duidelik of sommige resultate met 'n hoë frekwensie, soos **aan die brand, aan die slaap, aan die lewe, aan die werk** en **aan die stuur**, in die lys van werkwoordkollokasies opgeneem behoort te word nie. Hierdie genoemde woorde is woordsoortlik meerfunksioneel (vergelyk Kempen, 1969), aangesien dit as naamwoordstukke óf werkwoordstukke geïnterpreteer kan word. Boonop is hierdie genoemde konstruksies se gebruik sterk gekonvensionaliseer (vergelyk (269) tot (272)), en is baie frekwent in vergelyking met die ander **aan die**-resultate.

(269) Afr: *Die slegtes steek die bome wat op die oewer staan **aan die brand**.*³²

(270) Afr: *Terwyl sy in die badkamer is, raak hy **aan die slaap**.*

(271) Afr: *Dis soms dae lank wat hy nie sy mond aan kos sit nie, sodat sy wonder wat hou hom **aan die lewe**.*

(272) Afr: *Met hierdie leiers **aan die stuur**, is ek bevrees, gaan ons op dieselfde trant voortploeter en sal ons nie die wêreldbekersukses proe nie.*

Voorbeeldsinne (273) tot (276) is voorbeelde van die bogenoemde konstruksies in werkwoordelike gebruik, en dit is duidelik dat hierdie sinne, in teenstelling met die sinne in (269) tot (272), sterk progressiewe betekenis het. Die gevalle waarin hierdie woordsoortlik meerfunksionele woorde egter werkwoordelike interpretasie het, kom

³² Voorbeeldsinne (269) tot (272): *TK-korpus*

egter aansienlik minder frekvent in die korpus voor as die naamwoordelike interpretasies.

- (273) Afr: *Die huis is **aan die brand**.*
- (274) Afr: *Hy is op die bed **aan die slaap**.*
- (275) Afr: *Die hartmasjiene hou hom **aan die lewe**.*
- (276) Afr: *Hy is die motor **aan die stuur**.*

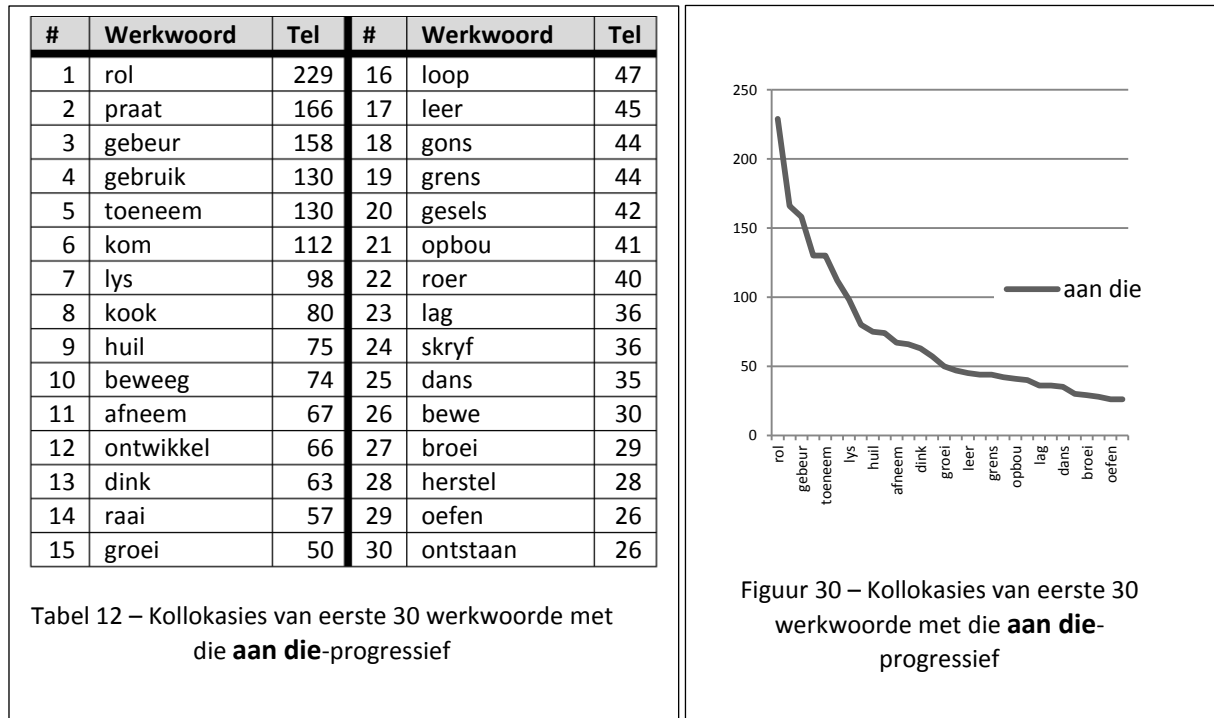
Buiten vir die hoë kollokasiefrekwensie van die woorde met woordsoortlike meerfunksionaliteit (d.i. woorde soos **brand, slaap, lewe, werk, stuur**, ensovoorts) is die kollokasiefrekwensie van sommige prosesnaamwoorde³³ met **aan die** ook hoog, en boonop gee hiërdie konstruksies ook 'n progressiewe betekenis, byvoorbeeld **aan die gang, aan die woord**, en **aan die bewind** (vergelyk (277) en (278)).

- (277) Afr: *Die dans is reeds **aan die gang**, af en toe skyn die lig van nog 'n motor teen die muur.*³⁴
- (278) Afr: *Terwyl Anna **aan die woord** was, het sy aanhoudend haar hande in vuiste vasgeklem en laat verslap.*
- Afr: *Toe Mugabe in 1980 **aan die bewind** gekom het, het die lugdiens 15 vliegtuie gehad.*

Die werkwoordkollokasielys van die **aan die**-progressief is dus slegs saamgestel uit resultate wat duidelike werkwoordelike gebruike het. Woorde wat woordsoortelik meerfunksioneel is, en ook prosesnaamwoorde is nie by die lys van werkwoordkollokasies ingesluit nie.

³³ Met prosesnaamwoorde word daar in hierdie studie naamwoorde bedoel wat inherent dinamies van aard is, en impliseer dat 'n spesifieke 'objek' eienskappe besit wat in fases uitgevoer word.

³⁴ Voorbeeldsinne (277) en (278): *TK-korpus*

Bogenoemde tabel dui die 30 mees frekwente werkwoorde van die 4599 **aan die**-progressiewe resultate in die *TK-korpus* aan.

Sinne (279) tot (281) is voorbeelde van die **aan die** se mees algemene werkwoordkollokasies.

(279) Afr: *Die wiele is aan die **rol** om 'n proses van herstellende geregtigheid aan die gang te sit.*³⁵

(280) Afr: *Terwyl die vriende met Job aan die **praat** was, het Elihu stilgebly.*

(281) Afr: *Sy volgende boek is al fluks aan die **gebeur**.*

Die hoë frekwensie van enkele werkwoorde wat in die lys voorkom, kan daaraan toegeskryf word dat hierdie werkwoorde ook in die algemeen frekwent voorkom. Werkwoorde soos **werk**, **gebruik**, **kom** en **dink** kom in die lys van 50 mees algemene werkwoorde in die *TK-korpus* voor. Die meerderheid van die werkwoorde wat gereeld met die **aan die**-progressief kombineer, is egter nie deel van die 50 mees algemene werkwoorde in die totale korpus nie. Dit is die eerste aanduiding dat hierdie progressiewe konstruksie spesialiseer om met sekere werkwoorde te kombineer.

³⁵ Voorbeeldsinne (279) tot (281): *TK-korpus*

Wanneer die frekwensie van die verskillende werkwoordkollokasies met mekaar vergelyk word, is die frekwensie van die mees algemene werkwoorde opvallend hoog. Die eerste tien werkwoorde maak reeds 'n somtotaal van 33,16% van alle **aan die**-werkwoordkollokasies uit (1252/4599), terwyl die eerste 30 werkwoorde 'n somtotaal van 45,74% van alle **aan die**-werkwoordkollokasies (2104/4599) uitmaak. Indien die woordsoortelik meerkusionele woorde (d.i. **brand, slaap, lewe, werk** en **stuur**) wél by die lys ingesluit word, verander dit die verspreiding tot só 'n mate dat die eerste tien werkwoorde ongeveer 45% van alle **aan die**-werkwoordkollokasies uitmaak, en die eerste 30 werkwoorde meer as 60%. Die skerp daling van die frekwensie van die werkwoorde dui op 'n groot mate van spesialisering (dus nieveralgemening), en derhalwe ook op 'n lae mate van grammatikalisering.

Dit is opmerklik dat daar 'n hele aantal aktiwiteitswerkwoorde (byvoorbeeld **praat, gebeur** en **huil**) in die eerste 30 kollokasies is (sien 2.3.2.1.2.2). Dit is dus werkwoorde wat prototipies die konseptuele eienskappe [-staties], [+duur] en [-telies] het. Hierdie werkwoorde neem meestal geen direkte voorwerp nie. Slegs enkele werkwoorde (byvoorbeeld **kook, leer, roer** en **skryf**) sal binne bepaalde kontekste as uitvoerings (sien 2.3.2.1.2.3) of verwesenlikings (sien 2.3.2.1.2.4) geklassifiseer kan word. Dit is verder ook opvallend dat daar geen statiese werkwoorde gevind word in die lys van **aan die** se mees algemene werkwoordkollokasies nie.

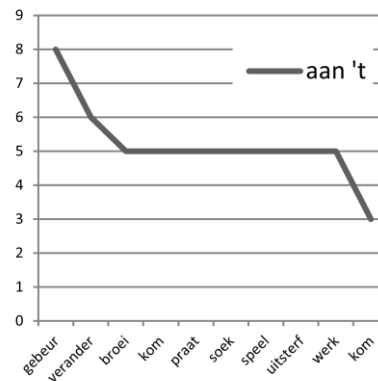
'n Afleiding wat hieruit gemaak kan word (d.i. die hoë frekwensie van aktiwiteitswerkwoorde), is dat die **aan die**-progressief nie 'n baie veralgemeende konstruksie is nie, en semanties beperk is om eerder met ateliese en onoorganklike situasies te kombineer.

3.4.2.1.2. *Werkwoordkollokasies: **aan 't***

Soos in 3.3.2.1 genoem, is die **aan 't**-progressief 'n variasiekonstruksie van die **aan die**-progressief, en daar is dus die verwagting dat die kollokasies van hierdie twee konstruksies sterk ooreen sou stem.

#	Werkwoord	Tel
1	gebeur	8
2	verander	6
3	broei	5
4	kom	5
5	praat	5
6	soek	5
7	speel	5
8	uitsterf	5
9	werk	5

Tabel 13 – Kollokasies van eerste 30 werkwoorde met die **aan 't**-progressief

Figuur 31 – Kollokasies van eerste 30 werkwoorde met die **aan 't**-progressief

Aangesien daar nie 'n groot hoeveelheid resultate vir die **aan 't**-progressief gevind is nie (slegs 330 resultate, vergelyk Tabel 5), word daar ook nie sterk kollokasies vir hierdie konstruksie gevind nie. Die eerste nege werkwoorde maak maar 15% van alle werkwoorde uit wat met **aan 't** kombineer. Wanneer die kollokasietellings van die **aan die**-progressief met dié van die **aan 't**-progressief vergelyk word, kan afgelei word dat die **aan 't**-progressief meer veralgemeen is, aangesien dit met 'n groter verskeidenheid werkwoorde kombineer.

Wanneer die mees algemene werkwoorde van die **aan 't**-progressief vergelyk word met dié van die **aan die**-progressief, is daar wel duidelike ooreenstemmings. Die werkwoorde **gebeur**, **broei**, **kom**, **praat** en **werk** kom in beide konstruksies gereeld voor, en verder blyk die **aan 't**-konstruksie ook eerder met aktiwiteitswerkwoorde te kombineer as ander leksikaal-aspektuele betekenisse.

Die **aan 't**-progressief is egter, soos in 3.4.1.2 aangedui is, 'n baie skaars perifrastiese progressiewe konstruksie en word slegs 330 keer in die *TK-korpus* aangetref. Wanneer die kontekste beskou word waarbinne hierdie perifrastiese progressiewe konstruksie gebruik word, is dit duidelik dat hierdie konstruksie 'n argaïese konstruksie is wat hoofsaaklik vir stilistiese doeleindes gebruik word. Die konstruksie word byvoorbeeld gebruik om 'n "outydse" gevoel aan die vertelling te gee (byvoorbeeld (282) en (283)). Dit word ook gebruik om 'n poëtiese taalgebruik te skep (byvoorbeeld (284)), of om 'n bepaalde gebeurtenis semanties te markeer (d.i. dit uit

te lig of te beklemtoon) deur dit op hierdie nie-algemene wyse uit te druk (byvoorbeeld (285)).

- (282) Afr: *Daniel en Hendrik en die slawe was oorkant **aan 't palmsap versamel.***³⁶
- (283) Afr: *Die kers het in die lantern gebrand en Maria se kinders was **aan 't kerm.***
- (284) Afr: *En hoog in die rande, versprei in die brande, is die grassaad **aan 't roere** soos winkende hande.*
- (285) Afr: *Die duiwelse ding het so aanhoudend **aan 't skree gegaan**, dat sy dit maar van die mikkie afgetel het.*

Hoewel die werkwoorde van die **aan 't**-progressief meer verskeidenheid vertoon, en dus al meer veralgemeen is as die **aan die**-progressief, is die kontekstuele gebruik van die **aan 't**-progressief meer beperk.

3.4.2.2. **Werkwoordkollokasies van die V_{POS} en-progressief**

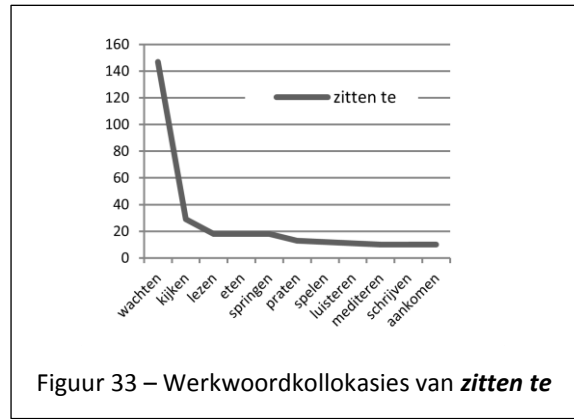
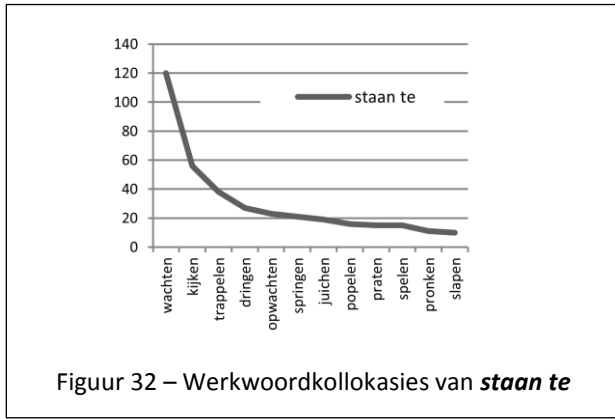
3.4.2.2.1. *Werkwoordkollokasies: **sit/staan/lê** en-progressief*

Daar is 'n baie sterk ooreenstemming tussen die resultate vir die werkwoordkollokasies van die Nederlandse en Afrikaanse V_{POS} - progressiewe konstruksies. Die volgende werkwoorde is die mees algemene werkwoorde wat met die Nederlandse V_{POS} **te**-progressiewe kombineer (Lemmens, 2005:196-197):

STAAN TE	TEL	ZITTEN TE	TEL	LIGGEN TE	TEL
wachten	120	wachten	147	wachten	45
kijken	56	kijken	29	slapen	44
trappelen	38	lezen	18		
dringen	27	eten	18		
opwachten	23	springen	18		
springen	21	praten	13		
juichen	19	spelen	12		
popelen	16	luisteren	11		
praten	15	mediteren	10		
spelen	15	schrijven	10		
pronken	11	aankomen	10		
slapen	10				

Tabel 14 – Werkwoordkollokasies vir die Nederlandse V_{POS} **te**-progressiewe (Lemmens, 2005:197)

³⁶ Voorbeeldsinne (282) tot (285): *TK-korpus*

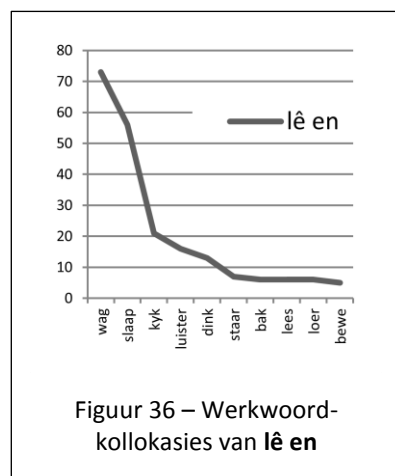
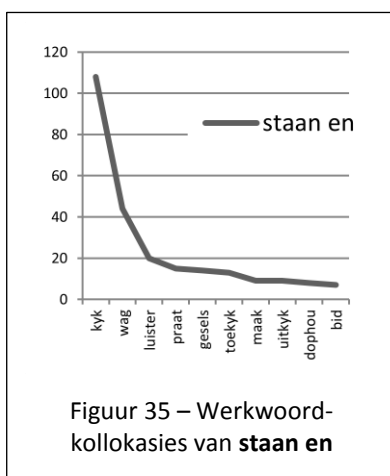
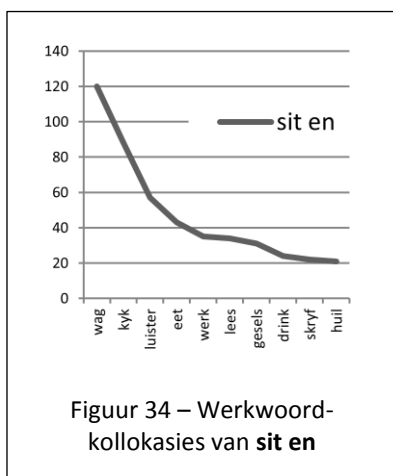

Hoewel nie uitsluitlik nie, kom die Nederlandse *V_{POS} te*-progressief meestal in kontekste voor waar die subjek van die sin menslik of lewend is (Lemmens, 2005:196-197).

’n Soortgelyke soektog is vir die *TK-Korpus* gedoen, en die volgende resultate is gevind:

STAAN EN	TEL	SIT EN	TEL	LÊ EN	TEL
kyk	108	wag	120	wag	73
wag	44	kyk	88	slaap	56
luister	20	luister	57	kyk	21
praat	15	eet	43	luister	16
gesels	14	werk	35	dink	13
toekyk	13	lees	34	staar	7
maak	9	gesels	31	bak	6
uitkyk	9	drink	24	lees	6
dophou	8	skryf	22	loer	6
bid	7	huil	21	bewe	5

Tabel 15 – Werkwoordkollokasies vir die Afrikaanse *V_{POS} en*-progressief

Dit blyk dat die werkwoorde **wag**, **kyk** en **luister** vir al die drie Afrikaans **V_{POS} en-**progressiewe frekwent is. Behalwe vir **werk**, is daar geen verdere ooreenstemming tussen die 50 mees frekwente werkwoorde van die *TK-korpus* en die werkwoordkollokasies van die **V_{POS} en-** progressiewe konstruksies nie, wat 'n aanduiding daarvan is dat die **V_{POS} en-**progressief gespesialiseer het om gereeld met sekere tipe werkwoorde te kombineer.

Net soos in die geval van die **aan die-**progressief, is daar 'n baie sterk daling van die frekwensie van die werkwoorde. Dit blyk derhalwe dat die **V_{POS} en-**progressief 'n konstruksie is wat gespesialiseer het. Die eerste tien **sit en-**werkwoordkollokasies maak byvoorbeeld ongeveer 28% van alle **sit en-**resultate uit, en die eerste dertig kollokasies maak ongeveer 43% van alle **sit en-**resultate uit. Die hoë frekwensie van die dertig mees algemene werkwoordkollokasies van die **V_{POS} en-**progressief, is 'n aanduiding dat hierdie progressiewe konstruksie minder veralgemeen is, en dus met 'n meer beperkte hoeveelheid werkwoordtipes sal kombineer as byvoorbeeld die **besig-**progressief.

Daar is baie duidelike ooreenkomste tussen die mees algemene werkwoorde van die Nederlandse en Afrikaanse **V_{POS}-**progressiewe. Werkwoorde van persepsie kom gereeld voor, byvoorbeeld **kyk**, **luister**, **toekyk**, **uitkyk**, **dophou**, **staar** en **loer**. Verder is daar ook werkwoorde wat sosiale interaksie uitdruk, byvoorbeeld **gesels**, **eet** en **praat**. Werkwoorde van mentale aktiwiteit is ook algemeen, byvoorbeeld **bid**, **dink** en **mediteer**.

Wat egter opvallend is wanneer die werkwoorde van die **V_{POS}-**progressiewe met die ander progressiewe konstruksies vergelyk word, is die gebruik van sekere statiese werkwoorde. Voorbeelde hiervan is **wag** en **slaap**. Dit lyk dus asof die **V_{POS}-**progressief moontlik gespesialiseer het sodat statiese werkwoorde eerder met hierdie progressiewe konstruksie kombineer as met die ander progressiewe konstruksies (sien (286)). In die *TK-korpus* kom **wag** byvoorbeeld slegs een keer met die **besig-**progressief voor (sien (287)), en slegs een keer met die **aan die-**progressief (sien (288)).

(286) Afr: *Moenie **sit en wag** dat dinge gebeur nie – wees pro-aktief.*³⁷

³⁷ Voorbeeldsinne (286) tot (288): *TK-korpus*

- (287) Afr: *Ek het gewag om my koffie klaar te drink en kamer toe te gaan, my gedagtes elders, **besig om te wag** en te droom.*
- (288) Afr: *Elna was 'n huisvrou en stralend **aan die wag** vir haar mees bevredigende rol: moederskap.*

In beide die Nederlandse en Afrikaanse resultate kom die konstruksies **staan te slapen** / **staan en slaap** gereeld voor. Dit is egter byna onmoontlik vir 'n mens om in 'n staande posisie te slaap. Dit is derhalwe duidelik dat **staan en slaap** se leksikale betekenis verbleek is. Hierdie verbleking is 'n bevestiging, soos in 3.3.2.2 aangetoon is, dat hierdie konstruksie geouksilieer het (d.i. dat **V_{POS} en** die funksie van 'n hulpwerkwoord verrig) en 'n hoë perifrastiese status het.

Verdere opvallende werkwoordkollokasies is die kombinasie van die **V_{POS}**-progressiewe met wilskragtige persepsiewerkwoorde (byvoorbeeld **kyk** en **luister**), teenoor die afwesigheid van niewilskragtige persepsiewerkwoorde (byvoorbeeld **sien** en **hoor**). In die *TK-korpus* kom die konstruksie **V_{POS} en kyk** 153 keer voor, en **V_{POS} en luister** kom 93 keer voor (sien voorbeelde (289) tot (291)). Die progressiewe konstruksie **V_{POS} en sien** kom egter slegs 5 keer in die *TK-korpus* voor, en die **V_{POS} en hoor** kom slegs 3 keer voor (sien voorbeelde (292) tot (294)).

- (289) Afr: *Ek kan ure lank vir Japsnoet **sit en kyk** as hy sy neusie op en af beweeg en die sonneblompitte met sy pootjies vashou wanneer hy dit vreet.³⁸*
- (290) Afr: *Hy **staan en kyk** hoe sy pa met sy duim oor die skerp kante voel.*
- (291) Afr: *Ek het 'n uur lank stil na die see **lê en luister**.*
- (292) Afr: *En terwyl hy in die jeep **sit en sien** hoe die fris boerklonge vermald agter die skape aan hardloop, kom daar 'n vreemde heimwee oor hom.*
- (293) Afr: *Sekere dinge kan jy ook maar net **staan en sien** gebeur.*
- (294) Afr: *Toe ek die aand daar **lê en hoor** hoe die kar waaruit ek gelaai is, wegry, het ek besef hulle dink ek is dood.*

'n Moontlike verduidelik hiervoor kan wees dat die sinne waarin die wilskragtige werkwoorde **kyk** en **luister** voorkom, meestal as aktiwiteitswerkwoorde (d.i. [-staties], [+duur] en [-telies]) geklassifiseer kan word, terwyl die niewilskragtige werkwoorde meestal in verwesenlikingswerkwoorde (d.i. [-staties], [-duur] en [+telies]) voorkom.

³⁸ Voorbeeldsinne (289) tot (294): *TK-korpus*

Die feit dat laasgenoemde werkwoorde geen duur het nie, verduidelik moontlik waarom hierdie werkwoorde nie gereeld in 'n progressiewe konstruksies gebruik word nie. **Besig om te sien, aan die sien, besig om te hoor en aan die hoor**, kom byvoorbeeld nie 'n enkele keer in die *TK-korpus* voor nie. Wanneer die frekwensie van die wilskragtige werkwoorde in die ander progressiewe konstruksies vergelyk word, word gevind dat **besig om te kyk** 24 keer voorkom in die *TK-korpus*, en **aan die kyk** slegs twee keer. Dit is dus duidelik dat die V_{POS} -progressief voorkeur bo die ander Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies geniet om werkwoorde met persepsiewerkwoorde uit te druk, hetsy wilskragtig of niewilskragtig.

Lemmens (2005:208) groepeer die tipe werkwoorde wat met die Nederlandse V_{POS} *te*-progressief voorkom in vier groepe, naamlik werkwoorde van sosiale interaksie, kreatiewe aktiwiteit, visuele of ouditiewe persepsie en kognitiewe aktiwiteit. Vanuit die resultate van die Afrikaanse werkwoordkollokasies kan die tipe werkwoorde wat gereeld met die V_{POS} *en*-progressief kombineer myns insiens in ses groepe ingedeel word:

- Werkwoorde van sosiale interaksie, byvoorbeeld **praat, bid, ontmoet, onderhandel** en **gesels**.
- Werkwoorde van kreatiewe aktiwiteit, byvoorbeeld **skryf, tik** en **brei**.
- Werkwoorde van visuele of ouditiewe persepsie, byvoorbeeld **kyk, toekyk, staar, TV-kyk, loer** en **luister**.
- Werkwoorde van kognitiewe aktiwiteit, byvoorbeeld **lees, dink** en **mediteer**.
- Werkwoorde van biologiese of menslike noodsaaklikheid of noodwendigheid, byvoorbeeld **eet, drink, huil, bewe** en **slaap**.
- Werkwoorde wat aandui dat die subjek wagtend is, byvoorbeeld **wag, afwag** en **uitkyk**.

As gevolg van die leksikale verskil tussen **sit, staan** en **lê**, is daar ook bepaalde verskille tussen die werkwoorde wat onderskeidelik prototipies eerder kombineer met **sit en, staan en** en **lê en**. Dit is byvoorbeeld moeilik om in 'n lêende posisie kreatiewe aktiwiteite uit te voer soos om te **brei** of **hekel**. Derhalwe is laasgenoemde werkwoorde hoofsaaklik in die **sit en**-konstruksie gevind. Daar is dus sekere van die bogenoemde

werkwoordgroepe wat sterker met 'n spesifieke **V_{POS} en**-konstruksie kombineer as die ander **V_{POS} en**-konstruksies.

3.4.2.2.2. *Variasies van die V_{POS}-progressief*

In 3.3.2.2 is aangedui dat die **V_{POS}**-progressief ontwikkel het vanuit 'n werkwoord wat aandui dat die subjek hom- of haarself êrens in 'n bepaalde liggaamsposisie bevind. Daar is aangetoon dat die ontwikkeling van die **V_{POS}**-progressief in verskeie fases van grammatikalisering verdeel kan word. In die eerste fase van die ontwikkeling word 'n postulêre werkwoord in sy leksikale betekenis gekombineer met 'n infinitiewe werkwoord ([**V_{POS,LEX} en/(terwyl) V_{LEX}**]). In die volgende fase grammatikaliseer die postulêre werkwoord tot hulpwerkwoord, en die fokus van die progressiewe konstruksie verskuif na die tweede leksikale werkwoord ([**V_{POS,AUX} en/te V_{LEX}**]). Die progressiewe konstruksies wat gevorm word deur die mees algemene postulêre werkwoorde, **zitten/sit**, **staan** en **liggen/lê**, bied voorbeelde van hierdie tweede fase van ontwikkeling (sien weer voorbeeldsinne (222) tot (224)). Daar kan egter in beide Nederlands en Afrikaans voorbeelde gevind word van progressiewe konstruksies wat met minder algemene postulêre werkwoorde vorm, soos byvoorbeeld **hang/hangen** (sien (296)), **hurk** (sien (297)) en **spring** (sien (298)). Dit is egter duidelik dat hierdie konstruksies nog baie sterk leksikale betekenis het, en die infinitiewe werkwoorde wat met hierdie postulêre werkwoorde kombineer, moet handeling of prosesse aandui wat uitvoerbaar is in die postulêre houding wat deur die **V_{POS}** uitgedruk word. Die progressiewe konstruksies wat met hierdie minder algemene **V_{POS}'e** vorm, is dus nog in die eerste fase van ontwikkeling.

(295) Ndl: *De appels **hangen** aan de boom **te rotten**.*³⁹

(296) Afr: *My ma sê hy haal toe 'n boek uit met prentjies van diere wat met hul pote aan hake **hang en doodbloei** en hy sê dit is wat die Jode met ons wil doen.*⁴⁰

(297) Afr: *Klim deur die lyndraad en gaan **hurk en kyk!***

(298) Afr: *Sy het koning Dawid gesien terwyl hy **spring en dans** voor die Here en sy het hom in stilte verag.*

³⁹ Voorbeeldsin (295): E-ANS, 18·5·4·2 (<http://www.let.ru.nl/ans/e-ans/18/05/04/02/body.html>)

⁴⁰ Voorbeeldsinne (296) tot (298): *TK-korpus*

In beide Nederlands en Afrikaans kan verder ook 'n progressiewe vorm gevind word wat vormlik ooreenstem met die V_{POS} *te-* en V_{POS} *en-*progressiewe. Die verskil is egter dat die gegrammatikaliseerde werkwoord wat in hierdie konstruksie gevind word eerder liggaamlike beweging uitdruk. Vergelyk die volgende voorbeelde:

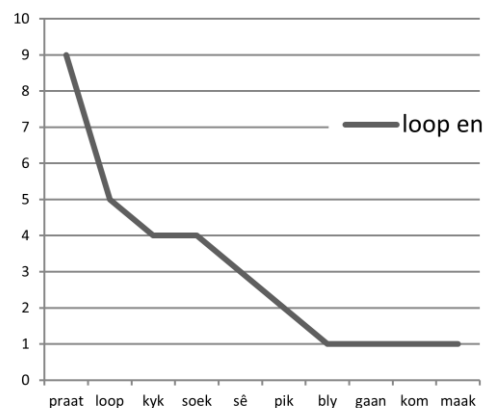
(299) Ndl: Ze **liepen** de hele dag **te sjouwen** met kartonnen dozen.
(Lemmens, 2005:121)

(300) Afr: Sy **loop en skreeu** in die straat.

Die Nederlandse *lopen te-*progressief se gebruik is meer beperk as die ander V_{POS} *te-*progressiewe konstruksies. In die Nederlandse ondersoek het Lemmens (2005:212) slegs 98 resultate (6,67% van alle V_{POS} *te-*progressiewe) vir die *lopen te-*progressief gevind. Verder vereis hierdie konstruksie 'n "agens-subjek" (*agentive subject*). Alle voorbeelde uit die Nederlandse korpus se subjekte is menslik of lewend. In die *TK-korpus* is ongeveer 220 Afrikaanse resultate vir die *loop en-*progressief (4,67% van alle V_{POS} *en-*resultate) gevind. In die *TK-korpus* is die volgende werkwoordkollokasies vir die Afrikaanse *loop en* gevind.

Loop en	Tel
praat	9
loop	5
kyk	4
soek	4
sê	3
pik	2
bly	1
gaan	1
kom	1
maak	1

Tabel 16 – Werkwoordkollokasies van *loop en*

Figuur 37 – Werkwoordkollokasies van *loop en*

In die Nederlandse konstruksie is daar 'n sterk neiging dat die infinitiewe werkwoord 'n dinamiese gebeurtenis moet uitdruk, met 'n sterk implikasie van beweging, byvoorbeeld *lopen te voetballen*, *lopen en hockeyen* (Lemmens, 2005:211-212). In Afrikaans blyk hierdie neiging nie so sterk te wees nie. Werkwoorde van sosiale interaksie (byvoorbeeld *loop en praat*) en persepsie (byvoorbeeld *loop en kyk*) blyk

meer algemeen te wees as bewegingswerkwoorde. Vir die Afrikaanse konstruksie, net soos die Nederlandse konstruksie, kan 'n hele aantal werkwoorde van 'negatiewe kommunikasie' met **loop en** gevind word, soos byvoorbeeld **skinder**, **sê**, **slegmaak**, **mompel** en **mor**:

- (301) Afr: *En dan **loop en skinder** hulle nog so asof hulle bekke nie hekke het nie.*⁴¹
- (302) Afr: *Antie, nou **loop en sê** Dr No ek is 'n 28 en ek wil hom seermaak. Maar hy is self 'n 28.*
- (303) Afr: *En mnr. Nagan **loop en maak** erkende leiers **sleg** wat met 'n mandaat werk en wat 'n eerbare rekord het.*
- (304) Afr: *Hier agterlangs **loop en mompel** Jantjie allerhande dinge en struikel oor sy voete.*
- (305) Afr: *"Agtoggie, my Ouman, my kiewe trek skoon tuit vir Oususter se mosselkadedelle... en wie weet, dalk 'n vet laat-galjoen op die koop toe," **loop en mor** en por sy tot hy ingee.*

In die lys van die werkwoordkollokasies van **loop en** word dieselfde werkwoord **loop** gevind. Die bedoeling van die herhaling van hierdie selfde **loop**-werkwoord in die **loop en**- progressiewe konstruksie is om 'n gevoel van kontinuïteit te skep. De Vos (2005:193-195) noem hierdie herhaling van dieselfde woord 'n redupliserende koördinasie. Hoewel hierdie konstruksie vormlik ooreenstem met die **loop en**- progressiewe konstruksie, het **loop en loop** in die meeste kontekste eerder 'n kontinuatief-aspektuele (sien 2.3.2.2.3.3) betekenis (byvoorbeeld (306)) (vergelyk ook Van Huyssteen, 2000:232). Die reduplisering van **loop**, het dus 'n aspektueel-spesifiserende betekenis wat ooreenstem met 'hou aan'. Hierdie redupliserende konstruksie kom ook in ander tale voor (sien voorbeeldsin (307)).

- (306) Afr: *Hulle **loop en loop**, dis later donker, maar hulle loop al met die wapad saam tot by die Liesbeeckrivier.*

- (307) Eng: *It went **on and on**.* (De Vos, 2005:194)

Hoewel die **loop en**-konstruksie heelwat minder frekwent is as die **sit en**-, **staan en**- en **lê en**- progressiewe konstruksie, kan hierdie konstruksie wel as 'n progressiewe

⁴¹ Voorbeeldsinne (300) tot (306): *TK-korpus*

perifrastiese konstruksie beskou word, aangesien dit ook as 'n geouksilieerde konstruksie gereanaliseer is.

3.4.2.2.3. Verdere semantiese uitbreiding van die V_{POS} en-konstruksie

Buiten vir die feit dat die postulêre werkwoorde in Afrikaans gegrammatikaliseer het tot progressiewe aspektuele konstruksies, het sommige van hierdie postulêre konstruksies verder veralgemeen om bykomende betekenis uit te druk. In hierdie betekenis het die konstruksie derhalwe gegrammatikaliseer vanaf 'n leksikale postulêre werkwoord, na 'n progressiewe konstruksie en daarna tot 'n volgende grammatikale gebruik. Vergelyk die volgende voorbeelde:

- (308) Afr: *Vir wat **staan en nooi** jy nou die vroumens? Het ek nie genoeg probleme nie?*⁴²
- (309) Afr: *Hulle gooi dan die venster oop en hy vra haar om voor die venster te loop*⁴³ **sit en haar verbeel** dat sy soos 'n vlinder by die venster uitvlieg.
- (310) Afr: *Wie het haar jare gelede só verwond dat sy vandag nog **loop en skerm** as 'n man net naby haar asemhaal?*

In voorbeelde (308) tot (310) word die V_{POS} en-konstruksies gebruik om die handeling van **nooi**, **haar verbeel** en **skerm** uit te druk. Tog is dit duidelik uit hierdie kontekste dat hierdie konstruksies nie progressiewe betekenis uitdruk nie. Wat die konstruksies eerder uitdruk, is een of ander subjektiewe betekenis. Die spreker se negatiewe gevoel, opinie of mening word deur die V_{POS} en-konstruksie uitgedruk. Hierdie twee konstruksies het dus ontwikkel tot konstruksies wat subjektiewe betekenis uitdruk, en die grammatikale roete van hierdie ontwikkeling kan opgesom word soos in (xix).

$$(xix) \quad V_{POS.LEX} \rightarrow V_{POS} \text{ en-Progressief} \rightarrow V_{POS} \text{ en-subjektiewe konstruksie}$$

Hierdie subjektiewe gebruik van die V_{POS} en-konstruksie blyk redelik algemeen te wees. In die *TK-korpus* is 38 resultate vir subjektiewe gebruike van **staan en** gevind

⁴² Voorbeeldsinne (309) tot (316): *TK-korpus*

⁴³ **Loop** vorm hier nie deel van die V_{POS} en-progressief nie, maar word eerder gebruik as variasie op die werkwoord **gaan**, soos in byvoorbeeld die verskil tussen "*Gaan speel!*" en "*Loop speel!*". Voorbeeldsinne van beide die kollokasies **loop** V_{POS} en (32 resultate) en **gaan** V_{POS} en (851 resultate) word in die *TK-korpus* gevind. Dit lyk asof die **loop** V_{POS} en- en **gaan** V_{POS} en-konstruksies sinonieme van mekaar is, maar dat die gebruik **loop** V_{POS} en-konstruksie hoofsaaklik 'n dialektiese of 'n omgangstaalverskynsel is (vergeelyk voorbeelde in Bylaag 2). Slegs progressiewe gebruike van V_{POS} 'e word in hierdie studie bespreek, en derhalwe word die gebruik van **loop** in hierdie kontekste nie in hierdie studie verder bespreek nie.

en 23 resultate vir **sit en**. Slegs 2 resultate is egter vir **loop en**-subjektiewe konstruksies gevind (vergelyk voorbeeldsinne in Bylaag 1), en geen voorbeelde vir subjektiewe gebruike van **lê en** is gevind nie.

Dit is verder ook opmerklik dat hierdie subjektiewe **sit/staan en**-konstruksies dikwels die werkwoorde **kom** en **gaan** (of **loop**), bevat, of die bywoorde **hier**, **daar**, **nou** en **dan**. Vergelyk die volgende voorbeelde (sien ook verdere voorbeelde in Bylaag 1):

- (311) Afr: *"Daar is massas woedende mense van die gemeenskap wat **kom** staan en vinger swaai," sê hy.*⁴⁴
- (312) Afr: *"Dat jy darem so 'n dom ding kon doen om jou weer aan Moira te **gaan** staan en verloof," sê tant Siena ongeveerins toe hy die kombuis binnegaan.*
- (313) Afr: *Dis die ding sien, sy't my **daar kom** staan en uitbuit vir al die jare wat ek niks met haar uit te waaie wou gehad het nie.*
- (314) Afr: ***Hier** staan en maak hy hom weer op soos 'n vroumens, en hy het nie die vaagste benul hoekom hy dit doen nie.*
- (315) Afr: *Nie dat 'n paar swaeltjies **nou** 'n somer staan en maak nie.*
- (316) Afr: ***Dan** loop sit sy nog by Anna se hotnotshuis en koffie drink!*

'n Moontlike verklaring vir die gebruik van deiktiese bewegingswerkwoorde (**kom** en **gaan** en **loop**) en bywoorde (**hier**, **daar**, **nou** en **dan**) in hierdie konstruksie is die subjektiewe betrokkenheid van die spreker by die situasie waaroor hy praat. Deur die gebruik van hiêrdie werkwoorde en bywoorde kan hy sy emosionele afstand van of betrokkenheid by die situasie uitdruk (vergelyk voorbeeldsinne in Bylaag 1).

'n Verdere moontlike verklaring is dat hierdie woorde dikwels evolueer tot diskoersmerkers, waarvan die funksie is om 'n versterkende emosionele effek te genereer, byvoorbeeld (317):

- (317) Eng: ***There you go** again!*

Die ontwikkeling van 'n progressiewe konstruksie om subjektiewe betekenis uit te druk, is tipologies 'n algemene verskynsel (vergelyk De Wit & Brisard, 2012; Kranich, 2010:112; Wright, 1994:467-485). Vergelyk byvoorbeeld sin (318):

⁴⁴ Voorbeeldsinne (311) tot (316): *TK-korpus*

(318) Eng: *Why are you always giving me gifts?*

Buiten vir die subjektiewe gebruik van die **sit en**-konstruksie, blyk dit ook dat hierdie konstruksie verder gegrammatikaliseer het tot 'n konstruksie wat kontinuatiewe aspek spesifiseer (vergelyk (319)). Die kontinuatief is een van die progressiewe imperfektiewe betekenisse, en die **sit en**-konstruksie het dus so gespesialiseer om hierdie progressiewe gebruik uit te druk. Daar is ses voorbeelde in die *TK-korpus* gevind van hierdie gebruik van **sit en**. Die konstruksie word gebruik om aan te dui dat 'n gebeurtenis langdurig en deurlopend plaasvind. Aansluitend hierby kan die **sit en**-konstruksie ook gebruik word om aan te dui dat 'n handeling 'amptelik', belangrik, beslis of 'ernstig' is (vergelyk (320)). In hierdie twee gebruike word die progressiewe betekenis van die **V_{POS} en**-konstruksie egter steeds onderhou.

(319) Afr: *Nog 'n familie het ná die laaste Kersfees van oordaad gaan **sit en besin en besluit** om slegs vir die klein kindertjies geskenke te gee wat minder as R50 kos.*⁴⁵

(320) Afr: *Ja, ek dink ek sal ná die Wêreldbeker volgende jaar gaan **sit en besluit** of ek net toets- of eendag-krieket wil speel.*

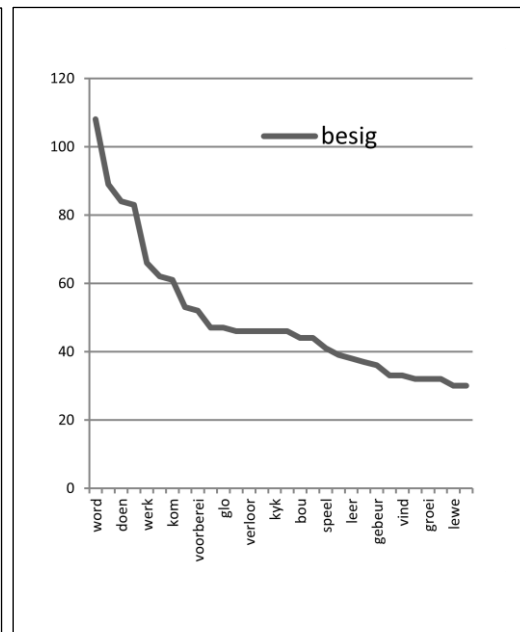
3.4.2.3. **Werkwoordkollokasies van** bezig **en** besig

Die **besig**-progressief is, soos aangedui, die mees frekwente progressiewe konstruksie in Afrikaans. Die 30 mees algemene werkwoorde wat met die **besig**-progressief kombineer, word in Tabel 17 aangedui.

⁴⁵ Voorbeeldsin (319) en (320): *TK-korpus*

Nr	Werkwoord	Tel	Nr	Werkwoord	Tel
1	word	108	16	trek	46
2	maak	89	17	bou	44
3	doen	84	18	sien	44
4	verander	83	19	speel	41
5	werk	66	20	sit	39
6	raak	62	21	leer	38
7	kom	61	22	loop	37
8	kry	53	23	gebeur	36
9	voorberei	52	24	ondersoek	33
10	ontwikkel	47	25	vind	33
11	glo	47	26	gee	32
12	berei	46	27	groei	32
13	verloor	46	28	sterf	32
14	dink	46	29	lewe	30
15	kyk	46	30	soek	30

Tabel 17 – Werkwoordkollokasies van die **besig**-progressief

Figuur 38 – Werkwoordkollokasies van die **besig**-progressief

'n Hele aantal werkwoorde wat frekwent met die **besig**-progressief voorkom, is van die mees frekwente werkwoorde in die *TK-korpus*, soos byvoorbeeld **word**, **doen**, **werk**, **kom**, **kry**, **glo**, **dink**, **kyk**, **sien**, **sit**, **leer** en **gee**. Hierdie is 'n eerste aanduiding dat die **besig**-progressief nie 'n sterk gespesialiseerde konstruksie is nie en derhalwe nie 'n sterk voorkeur het aan tipe werkwoorde om mee te kombineer nie. Die konstruksie is veralgemeen.

'n Tweede aanduiding van die veralgemening van die **besig**-progressief is dat dit met 'n groot verskeidenheid van verskillende soorte werkwoorde kombineer word. Daar is genoem dat die **aan die**-progressief hoofsaaklik met aktiwiteitswerkwoorde kombineer en dat die **V_{POS} en**-progressief kombineer met werkwoorde van biologiese of menslike noodsaaklikheid, sosiale interaksie, kreatiewe aktiwiteit, persepsie en kognitiewe aktiwiteit, en werkwoorde wat aandui dat die subjek wagtend is. Die **besig**-progressief kombineer met alle tipes dinamiese werkwoorde (d.i. aktiwiteite, verwesenlikings en uitvoerings). Daar is wel 'n aantal sterk kollokasies vir werkwoorde wat 'n verandering van 'n toestand (*change of state*) aandui, byvoorbeeld **word**, **verander**, **ontwikkel**, **raak**, **gebeur** en **groei**:

- (321) Afr: *Hy is besig om gesond te **word** en behoort binnekort weer onafhanklik te wees.*⁴⁶
- (322) Afr: *Die konsensus onder die duisende wetenskaplikes is daar: die klimaat is besig om te **verander**.*
- (323) Afr: *Ná die groep 'n ruk lank padlangs gestap het, het hulle besef hulle het van die hoofroete afgedwaal. Boonop was dit besig om donker te **raak**.*

Die kollokasies vir die **besig**-progressief is meer eweredig versprei in vergelyking met die ander Afrikaanse progressiewe konstruksies. Die eerste tien kollokasies maak 17,3% van alle kollokasies uit, en die eerste dertig maak ongeveer 22% van alle resultate van die **besig**-progressief uit. Hierdie eweredige verspreiding van die frekwensie van die werkwoorde wat met die **besig**-progressief kombineer, is 'n derde aanduiding van die veralgemening van hierdie perifrastiese progressiewe konstruksie.

In 3.3.2.3 is aangedui dat die leksikale oorsprong van die **besig**-progressief leksikaal gemotiveerd is, aangesien die oorspronklike betekenis van **besig/ bezig** 'n betekenis van progressiwiteit uitdruk. Daar is ook aangetoon dat die betekenis van **besig** tydens die ontwikkeling tot progressiewe konstruksie geouksilieer het en die betekenis van **besig** gevolglik verbleek het tot 'n grammatikale merker van progressiewe aspek.

Wanneer die kombineerbaarheid met werkwoordtipes van die Afrikaanse **besig**-progressief vergelyk word met dié van die Nederlandse **bezig**-progressief, is die veralgemening wat die Afrikaanse konstruksie ondergaan het baie duidelik. Die Nederlandse konstruksie is nie tot dieselfde mate veralgemeen nie, en die leksikale betekenis van **bezig** is meer teenwoordig in die Nederlandse konstruksie as die Afrikaanse ewekniekonstruksie.

Geleyn (2010) vergelyk die Afrikaanse en Nederlandse **besig/ bezig**-progressief op grond van die frekwensie van handelingswerkwoorde en wilskragtige subjekte (*volitional subjects*). Handelingswerkwoorde kan gedefinieer word as "werkwoorde die noodzakelijk een Agens oproepen" (Vandeweghe, 2007, soos aangehaal deur Geleyn, 2010:14). Wilskragtige subjekte kan omskryf word as subjekte wat 'n eie wil het en dus in 'n sekere mate 'n selfbewustheid het. Hoewel 'n wilskragtige subjek

---

⁴⁶ Voorbeeldsinne (321) tot (323): *TK-korpus*

meestal deur 'n handelingswerkwoord opgeroep word, kan daar wel uitsonderings gevind word. Geleyn (2010:15) gee die volgende twee sinne as voorbeeld:

(324) Afr: *Ek is bewus van die probleem dat besope toeskouers se optrede besig is om die prestigeryke toernooi te benadeel.* (Geleyn, 2010:15)

(325) Afr: *Die meeste van die meulens in KwaZulu-Natal en Mpumalanga sal tot minstens die einde van vandeemaand besig wees om te pars.* (Geleyn, 2010:15)

Die subjek in beide die sinne is niwilskragtig. **Die optrede** (van die toeskouers) en die **meulens** het geen vrye wil of selfbewustheid nie, en word steeds met 'n handelingswerkwoord gekombineer. Dit blyk dus dat daar wel kontekste bestaan waarin 'n wilskragtige subjek nie 'n noodwendige voorwaarde vir handelingswerkwoorde hoef te wees nie.

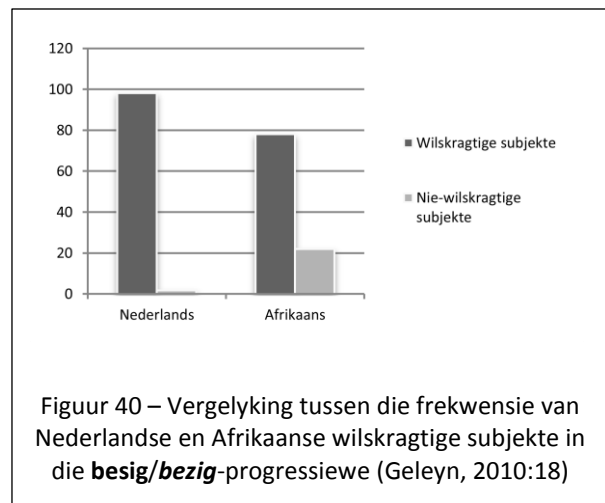
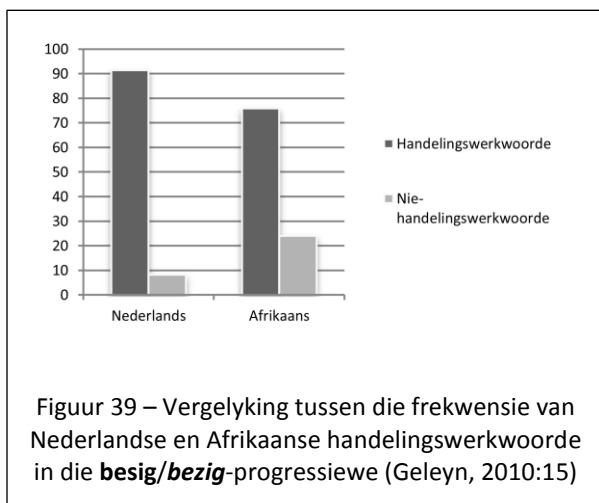
Die vergelyking van die frekwensie van die handelingswerkwoorde en wilskragtige subjekte in Afrikaans en Nederlands het die volgende resultate opgelewer:

	Handelingswerkwoorde	Nie-handelingswerkwoorde
Nederlands	91,47%	8,26%
Afrikaans	75,93%	24,07%

Tabel 18 – Vergelyking tussen die frekwensie van Nederlandse en Afrikaanse handelingswerkwoorde in die **besig/bezig**-progressiewe (Geleyn, 2010:15)

	Wilskragtige subjekte	Nie-wilskragtige subjekte
Nederlands	98,17%	1,83%
Afrikaans	78,03%	21,97%

Tabel 19 – Vergelyking tussen die frekwensie van Nederlandse en Afrikaanse wilskragtige subjekte in die **besig/bezig**-progressiewe (Geleyn, 2010:18)

Dit blyk dat die Nederlandse progressief byna uitsluitlik kombineer met handelingswerkwoorde, terwyl die frekwensie van handelingswerkwoorde in Afrikaans nie so hoog is nie. Geleyn (2010:15-16) vind dat 100 van die 109 werkwoorde wat in die Nederlandse **besig**-progressief gebruik word handelingswerkwoorde is. Vir Afrikaans het Geleyn (2010:16-17) bevind dat 470 van die 619 werkwoorde in die **besig**-progressief handelingswerkwoorde is.

Die gevolgtrekking wat hieruit gemaak kan word, is dat die progressiewe gebruik van **besig** in Afrikaans 'n groter verskeidenheid van werkwoorde impliseer as in Nederlands. Terwyl die kombinasie met niehandelingswerkwoorde in Nederlands nie gereeld voorkom nie, lê hierdie persentasie in Afrikaans heelwat hoër. Hierdie kombineerbaarheid van die **besig**-progressief met niehandelingswerkwoorde is 'n vierde aanduiding van die veralgemening van hierdie Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksie.

Ooreenstemmend met die resultate van handelingswerkwoorde, het Geleyn (2010:28) gevind dat die Nederlandse konstruksie byna uitsluitlik met wilskragtige subjekte voorkom, naamlik in 107 van die 109 sinne. Die meeste van die subjekte in die **besig**- progressiewe konstruksies is mense of organisasies wat aktiwiteit uitvoer (byvoorbeeld *Emile*, *professoren* en *de bemanning* in voorbeelde van Geleyn, 2010:28). Ook subjekte soos *sneuschuivers* of *de strooiwagens* wat normaalweg nie wilskragtig is nie, verwys metonimies na die menslike bestuurders van die voertuie, en word as wilskragtig voorgestel. In Afrikaans is gevind dat 438 van die 619 sinne 'n wilskragtige subjek het. 136 van die 619 sinne neem egter 'n niewilskragtige subjek – heelwat meer dus in vergelyking met die Nederlandse resultate. Abstrakte niewilskragtige subjekte soos **die laaste hoop**, **rassehaat** of **standaarde** is met 'n progressiewe **besig**-konstruksie gebruik, naas konkrete niewilskragtige subjekte soos **die storm** of **bome** (Geleyn, 2010:19).

'n Verdere belangrike verskil tussen die Afrikaanse en Nederlandse **besig/besig**-progressiewe konstruksies, is dat die Nederlandse **besig om te**-variant blykbaar semanties beperk is tot teliese situasies, terwyl die Afrikaanse **besig om te**-progressief beide met teliese en ateliese situasies kan kombineer (vergelyk 3.3.2.3). Daar is in 3.3.2.3 aangedui dat daar drie variante vir die Nederlandse **besig**-progressiewe

konstruksies is, naamlik die *bezig te-*, *bezig met-* en die *bezig om te-* progressief (vergelyk weer voorbeeldsinne (232) tot (234)). Vir Afrikaans is slegs die *bezig om te-* konstruksie 'n toelaatbare progressiewe konstruksie. Dit blyk dat die *bezig om te-* progressiewe konstruksie in Nederlands spesialiseer om te kombineer met teliese situasies (d.i. uitvoerings en verwesenlikings, vergelyk 2.3.2.1.2.3 en 2.3.2.1.2.4), terwyl die *bezig met-* en *bezig te-* progressiewe konstruksie veralgemeen is om met alle dinamiese situasietipes (dus ook met aktiwiteite, vergelyk 2.3.2.1.2.2) te kombineer (vergelyk die voorbeeldsinne van *bezig om te* in Bylaag 2). Om te bepaal of daar enige verdere semantiese verskille tussen die *bezig te-* en *bezig met-* progressiewe konstruksies is, behoort hierdie konstruksies verder ondersoek te word. Die Afrikaanse *bezig om te-* konstruksie het tot so 'n mate veralgemeen dat dit met alle dinamiese situasies kan kombineer.

3.4.2.4. Gevolgtrekking

Uit 'n vergelyking tussen die werkwoordkollokasies van die verskillende Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies is dit duidelik dat daar 'n verskil is in die wyse waarop die verskeie konstruksies gebruik word.

Die *aan die-* progressief het 'n voorkeur aan dinamiese werkwoorde, spesifiek aktiwiteitswerkwoorde. Statische werkwoorde (toestande), sowel as verwesenlikings en uitvoerings is nie algemeen nie. Die variasiekonstruksie, naamlik die *aan 't-* konstruksie, is nie 'n frekwente konstruksie nie en word byna uitsluitlik in 'n progressiewe betekenis gebruik. Die leksikale betekenis van *aan 't* is 'n argaïese konstruksie in Afrikaans, en kom byna glad nie meer voor nie. Dit blyk ook dat hierdie 'n argaïeswordende progressiewe konstruksie is wat meestal vir stilistiese doeleindes aangewend word. Net soos die *aan die-* progressief, kombineer hierdie konstruksie eerder met aktiwiteitswerkwoorde as met toestande, verwesenlikings of uitvoerings.

Die *V_{POS} en-* progressief is, hoewel nie uitsluitlik nie, in heelwat gebruike nog beperk tot werkwoorde of handeling wat uitvoerbaar is in 'n liggaamshouding wat ooreenstem met die *V_{POS}* in die konstruksie. Hierdie konstruksie kan egter wel met sekere statiese werkwoorde kombineer, byvoorbeeld *sit* en *wag*. Werkwoorde wat algemeen met die *V_{POS} en-* progressief kombineer, is werkwoorde van biologiese

noodsaaklikheid (byvoorbeeld **eet**, **drink**, **slaap** en **huil**), werkwoorde van sosiale interaksie (byvoorbeeld **praat**, **bid** en **gesels**), werkwoorde van kreatiewe aktiwiteit (byvoorbeeld **skryf** en **tik**), werkwoorde van persepsie (byvoorbeeld **kyk** en **luister**), werkwoorde wat aandui dat 'n subjek wagtend is (byvoorbeeld **wag** en **afwag**) en werkwoorde van kognitiewe aktiwiteit (byvoorbeeld **lees** en **dink**). Die **loop en-**progressiewe konstruksie kombineer gereeld met werkwoorde van negatiewe kommunikasie (byvoorbeeld **loop en skinder**).

Die **besig**-progressief blyk die mees veralgemeende Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksie te wees. Hoewel hierdie konstruksie, soos alle progressiewe konstruksies, nie frekwent kombineer met statiese werkwoorde nie, kom 'n verskeidenheid van dinamiese werkwoordtipes voor. Verder blyk dit dat hierdie konstruksie se leksikale betekenis tot só 'n mate verbleek het dat dit moontlik is om hierdie konstruksie te gebruik met niewilskragtige subjekte. Die mees frekwente werkwoorde wat met hierdie konstruksie kombineer, stem sterk ooreen met die mees frekwente werkwoorde wat in die korpus gevind kan word, en dit is 'n aanduiding dat hierdie konstruksie nie 'n sterk gespesialiseerde konstruksie is nie.

Dit lyk dus asof daar wel, met betrekking tot die tipe werkwoorde waarmee die onderskeie perifrastiese progressiewe konstruksies kombineer, bepaalde spesialisering bestaan, en dat spesifieke progressiewe konstruksies in Afrikaans gereserveer word om sekere tipe situasies as progressief voor te stel. Slegs die **besig**-progressief is tot so 'n mate veralgemeen dat dit nie 'n sterk gespesialiseerde konstruksie is nie. Met betrekking tot werkwoordkollokasies, is die **besig**-progressief die mees gegrammatikaliseerde konstruksie van al die Afrikaanse progressiewe konstruksies, maar die **besig**-progressief is ook verder gegrammatikaliseerd as die Nederlandse **bezig**-konstruksie.

3.4.3. Oorganklikheid

In die vorige afdelings is aangetoon dat die frekwensie van 'n konstruksie 'n aanduiding kan wees van die mate waartoe dit veralgemeen of semanties verbleek het. Daar is verder ook aangetoon dat 'n perifrastiese progressiewe konstruksie wat meer veralgemeen is, met meer tipes werkwoorde sal kombineer. Konstruksies wat

minder veralgemeen is, is geneig om eerder met sekere tipes werkwoorde te kombineer.

'n Volgende kriterium wat 'n aanduiding kan wees van die wyse waarop die konstruksies gebruik word, is die kombineerbaarheid van die konstruksie met oorganklike werkwoorde, dit wil sê sinne waarin 'n objek voorkom. Daar is byvoorbeeld in 3.4.2.1.1 aangetoon dat die **aan die**-progressief hoofsaaklik met aktiwiteitswerkwoorde kombineer (dus grotendeels met ateliese werkwoorde) en dat die meeste van die sinne in hierdie konstruksie waarskynlik nie objekte bevat nie. Daar is 'n korrelasie tussen ateliese en onoorganklike werkwoorde. Die vraag kan dan gevra word in watter kontekste hierdie **aan die**-konstruksie dan wél met oorganklike werkwoorde sal kombineer en watter Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksie dan eerder gebruik word om met oorganklike werkwoorde te kombineer. Semanties sou daar die verwagting wees dat progressiewe konstruksies oor die algemeen gemaklik en frekwent met oorganklike werkwoorde kombineer, aangesien oorganklike werkwoorde meestal dinamies is.

Verder is die posisie van die objek in die oorganklike perifrastiese progressiewe konstruksies 'n moontlike aanduiding van die eenheidstatus van die perifrastiese konstruksie. Hoe groter die eenheidstatus van die konstruksie is (dit wil sê hoe minder sintaktiese variasiemoontlikhede daar vir die konstruksie is), hoe hoër is die grammatikale status van die konstruksie (vergelyk 2.4.2).

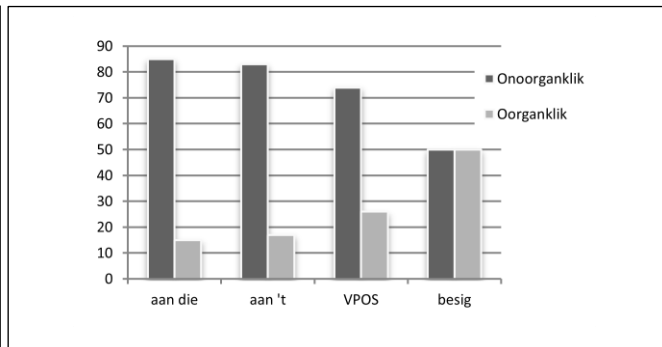
3.4.3.1. Frekwensie van oorganklikheid

Om te bepaal hoe die frekwensie van oorganklike werkwoorde tussen die onderskeie Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies verskil, is 'n vergelyking gemaak tussen 330 ewekansig-geselekteerde sinne van elke konstruksie uit die *TK-korpus*.

Uit hierdie vergelyking is daar gevind dat 37 werkwoorde van die 330 gebruike van die **aan die**-konstruksie (11%), 58 werkwoorde van die 330 gebruike van die **aan 't**-konstruksie (17%), 87 werkwoorde uit die 330 gebruike van die **V_{POS} en**-progressief (26%) en 166 werkwoorde van die 330 gebruike van die **besig**-progressief (50%) oorganklik is.

Konstruksie	Hoeveelheid oorganklike werkwoorde	%
Aan die-progressief	50	15
Aan 't-progressief	58	17
V _{POS} en-progressief	87	26
Besig-progressief	166	50

Tabel 20 – Frekwensie van oorganklike progressiewe konstruksies in Afrikaans

Figuur 41 – Frekwensie van oorganklike progressiewe konstruksies in Afrikaans

Die lae frekwensie van die oorganklike werkwoorde vir die **aan die**- en **aan 't**-progressief bevestig wat in 3.4.2.1 bevind is, naamlik dat hierdie konstruksie eerder met aktiwiteitswerkwoorde kombineer. Aktiwiteitswerkwoorde het geen terminale punt nie, en is derhalwe atelies. Oorganklike werkwoorde het meestal 'n inherente terminale punt, en dit is dus logies dat daar 'n groot ooreenstemming sal wees tussen werkwoorde wat atelies is, en werkwoorde wat onoorganklik is.

Die frekwensie van oorganklike werkwoorde met die **V_{POS} en**-progressief is ook laag. Uit hierdie vergelyking is dit duidelik dat, wanneer 'n Afrikaanssprekende 'n oorganklike konstruksie wil uitdruk, hy of sy eerder die **besig**-progressief sal gebruik as enige van die ander Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies. Hierdie is weer 'n aanduiding dat die **besig**-progressief die mees veralgemeende Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksie is.

3.4.3.2. *Bepaalde en onbepaalde, spesifieke en niespesifieke objekte*

Aangesien dit relevant is vir die bespreking van die posisie van die objek in oorganklike sinne, behoort daar eerstens 'n onderskeid gemaak te word tussen bepaalde en onbepaalde objekte, en tweedens tussen spesifieke en niespesifieke objekte.

'n Bepaalde konstituent dui aan dat 'n saak reeds deur die spreker aan die hoorder bekend gestel is, óf dat die saak op een of ander manier alreeds aan die hoorder bekend is (byvoorbeeld "die koningin van Engeland" of "die son") en dat die hoorder derhalwe sal weet wie of wat die spreker bedoel, byvoorbeeld **het vaasje** in (326).

Hierdie vereiste geld nie vir 'n onbepaalde konstituent, byvoorbeeld **een vaasje/ 'n vaas** in (326), nie. Die onbepaalde konstituent word eerder gebruik om nuwe inligting voor te stel (Haeserijn *et al.*, 1997: 14·3·1).

- (326) Ndl: *Arnold zette een vaasje op de piano, maar hij deed het nogal onhandig. Het gevolg was dan ook dat het vaasje omviel.*⁴⁷
 Afr: *Arnold sit 'n vaas op die klavier, maar hy doen dit nogal onhandig. Die gevolg is dat die vaas omval.*

Onbepaalde konstituente kan verder verdeel word in spesifiek-onbepaald en niespesifiek-onbepaald. 'n Konstituent is spesifiek-onbepaald as dit 'n persoon of saak voorstel wat nie aan die hoorder voorgestel is nie, maar wel bekend is aan die spreker (byvoorbeeld sin (327)). In hierdie geval dink die spreker aan 'n spesifieke tweedehandse motor wat nog nie aan die hoorder bekend is nie (Haeserijn *et al.*, 1997: 14·3·1).

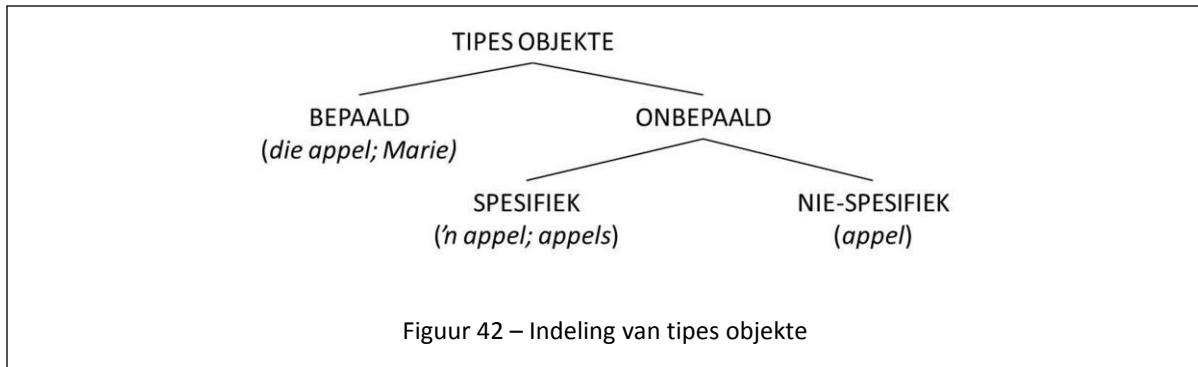
- (327) Ndl: *Ik heb een tweedehandsauto gekocht.*
 Afr: *Ek het 'n tweedehandse motor gekoop.*

'n Konstituent is niespesifiek-onbepaald as dit 'n persoon of saak aandui wat nog nie voorgestel is nie, en derhalwe nóg vir die spreker nóg vir die hoorder identifiseerbaar is (byvoorbeeld (328)). Niespesifiek-onbepaalde objekte is dikwels ook generiese objekte (byvoorbeeld (329))

- (328) Ndl: *Ik zoek een tweedehandsauto.*
 Afr: *Ek soek 'n tweedehandse motor.*
 (329) Afr: *Ek eet **appels**, want ek is op 'n appeldieet.*

Figuur 42 bied 'n skematiese voorstelling van die tipes objekte wat onderskei kan word. Soos in die volgende gedeeltes aangetoon sal word, kan verskillende tipes objekte verskillende sintaktiese posisies in 'n perifrastiese konstruksie inneem.

⁴⁷ Voorbeeldsinne (327) en (328): E-ANS, 14.3.1. (<http://www.let.ru.nl/ans/e-ans/14/03/01/body.html>)

3.4.3.3. Posisie van die objek

Die posisie wat die objek in 'n oorganklike sin inneem kan 'n aanduiding wees van die mate waartoe die perifrastiese progressiewe konstruksie gegrammatikaliseer het. Die vaste posisie van die objek in 'n progressiewe sin kan byvoorbeeld 'n aanduiding wees van die eenheidstatus van die progressiewe konstruksie, en dit sal 'n aanduiding wees hoe en of die konstruksie met verskillende tipes objekte (sien 3.4.3.2) kan kombineer.

3.4.3.3.1. Posisie van objek van *aan die-* en *aan 't*

Daar is in 3.4.3.1 aangetoon dat slegs 50 van die 330 voorbeeldsinne van die **aan die-** progressief oorganklik is, en slegs 58 van die 330 **aan 't** voorbeelde. Die kombinasie van hierdie konstruksie met oorganklike werkwoorde is dus nie algemeen nie.

Tabel 21 dui die sintaktiese strukture aan van sinne uit die 330 voorbeeldsinne van die **aan die-** progressief wat met objekte kombineer. ⁴⁸

HS/BS	Struktuur	Hoeveel	Voorbeeldsin uit korpus
Hoofsin	N _{SUB} is N _{OBJ} aan die V _{INF}	12/50	Voorbeeldsin (330)
Hoofsin	N _{SUB} is aan die N _{OBJ} V _{INF}	1/50	Voorbeeldsin (331)
Hoofsin	N _{SUB} is aan die N _{OBJ} +V _{INF}	2/50	Voorbeeldsin (332)
Bysin	...N _{SUB} N _{OBJ} aan die V _{INF} is	23/50	Voorbeeldsin (333)
Bysin	...N _{SUB} aan die N _{OBJ} +V _{INF} is	0/50	

Tabel 21 – Sintaktiese strukture van oorganklike sinne van die **aan die-** progressief

⁴⁸ Nie al 50 voorbeeldsinne is in hierdie tabel opgeneem nie, aangesien nie alle gevalle klassifiseerbaar of relevant was vir die bespreking nie. Dieselfde opmerking geld vir Tabele 22 tot 24.

Die strukture wat in die tweede kolom van Tabel 21 aangebied is, stel telkens die moontlike struktuur of volgorde van die eenhede van die perifrase voor. N_{SUB} stel die subjek van die sin voor, terwyl N_{OBJ} die objek van die sin voorstel. $N_{OBJ}+V_{INF}$ stel voor dat die naamwoord en infinitiewe werkwoord saamgestel is tot een woord (byvoorbeeld **musiekmaak** in (332)). Sinne (330) tot (333) is voorbeelde van die bogenoemde sinstrukture.

- (330) Afr: *Oral om haar is swart vroue op hul knieë met hul dweillappe **die teëlvloer aan die skrop.***⁴⁹
- (331) Afr: *Die republikeinsgesinde Nasionale Party was **aan die opgang maak** en baie Afrikaners was steeds rou oor die letsels van die Anglo-Boereoorlog.*
- (332) Afr: *"Die Kakies is **aan die musiekmaak**, jong," lag Freek, self ietwat onvas.*
- (333) Afr: *Hy druk daarop en gaan voort asof **hy 'n lesing aan die gee is**, asof hy met 'n kliënt praat of 'n produk probeer verkoop.*

Die mees frekwente sinstruktuur van die oorganklike **aan die**-progressief in die korpus is die bysinstruktuur [... N_{SUB} N_{OBJ} **aan die** V_{INF} is]. Die mees algemene hoofsinstruktuur van die **aan die**-progressief is [N_{SUB} is N_{OBJ} **aan die** V_{INF}]. Slegs enkele voorbeelde is gevind van sinne waar die objek 'n ander posisie inneem as vóór **aan die**. Hierdie bevinding verskil egter van die bevinding wat gemaak kan word vir die **aan 't**-progressief. In die 330 voorbeeldsinne van die **aan 't**-progressief, is die volgende sintaktiese strukture gevind van die 58 oorganklike sinne:

HS/BS	Struktuur	Hoeveel	Voorbeeldsin uit korpus
Hoofsin	N_{SUB} is N_{OBJ} aan 't V_{INF}	18/58	Voorbeeldsin (334)
Hoofsin	N_{SUB} is aan 't N_{OBJ} V_{INF}	14/58	Voorbeeldsin (335)
Hoofsin	N_{SUB} is aan 't $N_{OBJ}+V_{INF}$	4/58	Voorbeeldsin (336)
Bysin	... N_{SUB} N_{OBJ} aan 't V_{INF} is	12/58	Voorbeeldsin (337)
Bysin	... N_{SUB} aan 't $N_{OBJ}+V_{INF}$ is	3/58	Voorbeeldsin (338)

Tabel 22 – Sintaktiese strukture van oorganklike **aan 't**-sinne

⁴⁹ Voorbeeldsinne (330) tot (333): *TK-korpus*

- (334) Afr: *Hulle is **roekelose speletjies aan 't speel**, en hulle is roekeloos aan 't rondspeel met die toekoms van ons land.*
- (335) Afr: *Toe die sirene om vyfuur blaas, is sy **aan 't spinnerakke verwyder** uit die hoeke van die dak.*
- (336) Afr: *Attie en Daniel en Donovan was op die rotse **aan 't visvang** in die siedende wind toe hulle die maspaal bokant die naalde sien uitsteek.*
- (337) Afr: *Ek voel bandeloos daar op die stasie, asof ek alreeds baie van **my erfgoed aan 't uitgooie** is.*
- (338) Afr: *Hy het dit ewe plegtig kom doen terwyl sy in 'n stil hoek van die kelders **aan 't wynproe** was.*

Die mees frekwente hoofsinstruktuur van die oorganklike **aan 't**-progressief in die korpus is, ooreenstemmend met die mees frekwente sinstruktuur van die **aan die**-progressief, [N_{SUB} is N_{OBJ} **aan 't** V_{INF}] met 18 resultate. Wat egter opmerklik is, is dat hoofsinstruktuur [N_{SUB} is **aan 't** N_{OBJ} V_{INF}] byna ewe frekwent is (14 resultate) as die eersgenoemde **aan 't**-konstruksie, terwyl die soortgelyke konstruksie (d.i. [N_{SUB} is **aan die** N_{OBJ} V_{INF}]) slegs een keer in die **aan die**-progressief voorkom. Die posisie wat die objek in die **aan die**-progressief kan inneem, is dus meer beperk as die posisie wat die objek in die **aan 't**-progressief kan inneem.

Wanneer die sinstrukture van die Afrikaanse **aan die**- en **aan 't**- progressiewe konstruksie met die Nederlandse **aan het**-progressief se moontlike sinstrukture vergelyk word, kan 'n paar verskille en ooreenstemmings aangetoon word. Behalwe vir uitsonderlike gevalle (byvoorbeeld konvensionele handeling), is die enigste moontlike sintaktiese struktuur van die oorganklike Nederlandse progressiewe konstruksies soos volg:

- Hoofsinstruktuur: N_{SUB} is N_{OBJ} **aan het** V_{INF}
- Bysinstruktuur: $\dots N_{SUB}$ N_{OBJ} **aan het** V_{INF} is

Die konstruksies [N_{SUB} is **aan het** $N_{OBJ}+V_{INF}$] en [$\dots N_{SUB}$ **aan het** $N_{OBJ}+V_{INF}$ is] is slegs toelaatbare konstruksies wanneer die uitvoering van die handeling wat aangedui word deur $N_{OBJ}+V_{INF}$ geklassifiseer kan word as 'n konvensionele handeling, byvoorbeeld **koffiezetten**. In hierdie voorbeeld kan die werkwoordkombinasie as skeibare saamgestelde werkwoorde beskou word, en volgens die Nederlandse

spelreëls word hierdie woorde steeds as een woord gespel, maar is skeibaar in hoofsinne en in sommige bysinne (vergelyk ook Booij, 2010:118-145, 2008:92 en 2004:101-111). Sommige konvensionele handeling is egter só gekonvensionaliseer, dat dit heeltemal onskeibaar is, óók in hoofsinne, byvoorbeeld *stofzuigen* (byvoorbeeld: **Ik zuig stof*).

Die Nederlandse *aan het*-progressief is, net soos die Afrikaanse *aan die*-progressief, sintakties beperk. Waar dit, afgelei vanuit die resultate van die korpusondersoek, in Afrikaans skynbaar moontlik is om die objek te laat volg op *aan 't*, is dit in Nederlands nie moontlik om die objek te laat volg op *aan het* nie (vergelyk (340)).

- (339) Afr: *Ons is appels aan 't eet.*
 Afr: *Ons is appels aan die eet.*
 Ndl: *Wij zijn appels aan het eten.*

- (340) Afr: *?Ons is aan die appels eet.*
 Afr: *Ons is aan 't appels eet.*
 Ndl: **Wij zijn aan het appels eten.*

Dit blyk dat daar 'n baie sterk ooreenkoms is tussen die moontlike sinstrukture van die Afrikaanse *aan die*-progressief en die Nederlandse *aan het*-progressief, maar dat die Afrikaanse *aan 't*-progressief sintakties minder beperk is as beide die *aan die*- en *aan het*-progressief (vergelyk (339) en (340)). Vir beide die *aan die*- en *aan het*-progressiewe konstruksies is die enigste toelaatbare sinstruktuur [N_{SUB} is N_{OBJ} *aan die/het* V_{INF}], terwyl die *aan 't*-progressief toelaat dat die objek voor of na die *aan 't*-perifrastiese eenheid geplaas word (d.w.s. beide in die sinstrukture [N_{SUB} is N_{OBJ} *aan 't* V_{INF}] en [N_{SUB} is *aan 't* N_{OBJ} V_{INF}]). Vir beide die *aan die*- en *aan het*-progressief is laasgenoemde sinstruktuur slegs in beperkte kontekste toelaatbaar (byvoorbeeld in vaste uitdrukkings soos (331)). Die konstruksie [N_{SUB} is *aan die / aan 't / aan het* $N_{OBJ}+V_{INF}$] word in die *aan die*-, *aan 't*- en *aan het*-progressief slegs gebruik in kontekste waar die handeling as konvensioneel voorgestel word (byvoorbeeld (336)).

Die vaste posisie wat die objek in die *aan die*-progressief se sinstruktuur moet inneem, is 'n aanduiding dat die items in die *aan die*-perifrase 'n hoë eenheidstatus

het. Die **aan die**-progressief is, met betrekking tot die kriteria van oorganklikheid, verder gegrammatikaliseer as die Afrikaanse **aan 't**-progressief.

3.4.3.3.2. Posisie van objek van **V_{POS} en**

Daar is in 3.4.3.1 aangetoon dat 87 werkwoorde uit die 330 voorbeeldsinne van die **V_{POS} en**-progressief oorganklik is. Die kombinasie van hierdie konstruksie met oorganklike werkwoorde is dus ook nie so algemeen soos met die **besig**-progressief nie. In die 330 voorbeeldsinne van die **V_{POS} en**-progressief is die volgende oorganklike sintaktiese strukture gevind:

HS/BS	Struktuur	Hoeveel	Voorbeeldsin uit korpus
Hoofsin	N _{SUB} V _{POS} en N _{OBJ} V _{INF}	54/87	Voorbeeldsin (341)
Hoofsin	N _{SUB} V _{POS} en N _{OBJ} +V _{INF}	12/87	Voorbeeldsin (342)
Hoofsin	N _{SUB} V _{POS} en V _{INF} N _{OBJ}	7/87	Voorbeeldsin (342)
Bysin	...N _{SUB} N _{OBJ} V _{POS} en V _{INF}	6/87	Voorbeeldsin (344)

Tabel 23 – Sintaktiese strukture van oorganklike sinne van die **V_{POS} en**-progressief

- (341) Afr: *Ant Talieta **sit en naaldwerk doen** of haar lewe aan daai dun garingdaadjie hang.*⁵⁰
- (342) Afr: *Ek kon al sien hoe Johan rustig by Southampton by die see **sit en visvang**.*
- (343) Afr: *Die swerms kom oornag tot bedaring, die insekte gaan **sit en verloor hul vlerke** sodat slegs stompies oorbly, vorm pare en begin nuwe neste.*
- (344) Afr: *Eendag het hy hom gekry waar hy gebukkend **die wingerd staan en snoei**, en daar was trane in sy pa se oë.*

Die mees frekwente sinstruktuur is [N_{SUB} V_{POS} en N_{OBJ} V_{INF}], maar daar is ook heelwat ander posisies wat die objek in die **V_{POS} en**-sinstrukture kan inneem.

Soos reeds genoem, is die grootste verskil tussen die Nederlandse **V_{POS} te-** en die Afrikaanse **V_{POS} en**-progressiewe konstruksies dat die Afrikaanse konstruksie 'n neweskikkende woord **en** gebruik, waar Nederlands die partikel **te** gebruik om die

⁵⁰ Voorbeeldsinne (341) tot (344): *TK-korpus*

grammatikale postulêre werkwoord en die leksikale infinitiewe werkwoord te verbind. In die Nederlandse konstruksie het die objek maar net één toelaatbare posisie in die hoofsinstruktuur en slegs één toelaatbare posisie in die bysinstruktuur. In die hoofsin is dit ná die grammatikale werkwoord en vóór die partikel en infinitiefkonstruksie (d.i. [$N_{SUB} V_{POS} N_{OBJ} te V_{INF}$]), en in die bysin is dit ná die subjek, en voor die hulpwerkwoord + partikel en infinitiefswerkwoord (d.i. [... $N_{SUB} N_{OBJ} V_{POS} te V_{INF}$]), byvoorbeeld:

(345) Ndl: *Ik zit een boek te lezen.* (Hoofsin)

(346) Ndl: *...omdat ik een boek zit te lezen.* (Bysin)

Vanuit die korpusresultate blyk dit dat hierdie beperking nie vir die Afrikaanse konstruksie geld nie. Die Afrikaanse V_{POS} **en**-konstruksie laat heelwat meer posisies van die objek toe. Hoewel daar nie dieselfde mate van sintaktiese beperking is op die posisie wat die objek in die sin mag inneem nie, lyk dit wel of daar 'n beperking is op die objektipe wat in die sinsposisie [$N_{SUB} V_{POS} en N_{OBJ} V_{INF}$] geneem word. Ten spyte van die hoë frekwensie van sinne met die sinstruktuur [$N_{SUB} V_{POS} en N_{OBJ} V_{INF}$], blyk dit uit die korpusondersoek dat sinne met hiërdie struktuur slegs generiese objekte (d.i. niespesifieke onbepaalde objekte) neem. Al die voorbeeldsinne uit die *TK-korpus* met die sinstruktuur [$N_{SUB} V_{POS} en N_{OBJ} V_{INF}$] neem generiese objekte (vergelyk ook (347) tot (349)). Wanneer 'n spreker dan 'n bepaalde objek of 'n spesifiek-onbepaalde objek met die V_{POS} **en**-konstruksie wil kombineer, sal hy of sy gebruik maak van die hoofsinstruktuur [$N_{SUB} V_{POS} en V_{INF} N_{OBJ}$] (vergelyk (350) tot (352)). Uit die seleksie van 330 V_{POS} **en**-voorbeeldsinne uit die *TK-korpus*, is daar egter slegs 7 voorbeelde wat hierdie sinskonstruksie neem, en derhalwe kan afgelei word dat oorganklike konstruksies met bepaalde of spesifiek-onbepaalde objekte nie gereeld deur die V_{POS} **en**-progressief uitgedruk word nie.

(347) Afr: *?Ek sit en die appel eet.* (Bepaalde objek)

(348) Afr: *?Ek sit en 'n appel eet.* (Spesifiek-onbepaalde objek)

(349) Afr: *Ek sit en appels eet.* (Niespesifiek-onbepaald)

(350) Afr: *Ek sit en eet die appel.* (Bepaalde objek)

(351) Afr: *Ek sit en eet 'n appel.* (Spesifiek-onbepaalde objek)

(352) Afr: *Ek sit en eet appels.* (Niespesifiek-onbepaalde objek)

Uit die hoë frekwensie van die sintaktiese struktuur [N_{SUB} V_{POS} en N_{OBJ} V_{INF}] kan daar myns insiens egter wel afgelei word dat die konstruksie besig is om te ontwikkel tot 'n konstruksie met 'n vaste sinstruktuur, waar die subjek die posisie voor die infinitiewe werkwoord inneem. Die objek moet egter 'n niespesifiek-onbepaalde objek wees. Vanuit 'n Nederlandse perspektief is dié wel 'n opmerkbare volgorde: dit is dus iets heel tipies aan Afrikaans, wat nie oorgeneem is van Nederlands nie.

3.4.3.3.3. Posisie van die objek van *besig*

Daar is in 3.4.3.1 aangetoon dat die *besig*-progressief die mees algemene Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksie is om met oorganklike werkwoorde te kombineer. Meer as die helfte van die 330 geselekteerde voorbeeldsinne van die *besig*-progressief bevat direkte objekte. Verder is daar slegs een toelaatbare sinstruktuur vir die hoofsinne van die oorganklike *besig*-progressief gevind, en slegs een toelaatbare sinstruktuur vir die bysinne van die oorganklike *besig*-progressief:

HS/BS	Struktuur	Hoeveel	Voorbeeldsin uit korpus
Hoofsin	N_{SUB} is besig om N_{OBJ} te V_{INF}	120	Voorbeeldsin (353)
Bysin	... N_{SUB} besig is om N_{OBJ} te V_{INF}	46	Voorbeeldsin (354)

Tabel 24 – Sintaktiese strukture van oorganklike sinne van die *besig*-progressief

(353) Afr: *Hy was besig om sy baadjie aan te trek – 'n verslete swart leerbaadjie met bruin lapwerk op die elmboë.*⁵¹

(354) Afr: *Dit lyk asof die Westerse wêreld besig is om 'n diep identiteitskrisis te beleef.*

Daar is vroeër aangetoon (sien 3.3.2.3) dat die grammatikale status van die Nederlandse *besig*-progressief nog nie duidelik is nie, aangesien dié konstruksie sintakties heelwat variasie vertoon en dus nog 'n onvaste sinstruktuur het. Die feit dat die Afrikaanse *besig*-konstruksie geen variasie vertoon ten opsigte van moontlike sinstrukture nie, is 'n aanduiding dat die *besig*-perifrase 'n hoë eenheidstatus het.

⁵¹ Voorbeeldsinne (353) en (354): *TK-korpus*

In Afrikaans is dit noodsaaklik om die voorsetsel **om** te gebruik, terwyl dit in Nederlands nie noodsaaklik (en soms nie moontlik) is nie (vergelyk weer voorbeeldsinne (232) tot (234)). Die enigste posisie wat die objek in die hoofsin van die **besig**-progressief kan inneem, is ná **om** (vergelyk (355) en (356)). Verder lyk dit, anders as die **aan die-** en **V_{POS} en-**progressiewe, of die tipe objek wat in die **besig**-progressief gebruik kan word, nie beperk is ten opsigte van bepaalde of onbepaalde objekte nie:

(355) Afr: **Ek is besig om te eet die appel.*

(356) Afr: **Ek is die appel besig om te eet.*

(357) Afr: *Ek is besig om die appel te eet.*   *(Bepaalde objek)*

(358) Afr: *Ek is besig om 'n appel te eet.*   *(Spesifiek-onbepaalde objek)*

(359) Afr: *Ek is besig om appel te eet.*   *(Niespesifiek-onbepaalde objek)*

Die **besig**-progressief is nie beperk ten opsigte van die tipe objek waarmee die konstruksie kombineer nie. Hierdie is 'n aanduiding dat dit 'n veralgemeende konstruksie is, wat geen semantiese beperking stel ten opsigte van objektipe nie. Tweedens is die posisie wat die objek in die sin inneem beperk tot na **besig om**, en word dit voor die partikel **te** geplaas. Die objek mag geen ander posisie in die perifrastiese konstruksie inneem nie. Hierdie vaste posisie van die objek in die oorganklike **besig**-progressiewe konstruksie, is 'n aanduiding dat die items in die **besig**-progressief 'n hoë eenheidstatus het. Hierdie hoë eenheidstatus is 'n verdere aanduiding van die hoë mate van grammatikaliseerdheid van die **besig**-perifrastiese konstruksie (vergelyk weer 2.4.2).

3.4.3.4. Passiewe sinne

'n Groot verskil tussen die Afrikaanse en Nederlandse progressiewe konstruksies is dat twee van die drie progressiewe konstruksies in Afrikaans in die passiewe vorm aangebied kan word, terwyl nie een van die Nederlandse progressiewe konstruksies in die passiewe vorm kan voorkom nie. In Afrikaans kan beide die **besig**-progressief en die **V_{POS} en-**progressief in die passiewe vorm voorkom:

(360) Afr: *Die appel is besig om deur hom geëet te word.*

- (361) Ndl: **De appel is bezig om gegeten te worden door hem.*
- (362) Afr: *Die appel word deur hom gesit en eet.*
- (363) Ndl: **De appel wordt door hem gezeten te eten.*
- (364) Afr: **Die appel is aan die geëet word deur hom.*
- (365) Ndl: **De appel is aan het gegeten worden door hem.*

Die passiewe vorm van die perifrastiese progressiewe konstruksies is egter ook in Afrikaans nie baie algemeen nie. In die *TK-korpus* kon slegs agt voorbeelde van die passiewe **besig**-progressief gevind word (byvoorbeeld (366)), en geen voorbeelde van die **V_{POS} en**-progressief nie.

- (366) Afr: *Quartel was besig om gelaai te word vir die terugvaart Kaap toe.*⁵²

Verder kon daar ook geen voorbeelde van 'n passiewe **V_{POS} en**-progressief op die internet gevind word wat met 'n subjek en 'n objek vorm nie, maar daar is wel 'n aantal sogenaamde agenslose passiewe konstruksies vir die **V_{POS} en**-progressief gevind. Hierdie passiewe konstruksies is onpersoonlike konstruksies wat vorm sonder 'n "konkrete subjek", en wat die voornaamwoorde **daar** of **hier** in die plek van die subjek gebruik (sien Ponelis, 1979:408) (vergelyk (367) en (368)):

- (367) Afr: *Daar word **gesit en hengel** soos met paalhengel.*⁵³
- (368) Afr: *Hier word **gesit en stry** oor 'n ossewa, pleks van oor gebiede wat nie eens basiese dienste soos drinkwater of riool-aanlegte het nie.*

Wat opmerklik is van die passivering van die **V_{POS} en**-progressief, is dat slegs die eerste werkwoord, d.i. die **V_{POS}**, gepassiveer word, en dat die tweede infinitiewe werkwoord nie gepassiveer word nie (vergelyk (369) en (370)).

- (369) Afr: *Die appel word gesit en eet deur hom*
- (370) Afr: *?Die appel word gesit en geëet deur hom*

Die onveranderbaarheid van die tweede werkwoord is 'n bevestiging dat die **V_{POS} en**-progressief geouksilieer het. Die **V_{POS}** tree as die hulpwerkwoord in die konstruksie op

⁵² Voorbeeldsin (368): *TK-korpus*

⁵³ Voorbeeldsin (367): <http://www.stywelynetyhtlines.co.za/article.html?articleID=258>

Voorbeeldsin (368): <http://152.111.1.87/argief/berigte/rapport/1998/02/15/10/17.html>

en die tweede werkwoord word die infinitiefwerkwoord. Die eenheidstatus van [**V_{POS}** en **V_{INF}**] word verder ook hierdeur bevestig. Die passifisering van die **V_{POS}** en-progressief kan dus soos volg voorgestel word:

- Aktief: Die man [**sit en eet**] die appel
- Passief: Die appel word **ge[sit en eet]** deur die man

Die feit dat die **besig**-progressief so gemaklik en frekwent in die passiewe vorm aangebied word, is 'n aanduiding van semantiese veralgemening, sowel as die duidelike gebruik van **is besig** om die funksie van 'n hulpwerkwoord te verrig. Die konstruksie het verder tot so 'n mate verbleek dat heelwat van die sintaktiese beperkings wat nog geld vir byvoorbeeld die **aan die**-progressief of die Nederlandse **bezig**-progressief nie (meer) vir die **besig**-progressief geld nie. Hierdie is 'n verdere aanduiding dat die **besig**-progressief verder gegrammatikaliseer het as die ander Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies.

3.4.3.5. Gevolgtrekking

Deur die wyse te vergelyk waarop die Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies met oorganklike werkwoord kombineer, kon verdere afleidings gemaak word rakende die wyse waarop die konstruksies verskillend gebruik word. Dit is duidelik dat die **besig**-progressief die frekwentste met oorganklike werkwoorde kombineer. Dit is verder bevestig dat die **aan die**-konstruksie eerder met ateliese werkwoorde kombineer.

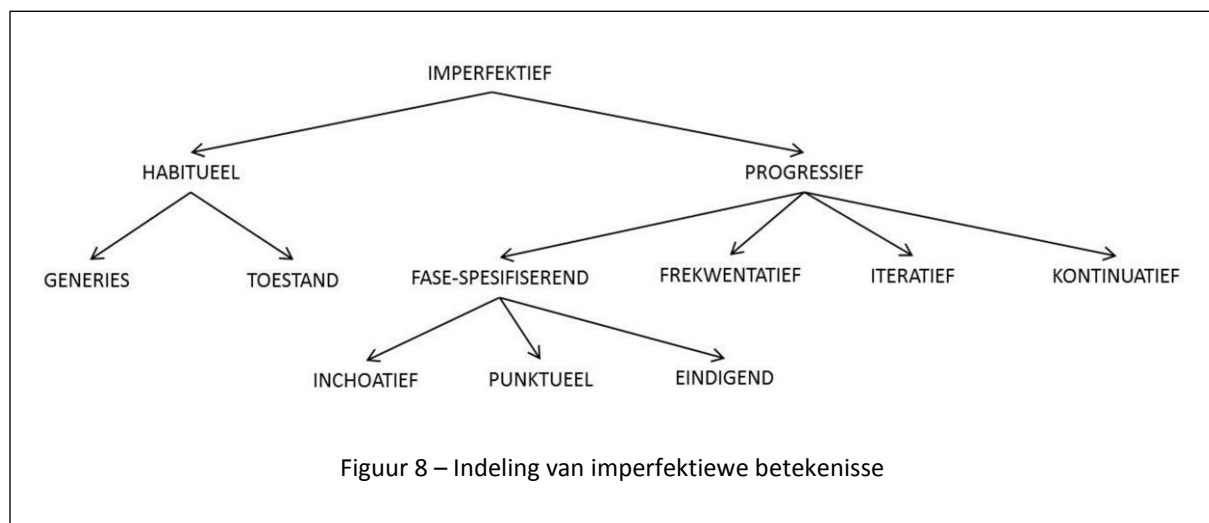
Wanneer die objek 'n vaste sinsposisie in 'n perifrasedeel inneem, is dit 'n aanduiding dat die perifrasedeel sterk eenheidstatus het. Die vaste posisie van die objek en die min sintaktiese variasie van die **besig**-progressief is 'n aanduiding dat die **besig**-progressief 'n sterk eenheidstatus het, en dat dié konstruksie verder gegrammatikaliseer is as die ander Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies.

3.4.4. Kombinasie met ander aspektuele betekenisse

Die vierde kriterium, naamlik die perifrastiese progressiewe konstruksie se kombineerbaarheid met ander aspektuele betekenisse, is 'n aanduiding van die mate

waartoe die konstruksie veralgemeen het, asook die eenheidstatus van die verskillende items in die perifrastiese konstruksie.

In 2.3.2.2.3 is 'n indeling van imperfektiewe aangebied. Daar is aangetoon dat daar onderskei kan word tussen imperfektiewe met habituele betekenis en imperfektiewe met progressiewe betekenis. Daar is ook aangetoon dat verskeie progressiewe en habituele betekenisse onderskei kan word. Progressiewe betekenisse kan onderskei word in vier tipes, naamlik fase-spesifiserende, frekwentatiewe, iteratiewe en kontinuatiewe imperfektiewe (vergelyk weer Figuur 8).

Die fokus van hierdie studie, soos reeds genoem, is perifrastiese konstruksies wat progressiewe betekenis uitdruk. Die perifrastiese progressiewe konstruksies wat vir Afrikaans geïdentifiseer is, is die **aan die-** en **aan 't-**progressief, die **V_{POS} en-**progressief en die **besig-**progressief. Aangesien hierdie konstruksies progressiewe betekenis uitdruk, is die verwagting dat hierdie konstruksies só veralgemeen sal wees dat dit die volle bestek van progressiewe betekenis sal kan uitdruk. Dit behoort dus moontlik te wees om konstruksies wat fase-spesifiserende betekenis (byvoorbeeld **begin** wat inchoatiewe betekenis uitdruk) te kombineer met die perifrastiese progressiewe konstruksies.

In Afrikaans word verskillende perifrastiese konstruksies gevind wat tipes progressiewe betekenis van 'n handeling spesifiseer, soos byvoorbeeld **begin** wat die aanvang van 'n handeling aandui (oftewel inchoatiewe aspek, soos voorbeeldsin (371)), **hou aan** en **bly** wat aandui dat 'n bepaalde handeling voortduur (dus

kontinuatiewe aspek (soos voorbeeldsinne (372) en (373) en **hou op** wat aandui dat 'n progressiewe handeling eindig (oftewel eindigende aspek, soos voorbeeldsin (374)).

(371) Afr: *Die man begin werk.*

(372) Afr: *Die man hou aan werk.*

(373) Afr: *Die man bly werk.*

(374) Afr: *Die man hou op werk.*

Hoewel daar die verwagting is dat die drie Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies met hierdie konstruksies sal kombineer, blyk dit nie die geval te wees nie. Die **aan die**-progressief kan gemaklik met 'n verskeidenheid van inchoatiewe perifrastiese konstruksies (voorbeeldsinne (375) tot (379)), asook met **bly** as 'n kontinuatiewe perifrastiese konstruksie kombineer (voorbeeldsin (380)). Dit is egter nie moontlik om die **aan die**-progressief met die **hou aan-** of **hou op-**perifrastiese konstruksie te kombineer nie.

(375) Afr: *Die kinders **gaan** aan die speel.*

(376) Afr: *Die man **spring** aan die werk.*

(377) Afr: *Die mense **kom** aan die werk.*

(378) Afr: *Die veld **slaan** aan die brand.*

(379) Afr: *Die kinders **raak** aan die speel.*

(380) Afr: *Die kinders **bly** aan die speel.*

Hoewel dit moontlik is om die **V_{POS} en-**progressief met 'n kontinuatiewe perifrastiese konstruksie te kombineer (sien (381)), blyk dit nie moontlik te wees om hierdie progressiewe konstruksie met ander progressief-spesifiserende perifrastiese konstruksies te kombineer nie, byvoorbeeld inchoatiewe of eindigende aspek nie (sien (382) en (383)).

(381) Afr: *Die man bly sit en werk.*

(382) Afr: **Die man hou op sit en werk.*

(383) Afr: **Die man begin sit en werk.*

Dit blyk nie moontlik te wees om die **besig**-konstruksie met enige van die genoemde progressief-spesifiserende perifrastiese konstruksies te kombineer nie (sien (384) tot (388))

- (384) Afr: *Die man begin besig om te werk.
- (385) Afr: ?Die man begin besig wees om te werk.   (leksikaal, nieprogressief)
- (386) Afr: *Die man hou op besig om te werk.
- (387) Afr: ?Die man hou op besig wees om te werk.   (leksikaal, nieprogressief)
- (388) Afr: Die man bly besig om te werk.   (leksikaal, nieprogressief)

Hoewel 'n sin soos (388) grammatikaal aanvaarbaar is, is hierdie nie 'n voorbeeld van kontinuatiewe aspek nie. Die **besig** in hierdie sin word in sy leksikale betekenis gebruik, en die **bly** tree as koppelwerkwoord op om die betekenis van intensiteit van 'besig wees' uit te druk.

Daar is dus 'n verskil tussen die Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies ten opsigte van die wyse waarop dit kan kombineer met konstruksies wat ander aspektuele betekenis uitdruk. Die vraag kan gevra word waaraan hierdie verskil in die moontlike kombineerbaarheid van die verskillende perifrastiese konstruksies toegeskryf kan word. Is die kombineerbaarheid van die **aan die**-progressief moontlik 'n aanduiding dat hierdie konstruksie semanties meer veralgemeen is as byvoorbeeld die **besig**-progressief, wat met geen aspektueel spesifiserende perifrastiese kan kombineer nie? Is die feit dat die **besig**-progressief nie kan kombineer met inchoatiewe konstruksies soos **begin**, kontinuatiewe konstruksies soos **hou aan** en **bly** of eindigende aspektuele konstruksies soos **hou op** nie, moontlik 'n aanduiding dat die **besig**-progressief opsigself 'n bepaalde fase van die progressiewe situasie spesifiseer?

In 1.2.2 is aangedui dat daar vyf prototipiese strategieë bestaan wat die Afrikaanssprekende kan gebruik om aspektuele betekenis te spesifiseer, naamlik deur i) leksikale konstruksies (byvoorbeeld bywoorde en voegwoorde); ii) affiksing van konstruksies; iii) reduplikasie van konstruksies; iv) passifisering van konstruksies; en v) perifrastiese konstruksies.

Terwyl dit nie moontlik is om die **besig**-progressief te kombineer met perifrastiese konstruksies wat tipe progressiewe betekenis spesifiseer nie, is dit wel moontlik om die **besig**-progressief te kombineer met leksikale konstruksies (byvoorbeeld deur die gebruik van bywoorde) wat tipes progressiewe betekenis spesifiseer (vergelyk voorbeeldsinne (389) tot (391)), en dieselfde geld vir die **V_{pos} en**-progressief (vergelyk (392)) en die **aan die**-progressief (vergelyk (393)).

- (389) Afr: *Hy is **op die oomblik** besig om te werk.* (Punktueel)
- (390) Afr: *Hy is **gereeld** besig om te werk.* (Frekwentatief)
- (391) Afr: *Hy is **al die hele dag** besig om te werk.* (Iteratief)
- (392) Afr: *Hy sit **gereeld** en werk.* (Frekwentatief)
- (393) Afr: *Hy is **gereeld** aan die werk.* (Frekwentatief)

Die beperking rakende die perifrastiese progressiewe konstruksies se kombineerbaarheid met ander aspektuele betekenis blyk derhalwe nie 'n semantiese beperking te wees nie, maar eerder 'n sintaktiese beperking. Hierdie sintaktiese beperking het te make met die eenheidstatus van die items in perifrastiese konstruksies.

Daar is in 3.3.2.1 aangetoon dat die **aan die**-perifrastiese progressiewe konstruksie geanaliseer kan word as [is]+[aan die]+[komplement] (vergelyk Figuur 15). Die **is**-werkwoord is die inleidende koppelwerkwoord van die perifrastiese konstruksie. **Aan die** het gereanaliseer tot 'n interafhanklike eenheid in die perifrasede, en die werkwoord wat volg op **aan die** is die werkwoord wat die gebeurtenis van die progressiewe situasie uitdruk. Uit die analise van die **aan die**-progressief is dit duidelik dat die koppelwerkwoord **is** steeds die funksie van 'n kopula verrig. Aangesien die koppelwerkwoord in **aan die**, in teenstelling met **is** in die **besig**-progressief (sien 3.3.2.3), nie veralgemeen en geouksilieer het nie, is dit moontlik om die **is** in die **aan die**-progressiewe konstruksie te vervang met gegrammatikaliseerde werkwoorde soos **bly** of **raak** wat aspektuele betekenis spesifiseer (vergelyk weer voorbeelde (375) tot (380)). Wanneer die genoemde werkwoorde die koppelwerkwoord **is** vervang, tree die werkwoorde as die "aspektueel-betekenisdraende" koppelwerkwoorde in die

konstruksie op. Die **aan die**-progressief kan nie kombineer met perifrastiese konstruksies wat geen koppelwerkwoord het nie (byvoorbeeld **hou aan** en **hou op**).

In 3.3.2.2 en 3.3.2.3 is aangedui dat die **V_{POS} en**-progressief en die **besig**-progressief gereanaliseer het, sodat die eenhede [**V_{POS} en**] en [**is besig**] onderskeidelik geouksilieer het om die funksie van 'n hulpwerkwoord te verrig. Vanweë hierdie ouksiliëring van [**V_{POS} en**] en [**is besig**], is dit nie moontlik om hierdie konstruksies te kombineer met dieselfde perifrastiese aspektuele konstruksies as met die **aan die**-progressief nie, aangesien daar in hierdie twee perifrastiese konstruksies geen werkwoord is wat as koppelwerkwoord optree nie.

Hierdie onkombineerbaarheid van die **V_{POS} en**- en **besig**-progressief met sommige ander perifrastiese aspektuele konstruksies, bevestig die eenheidstatus van die gereanaliseerde items in die laasgenoemde perifrases. Dit is verder ook 'n aanduiding dat of bevestiging daarvan dat die **V_{POS}** in die **V_{POS} en**-progressief en die koppelwerkwoord **is** in die **besig**-progressief se betekenis verbleek het tot 'n grammatikale konstruksie wat as hulpwerkwoord optree.

3.5. Gevolgtrekking

In hierdie hoofstuk is ondersoek ingestel na die wyse waarop die Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies gebruik word. Die ondersoek is gebaseer op 'n korpusondersoek, en die konstruksies is vergelyk aan die hand van vier kriteria.

Die eerste kriterium was om te bepaal watter konstruksie die frekwentste gebruik word, aangesien dit 'n eerste aanduiding is van hoe veralgemeen die konstruksie is. Daar is bevind dat die **besig**-progressief die mees algemene progressiewe konstruksie is, en dat die **aan die**- en **V_{POS} en**- progressiewe konstruksies albei byna ewe frekwent gebruik word.

Die tweede kriterium was om die werkwoordkollokasies van elke progressiewe konstruksie te bepaal, aangesien dit 'n verdere aanduiding is van die semantiese veralgemening van die progressiewe konstruksie. Hoe verder veralgemeen 'n konstruksie is, hoe minder sal dit gespesialiseerd wees om met sekere werkwoordtipes te kombineer. 'n Konstruksie wat meer veralgemeen is, sal in 'n groter hoeveelheid kontekste bruikbaar wees. Daar is bevind dat die **besig**-progressief

met die grootste verskeidenheid werkwoordtipes kombineer, en dus die verste grammatikaliseer is. Die **aan die/aan 't**-progressief spesialiseer byvoorbeeld om eerder met aktiwiteitswerkwoorde te kombineer, en die **V_{POS} en**-progressief spesialiseer om met sekere werkwoordtipes te kombineer, byvoorbeeld werkwoorde van menslike noodsaaklikheid, persepsie, sosiale interaksie, kreatiewe aktiwiteit en kognitiewe aktiwiteit, en werkwoorde wat aandui dat die subjek besig is om te wag.

Die oorganklikheid van die verskillende konstruksies is as derde kriterium geneem om te bepaal hoe die verskillende konstruksies gebruik word. Deur die frekwensie van oorganklike werkwoorde met die progressiewe konstruksies te vergelyk, kan afleidings gemaak word rakende die werkwoordtipes waarmee die konstruksies kombineer. Só is daar byvoorbeeld weer bevestig dat die **aan die/'t**-progressief eerder met aktiwiteitswerkwoorde kombineer, en die frekwensie van oorganklike werkwoorde met hierdie konstruksie, sowel as met die **V_{POS} en**-progressief nie hoog is nie. Die **V_{POS} en**-progressief kombineer ook nie algemeen met oorganklike werkwoorde nie, en spesifieke en bepaalde objek se posisie is beperk in hiërdie konstruksie. Die **besig**-progressief het 'n hoë frekwensie van oorganklike werkwoorde. Verder is oorganklikheid 'n relevante kriterium om die gebruik van die verskillende konstruksies te vergelyk, aangesien die posisie wat die objek in 'n oorganklike progressiewe konstruksie inneem 'n aanduiding is van die perifrastiese konstruksie se eenheidstatus. Indien die items van die perifrastiese konstruksie hoë eenheidstatus het, is die posisie van die objek in die konstruksie nievarieerbaar. Hieruit was dit duidelik dat die **besig**-progressief slegs een sintaktiese struktuur het, en derhalwe 'n hoë eenheidstatus het.

Die laaste kriterium was om te bepaal tot watter mate die perifrastiese progressiewe konstruksies kombineerbaar is met ander aspektuele betekenisse, aangesien dit 'n aanduiding gee van die mate waartoe die konstruksie veralgemeen het. Dit is duidelik dat die **aan die/'t**-progressief gemaklik gekombineer kan word met sommige ander perifrasties-aspektuele konstruksies soos inchoatiewe en kontinuatiewe konstruksies. Die **V_{POS} en**-progressief kon egter slegs met kontinuatiewe konstruksies kombineer, en die **besig**-progressief kan met geen ander perifrasties-aspektuele konstruksies kombineer nie.

HOOFSTUK 4

SAMEVATTING EN GEVOLGTREKKING

4.1. Inleiding

In die eerste hoofstuk van hierdie studie is aangetoon dat tempus in Afrikaans meerduidig is met betrekking tot aspektuele betekenis. In Engels en Nederlands word die werkwoordvorm byvoorbeeld geflekteer om die eenvoudige verledetyd aan te dui, terwyl dieselfde **het ge-**verledetydsvorm in Afrikaans beide die eenvoudige verledetyd, sowel as die anteriorbetekenis kan uitdruk. Hierdie meerduidigheid van die Afrikaanse tempuskonstruksies kan lei tot aannames aangaande die Afrikaanse grammatika, byvoorbeeld dat die grammatika van Afrikaans vereenvoudig en problematies is, of "geen aspek het nie". Die feit dat Afrikaans nie aspektuele betekenis, soos in die geval van tale soos Engels en Nederlands, op 'n geïnflekteerde wyse uitdruk nie, lei gevolglik tot 'n aanname by sommige taalkundiges dat Afrikaans geen vormlike of formele wyse het om aspek te merk nie.

Daar is egter ook in die eerste hoofstuk aangedui dat aspektuele betekenis in Afrikaans gespesifiseer kan word deur gebruik te maak van alternatiewe strategieë, te wete deur i) leksikale konstruksies (byvoorbeeld bywoorde en voegwoorde); ii) affikseringskonstruksies; iii) reduplikasiekonstruksies; iv) passifiseringskonstruksies; en v) perifrastiese konstruksies. Die perifrastiese konstruksies, te wete die **aan die-**, **V_{POS} en-** en **besig-**konstruksies word byvoorbeeld heel algemeen gebruik in Afrikaans om progressiewe aspek te spesifiseer.

Na 'n literatuuroorsig oor aspek in Afrikaans, is daar tot die slotsom gekom dat die wyse waarop aspek in Afrikaans uitgedruk word, bykans 'n volledig onontginde navorsingsterrein is. Daar is veral twee leemtes in die Suid-Afrikaanse literatuur oor aspek. Die eerste leemte het te make met 'n taalteoretiese beskrywing van aspek wat onder andere 'n sistematiese indeling maak van die verskillende aspektuele betekenis wat onderskei kan word. Tweedens is daar 'n leemte rakende die beskrywing van die spesifieke wyses waarop aspektuele betekenis in Afrikaans uitgedruk word.

Die omvang van die navorsingsterrein van aspek in Afrikaans is te groot vir 'n enkele studie. Die fokus van hierdie studie is afgebaken tot 'n ondersoek na die wyse waarop perifrastiese konstruksies gebruik word om progressiewe betekenis uit te druk.

Vanweë die aangeduide leemte in die Afrikaanse literatuur rakende die beskrywing van aspek, is daar in hierdie studie 'n omvattende taalteoretiese beskrywing van aspektuele betekenis aangebied. Die verskillende aspektuele betekenis wat onderskei kan word, is gedefinieer en beskryf.

Om die spesifieke wyse waarop progressiewe betekenis deur perifrastiese konstruksies in Afrikaans uitgedruk word te ondersoek, is die grammatikaliseringsteorie gebruik as teoretiese vertrekpunt vir hierdie studie. Vanuit 'n grammatikaliseringperspektief is dit moontlik om aan te toon hoe die drie genoemde perifrastiese konstruksies tot stand gekom en verder ontwikkel het tot grammatikale konstruksies wat aspektuele betekenis spesifiseer. Verder was dit ook moontlik om vanuit 'n benadering van grammatikalisering kriteria saam te stel waarvolgens die verskillende konstruksies met mekaar vergelyk kon word, om sodoende te bepaal of daar enige gebruiksverskil tussen die drie perifrastiese konstruksies is. Hierdie kriteria is i) om die frekwensie van die verskillende konstruksies te vergelyk; ii) om die werkwoordkollokasies van die konstruksies te ondersoek; iii) om die wyse waarop die konstruksies met oorganklike werkwoorde kombineer te ondersoek; en iv) om die wyse te ondersoek waarin die konstruksies kombineerbaar is met ander perifrastiese konstruksies wat aspektuele betekenis uitdruk.

4.2. Taalteoretiese beskrywings

Vir hierdie studie is drie sentrale taalteoretiese navorsingsdoelwitte gestel. Eerstens is dit om vanuit 'n taalteoretiese perspektief aan te toon wat perifrastiese konstruksies is. Tweedens is dit om vanuit 'n taalteoretiese perspektief aan te toon wat aspek is, te verduidelik wat die verskil tussen tempus en aspek is, en die verskillende aspektuele betekenis wat onderskei kan word aan te toon. Derdens is dit om vanuit 'n taalteoretiese perspektief aan te toon wat grammatikalisering is. Die belangrikste kenmerke en kriteria van grammatikalisering is aangetoon, en daar is vanuit 'n taaltipologiese perspektief aangetoon hoe perifrases tot grammatikale konstruksies ontwikkel en as grammatikale konstruksies funksioneer, asook hoe die perifrastiese

konstruksies ontwikkel om progressiewe betekenis uit te druk. Hierdie navorsingsdoelwitte is in Hoofstuk 2 bereik, en kan kortliks soos volg opgesom word:

4.2.1. Perifrastiese konstruksies

Perifrastiese konstruksies is grammatikale konstruksies wat betekenis uitdruk deur een of meer vry, losstaande woorde. Daar is 'n afhanklikheid tussen die verskillende losstaande woorde (oftewel items) in die perifrasede, en hoe hoër hierdie items se afhanklikheid van mekaar is, hoe hefter is die konstruksie se eenheidstatus. Perifrastiese konstruksies ontwikkel vanuit leksikale konstruksies, en sal oor tyd kan grammatikaliseer tot morfologiese konstruksies. Soos die perifrastiese konstruksie grammatikaliseer, raak die items in die perifrasede van mekaar afhanklik en vorm 'n eenheid. Die eenheidstatus van die items in die perifrasede is 'n aanduiding van die graad van gegrammatikaliseerdheid van die konstruksie.

4.2.2. Tempus en aspek

Tempuskonstruksies dui aan of 'n situasie in die verlede, hede of toekoms plaasgevind het, en het deiktiese betekenis. Aspek, daarteenoor, bied niedeiktiese, temporele inligting aan. Inligting soos duur, oogpunt en die interne struktuur van die situasie word deur aspektuele konstruksies uitgedruk.

Daar kan onderskei word tussen leksikale en grammatikale aspek. Leksikale aspek dui aan of 'n situasie staties of dinamies is, telies of atelies is, en of dit duur het. Hierdie eienskappe kan die konseptuele eienskappe van 'n situasie genoem word. Daar is onderskei tussen vyf situasietipes, naamlik toestande, aktiwiteite, verwesenlikings, uitvoerings en semelfaktiewe. Grammatikale aspek bied inligting aan soos die interne temporele struktuur van die gebeurtenis en die oogpunt van waaruit die situasie beskou word. Daar kan twee soorte grammatikale aspektuele betekenis onderskei word: imperfektiewe (wat 'n situasie beskou asof met 'n onbegrensde en homogene struktuur) en perfektiewe (wat 'n situasie beskou as 'n geheel en as begrens, met 'n heterogene struktuur) grammatikale aspek.

Imperfektiewe betekenis kan verder verdeel word in twee tipes, naamlik imperfektiewe met habituele betekenis, en imperfektiewe met progressiewe betekenis. Die fokus van hierdie studie is op die wyse waarop laasgenoemde betekenis uitgedruk word. Progressiewe betekenis kan verder ingedeel word in vyf tipes, te wete

kontinuatiewe, iteratiewe, frekwentatiewe en fase-spesifiserende betekenis. Definisies en beskrywings van hierdie betekenis is in 2.3.2.2.3 aangebied.

4.2.3. Grammatikalisering

Die definisie wat in hierdie studie vir grammatikalisering gebied word, is "die proses waardeur 'n leksikale konstruksie geleidelik oor tyd só ontwikkel en veralgemeen dat dit, buiten vir die leksikale betekenis wat dit soms nog in sekere kontekste uitdruk, in ander konstruksies ook grammatikale funksie verrig. Hierdie semantiese verandering het 'n toename in frekwensie tot gevolg. Grammatikalisering is 'n multidimensionele verandering, en nie alle prosesse is noodwendig van toepassing op elke geval van grammatikalisering nie."

Gebaseer op Heine en Kuteva (2007) se model van grammatikalisering, is hiérdie taalverandering voorgestel as 'n proses met vier parameters: uitbreiding, semantiese verbleking, kategoriale verandering en erosie. Enkele fasette van grammatikalisering wat relevant is vir die ondersoek van perifrastiese progressiewe konstruksies in Afrikaans, te wete universele roetes, unidireksionaliteit, semantiese verbleking, frekwensietoename, die leksikale oorsprong van konstruksies en reanalise is verder bespreek. Die wyse waarop perifrastiese konstruksies en progressiewe betekenis tipologies grammatikaliseer is ook in hierdie gedeelte bespreek, en hierdie beskrywing word in 2.4.3 en 2.4.3 aangebied.

4.3. Taalspesifieke beskrywings

Die fokus van hierdie studie is afgebaken tot 'n ondersoek na die wyse waarop perifrastiese konstruksies gebruik word om progressiewe betekenis uit te druk. Om te bepaal hoe perifrastiese konstruksies in Afrikaans gebruik word om progressiewe betekenis uit te druk, is vier taalspesifieke navorsingsdoelwitte gestel. Eerstens is dit om aan te toon watter perifrastiese konstruksies in Afrikaans gebruik word om progressiewe betekenis uit te druk. Tweedens is dit om die wyse aan te toon waarop perifrastiese progressiewe konstruksies tot stand gekom het. Derdens is dit om aan te toon hoe die perifrastiese progressiewe konstruksies ontwikkel het, en vierdens is dit om die verskillende en ooreenstemmende wyses aan te dui waarop die perifrastiese konstruksies gebruik word om progressiewe betekenis uit te druk. Om hierdie vrae te beantwoord is die konstruksies vanuit 'n grammatikaliseringperspektief ondersoek.

Daar is in Hoofstuk 1 aangetoon dat daar bykans geen Afrikaanse literatuur beskikbaar is wat progressiewe aspek in Afrikaans bespreek nie. Daar is in Hoofstuk 3 aangetoon dat soortgelyke perifrastiese konstruksies in Afrikaans en Nederlands gevind word om progressiewe betekenis uit te druk. Aangesien daar wel literatuur beskikbaar is wat die Nederlandse progressiewe konstruksies beskryf (te wete dié van Booij, 2003, 2004, 2008 & 2010; Geleyn, 2010; Mortier, 2008; Lemmens, 2003 & 2005), is die literatuur wat die Nederlandse progressiewe konstruksies, waar moontlik, as basis gebruik vir die beskrywing en ondersoek van die Afrikaanse progressiewe konstruksies.

Die ontstaan, ontwikkeling en gebruik van die verskillende Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies (d.i. die **aan die-**, **V_{POS} en-** en **besig-**progressief) kan kortliks soos volg opgesom word:

4.3.1. Die aan die/'t-progressief

Die **aan die**-progressief is 'n konstruksie met 'n lokatiewe leksikale oorsprong. Die struktuur van die perifrastiese konstruksie kan verdeel word in drie dele: eerstens die inleidende werkwoord **is**, tweedens die **aan**-voorsetsel, en derdens die genominaliseerde werkwoord wat ingelei word deur die bepaalde lidwoord **die**. [**aan + die**] het 'n eenheidstatus bekom en vorm die gereanaliseerde konstruksie van die perifrasede.

Die **aan die**-progressief (ongeveer 4 900 resultate) kom heelwat minder frekvent voor as die **besig**-progressief (ongeveer 8 000 resultate), maar is byna ewe frekvent as die **V_{POS} en-**progressief (ongeveer 4 700 resultate).

Vir die **aan die**-progressief kom daar ook 'n variasiekonstruksie voor, naamlik die **aan 't**-progressief. Hierdie konstruksie is egter baie skaars (slegs 330 resultate), en blyk 'n argaïese konstruksie te wees. Die **aan die**-kollokasie kom 125 629 keer in die korpus voor, en word dus meestal in nieprogressiewe betekenis gebruik (dit wil sê met naamwoordstukke). Die **aan 't**-kollokasie kom 360 keer in die korpus voor, en word byna uitsluitlik in progressiewe betekenis gebruik (dit wil sê met werkwoorde). Die **aan 't**-konstruksie is dus heelwat meer gegrammatikaliseer as die **aan die**-progressief, maar uit die frekwensie van die konstruksie, sowel as uit die konteks waarbinne die

onderskeie konstruksie gebruik word, kan afgelei word dat die **aan 't**-progressief waarskynlik aan die verdwyn is.

Uit 'n ondersoek na die werkwoordkollokasies van die **aan die**-progressief, blyk dit dat hierdie konstruksie 'n paar gespesialiseerde gebruike het, onder meer om te kombineer saam met:

- aktiwiteitswerkwoorde. Hierdie werkwoorde het die konseptuele eienskappe van [-staties], [+duur] en [-telies], byvoorbeeld **kook**, **leer**, **roer** en **skryf**;
- idiomatiese uitdrukkings soos **aan die brand**, **aan die slaap**, **aan die rol**, **aan die stuur** en **aan die roer**; en
- onoorganklike werkwoorde. Dit is werkwoorde wat handeling uitdruk waar geen objek gevind kan word nie.

Die **aan 't**-progressief blyk minder gespesialiseerd te wees as die **aan die**-progressief, hoewel hierdie konstruksie ook hoofsaaklik met aktiwiteitswerkwoorde kombineer. Hierdie konstruksie kom ook algemeen voor in kontekste waarin 'n gevoel van "oudheid" weergegee word, byvoorbeeld in historiese romans.

Soos genoem, blyk die **aan die**-progressief hoofsaaklik met onoorganklike werkwoorde te kombineer. Daar is bevind dat slegs 15% van die **aan die**-progressief se resultate oorganklik is, en slegs 17% van die **aan 't**-progressief. Wanneer die **aan die**-progressief wél met oorganklike werkwoorde kombineer, blyk dit hoofsaaklik in die sintaktiese hoofsinstruktuur [**N_{SUB} is N_{OBJ} aan die V_{INF}**] en bysinstruktuur [...**N_{SUB} N_{OBJ} aan die V_{INF} is**] aangebied te word. Die volgorde van die **aan 't**-progressief verskil van die Nederlandse ewekniekonstruksie, aangesien die konstruksie [**N_{SUB} is aan 't N_{OBJ} V_{INF}/N_{OBJ}+V_{INF}**] 'n toelaatbare en redelik algemene konstruksie in Afrikaans is, maar nie in Nederlands nie. Die **aan die/'t**-progressief kan nie in 'n passiewe vorm aangebied word nie.

Die **aan die/'t**-progressief word gemaklik gekombineer met perifrastiese konstruksies wat meer gespesifiseerde progressiewe betekenis uitdruk, byvoorbeeld met die inchoatiewe perifrases soos **raak**, **gaan**, **kom**, **spring** en **slaan** en kontinuatiewe perifrastiese konstruksies soos **bly**. Die **aan die/'t**-progressief kan nie

kombineer met perifrastiese konstruksies sonder 'n koppelwerkwoord (**hou aan en hou op**) kombineer nie.

4.3.2. Die V_{POS} en-progressief

Die leksikale oorsprong van die V_{POS} en-progressief is lokatief van aard. Die postulêre werkwoord in hierdie perifrastiese konstruksie dui in sy oorspronklike, leksikale betekenis aan dat die subjek hom- of haarself in 'n bepaalde liggaamlike posisie bevind. Die ontwikkeling van hierdie konstruksie tot progressiewe konstruksie kan as 'n proses van ouksiliëring beskryf word. Die leksikale postulêre werkwoord in die konstruksie [$V_{POS.LEX}$ en V_{LEX}] het semanties veralgemeen en verbleek tot [$V_{POS.AUX}$ en V_{LEX}].

In Nederlands is die V_{POS} te-progressief die mees algemene perifrastiese progressiewe konstruksie, terwyl die Afrikaanse ewekniekonstruksie die minste in die korpus voorkom. Daar is egter nie 'n groot verskil tussen die frekwensie van die V_{POS} en-progressief (ongeveer 4 700 resultate) en die **aan die**-konstruksie (4 900 resultate) nie.

Ten spyte daarvan dat **staan** die mees frekwente postulêre werkwoord in die Afrikaanse korpus is, is die **sit** en-progressief die mees frekwente V_{POS} en-progressiewe konstruksie. Hierdie is 'n aanduiding dat die **sit** en-progressief meer veralgemeen is as die ander V_{POS} en-konstruksies.

Wanneer die werkwoordkollokasies van die V_{POS} en-progressief ondersoek word, is dit duidelik dat hierdie perifrastiese progressiewe konstruksie ook 'n konstruksie is met 'n aantal gespesialiseerde gebruike. Daar is weinig ooreenstemming tussen die mees frekwente werkwoordkollokasies van die V_{POS} en-progressief en die mees algemene werkwoorde in die korpus. Dié konstruksie kombineer veral met werkwoorde wat die volgende handeling uitdruk:

- Biologiese of menslike noodsaaklikheid, byvoorbeeld **eet, drink, huil, bewe en slaap**.
- Sosiale interaksie, byvoorbeeld **praat, bid, onderhandel en gesels**.
- Kreatiewe aktiwiteit, byvoorbeeld **skryf, tik en brei**.

- Visuele of ouditiewe persepsie, byvoorbeeld **kyk, toekyk, staar, TV-kyk, loer en luister**.
- Aktiwiteite wat impliseer dat die subjek wagtend is, byvoorbeeld **wag, afwag en uitkyk**.

Die dinamiese werkwoord, **loop**, word ook in progressiewe perifrased gebruik, en kom gereeld voor met werkwoorde van negatiewe kommunikasie soos **skinder, sê, slegmaak, mompel en mor**.

Verder word veral die **staan en**-konstruksie, en in 'n minder mate die **sit en**-konstruksie in 'n sekere subjektiewe betekenis gebruik. Die **sit en**-konstruksie kan ook verder gebruik word om kontinuatiewe betekenis uit te druk.

Die **V_{POS} en**-konstruksie word nie baie gereeld in oorganklike konstruksies gebruik nie. Slegs 26% van die resultate in die korpus was konstruksies wat met oorganklike werkwoorde kombineer. Die mees algemene sinstruktuur vir die oorganklike sinne van die **V_{POS} en**-progressief is [**N_{SUB} V_{POS} en N_{OBJ} V**]. Tog lyk dit asof hierdie konstruksie heelwat sintaktiese variasie vertoon, en verskeie sintaktiese posisies van die objek toelaat. Verder, hoewel dit moontlik is om die **V_{POS} en**-progressief in 'n passiewe konstruksie aan te bied, is voorbeelde hiervan nie in die korpus gevind nie.

Die **V_{POS} en**-progressief kan gekombineer word met die perifrastiese hulpwerkwoord **bly** om kontinuatiewe aspektuele betekenis te spesifiseer, en kan vanweë die geouksilieerde status van die perifrastiese eenheid [**V_{POS} en**] nie kombineer met ander perifrastiese aspektuele konstruksies nie.

4.3.3. Die besig-progressief

Die **besig**-progressief se leksikale oorsprong verskil van dié van die ander twee Afrikaanse progressiewe konstruksies, aangesien hierdie perifrastiese progressiewe konstruksie nie 'n lokatiewe oorsprong het nie. **Besig** se leksikale betekenis impliseer dat 'n subjek betrokke is by 'n proses wat aan die voortduur is.

Die **besig**-progressief is die mees frekwente Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksie (7992 resultate). Die konstruksie is bykans twee keer so frekvent as die **aan die-** en **V_{POS} en**- progressiewe konstruksies. Dit blyk ook dat die **besig**-progressief

tot so 'n mate veralgemeen het dat die progressiewe gebruik (62%) van **besig** in Afrikaans méér frekvent is as die leksikale (38%) gebruik.

'n Hele aantal van die werkwoordkollokasies wat frekvent met die **besig**-progressief voorkom, is ook van die mees frekwente werkwoorde in die TK-korpus, byvoorbeeld **word, doen, werk, kom, glo, dink, kyk, sien, sit, leer** en **gee**. Hierdie is 'n aanduiding dat die **besig**-progressief nie 'n sterk gespesialiseerde konstruksie is nie, en met 'n groter verskeidenheid werkwoordtipes kombineer as die **aan die/'t-** en **V_{POS} en-** progressiewe konstruksies. 'n Verdere aanduiding van hierdie veralgemening van die **besig**-progressief is die feit dat die 30 mees frekwente werkwoordkollokasie van die **besig**-progressief slegs 22% van alle resultate uitmaak. Die 30 mees frekwente werkwoordkollokasies van die **aan die**-progressief maak meer as 60% van al die **aan die**-resultate uit, en die 30 mees frekwente werkwoordkollokasies van die **V_{POS} en-**progressief maak ongeveer 43% van al die **V_{POS} en-**resultate uit.

Die **besig**-progressief kombineer met 'n groot verskeidenheid dinamiese situasietipes (d.i. aktiwiteite, verrigtinge en uitvoerings). Die frekwensie van oorganklike werkwoorde met die **besig**-progressief is ook hoog (50%) in vergelyking met die ander Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies. Die **besig**-progressief kan verder ook in passiewe konstruksies gebruik word.

Hierdie konstruksie het 'n baie vaste sinstruktuur. Die enigste moontlike hoofsinstruktuur van oorganklike sinne is [**N_{SUB} is besig om N_{OBJ} te V_{INF}**], en die struktuur van die oorganklike bysinne is [...**N_{SUB} besig is om N_{OBJ} te V_{INF}**].

Die **besig**-progressief kan vanweë die geouksilieerde status van **is besig**, nie gekombineer word met ander perifrastiese aspektuele konstruksies nie.

4.3.4. Gevolgtrekking: Die gebruik van die verskillende perifrastiese progressiewe konstruksies in Afrikaans

Dit is baie duidelik dat daar wel 'n gebruikverskil is tussen die drie perifrastiese progressiewe konstruksies in Afrikaans. In die meeste kontekste gebruik die Afrikaanssprekende die **besig**-progressief om aan te dui dat 'n situasie voortduur. Die

besig-progressief blyk die mees veralgemeende konstruksie te wees en het gevolglik die minste gespesialiseerde gebruike. Om hierdie rede kom die **besig**-konstruksie in 'n groter verskeidenheid dinamiese situasietipes voor as die ander Afrikaanse perifrastiese progressiewe konstruksies, en kombineer oorganklike werkwoorde eerder met die **besig**-progressief. Beide die **aan die/'t**- en **V_{POS} en**-progressief toon etlike gespesialiseerde gebruike. Heelwat idiomatiese uitdrukkings word deur die **aan die**-progressief uitgedruk. 'n Skrywer wat stilisties 'n outydse gevoel aan die gebeure in 'n verhalende teks wil gee, gaan waarskynlik eerder van die **aan 't**-progressief gebruik maak. Wanneer 'n spreker egter byvoorbeeld sy subjektiewe, emosionele ingesteldheid teenoor 'n saak wil uitdruk, gaan hy of sy van die **staan en-** of **sit en-**konstruksie gebruik maak.

Hoewel al drie progressiewe konstruksies gebruik kan word om gewoon aan te dui dat 'n situasie aan die gang is, het die verskillende konstruksies oor tyd so gespesialiseer dat die gebruik van sekere konstruksies in spesifieke kontekste voorkeur bo die ander progressiewe konstruksies geniet.

4.4. Terugskouing en vooruitskouing

Die fokus van hierdie studie is afgebaken tot die wyse waarop perifrastiese konstruksies gebruik word om progressiewe betekenis uit te druk. Die twee sentrale navorsingsbydraes van hierdie studie is om eerstens 'n Afrikaanse taalteoretiese beskrywing te bied van aspek, en tweedens om die wyse te beskryf waarop perifrastiese konstruksies gebruik word om aspektuele betekenis in Afrikaans te spesifiseer.

Hoewel daar in hierdie studie sterk gesteun is op literatuur van die Nederlandse progressief en hoewel daar heelwat vergelykings gemaak is tussen die Nederlandse en Afrikaanse konstruksies, was die doel van hierdie studie nie om enige verskille tussen die Nederlandse en die Afrikaanse konstruksies te beskryf nie. Die verskille en ooreenkomste tussen die Nederlandse en Afrikaanse konstruksies is in hierdie studie gewoon gebruik om 'n basis of vertrekpunt te wees vir 'n ondersoek na die wyse waarop die Afrikaanse konstruksie gebruik word. 'n Konkrete vergelyking tussen die Nederlandse en Afrikaanse eweknie progressiewe konstruksies is dus 'n eerste moontlike onderwerp vir 'n verdere ondersoek.

Verder was die doel van hierdie studie nie om te bepaal tot watter mate die verskillende Afrikaanse (en Nederlandse konstruksies) ten opsigte van mekaar gegrammatikaliseer het nie. Die grammatikaliseringsteorie is gebruik as teoretiese vertrekpunt om die wyse te ondersoek waarop die perifrastiese konstruksies tot stand gekom het, verder ontwikkel het tot grammatikale konstruksies en ook hoe hulle ten opsigte van mekaar verskil in taalgebruik. 'n Tweede moontlike onderwerp vir verdere ondersoek, is derhalwe om die verskillende progressiewe konstruksies (Afrikaans en Nederlands) met mekaar te vergelyk ten opsigte van die mate van gegrammatikaliseerdheid van die konstruksies. Só 'n ondersoek kan byvoorbeeld 'n bydrae lewer tot taaltipologiese ondersoeke wat poog om die linguistieke afstand tussen verskillende tale te bepaal.

Derdens, in Hoofstuk 1 is aangetoon dat daar verskeie strategieë is om aspektuele betekenis te spesifiseer, te wete i) leksikale konstruksies (byvoorbeeld bywoorde en voegwoorde); ii) affiksering van konstruksies; iii) reduplikasie van konstruksies; iv) passifisering van konstruksies; en v) perifrastiese konstruksies. In hierdie studie is slegs die wyse waarop perifrastiese konstruksies gebruik word om progressiewe betekenis in Afrikaans uit te druk ondersoek. Verdere studie is dus moontlik om die wyse waarop leksikale konstruksies, geaffikseerde konstruksies, reduplikasiekonstruksies en passiewe konstruksies in Afrikaans gebruik word om aspektuele betekenis te spesifiseer, te beskryf.

Laastens is daar in Hoofstuk 2 (sien 2.3.2.2) aangetoon dat daar verskeie aspektuele betekenis onderskei kan word. In hierdie studie word slegs perifrastiese konstruksies met progressiewe betekenis ondersoek, maar verdere studie is moontlik wat ondersoek instel na die wyse waarop ander aspektuele betekenis, byvoorbeeld imperfektiewe met habituele betekenis, perfektiewe betekenis en anteriorbetekenis in Afrikaans uitgedruk word.

BRONNELYS

- Abraham W. & Conradie, J. 2001. Präteritumschwund und Diskursgrammatik. Präteritumschwund in gesamenteuropäischen Bezügen: areale Ausbreitung, heterogene Entstehung, Parsing sowie diskursgrammatische Grundlagen und Zusammenhänge. Amsterdam:Benjamins.
- Anderson, J. 1973. An essay concerning aspect: some considerations. The Hague: Mouton de Gruyter.
- Anon. 2010. 'n Beknopte grammatika van die Afrikaanse taal. <http://www.suid-afrika.de/taal3.htm>. Datum van gebruik: 1 Apr. 2012.
- Appleby, M.J. 1967. The infinitive: form and syntax from Old English to modern English. Wisconsin: University of Wisconsin.
- Bach, E. 1986. The algebra of events. *Linguistics and philosophy*, 9(1):5-16.
- Benveniste, E. 1968. Mutations of linguistic categories. (In Lehmann, W.P. & Malkiel, Y., eds. Directions for historical linguistics: a symposium. Oxford: Oxford University Press. p. 83-94).
- Binnick, R.I. 1991. Time and the verb: a guide to tense and aspect. Oxford: Oxford University Press.
- Blevins, J.P. 2003. Periphrasis as syntactic exponence. (In Ackerman, F., Blevins, J. & Stump, G.T., eds. Paradigms and periphrases. Stanford: CSLI. p. 1-21. <http://cs.engr.uky.edu/~gstump/periphrasispapers/synexp.pdf> Date of access: 13 Jun. 2012).
- Bolinger, D.L. 1947. More on the present tense in English. *Language*, 23(4):434-436.
- Booij, G. 2003. Constructional idioms as products of linguistic change: the aan het + INFINITIEF construction in Dutch. (In Ackerman, F., Blevins, J. & Stump, G.T., eds. Paradigms and periphrases. Chicago: University of Chicago Press. p. 79-104).

- Booij, G. 2004. De aan het infinitief-constructie in het Nederlands. (*In* De Schutter, G., Devos, M. & Van Keymeulen, J., eds. *Taeldeman man van de taal, schatbewaarder van de taal*. Gent: Academia Press. p. 97-106).
- Booij, G. 2008. Constructional idioms as products of linguistic change: the aan het construction in Dutch. (*In* Bergs, A. & Diewald, G., eds. *Constructions and language change*. Berlin: Mouton de Gruyter. p. 81-106).
- Booij, G. 2010. *Construction morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Botha, T.J.R., Ponelis, F.A., Combrink, J.G.H. & Odendal, F.F. 1989. *Afrikaanse literatuurgeskiedenis*. Pretoria: Academica.
- Bourdin, P. 2008. On the grammaticalization of 'come' and 'go' into markers of textual connectivity. (*In* López-Couso, M.J. & Seoane, E., eds. *Rethinking grammaticalization: new perspectives*. Amsterdam: John Benjamins. p. 37-59).
- Brink, A.P. 1976. *Aspekte van die nuwe prosa*. Pretoria: Academica.
- Britz, E. 2002. Boeke: laelandse skrywers maak kennis met taalsuster. *Beeld*, 18 Maart. <http://www.volksblad.com/vermaak/nuus/boeke-laelandse-skrywers-maak-kennis-met-taalsuster-20100615> Datum van gebruik: 1 Apr. 2012.
- Broos, J.A.R. 1960. *Aspek: 'n driedimensionale interpretasie*. Pretoria: Unisa. (Proefskrif – PhD).
- Bybee, J.L. 2003. Aspect. (*In* Frawley, W.J., ed. *International encyclopedia of linguistics*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press. p. 157-158).
- Bybee, J. & Dahl, O. 1989. The creation of tense and aspect systems in the languages of the world. *Studies in language*, 13(1):51-103.
- Bybee, J.L. & Pagliuca, W. 1985. Cross-linguistic comparison and the development of grammatical meaning. (*In* Fisiak, J., ed. *Historical semantics, historical word formation*. The Hague: Mouton de Gruyter. p. 59-83).
- Bybee, J.L., Pagliuca, W. & Perkins, R.D. 1991. Back to the future. (*In* Traugott, E.C. & Heine, B. eds. *Approaches to grammaticalization*. Amsterdam: John Benjamins. p. 17-58).

- Bybee, J.L., Perkins, R.D. & Pagliuca, W. 1994. *The evolution of grammar: tense, aspect and modality in the languages of the world*. Chicago: University of Chicago Press.
- Campbell, L. & Janda, R. 2011. Introduction: conceptions of grammaticalization and their problems. *Language sciences*, 23(2-3):93-112.
- Carstens, W.A.M. 1989. *Norme vir Afrikaans*. Pretoria: Academica.
- Comrie, B. 1976. *Aspect: an introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, B. 1985. *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Conradie, C.J. 1999. Preterite loss in early Afrikaans. *Folia linguistica*, 33(1-2):19-38.
- Corster, J.L. 1995. *Nederlandstalige klassieke literatuur in elektroniese editie*. <http://cf.hum.uva.nl/dsp/ljc/index.html> Datum van gebruik: 20 Jan. 2012.
- Croft, W. 1990. *Typology and universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Curme, G.O. 1935. *A grammar of the English language, Volume I: Parts of speech*. Boston: Heath.
- Dahl, O. 1985. *Tense and aspect systems*. Oxford: Basil Blackwell.
- De Villiers, M. 1942. 'n Bydrae tot die sintaksis van die werkwoord in Afrikaans. Kaapstad: Universiteit van Kaapstad. (Proefskrif – PhD).
- De Villiers, M. 1948. *Woordsoort, werkwoorde en tye*. Kaapstad: Nasionale Pers.
- De Villiers, M. 1951. *Werkwoordvorme in Afrikaans in die verlede tyd*. Jrg xxxvi ed. Stellenbosch.
- De Villiers, M. 1962. Die aanduiding van tyd in Afrikaans. *Standpunte*, 44(2):53-61.
- De Villiers, M. 1968. *Die grammatika van tyd en modaliteit*. Kaapstad: Balkema.

- De Vos, M.A. 2005. The syntax of verbal pseudo-coordination in English and Afrikaans. Utrecht: Lot.
- De Wit, A. & Brisard, F. 2012. A cognitive grammar account of the semantics of the English present progressive. (Forthcoming).
- Dekker, G. 1973. Afrikaanse literatuurgeskiedenis. Kaapstad: Nasou.
- Dik, S.C. 1997. The theory of functional grammar, Part 1: The structure of the clause. 2nd ed. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Du Toit, F.G.M. 1940. Eugene Marais, sy bydrae tot die Afrikaanse letterkunde. Amsterdam: Swets en Zeitlinger.
- Ebert, K.H. 2000. Progressive markers in Germanic languages. (In Dahl, O., ed. Tense and aspect in the languages of Europe. Berlin: Mouton de Gruyter. p. 605-653).
- Garcia, H. 1990. Reanalysing actualization, and actualizing reanalysis. (In Andersen, H. & Koerner, E.F.K., eds. 8th International Conference on Historical Linguistics, Lille, 30 August – 4 September 1987. Amsterdam: John Benjamins. p. 141-161).
- Geleyn, T. 2010. De progressieve constructies *bezig zijn* en *besig wees*: een contrastief corpusondersoek Nederlands – Afrikaans. Gent: Universiteit Gent. (Verhandeling – MA).
- Givón, T. 1975. Serial verbs and syntactic change: Niger-Congo. (In Li, C.N., ed. Word order and word order change. Austin: University of Texas Press. p. 17-112).
- Haeseryn, W., Romijn, K., Geerts, G., De Rooij, J. & Van den Toorn, M.C. 1997. Algemene Nederlandse spraakkunst. 2de uitg. Gronigen/Deurne: Martinus Nijhoff Uitgevers / Wolters Plantyn. <http://www.let.ru.nl/ans/index.html> Datum van gebruik: Feb. – Apr. 2012.
- Harris, M. 1982. The “past simple” and “present perfect” in Romance. (In Harris, M. & Vincent, N., ed. Studies in the Romance verb. London: Croom Helm. p. 42-70).

Heine, B. 1990. Grammaticalization as an explanatory parameter. (*In Pagliuca, W., ed. Perspectives on grammaticalization. Amsterdam: John Benjamins. p. 255-287*).

Heine, B. 1993. *Auxiliaries: cognitive forces and grammaticalization.* Oxford: Oxford University Press.

Heine, B. & Kuteva, T. 2007. *The genesis of grammar: a reconstruction – studies in the evolution of language.* Oxford: Oxford University Press.

Heine, B. & Reh, M. 1984. *Grammaticalization and reanalysis in African languages.* Hamburg: Helmut Buske Verlag.

Heine, B., Claudi, U. & Hünnemeyer, F. 1991. *Grammaticalization: a conceptual framework.* Chicago: University of Chicago Press.

Hengselveld, K. 2011. The grammaticalization of tense and aspect. (*In Narrog, H. & Heine, B., eds. The Oxford handbook of grammaticalization. Oxford: Oxford University Press*).

Himmelman, N.P. 2005. Documentary and descriptive linguistics. *Linguistics*, 36:161-195. <http://www.hrelp.org/events/workshops/eldp2005/reading/himmelman.pdf> Date of access: 17 Jun. 2012.

Holm, J. 1989. *Pidgins and creoles: reference survey.* Cambridge: Cambridge University Press.

Hooft, P.C. 2012. *Nederlandsche Historiën 1642-1647.* <http://www.dbnl.org/titels/titel.php?id=hoof001nede01> Datum van gebruik: 26 Maart 2012.

Hopper, P.J. & Traugott, E.C. 2003. *Grammaticalization.* 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.

Jespersen, O. 1965. *The philosophy of grammar.* Chicago: The University of Chicago Press.

Kempen, W. 1969. *Samestelling, afleiding en woordsoortelike meerfunksionaliteit in Afrikaans.* Kaapstad: Nasou.

- Klausburger, J. 2000. Grammaticalization: studies in Latin and Romance morphosyntax. Amsterdam: Benjamins.
- Kranich, S. 2010. Grammaticalization, subjectification and objectification. (*In* Stathi, K., Gehweiler, E. & Köning, E., eds. Grammaticalization: current views and issues. Amsterdam: John Benjamins. p. 101-122).
- Kuteva, T. 2001. Auxiliation: an enquiry into the nature of grammaticalization. Oxford: Oxford University Press.
- Labuschagne, F.J. 1968. Iets oor aspek: lingologies gesien. *Taalfasette*, 6:17-26.
- Langacker, R.W. 1977. Syntactic reanalysis. (*In* Li, C., ed. Mechanism of syntactic change. Austin: The university of Texas Press. p. 57-139).
- Langacker, R.W. 1987. Foundations of cognitive grammar: theoretical prerequisites. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Langacker, R.W. 1991. Concept, image and symbol: the cognitive basis of grammar. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Lee, D., ed. 2001. Cognitive linguistics: an introduction. Oxford: Oxford University Press.
- Lehmann, C. 1995. Thoughts on grammaticalization. 2nd ed. Erfurd: Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt.
- Lemmens, M. 2003. The semantic network of Dutch posture verbs. (*In* Newman, E.J., ed. The linguistics of sitting, standing and lying. Amsterdam: John Benjamins. p. 103-139).
- Lemmens, M. 2005. Aspectual posture verb constructions in Dutch. *Journal of Germanic linguistics*, 17(3):183-217.
- Lichtenberk, F. 1991. Semantic change and heterosemy in grammaticalization. *Language*, 67(3):475-509.
- Liddell and Scott's: Greek-English lexicon. 1935. Oxford: At the Clarendon Press.

Lord, C. 1976. Evidence for syntactic reanalysis: from verb to complementizer in Kwa. (In Steever, S.B., Walter, C.A. & Mufwene, S.S., eds. Papers from the parasession on diachronic syntax, April 22. Chicago: Chicago Linguistic Society. p. 179-191).

Louw, J.P. 1987. Verbale aspek: 'n misvatting? *Suid-Afrikaanse tydskrif vir taalkunde*, 5(4):46-56.

Lyons, J. 1977. Semantics. Cambridge: Syndicate Press of the University of Cambridge.

McCawly, J.D. 1971. Tense and time reference in English. (In Fillmore, C.J. & Langendoen, D.T., eds. Studies in linguistic semantics. New York: Holt, Rinehart and Winston. p.97-113).

Mesthrie, R., ed. 1995. Language and social history: studies in South African sociolinguistics. Cape Town: David Philip.

Meyer, D. 2010. SkryfNet XXII: Deon Meyer se eerste verslag.
http://www.litnet.co.za/cgi-bin/giga.cgi?cmd=cause_dir_news_item&cause_id=1270&news_id=74352&cat_id=286 Datum van gebruik: 29 Nov. 2010.

Michaelis, L.A. 2004. Type shifting in construction grammar: an integrated approach to aspectual coercion. *Cognitive linguistics*, 15(1):1-67.

Mortier, L. 2008. An analysis of progressive aspect in French and Dutch in terms of variation and specialization. *Languages in contrast*, 8(1):1-20.

Paul, C. 2010. Misdaadfiksie – Trippe, trappe, t(r)one.
http://www.argief.litnet.co.za/cgi-bin/giga.cgi?cmd=print_article&news_id=82204&cause_id=1270 Datum van gebruik: 3 Maart 2012.

Plag, I. 1998. On the role of grammaticalization in creolization. (In Gilbert, G., ed. Pidgin and creole linguistics in the 21st century. New York: Lang. p. 17).

Ponelis, F.A. 1979. Afrikaanse sintaksis. Pretoria: Van Schaik.

- Potgieter, F. du T. 1982. Taal breek deur die tydsgrens: 'n vergelykende studie oor tydsaanduiding in Latyn, Engels en Afrikaans: progressief en regressief. *Unie*, 78(7):186-190.
- Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G. & Svartvik, J. 1985. A comprehensive grammar of the English language. Edingburgh: Longman.
- Raidt, E.H. 1972. Afrikaans en sy Europese verlede. Kaapstad: Nasou Beperk.
- Reichenbach, H. 1947. Elements of symbolic logic. New York: Macmillan.
- Rhee, S. 2008. Cognitive semantic representation of instrumentals: crosslinguistic and grammaticalization perspectives. *Studies in modern grammar*, 54:123-146.
- Scholtz, H.v.d.M. 1940. Taal en taalverskynsels. Kaapstad: Nasou.
- Sebba, M. 1997. Contact languages: pidgins and creoles. London: Macmillan.
- Smith, C.S. 1997. The parameter of aspect. 2nd ed. London: Kluwer Academic.
- Tatevosov, S. 2002. The parameter of actionality. *Linguistic typology*, 6:317-401.
- Trask, R.L., ed. 1997. A student's dictionary of language and linguistics. London: Arnold.
- Traugott, E.C. 1978. On the expression of spatio-temporal relations. (In Greenberg, J.H., ed. Word structure. Stanford: Stanford University Press. p. 369-400).
- Van Dale. 2012. Aan. <http://www.vandale.be/opzoeken?pattern=aan&lang=nn>
Datum van gebruik: 28 Maart 2012.
- Van der Merwe, H.J.J.M. 1968a. Afrikaans: sy aard en ontwikkeling. Pretoria: Van Schaik.
- Van der Merwe, H.J.J.M. 1968b. Aspek as uitdrukkingsmiddel van handeling. Pretoria: Universiteit van Suid-Afrika.
- Van der Wouden, T. 2012. Roots of Afrikaans: selected writings of Hans Den Besten. Amsterdam: John Benjamins.

Van Huyssteen, G.B. 2000. Die reduplikasiekonstruksie in Afrikaans: enkele aspekte van 'n kognitiewe gebruikgebaseerde beskrywingsmodel vir Afrikaans.

Potchefstroom: PU vir CHO. (Proefskrif – PhD).

Van Huyssteen, G.B. & Pilon, S. 2009. Rule-based conversion of closely-related languages: a Dutch-to-Afrikaans convertor. (*In* Nicolas F., ed. Proceedings of the 20th Annual Symposium of the Pattern Recognition Association of South Africa, 30 November – 1 December, Stellenbosch, South Africa. p. 23-28).

Van Niekerk, J. 1997. Leksikale aspek en temporele spesifikasie. *Suid-Afrikaanse tydskrif vir taalkunde*, 15(3):98-103.

Van Olmen, D. & Mortelmans, T. 2009. Movement futures in English and Dutch: a contrastive analysis of be going to and gaan. (*In* Tsangalidis, A. & Facchinetti, R., eds. Studies on English modality: in honour of Frank Palmer. Bern: Lang. p. 357-386).

Van Olmen, D., Mortelmans, T. & Van der Auwera, J. 2009. Grammaticalization and subjectification of the future: the case of English, Dutch and German. (*In* Wieksy, W., ed. Cognitive approaches to language and linguistic data: studies in honor of Barbara Lewandowska-Tomaszczyk. Frankfurt am Main: Lang. p. 285-306).

Van Pottelberghe, J. 2002. Nederlandse progressiefconstructies met werkwoorden van lichaam. *Nederlandse taalkunde*, 7:142-174.

Vandeweghe, W. 2007. Grammatica van de Nederlandse zin.

Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

VAW (Pharos Verklarende Afrikaanse Woordeboek). 2010a. Gaan.

<http://www.pharosonline.co.za.nwulib.ac.za> Datum van gebruik: 20 Nov. 2011.

VAW (Pharos Verklarende Afrikaanse Woordeboek). 2010b. Kom.

<http://www.pharosonline.co.za.nwulib.ac.za> Datum van gebruik: 20 Nov. 2011.

Vendler, Z. 1957. Verbs and times. *The philosophical review*, 66(2):143-160.

Verkuyl, H.J. 1996. A theory of aspectuality: the interaction between temporal and atemporal structure. Cambridge: Cambridge University Press.

Verwijs, E., Verdam, J. & Stoett, F.A. 1885. *Middelnederlandsch Woordenboek*. 's Gravenhage: Nijhoff.

Visser, A.J.J. 1968. Aspek (die verloop van 'n handeling) in Afrikaans. *Unie*, 65(1):36-38.

Visser, M. 2012. Resensie: *So lig soos 'n klip* deur Jacques Pretorius.
<http://aityt.blogspot.com/2012/02/resensie-so-lig-soos-klip-deur-jacques.html>
Datum van gebruik: 2 Jun. 2012.

Weinreich, U. 1963. On the semantic structure of language. (*In* Greenberg, J.H., ed. *Universals of language*. Cambridge: MIT Press. p. 142-216).

Wischer, I. & Diewald, G., eds. 2002. *New reflections on grammaticalization*. Amsterdam: John Benjamins.

Wright, S. 1994. The mystery of the modal progressive. (*In* Kastovsky, D., ed. *Studies in early modern English*. Berlin: Mouton de Gruyter. p. 467-485).

Wybenga, D.M. 1983. *Grammatiese tydsvergestalting in Afrikaans: 'n linguistiese ondersoek aan die hand van enkele Afrikaanse kortverhale*. Potchefstroom: PU vir CHO. (Proefskrif – PhD).

TWEETALIGE WOORDELYS

AFRIKAANS	ENGELS
Aanhoudendheidsanterior	Perfect of persistent situation
Aktiwiteit	Activity
Anterior	Anterior
Anterior van die onlangse verlede	Perfect of recent past
Aspek	Aspect
Aspektuele oogpunt	Aspectual viewpoint
Behoeftes	Desideratives
Beperkings	Constraints
Bestemmingsdoelwit	Path-goal
Beweging	Movement
Blywendheid	Persistence
Kategoriale verandering	Decategorization
Desemantifisering	Desemanticization
Duur	Duration
Eenvoudige verledetyd	Simple Past
Eindigend	Cessative
Enklitiese vorme	Clitics
Erosie	Erosion
Ervaringsanterior	Experiential perfect
Frekwensie	Frequency
Frekwentatief	Frequentative
Fusie	Fusion
Geaffekteerde ervaarder	Affected experiencer
Geaffekteerde objek	Affected object
Gebeurtenis	Event
Gebruiklikheidsaspek	Usitative
Gekonstrueerde objek	Constructed object
Geleidelikheid	Gradualness
Gelyktydige bestaan	Coexist
Generies	General / gnomic
Grammatikale aspek	Grammatical aspect
Grammatikalisering	Grammaticalization / Grammaticization
Grammatikaliseringsroete	Grammaticalization path
Habitueel	Habitual
Hedetydsanterior	Present Perfect
Helling	Cline
Inchoatief	Inchoative

Tweetalige woordelyst

Iteratief	Iterative
Kanaal	Channel
Ketting	Chain
Kollokasie	Collocation
Kontinuatief	Continuative
Kontinuum	Continuum
Laagvorming	Layering
Lae	Layers
Leksikale aspek	Lexical aspect
Leksikale oorsprong	Lexical source
Onbegrens	Unbounded
Onbepaalde verledetyd.	Indefinite past
Oogpuntaspek	Viewpoint aspect
Oorganklik	Transitive
Ouksiliëring	Auxiliation
Perfektief	Perfective
Perfektum	Perfect
Postulêre werkwoorde (liggaamshoudingwerkwoorde)	Postular verbs
Progressief	Progressive
Progressiewe verledetyd	Past Progressive
Resultaatsanterior	Perfect of result
Saamvloei of verenig	Coalesce
Samesmelting	Fusion
Leksikale oorsprong	Semantic source
Semantiese reduksie	Semantic reduction
Semantiese veralgemening	Semantic generalization
Semantiese verbleking	Semantic bleaching / desemantization
Semantiese verdunning	Semantic depletion
Semelfaktief	semelfactive
Situasie	Situation
Situasiepunt	Point of event
Situasietipes	Situation types
Spesialisering	Specialization
Splitsing	Divergence
Spreekpunt	Point of speech
Staties	Stative
Statiwiteit	Stative
Telies	Telic
Telisiteit	Telicity
Tempus	Time
Toekomendetydanterior	Future Perfect / Future anterior/Pluperfect
Toestand	State

Tweetalige woordelys

Uitvoering	Accomplishment
Unidireksionaliteit	Uniderictionality
Universele roete	Universal pathway
Verandering van toestand	Change of state
Verbleking	Bleaching
Vergane objek	Consumed object
Verledetydsanterior	Past Perfect / Past anterior
Uitbreiding	Extention
Verpligting	Obligation
Verwesenliking	Achievement
Verwysingspunt	Point of reference
Wilskragtig	Volitional

ENGELS	AFRIKAANS
Accomplishment	Uitvoering
Achievement	Verwesenliking
Activity	Aktiwiteit
Affected experiencer	Geaffekteerde ervaaider
Affected object	Geaffekteerde objek
Anterior	Anterior
Aspect	Aspek
Aspectual viewpoint	Aspektuele oogpunt
Auxiliation	Ouksiliëring
Bleaching	Verbleking
Cessative	Eindigend
Chain	Ketting
Change of state	Verandering van toestand
Channel	Kanaal
Cline	Helling
Clitics	Enklitiese vorme
Coalesce	Saamvloei of verenig
Coexist	Gelyktydige bestaan
Collocations	Kollokasies
Constraints	Beperkings
Constructed object	Gekonstrueerde objek
Consumed object	Vergane objek
Continua	Kontinuums
Continuative	Kontinuatief
Continuum	Kontinuum
Decategorization	Kategoriale verandering
Desemanticization	Desemantifisering
Desideratives	Behoeftes

Tweetalige woordelys

Divergence	Splitsing
Duration	Duur
Erosion	Erosie
Erosion	Erosie
Event	Gebeurtenis
Experiential perfect	Ervaringsanterior
Extention	Uitbreiding
Frequency	Frekwensie
Frequentative	Frekwentatief
Fusion	Fusie
Fusion	Samesmelting
Future Perfect / Future anterior/Pluperfect	Toekomendetydanterior
General / gnomic	Generies
Gradualness	Geleidelikheid
Grammatical aspect	Grammatikale aspek
Grammaticalization / Grammaticization	Grammatikalisering
Grammaticalization path	Grammatikaliseringsroete
Habitual	Habitueel
Inchoative	Inchoatief
Indefinite past	Onbepaalde verledetyd
Iterative	Iteratief
Layering	Laagvorming
Layering	Laagvorming
Layers	Lae
Lexical aspect	Leksikale aspek
Lexical source	Leksikale oorsprong
Movement	Beweging
Obligation	Verpligting
Past Perfect / Past anterior	Verledetydsanterior
Past Progressive	Progressiewe verledetyd
Path-goal	Bestemmingsdoelwit
Perfect	Perfektum
Perfect of persistent situation	Aanhoudendheidsanterior
Perfect of recent past	Anterior van die onlangse verlede
Perfect of result	Resultaatsanterior
Perfective	Perfektief
Persistence	Blywendheid
Point of event	Situasiepunt
Point of reference	Verwysingspunt
Point of speech	Spreekpunt
Postular verbs	Postulêre werkwoorde (liggaamshoudingwerkwoorde)
Present Perfect	Hedetydsanterior

Tweetalige woordelyst

Progressive	Progressief
Semantic bleaching / desemanticization	Semantiese verbleking
Semantic depletion	Semantiese verdunning
Semantic generalization	Semantiese veralgemening
Semantic reduction	Semantiese reduksie
Semantic source	Leksikale oorsprong
Semelfactive	Semelfaktief
Simple Past	Eenvoudige verlede tyd
Situation	Situasie
Situation types	Situasietipes
Specialization	Spesialisering
State	Toestand
Stative	Staties
Stative	Statiwiteit
Telic	Telies
Telicity	Telisiteit
Time	Tempus
Transitive	Oorganklik
Unbounded	Onbegrens
Unidirectionality	Unidireksionaliteit
Universal pathway	Universele roete
Usitative	Gebruiklikheidsaspek
Viewpoint aspect	Oogpuntaspek
Volitional	Wylskragtig

INDEKS

A

aktionaliteit · 31
aktionsart · 31
aktiwiteit · 32, 36, 38, 87, 88, 103, 190, 192
anterior · v, viii, 43, 45, 46, 47, 48, 70, 190, 192, 193
    aanhoudendheidsanterior · 47, 48, 190, 193
    ervaringsanterior · 47, 48, 190, 193
    hedetydsanterior · 3, 190, 194
    resultaatsanterior · 47, 191, 193
    toekomendetydanterior · 46, 191, 193
    verledetydsanterior · 192, 193
aspek · i, vi, viii, 6, 22, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 41, 45, 53,
    54, 55, 57, 60, 64, 66, 67, 71, 90, 91, 190, 192
    aspektuele betekenis · vi, vii, viii, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8,
        10, 11, 12, 14, 15, 17, 19, 22, 25, 43, 45, 47, 51,
        59, 67, 69, 71, 73, 85, 86, 89, 91, 120, 162, 165,
        166, 169, 170, 176, 178, 179
    aspektuele karakter · 31
    aspektuele klas · 31
    aspektuele oogpunt · 190, 192
    grammatikale aspek · vii, viii, xiv, 23, 25, 30, 31, 32,
        41, 42, 43, 50, 56, 91, 171, 190, 193
    leksikale aspek · vii, viii, 12, 30, 31, 32, 41, 171, 188,
        191, 193

B

behoefte · 190
beperkings · 190, 192
bestemmingsdoelwit · 190, 193
beweging · 190, 193
blywendheid · 190, 193

D

deiktiese · 26, 27, 29
dekategorisering · 190, 192
desemantifisering · 190, 192
dinamies · 26, 31, 32, 33, 36, 39, 44, 51, 53, 54, 88, 137,
    139
duratiwiteit · *Sien* duur
duur · 6, 29, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 75, 91,
    130, 136, 174, 190, 193

E

eindigend · 190, 192
enklitiese vorme · 190, 192
erosie · 63, 172, 190, 193
eventualiteitstipe · 31

F

frekwensie · 29, 58, 65, 75, 76, 80, 81, 84, 91, 114, 115,
    120, 123, 172, 190, 193
frekwentatief · 55, 90, 190, 193
fusie · 190, 193

G

geaffekteerde ervaarder · 190, 192
geaffekteerde objek · 190, 192
gebeurtenis · 32, 36, 190, 193
gebruiklikheidsaspek · 190, 194
gekonstrueerde objek · 190, 192
geleidelikheid · 190, 193
gelyktydige bestaan · 190, 192
generies · 190, 193

grammatikale aspek · *Sien* aspek

grammatikalisering · i, vi, vii, viii, 48, 51, 57, 58, 60, 61,
62, 63, 64, 65, 69, 70, 71, 72, 76, 80, 81, 82, 83, 86,
92, 101, 102, 190, 193

grammatikaliseringsroete · 190, 193

H

habituêel · 53, 90, 190, 193

hedetyd · 86, 87

helling · 190, 192

het ge-verledetydsvorm · 3

I

imperfektief · i, vi, viii, 21, 27, 31, 32, 36, 42, 43, 45, 46,
48, 49, 50, 51, 52, 71, 73, 80, 83, 86, 89, 90

inchoatief · 191, 193

iteratief · 55, 90, 191, 193

K

kanaal · 191, 192

kategoriale verandering · 64

ketting · 191, 192

kollokasies · 133, 191, 192

kontinuatief · 54, 90, 191, 192

kontinuum · 191, 192

L

laagvorming · 191, 193

lae · 191, 193

leksikale aspek · *Sien* aspek

leksikale oorsprong · 191, 193

M

morfologies · xiv, 3, 6, 15, 24, 31, 78, 83, 84, 85, 90, 94,
124, 171

O

Onvoltooid Verleden Tijd · 1, 3

oogpuntaspek · 191, 194

oorganklik · 191, 194

ouksiliëring · 191, 192

P

Past Progressive · 1, 3, 191, 193

perfektief · viii, 2, 3, 27, 31, 32, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 70,
191, 193

perfektum · viii, 45, 46, 48, 191, 193

perifrastiese konstruksies · i, iii, vi, 20, 21, 24, 62, 83, 87

postulêre werkwoorde · 191, 193

Present Perfect · 1, 3, 46, 190, 194

progressief · viii, 2, 3, 5, 6, 19, 20, 30, 50, 51, 53, 54, 55,
86, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101,
102, 105, 106, 107, 108, 114, 115, 119, 123, 131, 132,
133, 138, 140, 141, 144, 150, 157, 160

Progressiewe Verleden Tijd · 1, 3

R

reduplikasie · 6

resultatiewe · 31, 45, 70, 73

S

samesmelting · 191, 193

semantiese oorsprong · 191, 194

semantiese reduksie · 191, 194

semantiese veralgemening · 191, 194

semantiese verbleiking · 58, 61, 63, 72, 191, 194

semantiese verdunning · 191, 194

semelfaktief · 32, 36, 40, 191, 194

Simple Past · 1, 3, 45, 50, 190, 194

situasie · 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43,
44, 45, 53, 54, 55, 87, 91, 191, 194

situasiepunt · 27, 191, 193

situasietipes · 35, 191, 194

Indeks

---

spesialisering · 191, 194
splitsing · 191, 193
spreekpunt · 27, 191, 193
staties · 26, 30, 31, 32, 33, 36, 49, 51, 52, 53, 54, 191,
194
statiwiteit · *Sien* staties

T

telies · 32, 34, 191, 194
telisiteit · *Sien* telies
tempus · viii, 1, 22, 26, 27, 28, 29, 57, 59, 66, 71, 91, 171,
191, 194
toestand · 30, 31, 32, 36, 37, 39, 53, 73, 144, 192, 194
tydsuitdrukking · viii, 26, 27

U

uitvoering · 32, 36, 39, 40, 192
unidireksionaliteit · 69, 192, 194

universele roete · 65, 192, 194

V

verbleking · 192
vergane objek · 192
verledetyd · 3, 27, 48, 53, 54, 190, 191, 193, 194
verledetydskonstruksie · 2
verlenging · 63, 64, 192, 193
verpligting · 192, 193
verwesenliking · 32, 36, 39, 40, 192
verwysingspunt · 27, 44, 49, 192, 193
Voltooid Tegenwoordige Tijd · 1

W

wilskragtig · 192, 194

BYLAAG

Bylaag 1: Voorbeeldsinne van gespesialiseerde gebruike van die V_{POS}-en-konstruksies (TK-korpus)

1.1. Voorbeeldsinne van subjektiewe gebruike staan en

- (1) *"Jou swernoot, vir wat **staan en** luister jy my af?" sê Vos in die rigting van die kelner wat kom wag staan het by die ingangseur.*
- (2) *"Vir wat **staan en** nooi jy nou die vroumens? Het ek nie genoeg probleme nie?" vra sy verontwaardig en Henning sluk swaar aan die lag wat in hom opborrel.*
- (3) *"Vir wat moes jy nou gaan **staan en** baklei, Keith," vra sy sag. "Kyk hoe lyk jy nou!"*
- (4) *Almal weet van die vind-jou-voete-verhouding ná 'n egskeiding: gawe afleiding, maar moet dit nou nie gaan **staan en** verwar met ware liefde nie.*
- (5) *Arno, hoe kan jy daar **staan en** maak asof ons twee die geskiedenis se twee grootste 'lovers' is, terwyl jy weet dat daar eintlik nog nooit rêrig iets tussen ons was nie?*
- (6) *Daar is massas woedende mense van die gemeenskap wat kom **staan en** vinger swaai," sê hy.*
- (7) *Dat jy darem so 'n dom ding kon doen om jou weer aan Moira te gaan **staan en** verloof," sê Tant Siena ongeveins toe hy die kombuis binnegaan.*
- (8) *Dat 'n meisiemens hom nou moet **staan en** ore aansit! Jy't gesê daar's iets wat ek vir jou moet doen, en nou staan jy hier en bubbles hap.*
- (9) *Die meeste van die tyd was ek bedwelm en so verdwaas soos jy wat jou daar langs die kroegtafel **staan en** versuip in die mate dat ek twyfel of jy regop op jou perd Pretoria gaan inry.*
- (10) *Dis die ding sien, sy't my daar kom **staan en** uitbuit vir al die jare wat ek niks met haar uit te waaie wou gehad het.*
- (11) *Dis erg genoeg dat sy sy kop so befonkfaai het dat hy haar sowaar daar in die pas gaan **staan en** soen het!*
- (12) *Dis natuurlik ook die rede waarom die mense nou so te kere gaan om glad van gekleurde hoendervere blomme te **staan en** maak*
- (13) *Dis omdat jy in my gesig **staan en** lieg!*
- (14) *Dis tyd dat jy weer vrou vat, maar asseblief, ek vra jou mooi, moenie gaan **staan en** verlief raak op 'n moordenaressie nie.*
- (15) *Dit doen jou net kwaad om jou te gaan **staan en** bekommer, Mev. Co.'*

- (16) *Ek druk dit teen my vas en **staan en** grens dat die trane spat – daar is nie 'n ander manier om dit te beskrywe nie, en hoekom sal ek hier **staan en** lieg vir myself?*
- (17) *Hier **staan en** maak hy hom weer op soos 'n vroumens, en hy het nie die vaagste benul hoekom hy dit doen nie.*
- (18) *Hoe kan hy sy eie persoonlikheid **staan en** verander en hoe kan hy die toename in aansoeke ('n toename van maklik 50 %, sê hy) weier wat die publisiteit nou bring?*
- (19) *Jy moet darem nou nie sommer so soos 'n verwaarloosde teef vir spek en boontjies jaloers gaan **staan en** word nie!*
- (20) *Jy moet 'n professor wees of 'n predikant, en wie was ek, 'n dorpsonderwyser wie se naam nog skaars bekend geraak het en wat sy eie werk **staan en** uitgee.*
- (21) *Jy **staan en** vra nog? Dit is al halfdrie en jy kom vra my wragtig wat my gesig makeer asof jy nie weet nie?*
- (22) *Laat weet nou of jy reggekom het met die visum en die oorsese kaartjie en skryf vir ons, moenie ons gaan **staan en** verwaarloos nie.*
- (23) *Maar die feit bly staan, as ek nie gaan **staan en** dodelik verlief raak het op 'n kind nie, sou ek en jy seker nou getroud gewees het.*
- (24) *Moet jy nou met haar van alle mense gaan **staan en** trou? Wat as daardie man besope hier op my drumpel kom kuier asof hy 'n familielid is.*
- (25) *Natuurlik ook my maat hier, maar ek wil nou nie vir Pa en Ma gaan **staan en** omkrap met name nie.*
- (26) *Nie alvorens hy homself met die skedel **staan en** vermaak het nie.*
- (27) *Nie dat 'n paar swaeltjies nou 'n somer **staan en** maak nie.*
- (28) *Pasop tog, my kind, as jy daardie paadjie vat dat jy nou nie gaan **staan en** modder op jou rok kry nie.*
- (29) *Sy - arme gek wat op hom gaan **staan en** verlief raak het - is 'n maklike prooi.*
- (30) *Sy het nou ons hele Kersfees gaan **staan en** spoil,"sê Ockhuis.*
- (31) *Sy praat stadig en haal diep asem om weer kalmte in haar binneste te kry. Sy - arme gek wat op hom gaan **staan en** verlief raak het - is 'n maklike prooi.*
- (32) *Toe ek weer 'n motor hoor aankom van Humansdorp se kant af, dink ek daaraan om die oudste seuntjie saam met my te laat **staan en** smee om hulp.*
- (33) *Vir wat moes sy nou **staan en** verlief raak op 'n man wat haar belieg en bedrieg!*
- (34) *Waarom sal ons dit vir onself gaan **staan en** moeilik maak?*

- (35) *Was dit nou nodig dat hy 'n gek van homself voor hierdie simpel meisiekind moet **staan en maak**?*
- (36) *Wel, dis nou natuurlik te sê as Kitte, 'n geswore oujongkêrel, nie gaan **staan en koue voete kry** nie.*

1.2. Voorbeeldsinne van subjektiewe gebruike van sit en

- (1) *Met al dié elemente was dit vreemd dat die gehoor op die media-aand 'n versameling besonder droë bikkoms was, ten spyte van David Thompson se beste pogings en nie verder as **sit en** lipsing gekom het nie.*
- (2) *Hulle gooi dan die venster oop en hy vra haar om voor die venster te loop **sit en** haar te verbeel dat sy soos 'n vlinder by die venster uitvlieg.*
- (3) *Hoe kan 'n ou van 'n meisie verwag om hoog en droog te bly **sit en** te jammer-ek's-gekys?*
- (4) *Nog stemmiger haar pa en ma gaan groet en soos 'n klein fariseër daar **sit en** maak of jy maar net kom verneem hoe dit met almal se gesondheid gaan.*
- (5) *Ek het rondgegaan op die dorp en in die distrik, en die ou ooms wat op die dood **sit en** wag, het met my gesels: hulle het die tyd gehad om te vertel, en ek om te luister.*
- (6) *Wat die vrou heeldag met haarself só op haar eie **sit en** aanvang, bly vir ons almal 'n raaisel. Die hoender buig orent en kry die vis aan die stertvin beet.*
- (7) *Dis natuurlik 'n romantiese teruggryp na die era van die Sestigters, toe al wat leef en beef in die Afrikaanse skrywers-establishment vir 'n jaar of wat in Parys gaan **sit en** hulle vervies het oor apartheid.*
- (8) *Young het al vertel dat hy gaan **sit en** skryf as iets hom pla.*
- (9) *Elke boer moet gaan **sit en** uitwerk wat vir hóm die beste en produktiefste is.*
- (10) *Hy sal selfs in die tempel van God gaan **sit en** voorgee dat hy God is. Maar wanneer die Here Jesus kom, sal Hy hom met die asem uit sy mond verdelg en deur die glans van sy verskyning vernietig.*
- (11) *Uitvoerende sjef ofte nie, hóm kry jy nie in 'n kantoor waar hy geregte **sit en** prakseer nie. Ervaring leer 'n mens hoe om te begroot en te beplan sodat die kos nie opraak voordat almal geëet het nie.*
- (12) *Ek kan nie net hande gevou **sit en** niks doen nie.*
- (13) *Ek kan nie ses maande hande gevou **sit en** wag en hoop nie. Anders is dit ek en die vloot.*

- (14) *G'n wonder Jonty Jack bly daar bo in die berg nie; g'n wonder hy draai sy rug op dié suf gemeenskap wat ingeteel hier **sit en** die gewoontes bedryf waarmee hulle al jare besig is asof niks ooit verander nie.*
- (15) *Hete, dis veronderstel om die gelukkigste dag van my lewe te wees en hier sit<V> en verlang ek na almal, van my ma tot vader Paul.*
- (16) *Moenie alleen in jou klein hoekie **sit en** swoeg nie. Los nou vlag-klagtes.*
- (17) *En Maarman se vrou word selfs daarvan beskuldig dat sy eintlik 'n heks is en heeldag in haar huisie **sit en** toor.*
- (18) *Mens kan ten minste na die outfits kyk as hulle **sit en** kak praat op TV.*
- (19) *Hoe dūrf hy so snedig wees oor haar werk in die kelder – verbeel jou, **sit en** palmietsop stook!*
- (20) *Daar was 'n ruk dat 'n mens jouself **sit en** wysmaak het dat die Springbokke die knoop gaan deurhak.*
- (21) *Nee, jy **sit en** hoop dat hy vanself sal wegvlieg!*
- (22) *Jy **sit en** praat teen jou broer, jou eie broer beswadder jy.*
- (23) *Oor die jare weet ons al dat wanneer my pa met daardie stemtoon begin praat, hy nie sommer kaf **sit en** aframmel nie, maar dat hy wil hê dat ons mooi na hom moet luister.*
- (24) *Op hierdie oomblik is dit vir my onbegryplik dat jy hier so kalm kan **sit en** sito-sito vir my vertel dat jou lewe stukkend is!*
- (25) *Wat met jaloersheid die kollegas in Brittanje, Australië en die Midde-Ooste **sit en** beny terwyl ons pasiënte tevergeefs om hulp roep en op die vloer in pyn rondkruip.*

1.3. Voorbeeldsinne van subjektiewe gebruike van loop en

- (1) *Geen mens met 'n halwe verstand **loop en** gooi vyftiggrande rond nie. Die banke doen baie moeite om jou kredietkaart by so 'n wyd moontlike aantal handelaars aanvaar te kry en daar is altyd 'n alternatief vir waarna jy soek.*
- (2) *Wie het haar jare gelede só verwond dat sy vandag nog **loop en** skerm as 'n man net naby haar asemhaal? Wat laat haar soos 'n skamper skooldogter optree sodra daar sprake is van 'n romanse wat na haar kant toe kom?*

1.4. Voorbeeldsinne van kontinuatiewe gebruike van sit en

- (1) *Nog 'n familie het ná die laaste Kersfees van oordaad gaan **sit en** besin en besluit om slegs vir die klein kindertjies geskenke te gee wat minder as R50 kos.*

- (2) *Ja, ek dink ek sal ná die Wêreldbeker volgende jaar gaan **sit en** besluit of ek net toets- of eendag-krieket wil speel.*
- (3) *Het jy al mooi gaan **sit en** dink waar die dinge hulle oorsprong vandaan het ?*
- (4) *Ek is nie iemand wat deur die nag **sit en** studeer nie.*
- (5) *Dit konsentreer op die feit dat om 'n probleem op te los, jy gewoonlik iets moet doen, nie net **sit en** dink aan teoretiese antwoorde nie.*
- (6) *Later, toe sy nie die bevordering gekry het wat sy gemeen het haar toekom nie, kon nie **sit en** wag vir ander om te besluit waartoe ek in staat is nie.*

Bylaag 2: Voorbeeldsinne van die loop V_{POS} en-konstruksies

- (1) *Hy sê: "Wat sal jy nou daar onner 'n boom loop sit en eet waar die vlieë en die tampanne 'n mens sal wegdra?"*
- (2) *En sonder lat hy veel afbreuk doen aan sy praat, beduie hy ons moet loop sit en hy hou sy hand voor sy oë en hy bid 'n vinnige versie.*
- (3) *Hulle gooi dan die venster oop en hy vra haar om voor die venster te loop sit en haar te verbeel dat sy soos 'n vlinder by die venster uitvlieg.*
- (4) *Die skut het nou die verkeerde bok loop staan en skiet.*
- (5) *Ons het voor die venster loop staan en die vroue oorkant die straat dopgehou.*
- (6) *Hy sal daar met 'n hoed voor die winkels loop sit en met die mense gesels wat verbykom.*
- (7) *Maar daardie oggend het ek bokant my pa se slapende kop loop staan en van hom probeer vergeet.*
- (8) *Die vlughandige meisie, haar vreemde, amandelvormige oë... alles asof uit 'n ander wêreld, asof ons wêreld die dag loop staan en 'n ander een voor ons oë begin draai het, saam met die septer in haar hand.*
- (9) *Maar toe het hy nog loop staan en vir hulle 'n pand se present gekoop!"*
- (10) *Toe loop sit en huil hy onder in die foksel.*
- (11) *Ters het een tree te ver loop staan en gaan.*
- (12) *Sê nou hulle kom by die bos en Ragel het haar mond loop staan en verbypraat.*
- (13) *Sy sal nou by jou kamer ingaan, Ma, ten volle geklee en ordentlik, en sy sal langs jou op die rand van jou bed loop sit en sy sal in trane uitbars.*
- (14) *"Net om te dink dat die man die moed gehad het om so iets te loop staan en aanvang," sê my ma en sluk weer vinnig 'n mond koffie af.*
- (15) *"Moenie nou so loop staan en verander, dat jy my môre nie wil oplaai nie, hoor!"*
- (16) *Sy geweer is met draad en ou stukke rubber om die kolf vasgewoel, maar soos ek in die loop staan en inkyk, kan ek sien dat dit 'n groot kaliber geweer is.*
- (17) *"Vir wat sou sy dan nou 'n maagsweer loop staan en kry het.*
- (18) *En Samuel Elsevier, sê Daniel langs die pad - die een wat bedags by jou loop sit en gesels het, is nou glo Sekunde aan die Kaap.*

- (19) *Die Here sal vir jou hard slaan as jy met sy botteltjiegeld loop staan en dominoskuld betaal."*
- (20) *"Ons kan dit nie net uitlos asof dit niemand se saak is nie! 'n Naeltjebreuk is nie 'n ding wat weer loop staan en t'rugtrek na die tyd nie."*
- (21) *"Nou vir wat loop staan en koop jy bruidbroodmeel Ek het mos uitdruklik vir jou gesê koekmeel."*
- (22) *"Vir wat loop staan en neuk jy Saterdag in die graf in van dronkigheid "*
- (23) *Of jy middelnag op jou maag op 'n breë kooi met 'n klaargekoopte deken loop lê en jou droewenheid op 'n sawwe kussing uithuil, is maar alles eenderster.*
- (24) *"Moenie my kos loop staan en opeet nie."*
- (25) *Kyk nou hoe het hy vandag agter die hoenderhok loop sit en Boontoe gepraat en dit vir haar onthalwe.*
- (26) *"Jy't tog nie verlief loop staan en raak..."*
- (27) *Dis nie my skuld as Pierre en wie ook al die afleiding loop staan en maak het dat ek sy pa is net oor hy my pappa genoem het nie.*
- (28) *Sodat hy hom skielik wegdraai en by die kombuisvenster loop staan en uitkyk op die binnehof, waar twee katte naby 'n fonteintjie op die digte kweek in die son lê.*
- (29) *Die doel van hierdie eerste (en moeilike) loop sit en skryf, is om 'n raam (as ons dit as vrotterige vertaling van die draft mag gebruik) op papier te kry.*
- (30) *Benewens roei moet daar darem ook lekker gebly en geëet word, het hy gedink, en Carlos loop staan en bou 'n luukse kuierplek met restaurant, kroeg en sterverblyf so rivieruitkyklings.*
- (31) *Dis nou as iemand nie eendag die mure en verlede gaan-loop-staan-en-toeverf nie.*
- (32) *In plaas van dienslewering met 65% te verhoog, loop staan en verhoog hulle liever hul toelaes!*

Bylaag 3: Voorbeeldsinne van die bezig om te-progressief

- (1) *Ik ben al tijden bezig om de schoolleiding van het gymnasium waar mijn dochter op zit, ervan te overtuigen dat het beter zou om in het belang van de gezondheid van de leerlingen de snoep- en frisdrankautomaten te vervangen door koffie- en theeautomaten.*⁵⁴
- (2) *Ben ik mijn hele leven al bezig om steeds meer te weten, heeft iemand het verzonnen om juist het niet weten tot een kunst te verheffen.*⁵⁵
- (3) *Is Google bezig om een provider te worden?*⁵⁶
- (4) *Wij zijn nu bezig om in samenwerking met de muziekschool Lindenberg en 2 basisscholen een samenwerkingsproject te starten.*⁵⁷
- (5) *Apple is druk bezig om de laatste hand te leggen aan de Apple Store aan het Leidseplein in Amsterdam*⁵⁸
- (6) *We zijn hard bezig om alle gadgets weer in te bouwen, wat een kabelzooi.*⁵⁹
- (7) *Wie is ook bezig om zwanger te raken?*⁶⁰
- (8) *Meneer Van Geel is bezig om iets moois neer te zetten en dat is zijn goed recht.*⁶¹
- (9) *We zijn druk bezig om de zaak eens flink om te bouwen!*⁶²
- (10) *Ook ik ben ermee bezig om mijn soeverein te claimen.*⁶³

---

⁵⁴ <http://www.ouders-5010.nl/random-onderwijs/jeugd-en-gezondheid/ggd-en-schoolarts-vo/867-ik-ben-al-tijden-bez.html>

⁵⁵ <http://www.willemeene.com/nieuwsbrieven/nieuwsbrief-februari-2012>

⁵⁶ <http://www.androidworld.nl/97177/>

⁵⁷ <http://www.linkedin.com/groups/Wij-zijn-nu-bezig-om-3711462.S.114948304>

⁵⁸ <http://www.iphoneclub.nl/163648/apple-store-leidseplein-heeft-glazen-trap-en-piramidedak-half-februari-2012-open/>

⁵⁹ <http://www.mobypicture.com/user/carbagerun144/view/12643236>

⁶⁰ http://forum.viva.nl/forum/Kinderen/Wie_is_ook_bezig_om_zwanger_te_raken/list_messages/97728

⁶¹ <http://www.voetbalzone.nl/doc.asp?uid=156119>

⁶² <http://twitter.com/#!/vinoloog>

⁶³ <http://luxor198.blogspot.com/2012/03/ook-ik-ben-ermee-bezig-om-mijn.html>